

-67-

İYİ VATANDAŞ İYİ İNSAN Hasan Âli Yücel

iyi
iyi

3. BASKI

vatandaş insan

HASAN ÂLİ YÜCEL

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

Sosyal ve Felsefi Eserler Dizisi

İYİ VATANDAŞ İYİ İNSAN

ÜÇÜNCÜ BASKI 5000

Mayıs 1971 — İstanbul

İYİ VATANDAŞ İYİ İNSAN

HASAN ÂLİ YÜCEL

Kapak **T. ERMEN**

Basıldığı yer

BAHA MATBAASI — İSTANBUL

Tel.: 27 32 44

İ Ç İ N D E K İ L E R

	Sayfa
Önsöz <i>Bizim İnsanımız</i>	7 — 8
Giriş	11 — 20
Birinci Kapı <i>En eski üç ahlâkçı</i>	23 — 24
I. Buddha ve Buddhizm	25 — 41
II. Konfçyüs	43 — 54
III. Sokrates	55 — 72
İkinci Kapı	
<i>Üç büyük din ve üç büyük peygamber</i>	75 — 77
I. Hz. Musâ ve Musevilik	79 — 92
II. Hz. İsa ve Hristiyanlık	93 — 108
III. Hz. Muhammed ve Müslümanlık	109 — 140
Üçüncü Kapı	
<i>Tek insan ve üç çevre</i>	143 — 148
I. Aile	149 — 162
II. Okul	163 — 180
III. Meslek	181 — 197
Dördüncü Kapı	
<i>Topluluklar ve toplulukların birliği</i>	201 — 206
I. Millet	207 — 233
II. Devlet	235 — 256
III. İnsanlık ve tek dünya	257 — 288
Çıkış	291 — 298

BİZİM İNSANIMIZ

**"Mühim olan, şu veya bu olmak değil",
"Kendimizin ne olduğunu bilmektir"**

Bu kitabı, şüphesiz okuyucularım için yazdım. Fakat itiraf edeyim ki, yazma sebepleri arasında kendim de varım. Ömrümün otuz beşten elli beş yılına kadar süren devresinde politika içinde yaşamış olmam dolayısıyla hakkımda verilmiş doğruya uyan veya uymıyan hükümler, bana bugüne kadar edindiğim bilgi ve tecrübeleri bir arada açıklama ihtiyacını duyurmuştur Beşer kaderinde tahammülü en güç olay, anlaşılmamak; bundan da ağırı, ters ve yanlış anlaşılmak; daha da zorlusu

Ne kadar benzemezmişim bana ben?!..

dedirtecek şekilde anlatılmaktır Ne yapalım ki, insanlar, cinsdaşlarına karşı her zaman adalet üzre olamıyor ve her zaman tarafsız kalamıyor Nitekim aynı haksızlıklar, şahsım için pervasızca revâ görülmüştür

Bu hale bakıp, Goethe'nin dediği gibi, hayat ve hürriyetlerimizi, hattâ bazen fikrî şeref ve beşerî haysiyetlerimizi korumak için her gün yeniden mücadeleye ve durmadan kendi hakikatimizi savunmaya mecbur oluyoruz.

Yeter ki savunmada tutacağımız yol, aynı şekilde bir saldırıma olmasın. Aksi takdirde ne vicdanlarda huzur, ne toplulukta nizam kalır. Hudutsuz zannedilen müdafaa hakkı bile edeple sınırlanmıştır

Bu hisler içinde belki ben de Shakespeare ile nefes birliği ederek şöyle diyebilirdim

**Vaz geçtim bu dünyadan, tek ölüm paklar beni;
Değmez bu yangın yeri, avuç açmıya değmez.
Değil mi ki çiğnenmiş inancın en seçkini,
Değil mi ki korkudan dili bağlı sanatın,
Doğruya doğru derken iğriye çıkmış adın...**

Evet, ben de böyle diyebilirdim. Fakat demedim. Nitekim Shakespeare de diyememiş. Fuzulî üslûbundaki bu üzüntülü şiirinin sonunda, dediklerine pişman olarak şöyle söylemiş

**Vaz geçtim bu dünyadan; dünyamdan geçtim ama
Seni yalnız komak var, o koyuyor adama!..**

Büyük şairin “sen” diye hitap ettiği kimdi, bilmiyorum. Fakat kendiminkini pek iyi bilmekteyim. O, “Bizim İnsanımız”dır.

İşte ondan vaz geçmedim. Geçemem. Doğru bildiklerimi ona açmıya mecburum. Diğer taraftan “günlük ve geçici ikballerin parlak, fakat gözlerimizi oyan ve bizi kör eden âletler” olduğunu da anlamış bulunuyorum. Halbuki insan için en büyük nimet, görmektir Bilhassa olanı olduğu gibi görmek... Bundan üstün zevk arıyanlar ise ancak onu, gördüklerini göstermekte bulabilirler Bundan sonraki sayfeleri dolduran fikirler, bu yolda hayat vermiş büyük insanlarındır. Benim emeğim, sadece onları bir araya getirmek, toplamak ve söyletmek olmuştur Bunda kullandığım usul, sevgidir. Sevgi, sevenlerin birbirlerine bakışlarında değil, aynı şeye ve aynı yere bakmalarındadır. İdeal budur ve inanıyorum ki, sevilmiyen, anlaşılmaz.

19 Mayıs 1956

Hasan-Âli YÜCEL

İYİ VATANDAŞ, İYİ İNSAN

GİRİŞ

Cümleler doğrudur sen doğru isen
Doğruluk bulunmaz sen eğri isen

Yunus EMRE

OĞUL, ben sana vezir olamazsın, paşa olamazsın. zengin olamazsın, demedim, adam olamazsın, dedim.

Bu sözü bir baba söylüyor; öyle bir oğula ki, küçük-lüğünde, gençliğinde ona pek çok öğütler vermiş, yollar göstermiş. Ama o, bunları dinlememiş. Aile ocağını bırakıp kaçmış. Fakat türlü madrabazlıklar, türlü yavaş-malar ve nüfuz sahiplerine sokulmalarla adım adım o devrin Başbakanlığı gibi bir mevki olan Sadrazamlığa kadar yükselmiş.

Bu makama geçtikten sonra artık padişahın kayıtsız, şartsız vekili olarak her emri yerine getirileceği için babasını köyünden palas pandıras payıtahta getirtmiş. Zavallı köylü, ne olduğunu şaşırılmış;

— Seni Sadrazam istiyor.

dedikleri zaman kendisi ile Sadrazamın ne ilgisi olacağına bir türlü aklını erdiremeyen ihtiyarcık, uzun bir yolculuktan sonra Devlet Merkezine gelip huzura çıkmış. Bir de ne görsün? Koskoca kavuğu, sırtında kürklü hil'ati, köşesinde oğlu, azametle ve gururla oturmakta. Hoş geldin, beş gittin demeden söze başlamış:

— Baba, sen bana adam olamazsın, adam olamazsın diyip dururdun. Bak, şimdi ben üç tuğlu vezir oldum. Devletin en yüksek makamına kadar çıktım. Haznem altın dolu.

deyince kendisini köyünden kaldırıp ayağına kadar getiren ve içeri girdiği zaman yerinden bile kımıldamayan oğluna, yukarıya aldığımız sözleri söylemiş. Tekrar edelim:

— Oğul, ben sana vezir olamazsın, paşa olamazsın, zengin olamazsın, demedim; adam olamazsın dedim!...

İşte bu kitap, iyi vatandaş, olgun insan vasıflarını kazanıp “Adam olma” yollarını arayıp çıkarma emeli ile yazıldı.

Bu yolların başında şu vardır:

Adam Aramak

Biraz önce anlattığım hikâye kadar meşhur başka bir hikâye. Bizim Sinop'ta doğmuş olan Diogenes'in yaptığı söylenen tuhaf, fakat mânalı bir hareket. Diogenes, başından çok dertler, çok belâlar geçmiş, hattâ esir olarak tutulup satılmış,

Ne kendi kimseye benzer, ne kimse kendisine...

bir acaip insandı. Fukaralığı ihtiyar etmişti. Lüzumsuz gördüğü eşyasını sağa sola dağıtıp bir küp içinde yatar kalkar; bir torba, bir sopa ve bir çanakla bütün ihtiyaçlarını yerine getirirdi. Hattâ bir gün çocuğun birini avucu ile su içerken görmüştü de, çanağını bile “Bu da lüzumsuzmuş meğer!” diye fırlatıp atmıştı. Kendisini, merak edip ziyarete gelen Büyük İskender “Dile benden ne dilersin!” diyince ona verdiği kesin cevap şu olmuştu:

Gölge etme, başkan ihsan istemem!..

Devrinin insanlarını ahlâk ve karakter bakımından çürük ve kusurlu gören Diogenes, sokaklarda, elinde fener, dolaşır dururmuş ve kendisinden ne aradığını soranlara:

— Adam arıyorum, adam!

diye cevap verirmiş. Tabii ne demek istediğini anlıyorsunuzdur.

Diogenes'ten ikibin sene sonra yaşamış, hikmet ehli bir şeyh olan Aziz Mahmut Hudaî'ye atfederler. Günlerden bir gün o da elinde mumu yanan bir fenerle güpe gündüz Üsküdar çarşısında dolaşır,

— Adam yok, adam yok!

diye yüksek sesle söylenip gidermiş. Bu hükmü bir türlü aklı almayan yolculardan biri şöyle demiş:

— Şeyh Efendi, adam yok, adam yok diyip geziyorsunuz. Karşınızdaki bizler neyiz?

Aziz Hudaî, sağ elini bu adamın gözleri üstünden geçirmiş.

— Bak bakalım kendine, bir de etrafına!..

demiş. Adam, üstüne başına göz gezdirince kendisini bir eşek şeklinde görmesin mi? Etrafındakilerin de kimi sırtlan, kimi arslan, kimi kaplan, kimi kurt, kimi tilki, kimi fare, kimi kedi, kimi tavşan, kimi tazi... Şeyhin ellerine sarılıp özür dilemiş ve kendi hayvanlığını gidermek için onun terbiyesine girmiş.

Bunlara hikâye diyip geçmemeli. Hepsinin bir hikmeti, anlatmak istediği gerçek bir tarafı vardır. Hüner, adam olmayı candan dilemek ve buna erişmek için sahidenden adam denilecek kıymette olanları aramak, tanımak,

onların yolunda ve izinde gitmektir. Üzüm üzüme baka baka karardığı gibi feyz almak isteyenler de ışık kaynaklarına yaklaşıp onlardan nur alırlar. İnsanlığın böyle ahlâk ve fazilet güneşleri vardır. İşte bu kitapta o feyiz ve hakikat saçan varlıklardan en mühimlerini bulacaksınız. Sizi onlarla yakın dost yapmaya çalışmak, bu satırları yazan için çok zevkli bir hizmet olacaktır.

Kitabımız, bir Giriş, 4 Kapı ve bir Çıkış üzerine tertip edilmiştir. Şöyle ki:

Giriş

Kapı I — En eski üç ahlâkçi:

- a) Buddha*
- b) Konfiçyüs*
- c) Sokrates*

Kapı II — Üç büyük din

- a) Musevilik (Hz. Musâ)*
- b) Hristiyanlık (Hz. İsâ)*
- c) Müslümanlık (Hz. Muhammed Mustafa)*

Kapı III — Tek İnsan ve Üç çevre:

- a) Aile*
- b) Okul*
- c) Meslek*

Kapı IV — Topluluklar ve toplulukların birliği

- a) Millet*
- b) Devlet*
- c) İnsanlık*

— Çıkış (Hak ve Vazife)

Kitabı bu şeklide tertiplemeyi bize düşündüren ihtiyaç şu oldu

İkinci Dünya Harbi içinde birbirini yenmek için

birbirini kıyasıya yok etmeğe uğraşan savaşçı tarafların insanlığa kaybettirdiği maddî ve mânevî kıymetler, dünyanın her köşesinde türlü tepkiler uyandırdı. Hattâ din ve mânevî kıymetleri birer gölgeden ibaret belleyen, asıl varlığı yalnız maddede gören materyalist Bolşevik Rusya, Komünizmin bu husustaki kesin inancına rağmen, Rus vatandaşının din hürriyetine müsaade zorunda kaldı. Harbi takibeden devrede Müsbet Bilimlerde ve Teknikte en çok ilerlemiş milletler, maddî varlıklar yanında mânevî kıymetlere karşı büyük bir eğilme gösterdiler. İtikatlar, türlü sıkıntılar ve baskılar karşısında kudret ve nüfuzlarını arttırdı. Harplerin doğurduğu felâketler ve Müsbet Bilimlerin hâkim olma yolunda akıllara hayret veren yeni buluşları son onbeş yıl içinde —politik inanışlar ne olursa olsun— yeryüzündeki insanların dine bağlılıklarını gevşetmemiş, bilâkis Tanrı'ya iman hususunda yeni gelişmelere sebep olmuştur.

New-York Times gazetesinin dünya memleketlerinde dinî inanış konusunda yaptırdığı büyük anket, bizi bu noktada ciddî olarak aydınlatmakta ve bilgilendirmektedir. O incelemelere göre Birleşik Amerika'da Protestanlık, Katoliklik, ve Musevilik, şimdiye kadar hiçbir zaman kendilerine bu derece elverişli mânevî bir iklim bulamamışlardır. Bazı yeni din habercileri çıkmışsa da bunlar fazla bir yaygınlık elde edememişlerdir. Söylediğimiz üç din ve mezhep herhangi bir yeniliğe ve reformaya ihtiyaç duyulmadan kuvvetini arttırmıştır. Katoliklik Kuzey, Orta ve Güney Amerika'da büyük bir canlılıkla işlemektedir. Güney Amerika'da Protestanlığa karşı duran bir hal vardır. Avrupa'da, bilhassa Komünist memleketlerde din meselesi, biraz önce Rusya için söylediğimiz gibi duraklamamıştır. Tito'nun Komünist Yugoslavya'sında Katolikliğe, Sırp Ortadoksluğuna ve çoğu Boşnak olanlar tarafından Müslümanlığa bağlılık,

Harp öncesinden daha az kuvvetli sayılamaz. Demir Perde arkasında kalan Polonya'da Katoliklik, bütün baskılara kuvvetle dayanmaktadır. İngilizlere asırlardır kafa tutan İrlandalılar için milliyet duygusunun bir parçası haline gelmiş olan Katoliklik; üç yüz milyonluk bir millet olan Hinduların atalarından kalma itikatlarına bağlanışları "millî" vasfını almış bu dinlerin gittikçe kuvvetlenmelerine sebep olmaktadır.

İnsanın böylece mânevî kıymetlere dikkatini çevirmesi, son iki asırda, hele XX. asrın bugüne kadarki yıllarında Büyük Endüstrinin süratli gelişmesiyle hasıl olan maddî baskıya karşı ruhî bir tepki olarak görülebilir. Katılaşmış bir ekonomik nizamın içerisinde, son had-dine varmış bir iş-bölümünün ferdi makineleştiren etkisi altında ve bilhasa yeni, müthiş atom silâhlarının yüzbinleri bir anda yok eden ateşleriyle beyni yanarken teselli verici bir iç havaya kendini bırakmasından daha tabii ne olabilir? Büyük kütlelerde her bakımdan eşit bir hayatı sağlamak için sürüp giden mücadele, büyük devletler elinde sömürülmüş olmaya karşı hürriyetlerini elde etmek için bağlı milletlerin yaptıkları istiklâl savaşları, İkinci Dünya Harbi sonrası için kaçınılmaz bir mukadder oldu.

Bugünün dünyası başlıca Demokrasi ve Komünizm kamplarına ayrılmıştır. İki taraf, açık veya gizli, mücadele halindedir. Kendi içlerinde ve aralarında, sonra da birbirleriyle savaş devam ediyor. Çin Hindî'nde Fransızların durumu, Faslıların, Tunusluların ve Cezayirlilerin Fransızlara karşı aldığı kurtuluş davranışı, bu tezatlı çıkmazdan sıyrılmak için bizim de dahil olduğumuz Demokrasi bütününü ciddî tedbirler almaya mecbur edecek ehemmiyettedir. Fakat hiçbir zaman unutulmamalıdır ki, mânevî ihtiyaç ne derece kuvvetli olursa olsun, dün-

yanın bugün içinde bulunduğu sert mücadele hali, Müsbet Bilimin yeni buluşlarına, Tekniğin ve Endüstrinin elde ettiği en son araçlara ihtiyaçtan kimseyi vazgeçirmemektedir. Beşeriyet, mâneviyata verdiği kıymet nisbetinde maddî vasıtalarla da sahip olmanın yolundadır. Onu bir an bile terkedemiyor. Hidrojen bombası, bugünün dünya siyasetinde her şeyden çok sözünü dinleten bir kuvvettir. Beşeriyetin her ikisinden de vazgeçemediği ve geçemiyeceği bu “Maddî-Mânevî kuvvetler” arasındaki muvazeneyi bulmak.. İşte insan zekâsının en mühim ve an can alıcı meselesi ve vazifesi..

Bize gelince;

Memleketimizde 1945'den sonra tek parti usulünü bırakıp Demokrasi ve Hürriyet rejiminin yürüdüğü devir başlayınca mânevî kıymetler ve dinî hisler rahatça gelişme imkânını buldu. 1923'den beri biribiri arkasından yapılmış İnkılâpların muhafazası için alınmış sıkı tedbirler, bu hürriyet nizamı içerisinde yeni bir serbestlik kazanınca yurdun her tarafında halk ve aydınlar, mânevî konular üstünde dikkat toplamaya koyuldular. İlâhiyat Fakültesi bu ihtiyaçla kuruldu; İmam ve Hatip Okulları bu ihtiyaçla açıldı. Fakat eski zihniyette ve cahil bir takım politika düşkünleri bu samimî duygudan, bu içten doğma mâneviyat ihtiyacından, iyi olmayan maksatlarla istifadeye kalktılar. Vatandaşı yanlış istikamete götürecek, bilhassa Müslümanlığın emrettiği ilerleme ve medenîleşme yürüyüşünden milletimizi yeniden alıkoyacak bu geri ruhtaki hareketi, kanunlarla önleme zarureti görüldü ve önlendi. Fakat yalnız ceza tedbirleri ve kanun müeyyideleri, halk efkârını uyandırmaya kâfiyet etmez. Türk aydınlarının bu konuda çalışmaları, zihin yormaları ve düşündüklerini cesaret ve samimiyetle söyleyip yaymaları lâzımdır.

Diğer yönden memleket Cumhuriyette büyük bir ekonomik hamlenin verileriyle maddî hayatta hayli ilerlemeler yapmıştır. Yollar, limanlar, elektrikleme hareketleri, ziraatin makineleşmesi ve tarım istihsalinin artışı.. gibi hususlar, bu ilerlemenin verimli neticeleridir. Köylüye sağlanan geniş kredi imkânları, asırlardır mu-rabahacının elinde inleyen bu vatandaşları feraha çıkarmıştır. Bilhassa petrol meselesinin ele alınması, iktisadî gelişmemiz için geniş imkânlar sağlayacaktır. Bütün bu işleri yürütecek, gerçekleştirecek yetkide vatandaşların yetiştirilmesi, başlı başına bir dâva olarak elimizde ve karşımızdadır. Ecnebi sermayeye memleketimize girme imkânını hazırlayan zihniyet, bu işleri kendi unsurlarımızla yapma ve tahakkuk etirme zorundadır. Şu halde Fizik ve Kimya gibi Müsbet Bilim mensuplarının artması, kıymetli mühendislerimizin çoğalması ve bütün teknik alanlarda vazife alacak Türk vatandaşının kuvvetli ve kalabalık bir ekip haline gelmesi, millî ihtiyacımız ve emelimizdir.

Görülüyor ki, bir yandan milletin mâneviyata karşı duyduğu susuzluk, diğer yandan maddî hayatı nizamlayacak Müsbet Bilim ve Teknikte yetişip kuvvetlenme zarureti; bugünkü Türkiye'nin, bütün medenî dünyada olduğu gibi, iki kanatlı ana meselesidir. Uçmak ve yükselmek için her ikisine birden kıyınetsizlik ve ehemmiyet vermek durumdayız. İlmin ve Tekniğin en son verilerini öğrenmemiz ve kullanmamız ne kadar derin bir zaruret ise millî varlığımızın üstün ve gerçek tanıdığı mânevî kıymetlere de o derece önem vermemiz icabediyor. İstikbalimizin emniyeti, her iki kuvvet arasında kuracağımız âhenktedir. Maddî vasıfları yükselmiş, fakat millî, ahlâkî ve mânevî duyguları zayıf bir ferdin “İyi Vatandaş” ve “İyi İnsan” olmasına imkân var mıdır? Bir millet için hakikî saadet kaynağı bu muvazeneyi ferdî var-

lıklarında kurmuş olanların büyük bir çokluk vücuda getirmesindedir.

İşte bu kitap bu konuda düşündüklerimi söyliyerek o âhengin kurulması yolunda elimden geleni yapma ihtiyacından doğdu. Kolay okunsun, anlatılan mevzular kuru kalmayıp hayatî cepheleri de okuyucular tarafından rahatça kavransın diye en güç felsefî ve hukukî fikirleri mümkün olduğu kadar açmağa, basitleştirmeğe çalıştım.

İnsanlığın, sayısını bilmediğimiz asırlar içinde, türlü savaşlar ve emeklerle kazandığı tecrübelerden istifade yollarını aradım. Bu tecrübeler, ya toprak altı ve üstü eserlerde, yahut fikir ve his olarak devir devir bize bırakılmış yazılarda görünür. Her ikisinden örnekler verdim. Kitaba konulan resimler üzerinde, metne alınmış düşüncelerde olduğu gibi zihin yormıya değer beşerî kıymetler vardır.

Bunları yaparken daima gözümün önüne Türk İnsanı getirdim. Onun şerefli mazisini, yaşadığımız devre kadarki tarihinde yaptığı büyük hamleleri ve asıl hareketleri düşündüm. Diğer yandan ona atfedilmiş kusurları, türlü sebeplerle uğratıldığı haksızlıkları ve ithamları mülâhaza dışı bırakmadım. Fertler gibi milletlerin de kendilerine has meziyetleri ve aynı zamanda düzeltilmesi gerekli noksanları olur. Bunları ayrı ayrı saymıya gitmeden tarafsız bir muhakeme ile içimde tutarak milli meziyetlerimizi kuvvetlendirecek, eksiklerimizi tamamlamıya vesile verecek olgun örnekler bulmıya gayret ettim.

Bu küçük kitap, hiçbir zaman yazarının kendinde bulunduğu herhangi üstünlük duygusundan ve öğütçülük yetkisinden doğmamıştır. İyi Vatandaş, İyi İnsan olma yolunda kendi için yapılmış aramaları sadece nefsinde saklama bencilliğinden kurtarıp bu konuda ruh emeği-

ni esirgemeyenlere armağan etme hevesiyle tertiplenmiştir. Haddini ve mertebesini bilen mütevazı bir Âdem oğlunun adam olma için edinebildiği tecrübe ve bilgilerden gayısını bu kitapta aramamalarını, okuyucularımdan bilhasa rica ederim.

Bir milletin içinde İyi Vatandaş olma, inanımca, bütün beşeriyet içinde iyi İnsan olmağa bağlıdır. Fena İnsan, nasıl İyi bir Vatandaş olabilir? Bir vücudun sağlam olabilmesi uzuvlarının sağlamlığına, uzuvların sağlamlığı ise onları yoğuran küçük parçaların, selüllerin sağlamlığına bağlı değil midir? Fert, aile ve millet de İnsanlık varlığına nisbetle aynı şeylerdir. Kısmî ve mahdut bencillikler, daima bu bütünün aleyhine olmuştur. Yoksul bir çevre içinde hangi varlık sahibi, bahtiyar olabilmiştir? İnsanların, mutluluk duygusunu en çok benliğine sindirebileni, etrafını mutlu kılmak için her türlü özveriyi seve seve, istiyeye istiyeye yapan değil midir? Bu yönden bakılınca İyi Vatandaş olmağa çalışma, İyi İnsan olmanın en doğru yoludur.

Kitabımızın adı, Doğan Kardeş yayınları arasında tercümesi basılmış olan “İyi insan, İyi Vatandaş” isimli değerli eseri hatıra getirecektir. Yazarı, 1940’dan beri Amerika’da yerleşmiş olan Alman asıllı, Felsefe ve Pedagoji Profesörü Fr. W. Forester’dır. Müellif mühim, kitap kıymetlidir. Fakat, İyi İnsan, evet; İyi Vatandaş, hangi vatanın vatandaşıdır, bu eserde aranamaz. Çünkü yazar, bir yabancıdır. Çünkü Türk’ü tanımadan İyi Türk vatandaşı olma yollarını bulmak kolay olamaz. Kitabımız bu tercümenin neşrinden önce yazılmış ve adı da ondan önce konmuştur.

Sözün kısası, bildiğimizi, düşündüğümüzü ve inandığımızı söylemek, bizden; yanlışlarını düzeltmek ve eksikliklerinin mazur görmek okuyucularımda; başarı ise bütün varlıkların yüce kaynağı olan Tanrı’dan...

Birinci K a p ı

EN ESKİ ÜÇ AHLÂKÇI

B i r i n c i K a p ı

EN ESKİ ÜÇ AHLÂKÇI

“Bilmek fazilettir. Bu inanışta Konfiçyüs,
Buddha, Sokrates beraberdirlər”

O. SPENGLER

Üç büyük ve en eski medeniyet kaynağında yaşamış üç büyük ve eski ahlâkçı

Buddha (M.Ö. 560 - 480)

Konfiçyüs (M.Ö. 551 - 479)

Sokrates (M.Ö. 470 - 400).

Bu tarihlere göre Buddha doğduğu zaman Konfiçyüs 9 yaşında. Ölüm yılları birbirine pek yakın. Her ikisinin ölümünden 9 10 yıl sonra da Sokrates dünyaya geliyor.

Bu ölüm ve doğum yıllarını birbiriyle karşılaştırmaya ne lüzum var? Böyle demekle haklısınız. Üçü de biribirinden haberli görünmüyorlar. Her biri öbürü için hiç doğmamış sanki. Fakat bizim için öyle mi? Zamanı-mazdan şöyle böyle 25 asır önce yaşamış oldukları halde kendi medeniyetlerine hayat tarzı ve anlayışı bakımından, ahlâk kuralları kurma yönünden önderlik etmiş, üstad olmuş bu üç adam hakkında epeyce bildiklerimiz var. Her üçü de aradan geçen uzun zamana rağmen

kendi milletleri ve bütün medenî insanlık tarafından unutulmamışlar, dikkatle ve hürmetle incelenmişler. Hâlâ da incelenmekteler. Bütün dünya Üniversitelerinde her üçü de başlı başına birer ders konusu olarak alınıp okutulmakta. Onlara dair yazılmış kitaplar, her üçü için ayrı ayrı birer muhteşem kütüphane tutar. Bu üç adam, üç medeniyete ışık veren üç sönmez mum kaynağıdır.

O medeniyetler

Hint,

Çin,

Yunan ve Garp medeniyeti.

Bu üç insanın inanışlarını, fikirlerini öğrenmekle bu üç medeniyette “Olgun Adam” telâkkisini tanımış olacağız. Ahlâk hakkındaki görüşlerini bileceğiz. Olgun adamın hangi vasıfları kazanması gerektiğine dair neler düşünmüş olduklarından haberimiz olacak. Çağdaş inanışlarla onları karşılaştırdığımız zaman çok eski düşüncelerde günümüzün yaşayan kıymetleri bulunduğu nu keşfedeceğiz.

Deniz veya nehir kıyılarında doğan eski medeniyetlerin bugün de birer mesele olarak karşısında bulunduğumuz beşerî kayguları çözmek için yaptıkları ruh emeklerini tanımak başlı başına bir terbiye cehdi olacaktır. Var olduğu andan başlayarak yaradılış muamması ve topluluk kargaşalıkları önünde, önce hayret, daha sonra onları anlamaya gayret eden insan, tarihin eski devirlerinde el yordamiyle kalın karanlıklar içinde gerçeği aramış, öbür yandan içinde bulunduğu topluluğa kendince bir düzen verme zorunda kalmıştır. Birinci araştırmadan Müspet Bilimler, ikincisinden Din, Felsefe ve Ahlâk doğmuştur.

BUDDHA ve BUDDHİZM

Devalar Kralı Sakka'yı gören halk, birbirine
şöyle dedi

— Bu ne güzel delikanlı; ne hoş, ne sevimli
genç? Acaba kimin müridi?

Sakka cevap verdi

— Ben nefsimi hükmü altına alan eşsiz
Buddha'nın müridiyim.

HİMALAYA dağlarının muhteşem duvarlarıyla Okyanus'un ruhlara açtığı sonsuzluk arasında yer almış olan Hindistan, tarihi bilinmez zamanlardan beri İnsanlığın medeniyet duraklarından biri olmuştur. İndus'ta medeniyet, Arilerden önce, Bakır devrinde doğmuştur. Pencap'ta Harappa ve Sind'de Mohenco-daro siteleri Milâttan üç bin yıl evvellerde kurulmuştur. Çağdaş bilginler böyle söylerler.

Aryaların Hind'e göçmelerini de umumiyetle (M.Ö. 1.500 - 1.200) yıllarında kabul ederler. İran'dan gelmişlerdir. İranlılarla bu yeni gelenler kardeşirler. Eski İran diliyle Veda Sanskritçesi biribirine çok benzer. Bu yeni müstevliler, üç sosyal sınıfa ayrılmışlardı: Brahman (Rahipler), Kşatriya (Savaşçılar), Vaisya (Çiftçiler). Bu sınıflar, çok sert engellerle yekdiğerine kapalıydı.

Hele Brahmanlar, eski dünyada benzeri görülmemiş şekilde bir ehemmiyet kazanmışlardı.

Aryalar, İran'dan, dinî şiirler, duâlar ve kurban sunulmasındaki kurallar ve okunan ilâhiler dergisi olan Vedalarla kendi tanrılarını beraber getirmişlerdi. Başta güneş (Aditya, Soûrya, Savitar, Vişnu) vardı. Fecir, Okyanus, Fırtına gibi tabiî kudretler tanrılaştırılmıştı. Güneşe bir duâda şöyle denilmiştir:

“Ey arıtan ve koruyan tanrı! Parlaklığınla insanları taşıyan Arzı örtersin. Kızıl tüylü yedi at senin arabanı çeker, parlak Soûrya! Ey her şeyi gören tanrı, senin saçların ışıklarla taçlanmıştı.”

Bunun gibi esaslı tanrılar etrafında ikinci derecede bir çok tanrılar daha kabul ediyorlardı. Bunlardan sonra M.Ö. VIII. asırdan itibaren dinî - felsefî düşünceler başladı ve Vedalara Upanisad metinleri katılmış oldu. Upanisadlarda yeni yeni itikatları söyleyen doğmalar vardı. Samsâra dedikleri, canlı varlıkların durmadan değişmesi, varlık birliğine götüren ve kâinatın ruhu ile ferdi ruh arasındaki birleşme (buna Âtman derler ki canın özüdür.) o itikatlardandır. Kâinatın ruhu ile birleşmiş olan Âtman, böylece tanrılaştırılmış oluyor demektir ki, ona Brahman tâbir edilmiştir ve Brahman, bu tâbirden çıkan tanrı adı olmuştur.

Hint düşüncesini mistisisme sokan bu esrarlı fikirler, Brahman zâhitleri (Yogin) ni yaşadıkları dünyaya ait işlerden el çekip Hindistan'ın muhteşem ormanlarında iç âlemlerini dinlemeğe, murakabe yapmaya götürdü. Sonsuz değişmelerden kurtulmanın çaresini gönüllerinin derinliklerinde buluyorlardı. Jainism ve Buddhism mezhepleri bu çevrelerden doğdu.

Jainism, Mahâvira (Büyük Kahraman) diye anılan

Vardamâna tarafından 600 - 528 lerde kurulmuştur, Ganj nehrinin doğu havzasında. Onun yolu, zühd yolu idi.

Jaina (Jayna), yenen, galip gelen demektir. “Beyaz giyenler” ve “Hava ile giyinenler” yani “Çıplaklar” diye iki kola ayrılan bu tarikatın esas itikadı, ruhun, dünya ile temasta devamı halinde kurtuluşa erememesidir. Bunun tek çaresi, ruhun kendine dönmesidir. Jainalar, yoksulluk, iffet ve her varlığa karşı merhamet üstüne dinî bir tarikat kurmuşlardı. Onların ahlâklarında temel, ne kadar aşağı olursa olsun, cana ve canlıya karşı itinâlı bir saygıdır. Zühdü ve riyâzeti o kadar ileriye götürmüşler ki, en kıymetli hareketlerden biri aç kalmak suretiyle ölüme gitmektir. Bu, şiddet aleyhdarı bir mezheptir. Ona “Ahimsâ” derlerdi. Gandi’de gördüğümüz ruh, bu ve bunun gibi eski Hint mezheplerinin sulhçu ruhudur.

Mahatma Gandi, bu başı açık, yalın ayak, elinde sopası, eşyası gözündeki gözlükle belindeki saatten ibaret Hintli önder, her hapse girişinde

— Şiddet yok. Fakat, İngilizler dünün esirlik zincirlerini kırmada bize yardım etmeleri gerektiğini anlayınca kadar İngiltere ile işbirliği yapmayın!..

derken ve hapisane hücrelerinde ise

— Ruh uyanmadıktan sonra üniversiteler, yollar, trenler, hastahaneler neye yarar? diye yazarken hep atalarının hür ruh anlayışına dayanmıştı.

Şimdi gelelim Buddha’ya.

Bize efsaneler içinden yüzünü gösteren Buddha, kâh sevimli bir şehzâde, kâh bir yarı tanrı, kâh Hint masallarının en fevkalâdelerinin kahramanı, kâh bugün

bile dikkatle ve hayranlıkla dinliyeceğimiz tatlı, önemli, son derece insanî sözler söyleyen bir hakîm, bir bilgedir. İnsanlık tarihine adını ve inanlarını hürmetle geçirmiş olan, ömrü yirmi beş asrı bulan bu adama bugün dünya yüzünde kayıtsız kalmış bir irfan ehli yok gibidir. Nitekim son bir kaç asır içinde Hint tefekkürü ve Buddhism, Garpta esaslı surette ele alınmış ve sanat, felsefe alanında derin etkiler yapmıştır.

Buddha, ârif (bilen), ilhama kavuşan, hakîm (bilge) demektir. Sakya ailesindendir. Gôtama lâkabı, Siddharta asıl adıdır. Kuzey Hindistan'da Kapilavastu'da dünyaya gelmiştir. Milâttan 560 yıl kadar önce babası Audhe ve Nepal ülkeleriyle sınırdaş olan Kapilavastu kiralı Suddhodana idi. Annesi, kraliçe Mâyâ'dır.

Eski metinler Siddharta'nın doğuşunu şöyle bir efsaneye bağlarlar

Gôtama Buddha'dan başka Buddhalar, son hikmete türlü ve devamlı değişmelerden sonra erince ve böylece kesin kurtuluş olan Nirvânaya kavuşunca Buddhalığa hazırlanan Buddha adayı (Bodhisattva) Buddha Sakya-muni, göklerde bahtiyar tanrıların çevresinde muvakkat varlığının son ânlarını yaşadı. Bir gün son değişme zamanının geldiğini anladı. Gökten ayrılmadan önce tanrıları topladı ve onlardan Buddhalık kanununu kendisine öğretmelerini istedi. Tanrılar, ona uygun olan toprağı ve aileyi seçtiler. Seçtikleri ülke, ne Suddhodana kadar parlak, ne de onun kadar hikmet ehli olmıyan racaların Hindistanında değildi.

Kraliçe Mâyâ ise, eski Buddhist metinlerde çok hayranlıkla anılır. Hindistan'daki Arîler babaya dayanan içtimâî bir teşekkül oldukları için bu efsanelerde anaya daha çok ehemmiyet verilmesi Buddha'nın Arî topluluk-

tan başka bir medeniyete mensup olduğunu bilginlere sezdirmiştir. Üstelik ailenin Sakalardan oluşu, tahmin cüretli olmakla beraber, Buddha'nın Turanlı olması ihtimalini hatıra getirir.

Mâyâ'nın şu tasvirine bakınız

“Genç yıllarının çiçeğinde onun güzelliği kemalini bulmuştu. Saçları, arının güzel rengindeydi. Ayakları ve elleri zarifti. Kaçilindi kumaşına dokunur gibi dokunuşu lâtıfti. Gözleri, mavi lotüsün taze yaprağı gibi safdı. Kollarını bağladığı zaman Gökkuşağına benzerdi. Dudakları, bamba ağacının yemişi kadar kırmızı idi. Dişleri, su-manâ çiçeği gibi beyazdı. Karnı, bir kemer inhinasında idi. Kalçaları filin hortumu, bacakları ceylânınki gibi idi. Güzelliğinin üstünlüğü ile kadınların incisiydi.”

Buddha, Hintlinin hayaline bu derece renk ve hayat veren böyle bir anadan doğdu. Fakat doğumundan biraz sonra anasını kaybetti. Onun ölümünden sonra teyzesi Gotami küçük yeğenini büyütüp yetiştirdi. Ailesinin bulunduğu zengin diyarda hür, rahat bir çocukluk ve gençlik geçirdi. Hayatının o devresini şöyle anlatır:

“Babamın evinde eğlenmem için bir havuzda mavi nilüferler, başka bir havuzda beyaz nilüferler, bir başkasında kırmızı nilüferler açardı; bu çiçekler hep benim içindi. Ve ben, ey rahipler, ancak Benares ıtırları sürünürdüm. Gece gündüz üstümde açık bir şemsiye soğuktan, sıcaktan, toz veya çığden beni korurdu. Üç sarayım vardı.”

Bundan sonraki halini, eski Hind gelenekleri ve metinleri uzun uzadıya anlatırlar. Onlardan biri şöyle der:

“Zâhit Gôtama, gençlik yıllarında, gençliğin verdiği kudretle saçını ve sakalını dibinden kestirmiş, sarı elbi-

se giymiş, gezici bir hayat geçirmek üzere aile ocağını bırakıp gitmiştir. Aile hayatı ve ev, sıkıcıdır. Hürriyet, evin dışındadır. Gôtama böyle düşünmüş ve baba ocağını böylece boşlamıştır.”

Zâhitlik, o devir Hindistan’ında görenektir. Sarı elbise, zâhitliğin, dünyadan geçip yiyecekten, içecekten kesilerek yapılan riyazete kendini vermenin alâmeti idi.

Gôtama’nın aile ocağından ayrılışı da ayrıca hazine bir hikâyedir. Eski rivayetlere göre, bir gece Buddha evden kaçar. Baba bucağını terketmeden önce karısının yatak odasına gelir, çocuğu Rahula’yı son defa kucaklamak için duyduğu derin arzuya rağmen annenin uykusunu bozmamak ve çocuğu rahatsız etmemek kaygusu ile kendini tutar ve odadan içeri girmeden dönüp gider. Seneler sonra onun buraya avdetinin hikâyesi, bundan daha da hazindir. Kocasının yokluğu zaman’nda ona tamamiyle sadık kalan ve sevgisine hararetle devam eden kadıncağız, bir gün karşısında saç ve sakalı kesik hiç de prenslerinkine benzemeyen elbisesi ile Buddha’yı gördüğü zaman göz yaşlarını okşar; fakat ayağa kalkıp yüz yüze gelince anlar ki, kocası kendisi için tamamiyle kaybolmuştur.

Zahitlik hayatına giren Gôtama, Hindistan’ın iki büyük filosofundan ders alır Bunlar, nefsinin öldürmek için her türlü düşüncelerden ve kaygulardan kurtulmaya mahsus Yoga temrinlerini ona yaptırırlar. Fakat Gôtama bu temrinlerden ciddî bir netice alamaz. Nihayet onları bırakır, şimdi Aurel dedikleri kasabaya gelir. Bu bölge, ormanları, diğer tabiat güzellikleri ile Gôtama’ya çok tesir eder. Burada en sert riyazetleri yapmaya başlar. Bağdaş kurup dilini damağına yapıştırarak zihnini bir noktaya verdiği halde kendisine ilham gelmesini, hakikate ermesini uzun zaman bekler. fakat bunlardan hiçbir şey çıkmaz.

Gôtama, bu neticesizliğe rağmen ümitsizliğe düşmemiştir, yeise kapılmamıştır. Riyazeti büsbütün şiddetlendirir ve arttırır. Maddî ihtiyaçlarını son haddine indirir. Hattâ yemek yememiye başlar. Etrafında beş münzevi hayranı vardır ki onlar Gôtama'nın hakikati bulmasını, ilhama kavuşmasını beklerler. Halbuki Gôtama, bu riyazetlerin bir işe yaramadığını görünce kendisini kudretten büsbütün kesmiş olan bu mahrumiyetleri birden bire bırakır. Bol bol yiyip içmeye başlar. O beş münzevi, Gôtama'nın bu halini fena karşılarlar ve kendisinden ümidi kesip yanından ayrılırlar. Gôtama'nın yedi sene-si, boş olduğunu sonunda anladığı bu emeklerle dolu geçmiştir. Fakat yine yılmamış; kendisini aldatmaya gelen şeytanların iğvasına kapılmamış; kurtulmanın yolunu aramaktan bir an vaz geçmemiştir.

Beş münzevinin yalnız bıraktıkları Gôtama bir gün Nerañjara nehrinin kıyısında bir incir ağacının altında tek başına oturmuş düşünüyorken zihninde birdenbire bir şeyin şimşek gibi çaktığını duydu. Birdenbire geçerek yeniden ve tekrar tekrar doğan ruhların nasıl sapıklık içinde kaldıklarını, bitmeyen ıdırapların hangi kaynaklardan fışkırdığını, bu ıdıraplardan kurtulma çarelerinin neler olduğunu artık keşfetmiştir. O âna kadarki «Sakya-muni» (Saka Ulusunun zâhidi ve münzevisi), (Buddha» olmuştu. Çünkü uyanmış, nurlanmış, ruhu aydınlanmış, hakikate kavuşmuştu. Onun, altında ilhama erdiği bu ağaca «Bilgi Ağacı» demişlerdir. Buradaki bilgi, bizdeki «İrfan» karşılığıdır. Buddha sözünde «Bahtiyar» demektir. Buddha'nın uyandığı gece, Buddhistlerce kutsal bir gece sayılır. Kandil gecelerimiz gibi bir şey.

Buddha, bu bilgi ve ilhama erip ıdıraptan kurtulma yollarını bulduktan sonra onu başkaları anlıyamıya-

cağı için ve anlatılmıya kalkarsa kendi ruh sükûnunu ve gönül huzurunu kaybedeceği korkusuyla bu hayattan çekilmeli, Nirvana'ya gitmeli idi. Fakat o, iğvalara kanmamış, kendi gibi ızdırap çeken varlıklara acımış, onlara kurtarıcı hakikatleri söylemeye karar vermiştir. Buddhistlerin deyişince «dhamma'nın —yani tarikatın— tekerleğini çevirmeye başlamıştır».

Bu karar uyarak ilk vaazını, evvelce kendisini terk eden beş zâhide vermişti. Onda der ki:

«Ey rahipler! Bu dünyayı terkedenlerin iki ifrattan kaçınmaları lâzımdır. Bu iki şey nedir bilir misiniz? Bunlardan birisi zevklere, eğlencelere, insanı alçaltan şehvî, kaba ve âdi, faydasız hazlara yer vermek; ikincisi de riyazetlerle, rahibin yüklediği sıkıntılarla asil olmayan, faydasız bir hayata atılmaktır. Ey rahipler! Bu iki ifrattan da kaçınan olgun insan, gözü ve gönlü açan ve insanı hikmete, irfana, huzura, ilhama ve Nirvana'ya götüren bu ortalama yoldan yürür».

Buddha, bundan sonra «Dört kutsal hakikati» anlatmaya başlar:

«Ey rahipler! Olgun insanın gözü ve gönlünü açan ve hikmete, huzura, irfana, ilhama ve Nirvana'ya götüren bu ortalama yol hangisidir? Bu yol, sekiz yol ağzına açılan o şerefli yoldur ki, şunlardır: Doğru inanış, doğru irade, doğru söz, doğru iş, doğru yaşama, doğru düşünüş, doğru murakabedir».

Bundan sonra onun elli yıl süren vaaz ve nasihat hayatı başlar. Bu vaazların yaptığı tesir, çok büyük olmuştu. Pek az istisna ile o devir Hindista'nın okumuş yazmışları, seçkin insanları ona bağlanmışlardı. 80 yaşına varmıştı ki, uğradığı bağırsak rahatsızlığının tedavisine razı olmayarak gitmeye karar verdiği bir kasaba-

ya doğru seyahata çıkmıştı. İhtiyarlık ve hastalık, onu bir yol kenarında durup mola vermeye mecbur etti. Eski Hint metinlerine göre ilk duruşta bir parça dinlenmiş ve tekrar kendini toplayarak yola revan olmaya, orada bekliyenlerine vaaz ve nasihat emeli ile yeniden yürümeye koyulmuştu. Biraz gitti, gene yorulup bir ağacın altında toprağa uzandı. Yeğeni Ananda'ya harmanisini yere yaymasını söyledi. Şöyle dedi:

— Lûtfen, harmanimi katla Ananda, altıma yay!

Sonra da şunları ilâve etti:

— Olabilir ki, Ananda, sizde şu fikirler uyanır; artık üstadın öğütleri olamayacak, üstadımız olmayacak!.. Böyle düşünmemelisiniz. Size talim ettiğim yol ve düzen; işte o, ben yok olduğum zaman sizin üstadınızdır!..

Son olarak etrafındakilere şu vasiyeti yaptı:

— Beni dinleyiniz. Size söylüyorum: Bütün oluşlar, bozuluşlarla beraberdir. Bıkmadan, usanmadan kurtuluşumuz için çalışınız!

Buddha, ebedî olarak susmuştu. Fakat yüzlerce ve milyon insanı 25 asırdır saadet fikrine götürüp ızdıraptan kurtarmıştır. Onun öğütlerinden ve hayat kurallarından buraya alalım:

«Kendi kendinize meşale, gene kendiniz olunuz. Ancak kendi kendinizden medet umunuz. Hakikat, sizin meşaleniz ve yardımcınız olsun, Başka destek aramayınız. Ben öldükten, ortadan kaybolduktan sonra kim ki kendisinin meşalesi, kim ki kendi kendine yardımcı olursa o benim gerçek talebem olacaktır. Kendi kendisini yürütüp yöneltmede en iyi yolu, o bulacaktır.»

Buddha'nın mezhebi kendinden sonra Hindistan'da

ve bütün Uzak-Şark'da geniş bir bölgeye yayılmış, türlü dallara ve yollara ayrılmıştır. Biz bunlarla burada meşgul olacak değiliz. Kendisinden sonra gelen talebeleri ve onların yazdıklarına göre Buddha'ya atfedilen fikirleri ve ahlâk kurallarını mümkün olduğu kadar açık ve özet olarak vermekle yetineceğiz.

Buddhism, Buddha'nın şu sözlerinde tam özünü bulmuştur:

«Ey talebelerim, ben size ancak iki şey öğretiyorum; ızdırap ve ızdıraptan kurtulmak!»

Izdırap karşısında insanın alabileceği davranış ve durumlar şu olabilir:

- 1) Izdırap yoktur.
- 2) Izdırap vardır. Onu kabul etmekten başka çare yoktur.
- 3) Ona yüksek sıfatlar vererek acısını azaltmak için ızdırap örtbas edilir.
- 4) Izdırapla savaşmalı ve onu yenmeli.

Buddhism, bu dördüncü davranışı kabul eder. Amacı, ızdıraptan kurtulmaktır. Buddha, doğuş, hastalık, ihtiyarlık ve ölüm (Dört hakikat) sebebiyle ızdıraba muhkûm beşer varlığının iç duygularına çok iy nüfuz etmişti. Bunları iki noktada toplamıştı:

- 1) Nefret edilen şeylerle temasta bulunmak,
 - 2) Arzu edilen şeylerden uzak ve yoksul kalmak.
- Bütün ızdırapların sebebi üç noktada toplanır:
- 1) Bilgisizlik (cehalet),
 - 2) Bilgisizlikten, cehaletten doğan arzular,
 - 3) Arzuları gidermek için yapılan hareketler.

Bu hale göre ızdıraptan kurtulmak için her şeyden önce bilgisizliği gidermek lâzımdır. Ancak, bilgiyle mâ-

nasız arzuları ortadan kaldıracabiliriz. Arzu olmayınca da onları doyurmak için yapacağımız hareketler kendiliğinden yok olur.

Bunun için şu «Dört hakikatı» bilmelidir:

- 1) Izdırıp
- 2) Sebebi
- 3) Sebepleri kesip kaldırma
- 4) Buna götürececek yol.

Bilgi ağacının altında Buddha kendi kendine şöyle sormuş:

— İhtiyarlığa, hastalığa, ölüme, acıya, feryat ve fi-gana sebep ne? İhtiyarlık, hastalık ölüm.. olmak için ne olmalı?

Kendi kendine cevap vermiş:

— Doğum... Doğmuş olmaktır ki; ihtiyarlığın, hastalığın, ölümün gelmesine sebeptir.

— Doğuş neden vardır?

— Çünkü oluş (Devenir) vardır.

Aşağıya aldığım şu parça Buddha'nın hem düşünüş tarzını, hem de Buddismin varlık telâkkinin görterme bakımından önemlidir:

— Dedim ki, doğuş, varlığa bağlıdır. Bunu şöyle anlamalı; farzet ki, Ananda, hiçbir suretle ve hiç kimse için mutlak olarak hiçbir mevcudiyet yoktur; ne arzular âleminde, ne sırf şekil âlemde, ne şekli olmayan âlemde hiçbir tarafta mevcudiyet bulunmamış olursa, varlık tamamıyla yoksa, doğum olabilir mi?

— Hayır, olamaz, muhterem üstad!

— Böylece varlık, doğumun sebebi, vesilesi ve kaynağıdır; doğum, varlığa bağlıdır..

Bu muhakeme, daha ileriye şöyle götürülmüştür :

Varlık (oluş) olmak için ne bulunmalıdır?

— Elde etme hareketi, kendine çekme.

Bu elde ediş gerçekleşmek için ne bulunmalıdır?

— Susuzluk (arzu).

Bu susuzluğun (arzunun) husule gelmesi için ne olmalıdır?

— Duyu (Sensation).

Duyuların olması için ne var olmalıdır?

— Temas.

Temas olmak için ne bulunmalıdır?

— Duygular ve onları objeleri.

(Bu duygular bildiğimiz beş duyu ile konusu fikirler olan altıncısıdır).

Duygular (Sens) mevcut olmak için ne var olmalıdır?

— Beden ve ruh.

Beden ve ruh mevcut olmak için ne var olmalıdır?

— Şuur, bilgi.

Şuur, bilgi olmak için ne var olmalıdır?

— Zihin işlemleri ve çalışmaları.

Zihin işlemleri ve çalışmaları olmak için ne bulunmalıdır?

— Bilgisizlik (Cehalet).

Eldeki metinler göre Buddha, bu muhakemeyi bir de tersine çevirerek şöyle yapmıştı:

Bilgisizlik var olmayınca — zihin çalışmaları olmaz.

Zihin çalışmaları olmayınca — şuur, bilgi olmaz.

Şuur, bilgi olmayınca — şuur, bilgi olmaz.

Maddî şekil ve ruh olmayınca — altı duygu olmaz.

Altı duygu olmayınca — herhangi temas olmaz.

Temas olmayınca — duygular meydana gelmez.

Duygular olmayınca — susuzluk (arzu) olmaz.

Elde etme olmayınca — elde etme olmaz.

Varlık olmayınca — Doğuş olmaz.

Doğuş olmayınca — İhtiyarlık, hastalık, ölüm ve ızdırıp olmaz.

Bu muhakeme yolları göstermiştir ki, ızdırabın kaynağı Buddha'ya göre bilgisizliktedir. Şu halde onu gidermek, bitmeyen saadete ermenin tek çaresidir.

Buddhismde varlık-yokluk diye ikilik kabul edilmez. Bu fikri de şöyle ifade ederler

— Âlem, bu ikiliğe alışmıştır; Varlık-Yokluk (Varlıktan başkası). Halbuki eşyanın nasıl hasıl olduğunu ve nasıl kaybolup gittiğini hikmetle düşünen için ne varlık, ne de yokluk mevcut olamaz.

Buddismde «Bilgisizlik» bütün muhakemelerin başına konmakla bu, metafizik veya dinî mânada bir «İlk sebep» olarak kabul edilmiş sanılmamalıdır. Bilgisizlik, tamamiyle, ferde ait, ruhî bir haldir. Psikolojik bir etken-dir. Nitekim bu düşünüşte «Tanrı» fikri de yoktur.

Bütün mesele, insanın ızdıraptan kurtulması için yapacağı cehitte toplanmaktadır. Ufak tefek farklarla ızdıraba düşme hallerini Buddhist metinleri şöyle özetlemiştir:

- 1) Duygularımıza hâkim olamamak,
- 2) Duyulan intibalara karşı şuursuz kalmak,
- 3) Dikkatsizlik; fena idare edilen dikkat. Düşüncesiz hareket,
- 4) Dört Hakikat'e inanmamak,
- 5) Dört Hakikat yolu hakkında bilgisizlik,
- 6) Bu yolun gayesine varmış olanlarla temas etmemek.

Bunların neticesinde beden ve ruh, kötü hareketler yapar. İşte Buddhismin ahlâkı burada açıkça görülme-
lidir. Çünkü bu altı şartın yerine gelmediği zaman kötü
hareketler yapar. İşte Buddhismin ahlâkı burada açıkça
görölmelidir. Çünkü bu altı şartın yerine gelmediği za-
man kötü hareketler; hırs, fena niyet, duygusuzluk, gu-
rur, benlik ve şüphe gibi hallerin meydana çıktığı görü-
lür. Hırs, fena niyet, duygusuzluk, gurur, benlik ve şüp-
he ise bilgisizliği besler.

Buddha'nın ahlâk kanununda on esas vardır. Bunun
ilk beşi, bütün Buddhistler içindir. Ondan sonraki üç
madde, Buddhism mensuplarına mecburî, böyle olma-
yanlar için ihtiyarîdir:

- 1) Öldürmemek,
- 2) Çalmamak,
- 3) Fuhuş yapmamak,
- 4) Yalan söylememek,
- 5) Mayalanıp ekşimiş içkilerden çekinmek,
- 6) Müsaade edilmiş zamanların dışında yemek ye-
memek,
- 7) Başı çiçekle süslememek, vücutta güzel koku
sürmemek,
- 8) Yere serilmiş bir hasırın üstünde yatmak,
- 9) Dans ve teganni etmemek, böyle manzaralara
bakmama, böyle şarkıları dinlememek,
- 10) Hiçbir zaman altına ve gümüşe dokunmamak.

Bugün bile Buddhist rahipleri bu 10 emri üç defa
söyledikten sonra «Buddha'ya sığınırım, kanuna sığını-
rım, topluluğa sığınırım» diye dua ederler.

Buddha'nın mühim vasıflarından bir, inanışlarını
istisnasızca bütün insanlığa mahsus bellemesidir. Onun

yolu, bütün insanlar içindir. Buddhist birliğine girmede ne sınıf, ne renk ne ırk, engel değildir. Selâmet, kadın ve erkek, herkes içindir. Buddhism, ilk âlemşümul inanış sistemidir.

Bu hususta Buddha'nın, bulunduğu sınıfın asaleti ile böbürlenen bir Brahman'a verdiği şu cevaba bakınız. Bununla insanların en bayağısı nasıl olur, onu anlatıyor:

“— Hırslı, kinli, kötü niyetli, aldatıcı yüzlü, yanlış görüşlü adam”

“Yaşayan varlıklara fenalık eden merhametsiz adam.”

“Şehirleri, kasabaları çevirip harp yapan, düşmanlık eden adam”

“Başkalarının malını alan adam. Bu, ister bir köyde, ister ıssız bir ormanda olsun.”

“Borcu olduğu halde alacaklısını, borcu olmadığını söyleyerek kovan adam”.

“Tanık olarak çağırıldığı zaman menfaati için veya zengin olmak düşüncesiyle yalancı şahitlikte bulunan adam”

“Ailesinin ve dostlarının ailelerinin mensubu olan kadınlarla ister zor kullanarak, ister rıza ile gayri meşru münasebette bulunan adam”

“Yardıma muktedir olduğu halde ihtiyar oldukları zaman anasına babasına yardımda bulunmayan adam.”

“Fikri sorulduğu zaman fena öğütler veren, gizli-den fena plânlar hazırlayan adam.”

“Kendini öğen, başkalarını aşağı gören adam.”

“Başkasını kızdıran, hasis, bayağı arzulu, kıskanç, hiyleci adam.”

“Bütün böyle olanlar en aşağı insanlar olarak görül-

melidirler. Hakikatte aziz ve hakîm olmaksızın kendini böyle gösterenler, hırsızların en büyüğüdür. Bir insanı asil (Brahma) veya sefil (Parya) yapan doğuş değildir; yapılan hareketlerdir.”

Buddha'nın insanı iyi olmaya, ızdıraptan kurtarmaya yarar diye söylediği sözler, verdiği öğütler, ileri sürdüğü fikirler bunlardır. Bu inanışta bugün türlü yollara ayrılmış olmakla beraber Asya'nın yüzlerce milyon insanı vardır. Buddhism, Ana - Baba ile çocuklar, öğretmenle öğrenci, karı ile koca, dostlar, efendi ile hizmetçi, din adamı ile böyle olmayan arasındaki karşılıklı vazifeleri pek güzel tesbit etmiştir. İlk çıktığı zamanki durumu ile Buddhism, ne kurban, ne ibadet ve ne de duadan söz etmez. Bunların yerine vecde kadar götüren düşüncülerden, murakabelerden bahseder. Bunların usul ve kaide-lerini anlatır. Buddhist, bu yolla neşeden vecde, vecdden tam huzura varır.

İşte murakabenin dört derecesini dünyanın kötü taraflarına temastan başlayarak durgun ve sakin bir zevk haline vardıktan sonra bunu da atlayıp iyilik ve kötülükten uzak, sevinçsiz olduğu kadar ızdırapsız huzura erer ki, buna “Nirvana” derler. Nirvana, salt “yokluk” demek değildir. Bu ancak ruhta muvazene ve durgunluk, hilkatte doğum silsilesinden kurtuluştur.

Buddha, Nirvana'yı şöyle tanımlar

“Nirvana, gürültülü bir ummana benziyen dünyada sâkin bir adadır.”

Nirvana yokluk olmadığı gibi “ölüm” de değildir. Çünkü insan hayatta iken Nirvana'ya kavuşabilir. Ölüm arzusu varlık hırsı kadar tehlikelidir. Ölüm istiyen bir insan Nirvana'ya erişemez. Buddha metafizik meseleler hakkında sorulara hiç cevap vermemiştir. Meselâ âlemin aslını bilmek, ne murakabeye yarar, ne ha-

yatı için doğru olan yolu buldurur, ne de kurtuluşa yardım eder. Bu türlü sorulara bulunacak cevaplar, ancak aklın cevapları olacaktır. Halbuki Nirvana akıl için yokluktan başka bir şey değildir.

Buddhismin türlü kolları bugüne kadar bütün tarih boyunca Tibet, Türkistan, Çin ve Japonya'ya yayılmış, Türk Uygar medeniyeti içinde önemli bir safha olmuştur. Buddhist düşünüş ve Hint din duygusu yalnız Asya'da kalmamış, Orta çağ'da İran Yakındoğu Akdeniz yoluyla Avrupa'ya kadar girmiştir.

II

KONFİÇYÜS

“Mesele, bu âlemin nasıl yaratılmış olduğunda değil; onu bizim nasıl idare ve tanzim edeceğimizdedir.”

KONFİÇYÜS

ESKİ Çin felsefesi Lao-tze (Laô-tseu) ile başlar. Bu bilgenin M. Ö. VI. asır içinde yaşadığı söylenmektedir. Kişiliği, efsanelerle örtülüdür. Annesi ona nurdan gebe kalmış, 80 yıl karnında taşıdıktan sonra ak saçlı, ak sakallı olarak doğurmuştu. Lao-tze adı da buradan gelmektedir. Çünkü bu iki kelime, Çince “İhtiyar üstad” demektir.

İhtiyar çocuk, zamanında tanrı bilinen “Gök”te böyle bir kudret kabul etmez; ezelî, ebedî, her yerde hazır ve nazır, bilinmez ve tanınmaz, her şeyi meydana getiren, bütün varlıkların kaynağı, ona göre “Tao” dur. Bu, mistik ve panteist bir inanıştır. Laô-tze’nin öğütleri ve fikirleri tamamiyle ferdîdir, tek insanı düşünmüştür.

Onun şu sözlerini okuyalım

“İnsan, duygusu ile harekete geçmeden önce tam sükûn içinde (buna wu-wei der) tabiat kanunlarına (Dao’ya) kendini uydurmalıdır. Bu durumda hayat her

bakımdan örnek ve güzel olur. Çünkü tabiat kanunları kuvvetli ve kudretlidir. İnsan, ancak kendi tabiatının gelişmesi içinde her şeye yardım edebilir; ona müdahale etmesi doğru değildir. Tabiat, mutlak olarak iyi ve güzeldir. İnsanların yaptığı şeyler, tabiatın meydana getirdikleri yanında bayağı ve basittir.”

Tuttuğu yola Taoizm denilen Lao-tze, daha çok iç hayatı incelemiştir. Topluluk hayatını buna bağlar. İnsan, ancak mânevî faziletleriyle insandır. Örnek insan, iyi, merhametli, sadık, dürüst, mütevazi olandır. Fakat bu vasıfları elde etmek için onun tavsiye ettiği yol, menfidir. İstemeyen, hareket etmeyen bir ruh duygusu. Şu sözleri bunu gösterir

“Büyük adamlar, oturdukları yerde hiçbir şey yapmadan iş görürler. Bir kelime söylemeden ders verirler. Bütün varlıklar durmadan meydana gelir; onlar bunu inkâr etmezler. O varlıklar büyürler, fakat onlar bunları elde etmezler. Bir şey yaparlar ama yaptıklarına itimatları yoktur. İşler tamamlanır, fakat onlar oralı değildirler. Böyle yaptıkları içindir ki, kuvvetleri tükenmez.”

Konfiçyüs, bu inanıştan ayrılıyordu. İnsanı kendi ruhunun duvarları içine hapseden bu düşünüşten bambaşka bir görüşte idi. Ona göre muhitten kaçmak, yalnız ve tek bir hayata kapanmak, kendini düşünmek iyi bir hareket değildi. Doğru bildiği şeyleri herkese tatbik etmek, fenalıklarla mücadele etmek, en doğru hareketti. Lao-tze'nin pasifliğine karşı Konfiçyüs aktif, yapıcı bir fikri, hareket isteyen bir felsefe ve ahlâkı temsil ediyordu.

Konfiçyüs, Çin'in karma karışık bir devrinde dünyaya gelmiştir. O zamanlar üçüncü tarihî sülâle olan “Co”lar yıkılmak üzere idi. İmparatorluğun yararına

kurulmuş olan Feodal rejim, hükümdarlarının kudretsizliği ve idaresizliği yüzünden zayıflamış; Çin'in Napoleon'u sayılan Ts'in Sı-huangdi iktidara gelinceye kadar, sayısı 400 ü geçen küçük prenslikler birbirleriyle bitmez mücadeleler içinde çalkanmıştı. Meşhur Çin Seddi'ni yaptıran bu hükümdardı. Bu hükümdardı ki Çin bütünlüğünü ilk defa kurmuş, başka başka sülâleler ve rejimler zamanında bu bütünlük günümüze kadar gelmiştir.

M. Ö. VI. asırda Çin halkı tam bir sefalet içinde idi. İç muharebeler bu milyonlarca insanı perişan bir hale düşürmüştü. Vergi memurlarının baskısı altında inliyorlardı. Şu hikâye bu hali pek açık anlatır. Bir gün Konfiçyüs T'ai dağı eteklerinde talebeleri ile dolaşıyormuş, bir kadıncığızın feryadını işitmiş. Sordurmuş, niçin böyle ağlayıp sızlanıyor? Aldığı cevap

— Kocamın babasını bir kaplan parçaladı. Kocam ve oğlum da aynı âkibete uğradılar.

Konfiçyüs

— O halde bu kadar tehlikeli bir yerde neden oturursunuz?

Kadın

— Çünkü burada bana zulmeden insan yok.

Konfiçyüs yanındakilere dönüp şöyle söylüyor

— Evlâtlarım, bunu hiç unutmayın: Zâlim bir hükümet bir kaplandan daha korkunçtur.

Konfiçius'un hayatı ve şahsiyeti çok dikkate değer bir filosof örneğidir. Garp dillerinde (Confucius) şeklinde yazılan adı, Çincesi olan K'ung-tsi'nin lâtinleştirilmiştir. K'ung, soy adıdır; tsi veya tze, üstad demektir. Lu devletinin bulunduğu bölgede M. Ö. 551 de doğmuştur. Ataları Sung devletinin sarayına mensuptu. Ailesi. Konfiçyüs doğmadan vaziyetlerini ve topraklarını kaybe-

derek Doğu'daki Lu bölgesine göçmüştü. Konfiçyüs gençliğinde fakir düşmüş ve pek erken hayatını kazanmaya mecbur olmuştu. Esasen üç yaşında iken, iyi bir asker olan babasından yetim kalmış; anası tarafından yetiştirilmişti. O zamanki küçük devletler prenslerine özel öğretmenlik etmiştir. Fakat bu türlü hayat kazanma yolundaki çalışmaları, onun okumasına ve kendini mükemmelleştirmesine engel olmamıştı. 19 yaşında evlendi. Lu devletinde memurluk ederek yaşıyordu.

Kendi memleketinde siyasî karşılıklar baş gösterince Co devletindeki derebeyinin davetini kabul edip oraya gitti. Birkaç yıl kaldıktan sonra Lu'ya döndü. Bura-daki derebeyi durumunu düzeltmişti. Konfiçyüs, Lu devletinde hükûmet başkanlığına kadar yükseldi. Komşu Co derebeyi, Lu prensine saz çalan, oyun oynayan güzel kadınlar gönderip onu sefahate alıştırmak ve korkmaya başladıkları Konfiçyüs nüfuzunu bu yoldan kırmak istedi. Konfiçyüs, prensle çekinmeden bu hususta mücadeleye girişti. Prens, onun öğütlerinden bıkmış, usanmıştı Konfiçyüs, bu mücadelede başarısızlığını görünce bulunduğu yüksek mevkiden tereddütsüzce çekildi. Etrafına toplanan talebeleri ile 13 yıl süren uzun bir geziye çıktı.

Onun bu gezgin yılları sıkıntı ve tehlikelerle doludur. Her gittiği yerde iş almak, bu yolda hizmet etmek istedi. Fakat kendini bir türlü kabul ettiremedi. Artık 50 yaşlarına varmıştı. Bu gezme senelerindeki hayatı kendinden sonrakilerin iki türlü görüşüne konu olmuştur. Konfiçyüs'ün de her mühim adam gibi yalnız sadık ve gerçek dostları yoktu; çetin, âmansız düşmanları vardı. Onun hakkında dostlar başka, düşmanlar başka, ve birbirinin zıddı şeyler söylemişlerdir. Meselâ, Wei'in hükûmet merkezinden kaçmaya mecbur olmuştu. Altına oturduğu bir ağaç, haberi olmadan kesilip üstüne yı-

kılmıştır. Eğer o, büyük bir üstad olsa idi, böyle mi muamele görürdü? Bu başarısızlıklar ve mağlûbiyetler, onun mesleğinin halk arasında tutulmadığına, kendisinin fazilet sahibi bir adam olmadığına delil değil midir?" Bu mütalealar tabii düşmanları tarafından ileri sürülüyordu.

Halbuki Konfiçyüs "Başarı, her zaman faziletin varlığına delil olamaz" diyordu. Hikmet ve fazilet her şeye rağmen iyilikte devam ve ısrardadır. Başarı, ya elde edilir ya elde edilmez. Üstad kendisine her bakımdan güveniyordu. Belki başarısızdı, fakat hikmet ehli ve fazilet sahibi idi. "Benim hizmetimden istifade edecek kabiliyette bir prens çıkarsa üç yılda olgunlaşmaya muvafak-fak olur" iddiasında idi. Tehlikeler karşısında onun bu dayanışı talebelerini kendisine büsbütün bağlıyordu. Onlardan biri sevgisini ve bağlılığını "Üstad, sen sağken ben nasıl ölebilirim?" diyecek derecede bir mübalâğa ile açıklamıştı. Bununla beraber Üstad, bazan yese düşüyor, onlara ümitsizlik hisleri veriyordu ve diyordu ki:

— Bu çöllerde durmak için biz ne gergedan, ne de kaplanız. Benim hikmetlerim yalnız mı ki?.. Niçin böyle bir durumda kalayım?..

Talebelerinden bir kısmı ona böyle cevap veriyordu

— Belki biz kâfi derecede hikmet sahiibi olmadık, onun için insanlar bizim öğütlerimizi yerine getirmiyorlar.

Bazıları da şöyle diyorlardı

— Sizin felsefeniz son derece yüksek. Bu sebeple çok kişi sizi anlayıp kabul edemiyor. Üstad, siz, biraz aşağı seviyeye inmelisiniz.

Konfiçyüs'ün bunlara cevabı:

— İyi insana mutlaka inanılır mı? İyi bir çiftçi to-

humları eker, fakat bunların yeşereceğinden mutlaka emin değildir.

Nihayet bir talebesi, şu düşünceleri ileri sürmüştü

— Biz felsefemizi hareketlerimize tatbik etmezsek bu bizim için utanılacak bir şey olur. Fakat onları biz tam gerçekleştirdiğimiz halde bizim hizmetlerimizden istifade edilmezse bu da iktidar sahipleri için ayıp olacaktır. Sizi kabul etmezlerse bunda ne kötülük var? İleride sizin şahsınızda yüksek bir insanı mutlaka tanıyacaklardır.

Konfiçyüs, 13 14 yıl Wei, Ç'en ve Sung prensliklerinde dolaştıktan sonra memleketine döndü. Burada talebelerinden birinin kudret sahibi bir koruyucusu vardı. Üstad, esasen bu seyahatler esnasında büyük bir şöhret kazanmıştı. Rivayete göre kendini ona bağlı bilen, üçbin mensubu olmuştu ve bunlar arasında bilhassa 72 si onu çok iyi anlamışlardı. Üstadın öğretme metodu, Sokrates'inki gibi konuşmak, sohbet etmektir. Derdi ki, "Konuşabileceğin bir insanla isen sustuğun taktirde bir adam kaybetmiş olursun. Konuşmaman gereken bir olduğu zaman konuşurken bir söz kaybetmişsin demektir. Filozof, bir insanı, bir sözü bile kaybetmeyendir."

Konfiçyüs bir muharrir veya tefsirci (Commentateur) olmamıştır. O her şeyden önce bir terbiyeci, bir öğretici idi. Talebelerini devlete ve cemiyete faydalı, mükemmel bir insan olarak yetiştirmek istemiştir. Bunun için kendi devrine kadar olan Çin klâsik kitaplarını okur ve okuturdu. Çin kültürünün geleneğine bağlı idi ve verdiği terbiyenin buna dayanması lüzumuna inanmıştı. Kendisi için verdiği bu vasıf doğrudur ve yerindedir. "Ben bir yaratıcı değilim, bir naklediciyim." Bununla beraber eski müesseseleri ve fikirleri naklederken kendi ah-lâk esaslarını bunlardan çıkarıyordu. Meselâ ana veya

babadan biri öldüğü zaman evlâdın üç yıl matem tutması hususundaki gelenegi, çocuğun ilk üç yılını ana baba kucağında geçirmesi sebebiyle onlardan bir öldüğü vakit üç yıl onları düşünmekle izah etmiştir. Üstadın hayat ve eserlerini inceleyenler, onu bir nakledici olmaktan ziyade yeni fikirler getiren büyük bir filosof olarak kabul etmektedir.

Konfiçyüs, cemiyetin düzenlenmesinde “isim” lerin yerinde kullanılmasına büyük bir ehemiyet verir. Ona göre eşya ile isimler, tam bir denklik içinde bulunmalıdır. Bir gün talebelerinden biri Üstada sormuş; devletin ıslâhı için vazife başına gelse ilk yapacağı nedir, diye. Verdiği cevap şu

— Her şeyden önce isimlerin düzeltilmesine bakalım.

Bununla ne demek istediği, bir prence, onun aynı şekildeki sualine karşı söylediği şu sözlerden pek açık anlaşılmaktadır

— Hükümdar, hükümdar; bakan, bakan; baba, baba; oğul, oğul olmalıdır.

Şu halde her isim, bağlandığı katogorinin esasına uygun düşmelidir. Hükümdarlığın esası ne ise hükümdar olan kişi, ona tastamam sahip olacaktır. İsimle realite birbirine uyacaktır. Adına hükümdar da dense o mevkide bulunan insan, hükümdarlığın icap ettirdiği meziyetlerden yoksul ise, o, gerçekten hükümdar değildir.

Konfiçyüs’ün 25 asır önce el koyduğu bu fikri buraya yazarken Atatürk’ün pek sevdiği ve vesile buldukça tekrar edip ettirdiği bir hikâye hatırıma geldi. Bahsimizi aydınlatacağı için anlatıvereyim

Şark memleketlerinden birinde bir padişah ölmüş, yerine genç, toy oğlu hükümdar olmuş. Vezirlerinden öğrenmek istediği ilk şey, şu: kitap - mitap, kalem - ma-

lem gibi sözlerdeki asıl kelimeye ilâve edilen sözlerin ne mânaya geldiği... Bunların başlı başına anlamı olmadığını, dilde söylenmesine alışılmış kelimeler olduğunu anlatmaya çalışmışlar, fakat genç padişah bir türlü bu cevaplara inanmamış. Münadiler çıkarıp memleket-te bunu bilen varsa saraya gelmesini ilân ettirmiş. Büyük bir ihsan ümidi ile pek çok insanlar gelmişler,fakat pa-dişahı kandıracak bir açıklamada bulunamamışlar. Bir gün, üstü başı perişan, saçı sakala karışmış bir derviş gelmiş, padişahın huzuruna çıkıp bu müşkülü çözeceği-ni bildirmiş. Huzura kabul edilince padişah sormuş

— Söyle bakalım derviş; ev mev ne demektir?

— Efendimiz! Ev, sizin ikamet buyrduğunuz bu saray. Mev, kulunuzun geceleri sığındığım izbeler.

— Ya kavuk - mavuk?

— Kavuk, efendimizin başında bulunan muhteşem serpuş; mavuk (perişan sarığını göstererek) şu benim başımdaki...

— Elbise - melbise?

— Elbise, Devletlimizin sırtındaki hil'at; melbise, bendelerinin arkasındaki palaspareler...

— Peki, hükümdar - mükümdar?

— Hükümdar, pederiniz cennetmekân; mükümdar da Efendimiz!

Konfiçyüs'ün de demek istediği de aşağı yukarı bu değil mi?

Ferdin kazanması gereken faziletler için Konfiçyüs, hayırseverliği ve adaleti iki mühim meziyet olmak üzere ileri sürer. "Yi" dediği adalet, belli bir vaziyette yapılması mecburi olan harekettir. Bu, değişmez bir emirdir. Fertler, toplulukta bir takım şeyleri yalnız o

şeyler için yapmak zorundadırlar. Çünkü o şeyler ahlâk icabı yapılmalıdır. Eğer aynı hareketler bu ahlâki gayelerden başka sebeplerle yapılırsa adalet meydana çıkmaz. Buna engel “menfaat”tır. Çince “Li” derler. Konfiçius şöyle söylemiştir “Yüksek insan, adaleti (yi) anlar, alçaklar da menfaati (li)”. Konfiçyüs’de ve onun kurduğu Konfiçyüscülükte ahlâkın esası, “Yi” ile “Li” yi birbirinden ayırmaktır.

Hayırseverlik, adaletten daha müşahhastır. Yapmaya mecbur olduğumuz şey —ki vazifedir— kendimizden başkalarını sevmekle başlar. Baba, oğlunu seven bir baba gibi; oğul, babasını seven oğul gibi hareket etmelidir. Gerçekten başkalarını sevmeye muktedir olan insandır ki, cemiyet içerisindeki vazifelerini yerine getirebilir. O, bunun düsturunu şöyle özetlemiştir

“Sana yapılmasını istediğin şeyi sen de başkasına yapma!..”

Hepimizin pek çok kere işittiğimiz, ahlâkın şu temel kaidelerini bir formül içinde insanlığa veren en eski bilge olarak Konfiçyüs’ü tanıyoruz.

Konfiçyüs, fikirleri ile hayatını denk edebilmiş bir filosoftu. Onun için cemiyet, her şeyden mühimdi. Bu sebeble kendisi ile bütün ömrünü cemiyet içinde, topluluk arasında geçirdi. Her yerde, herkesle konuştu. Sordu, cevap aradı. Sordular, cevap verdi. Fazileti, ferdin diğer fertlere karşı vazifelerinde gördü

“Bir insan, yalnız kendine değil, herkeze karşı iyi olmalıdır. Fazilet, kolay ve insan için en tabii harekettir. Zaten insan, yaradılışı itibariyle iyidir. Bir insan doğru yoldan çıkmamak isterse kendi tabii gidişini takip etmelidir.”

Konfiçyüs, yapmacıktan, uydurmacılıktan ve hele yalandan nefret ederdi

“İnsanın hayatı namuslu yollardan geçmeli. Eğri yollardan giderse felâkete uğrar. Namuslu kimse, ne kendisini, ne de başkasını aldatır. Doğruluk, insan kalbinin en sahih bir ifadesidir. İnsanın tabiatı birtakım âdet ve geleneklere uymakla bozulur. Onun için âdet ve gelenek şekillerine dikkat etmelidir. Çünkü bir insan fazilet sahibi değilse ve sağlam bir karakteri yoksa o, her ne kadar güzel âdetlere riayet etse de bunlar bir süsten, yaldızdan başka bir şey olamaz.”

Konfiçyüs, insanın vücudüne iyi bakmasını nasihat eder. Vücudü yetiştirmeden düşüncelerin doğru olmasına imkân olmadığını söyler. Vücutte de dimağ esastır. “Dimağ var olmasa idi biz, bakardık, fakat göremezdik. Yediğimiz şeylerin tadını bilemezdik.” Vücudu yetiştirerek düşüncelerin ıslâhı mümkün olduğu kanaatinde. Nitekim cemiyet için varlığını mühim gördüğü ailenin yetiştirilmesini de ferdin vücudunu iyi terbiye etmesine bağlar. “Bir kimse kendini yetiştiremezse, ailesini ıslâh edemez” der.

Bu muhakeme sırasını takibeden Konfiçyüs, memleket idaresine kadar aynı düşünceleri alıp götürür. “Bir kimse, kendi ailesini ıslâh edemezse başkalarını yetiştirmesinin imkânı yoktur. Böylece olgun bir kimse, kendi ailesini ihmal etmeksizin memleketine ait işleri de yapar. Hükümdarın gördüğü işlere evlâtça bir saygı göstermelidir. Büyüklerin yaptıklarına kardeşçe bir itaat lâzımdır. Bir kütlenin hep beraber gördüğü işlerde ise ancak iyilik vardır.”

Bu sözlerde hükûmet umurunu aile münasebetlerine, oğulluk, babalık, kardeşlik duygularına nasıl bağladığı pek açık görülür. Bir prense, devlet işleri için “Siz, bir çocuğa bakıyormuş gibi davranmalısınız” demesinin mânası budur. Konfiçyüs, bir aristokrat topluluk

içinde böyle düşünmüştü; böyle düşünebilirdi. Fakat o, hiç bir zaman bir Maciavelli olmamıştır. Prensın başarısı için, onun gibi, her vasıtayı aslâ mazur ve mübah görmemiştir. İktidar sahibini bir aile başı, merhametli bir aile başı olarak göstermek istemiştir. Ona göre bir tek kelime, bütün işleri bozduğu gibi bir kötü insan da bir topluluğu alt üst edebilir. Bunun aksi de doğrudur. Bir kuvvetli prens, bir devleti bir imparatorluk haline getirebilir.

Bu kemale ermenin şartlarını Konfiçyüs şöyle hülâsa eder

“Bir kimsenin büyüklerinde sevmediği şey, kendinden aşağı olan insanlara iyi davranmaması; aşağı insanlarda nefret ettiği şey, büyüklerine iyi hizmet etmemesi; kendinden üstün olanlarda hoşlanmadığı şey, kendinden aşağı olanlara değer vermemesi; geride olanlarda sevmediği şey, önde olanları takip etmemesidir. Sağ taraftan hoşlanmaması, sol tarafa değer vermediği için; soldan nefret etmesi, sağa önem vermediği içindir. Bütün bunlar bir kimsenin hareketlerini düzenleyecek ve doğrultacak esaslardır.”

Daoistler (Taoistler), Konfiçyüs’le alay ederlerdi. Söze başlarken fikirlerini anlattığımız Taoistler, Konfiçyüs’te metafizik fikirler, kâinatın esası hakkında düşünceler olmadığını ileri sürerler; onun sadece hayırseverlik ve adalet meseleleri ile uğraşmasını aczine verirlerdi. Gerçekten de Konfiçyüs bu meselelerle uğraşmamıştı. O, ne bir mistik filosof, ne de varlığın aslını aramaya çıkan bir mütefekkir değildi. Bozukluğunu gördüğü büyük, yüzlerce milyonluk bir Çin kütlesinin ve o yoldan insanlığın nasıl kurtulabileceğini düşünmüştür. Nitekim kendi hayatının gelişmesini şöyle anlatır:

“15 yaşında idim. Kalbim, incelemelere, tetkiklere,

araştırmalara daldı. 30 unda kendimi ayakta tutabildim. Kırkında her türlü bağlardan çözüldüm. Ellisinde Gök (Tanrı)ün emirlerini öğrendim. Altmışında o emirlere itaat eder oldum. Yetmişinde doğruluk hudutlarını yıkmadan ruhumun arzularını takibedebildim.”

Bu sözler, üstünde düşünölmeye değer hakikatlere işaret ediyor. Önce öğrenmek; sonra öğrenilen şeyler içinde kendini kaybetmeden durabilmek; daha sonra kendini bulup şu bu tesirlerden kurtularak hür olmak. Tabiatın ana kanunlarına ermek ve onlara itaat etmek. Bütün bu merhaleleri geçtikten sonra kendi arzuları, doğrudan doğruya tabiatın gidişine uyacağı için o arzulara tâbi olmak... Konfiçyüs, bunları yaparak, içinde yaşadığı büyük insan topluluğunu kurtuluşa, saadete götürmek vazifesini kendi ruhunda bulan adamdı. Onun söylediğı şu hikmetler, kendisi için de doğrudur

- 1) “Filosof, her bağdan kurtulmuş hür bir insandır.”
- 2) “Faziletli adam, kayguları silkip atandır.”
- 3) “Cesur kişi, korkuları kovandır.”

Böyle olan insandır ki, bahtiyar olur. Onu da şöyle ifade eder

“Yüksek insan, daima bahtiyardır. Alçak kimse, her zaman bahtsızdır...”

Aradan 2.500 yıl geçtiğı halde o ihtiyar, köse sakallı, dev cüsseli, fakat yumuşak ruhlu, musikinin insanı adam etmede üstün rolünü görecekt kadar çağdaş görüşlü bu büyük filosofun dedikleri üstünde düşünmeye, öğütlerini can kulağı ile dinlemeğe ne kadar muhtacıız?..

III

S O K R A T E S

“Bütünü ile iyi veya fena olan yoktur. İki şey müstesna Hikmet iyidir, cehalet fena..

SOKRATES

YUNANLILAR (M.Ö. 479) Tsalya’da İran ordusunu ve Mikale kıyılarında İran donanmasını yendikten sonraki 40 sene içinde şöyle böyle sâkin bir devir geçirdiler. Fakat çok geçmeden uzun zaman içten içe rekabet hisleri biriken iki kardeş belde, Atina ile Isparta arasında meşhur Pelapunezos muharebeleri patlak verdi (431-404). Perikles (499-429) in akıllı ve temkinli idaresi altında Atina en yüksek terakki merhalesine erdiği halde vatandaşlarının çoğu onu istemiyorlar, hattâ otuz yıl, başlarında muvaffakiyetle hizmet etmiş olan, tarihin nâdir gördüğü bu adamı aşağılamaktan zevk alıyorlardı. Büyüyük oğlu bile bu nankörler arasında idi. Polepunezos savaşlarının birinde muvaffak olanıyan Perikles, mahkemeye verildi. Kumandanlığı elinden alındı ve para cezasına mahkûm edildi. Biraz sonra da üzgün bir duygu içerisinde öldü.

Atina, Isparta’nın tehdidi altında idi. Nihayet ona yenildi. Rejim değişmiş, Ispartalılar tarafından nasbedilen Otuzlar duruma hâkim olmuşlardı. Bir zamanlar en yüksek kahramanlıklara sahne olan Atina’da düş-

manla işbirliği yapacak kadar düşkün ruhlu hâinler yetiştiriyor; sıkı bir istibdad halkı eziyordu. Perikles devrinde gençliği geçmiş, artık orta yaşlı, perişan kıyafetli, uzun sakallı, bıdık burunlu ve basık alınlı çirkin bir adam ruhu içinden sarsılmış Atina'nın sokaklarında yalın ayak geziyor, etrafına toplanan gençlerle konuşuyor, onlara sualler soruyor, türlü meseleler hakkında onları düşündürüp söyletiyordu. Bu adam, meşhur filozof Sokrates'tir.

Sokrates, işi taş yontmak olan bir baba ile ebelik eden bir anadan doğmuştu. Vücudu sağlam yapılı idi. Devrinin filosoflarına benzemiyordu; ne dış görünüşü, ne düşünüşü ve ne yaşayışıyla. Çünkü, o zamanın Yunanlı filosofları dikkatli giyinirler, temiz gezerler, düzgün ve uzun nutuklar söylerlerdi. Sokrates, bunun tam tersini yapan bir adamdı. Atina için yepyeni bir tip. Hiç politikacı değildi. Belli bir felsefe mezhebinin tutmuyordu. Önce tezini ileri sürüp sonra müdafaa etmiyordu. Hazır fikirleri söylemiyordu. Bulunduğu hale ve şarta göre konuşuyor, anasının çocuk doğurtmasına benzeyen bir usulü kullanarak karşısındaki ile beraber hakikati arayıp bulmaya çalışıyordu.

Bu yeni tip filozof, halkın içinden çıkmış, daima halktan ayrılmayarak yaşamıştır. Kendinden önceki Yunan filosoflarının büyük bir kısmı gibi kâinatın aslını aramaya meraklı değildi. Herhangi bir konuşmada karşısındakini susturup yenmek için kullanılan usullere itibar etmiyor, talebelerine böyle şeyler öğretmeye heveslenmiyordu.

Sokrates her şeyden önce kendini terbiye etmeye çalışmıştır. Fakat bunu nasıl yaptığını bilemiyoruz. Çünkü üstad hakkındaki müsbet ve menfi bilgiler, hep onun olgunluk çağına yetişen tanıdıkları ve talebeleri tara-

fından verilmiştir. Fakat itimatla öğrendiğimiz şudur ki, Sokrates, Delfi tapınağında yazılı şu sözleri felsefesinin, hikmetinin esası olarak kabul etmiştir

Kendini bil!...

Ona göre en kesin bilgimiz, hiçbir şey bilmediğimiz olmalıdır. Eşyanın ve kâinatın aslını, özünü bilmemeliğimize mukabil bir şeyi bilebiliriz Kendimizi..

Şu halde bilme imkânına konu olan, bizzat “insan” demektir. İnsanı öğrenelim, insanı bilelim ve bu bilgiye de kendimizden başlayalım. Böyle diyen Sokrates, bu fikirleri ile Garpte, felsefeyi gökten yere indiren, dıştan çekip içe götüren ilk adam olarak tanılır.

Sokrates’e göre insan bilgisi, insanın nasıl olması lâzım geldiği, hayatın mâna ve amacının ne olduğu, ruh için en yüksek iyiliğin mahiyetidir. Bu da Ahlâk’tan başka bir şey değildir. Bunu kabul etmekle Sokrates, ahlâk dışındaki felsefeyi reddediyor demektir. O da Protagoras gibi her şeyin ölçüsü olarak insanı alıyordu. Fakat ondan ayrıldığı nokta, mühimdir. Protagoras, her insan için müşterek bir ahlâk prensibi olduğuna inanmamıştı. Onca ahlâk, bir ilim değildi. Her ferde ve türlü hallere göre değişirdi. Ne kadar fert varsa o kadar ahlâk vardır, diyordu. Neticede Ahlâk yoktu. Çünkü, Ahlâk, herkes için uyulması zorunlu genel kurallardır.

Sokrates, salt insanı düşünüyordu. Ferdî ayrılıklar altında değişmeyen esası arıyordu; ferdî olandan sosyal olana, bütüne ait olana gitmek için çalışıyordu. Onun usulü, bu meseleler üstünde uğraşan zihninin karışıklığını gidermek, netice çıkarmak, bunun için de umumî bir fikre varmak, münakaşa edilen konuyu bir tanımlama çerçevesi içine sokmaktı. Bu sebeple tâbirler üstünde dik-

katle dururdu. Talebesi Ksenophon, Üstadın bu halini şöyle anlatır

İyinin, fenanın, adaletlinin ve adaletsizin, hikmetin ve deliliğin, cesurluğun ve korkaklığın, devletin ve vatandaşın ne olduğunu durmadan inceler, belirtmeğe çalışırdı. Bu tarifleri kendisini dinleyenlere hazır olarak vermezdi. Ahlâkî fikirlerin zihinlerde bulunduğuna, bütün zihinlerin hakikatle dolu olduğuna, öğrenilen şeylerin bunu bozmayıp belki tohum halinde uyuyan fikirleri uyandırması lâzım geldiğine inanırdı. Kendi öğretme usulünün de ancak bu fikir tohumlarını meydana çıkarmaktan başka bir şey olmadığını söylerdi.

Ksenophon'un anlattığı bu yeni tip üstad, çağdaşlarından ve kendinden öncekilerden öğretme için hiçbir para almamakla da ayrılmıştı. Zaten belli bir mesleği ve işi yoktu. Çarşıdaki dükkânlardan en yüksek aile harimine kadar her yere girip çıkardı. Vücut güzelliğine ve üst baş intizamına pek riayet eden ve ehemmiyet veren Atinalıların onu bu çirkin yüzü ve eski püskü harmanisi ile meclislerine hararetle dâvet etmeleri, Sokrates'teki büyük ruh kudretinin ve ilgi çekiciliğinin en büyük delilidir. Onun öğretimi tamamiyle pratikti. Hayat içindi. Onun gözünde bilgi, doğru düşünmektir. Doğru olarak düşünülmesini istediği konu da ahlâktı, faziletti, adaletti, devletti. Bu yoldan etrafındakileri iyi vatandaş ve iyi insan yapmaya uğraşıyordu.

Bu fikirlerin ehemmiyetini göstermek için Sokrates'ten evvel Yunan felsefesinde ve umumî hayatmda yer almış Sofistlerden Gorgias'ın talebesi Kallikles'in şu kanaatlerini beyazın yanına siyahı kor gibi koyup gösterelim. O diyordu ki

İnsanları adaletli olanlar ve olmayanlar diye tasnif

etmek doğru değildir. İnsanlar, olsa olsa akıllılar ve budalalar diye ikiye ayrılabilirler. Ahlâk, zayıfların kuvvetli olanları kuvvetlerini kullanmaktan alıkoymak için icadettikleri bir vasıtaadır. Çünkü zayıflar da nihayet hâkim olmayı ve kudret sahibi olmayı isterler; fakat bu hususta âcizdirler. Bu yüzden bir hileye baş vururlar; kuvvetlerini kullanmanın çirkin ve kötü bir şey olduğuna kudret sahiplerini kandırmaya çalışırlar ve ahlâk da bu şekilde meydana çıkar. Onun için Ahlâk, insanlar arasında iktidar ve hâkimiyet uğrunda yapılan bitmek tükenmek bilmez mücadelelerde zayıfların kuvvetlilere karşı ileri sürdükleri bir hiyleden başka bir şey değildir. Kuvvetliler, kâfi derecede akıllı iseler bu hileye kanmazlar.

Sokrates, şüphesiz dünyanın en akıllı adamlarından biri idi. Eğer öyle olmasa idi Eflâtun gibi zekâ kudreti eserleriyle bütün dünyanın tasdikinde olan bir hakim, onu üstad olarak kabul eder miydi? Yazılarında doğruyu bulan ve bulduran bir insan olarak ona en üstün yeri verir miydi?.. Çok söylemiş, fakat bir satır yazı bile bırakmamış olan Sokrates, bilhassa ölümünün şekliyle hayatından daha çok dâvasının doğruluğunu ispat etmiş değil midir? Şu halde onun, her ilme üstün ve en mühim bilgi olarak Ahlâkı kabul etmesi bir hile mi, bir budalalık mıdır? Böyle bir ihtimali akıl kabul eder mi?

Yaşlı zamanlarında Sokrates'e talebe olan genç Eflâtun'un ilk diyalogları Sokrates'in diğer bilgilerden çok Ahlâkla uğraştığını gösterir. Bunlarda diğer konulardan ziyade Ahlâk terimlerinin incelendiğini görürüz. Karmides'te itidalin, Iysis'de dostluğun, Lakhes'de cesaretin tariflerine varmak için Üstadın konuşmaları vardır. Bunlarda daima fazilet, bilgiye bağlanmıştır.

Sokrates de bütün büyük adamlar gibi bir çok dost-

lar yanında şiddetli ve kuvvetli düşmanları da olan bir adamdı. Meselâ Üstad 45 yaşlarında iken yazılmış bir eser vardır ki, onda Sokrates, tamamiyle karikatürleştirilmiştir. Meşhur komedi yazarı Aristophanes tarafından kaleme alınan bu eserin adı “Bulutlar”dır. Yazar, bu komedyada sofistleri ve onların başı olarak Sokrates’i alıp tasvir eder. Üslûbu alay edici bir şekildedir. Varlığın aslını bulutlar olarak gösteren sofiste bir genç müracaat eder, beyazın siyah ve siyahın beyaz olarak gösterilip ispat edilmesi sanatını ondan öğrenmek ister. Çünkü bunu öğrenerek babası aleyhine bir dâva açmak ve üstaddan elde edeceği hiyleli muhakeme yolları ile bu dâvayı kazanmak emelindedir. Sokrates, gencin bu arzusunu kabul eder, düşüncesini doğru bulur. Kullanılacak hiyleli muhakeme yollarını ona öğretir. Fakat eserin sonunda bunlardan haberdar olup kafası kızan baba, sahneye çıkar ve sofistlerin oturdukları yerleri ateşe verir.

Aristophanes’in tasvir ettiği bu tipte, Sokrates’in hiçbir münasebeti yoktu. Çünkü Sokrates, hayatında bir defa olsun para ile ders vermemişti; hiyle nedir bilmemişti. Bu kitap, ancak, ölümünden 25 yıl önce onun Atina’da şöhret sahibi bir adam, bir vatandaş olduğunu göstermeye yarar.

Sokrates talebelerinin eserlerinde yaşamaktadır. Onu velev kendi görüşleri içinde bile olsa, Ksenophon ile Eflâtun bize vermişlerdir. Birincisinin Hâtıraları, ikincisinin Diyalogları Sokrates hakkında etraflı bilgi vermektedir. Bu bilgilerin müşterek tarafı, Üstadın akıllı, temkinli, tesire kapılmaz, tok sözlü, doğruluktan ayrılmaz, maddî mahrumiyetlere dayanır, her cihetten kuvvetli bir insan olduğudur. Muharebelerde bulunmuş. herkesin soğuktan titrediği zamanlarda yalın ayak çadır dı-

şında vazife görmüştür. Eflâtun'un Lakhes Diyalogunda bu isimdeki zat şöyle anlatır:

“Yalnız babasına değil, ben onun yurduna da şeref verdiğini gözlerimle gördüm. Delion bozgununda yanımda idi. Herkes onun yaptığını yapsa idi, emin olun, Bel-demiz başını yine de dimdik tutar ve böyle düşmezdi.”

Sokrates, vücudunun bütün sağlamlığına rağmen rivayetlere göre katalepsi nöbetleri geçirmişe benzer. Bütün bir gece dışarda, dimdik, katılaşmış vücudu ile ayakta kaldığını söylerler. Askerliği sırasında başına gelen böyle bir nöbetten Ksenophon şöyle bahseder

“Bir sabah, anlayamadığı bir şeyi düşünüyormuş gibi o fikri zihninden çıkaramamış; gün ağırmasından gece oluncaya kadar hareketsiz, dalgın, bir fikir üstünde dikkatini toplamış halde durup kalmıştı. Akşama doğru onun bu hali dikkati çekmiş, hayretlere düşen ordugâhta sabahtan beri kımıldamadan onun böyle düşüncelerine dalıp durması dilden dile dolaşmıştı. Gece, sabah oluncaya kadar aynı vaziyette kaldığını gözlemişlerdi. Sokrates, sabah olunca güneşe ibadet etmiş ve yürüyüp gitmişti.”

Sokrates, çocukluğundan beri içinde bir Demon'un olduğunu ve kendisine seslendiğini, emirler verdiğini söylemiş. O, bu hâtif sesine daima itaat edermiş. Onun buyruğundan dışarı çıkmaz, bu emirlere göre harekette bulunurmuş. Sokrates'in bu halini, bugünkü anlayışımıza tercüme edersek daima vicdanının sesini ruhunda duymuş ve ona her zaman uydurmuştur. diyebiliriz. Meselâ Pelopunezos harplerinden birinde denizde bir gali-biyet kazandıktan sonra, fırtına Yunan donanmasını felâkete uğratmış, bu sebeple ölümler toplanıp gömülmeye vakit bulunamamıştı. Bu hal, Atina'nın muhafazakâr

çevresini heyecanlandırmış ve bunların kumandanlar aleyhine dâva açmalarına sebep olmuştu. Hurafelere, batıl itikadlara sıkı sıkıya bağlı olan Halk Meclisi, ölüleri kaldırmayan kumandanları suçlu görüp mahkûm etti. Bu mecliste verilen haksız hükme karşı sesini yükselten ve galip kumandanları müdafaa eden tek Atina vatandaşı, Sokrates olmuştur. Bu pervasızlık, ona Demon'unun, vicdanının sesini dinlemekten gelmişti.

Sokrates insanı bilgi ve hakikatle dolu kabul ederdi. Maharet, bu saklı bilgi ve hakikatleri meydana çıkarmak için "akıl" denen melekeyi kullanmasını bilmekte idi. Eflâtun'un bir diyalogunda anlattığı gibi Pitaforas'ın meşhur Dik üçgen teoremini Sokrates'in okuma yazma ve matematik bilmeyen bir köleye ispat ettirmesi, bu fikrinin doğruluğunu göstermeye bir misal vermek içindi. Fazilet de bir bilgi olduğuna göre o da insanın varlığında esasen mevcutu. Bunun meydana çıkması için akli kullanmak ve aklın dediğini yapmak lâzımdır. Şu halde Sokrates'e göre her insan ahlâklıdır. Nitekim her insan akıllıdır. Öyleyse hakikati ve fazileti kendi içimizde aramasını bilmeliyiz. Bunu bildikten sonra yanıltıcı ısrar etmez ve adaletsiz hareketlerde bulunmayız.

Sokrates'i medenî dünyanın her tarafında ve her zamanında saygı ile andıran, ona ebedîlik kazandıran, hayatından ziyade ölümü olmuştur. Sokrates'in ölümü, insanlık tarihinin unutmadığı ve unutamıyacağı olaylardan birdir. Bu olayla Sokrates, beşeriyete yapılması kolay olmayan bir kahramanlık ve fazilet dersi vermiştir. Bu ahlâkın özü şudur: İçinde yaşanan cemiyetin yanlış gelenekleri ve alışkanlıkları, hattâ kanunları tenkid edilebilir; fakat o kanunlara göre verilen hükümlere kayıtsızca, şartsızca uyulmak lâzımdır. O hüküm, ölüme götürse bile...

Şimdi bu ölümün hikâyesini anlatalım:

Atina, Isparta'ya yenilmişti. Yenilen Atina sokaklarında, yukarıda anlattığımız gibi dolaşıp konuşan, fakir, politikaya karışmamış, hiçbir makamda gözü ve hiçbir menfaatin peşinde tutkusu olmayan, saçları sakalları ağarmış, bu yalın ayak gezen yetmişlik ihtiyar, niçin mahkeme önündedir? Fıkaralığı dolayısıyla şundan bundan bir şey mi çalmış? Hayır! Devlet aleyhine ihanette mi bulunmuş? Hayır!... Ona buna kötü işlerde aracılık mı etmiş? Hayır?... O halde ne yapmış?

Bakın ne yapmış:

Devletin tanrılarına sadakatsizlik etmiş, memleket gençlerini fena yollara sürüklemiş...

Suç bu...

Sokrates, kendini müdafaa eder. Eflâtun'un Apologia diyalogu bunu nakleder. Diyalog, 40 sahife kadar tutan bir söylevdir. Dünyanın en büyük yazarlarından biri olduğunu asırlardan beri herkesçe kabul edilen Eflâtun'un kalemi ile bize gelen bir şaheser...

Söylevin başında Sokrates kendini suçlandıran mahkemeden daha önce hakkında ithamlarda bulunanlara cevap verir. Şimdi onu dinleyelim:

“Atina’lılar! Önce bana çevrilmiş olan daha eski suçlamalara ve beni çok daha eskiden beri suçlayanlara cevap vermek isterim. Bundan sonra daha yenilerine cevap vermek isterim. Bundan sonra daha yenilerine cevap vereceğim. Çünkü, Atinalı’lar yıllardan beri haksız yere beni size karşı suçlayıp duran bir çok kimseler olmuştur. Anytos ile arkadaşları benim için daha az tehlikeli olmamakla beraber ben bunlardan daha çok korkarım. Evet, Hâkimlerim, bunlar daha tehlikelidirler; çünkü

bunlar bir çoğumuzu tâ çocukluğunuzdan beri yalanlarla kandırarak gûya göklerde olup bitenlerle uğraşan, yerin altında neler olup bittiğini araştıran, yanlış doğru gibi göstermeyi beceren, Sokrates adlı bir bilgin olduğuna sizi inandırmışlardır. Beni suçlayanlar içinde en çok korkuttuklarım işte bu masalı yayanlardır. Çünkü bunları dinliyenler, bu gibi meselelerle uğraşanlar, Tanrılara inanmadığımı sanıyorlar. Emin olunuz, bu adamlar çoktur; eskiden beri beni bununla suçlarlar. Üstelik bunları, çocukluğunuzda olsun, gençliğinizde olsun, daha çok tesir altında kalabileceğiniz çağlarda iken kulaklarına doldurmuşlardı. Hem de suçlamalar, karşılarında kendilerine cevap verecek kimse olmadan, benim arkamdan oluyordu. Bir komedyaya yazarını bir yana bırakırsak ötekilerinin adını ne biliyorum, ne de size söyleyecek durumdayım. İşin en korkunç tarafı işte bu. Kıskançlıkları, kötülükleri yüzünden bazan ilkin kendilerini bile inandırmaya kadar vararak, sizi bütün bu suçlamaya inandıran bu adamlar, uğraşılması en güç olanlardır. Çünkü bunları ne buraya getirmek, ne de söylediklerini çürütmek mümkündür. Bu yüzden kendimi müdafa ederken sadece gölgelerle çarpışmak, karşımda cevap verecek biri olmadan iddialarımın yanlışlığını göstermek zorunda kalıyorum. O halde, demin de dediğim gibi, düşmanların iki çeşit olduğunu görüyorsunuz: Bir, beni şimdi suçlayanlar, bir de eskiden suçlamış olanlar. Umarım ki, ilkin ikincilere cevap vermeme siz de yerinde bulursunuz. Çünkü bunları hem ötekilerden daha önce hem de daha sık duymuşsunuzdur.”

Zavallı Sokrates! Bu sözleri, başından buna benzer âfetler geçmiş, kimbilir, irfan ve vicdan sahibi kaç insan, 2.350 yıldan beri okumuş ve göz yaşı dökmüştür?

Şimdi geçelim müdafaaya

“Bir defa, bana iftira edenler, bakalım ne diyorlar? Beni dâva ettiklerini farz ederek bunların suçlamalarını şöyle kısaca bir toplayacağım. Sokrates kötü bir insandır; yer altında, gök yüzünde olup bitenlere karışıyor; eğriyi doğru diye gösteriyor, bunları başkalarına da öğretiyor. Suçlamanın aşağı yukarı özü bu. Aristophanes’in komedyasında gördüğünüz gibi sahnede Sokrates adlı bir adam dolaştırılıyor; havadan, seyahatlarından, benim hiç ama hiç anlamadığım şeylerden dem vurarak bir sürü saçma sapan sözler söylüyordu. Bunu, böyle bilgisi olanlar varsa onları küçültmek için söylemiyorum. Meletos’un bana açtığı bu dâvadan kurtulmıyayım ki, Atinalılar, gerçekten benim bunlar üzerinde en küçük bir fikrim yoktur. Burada bulunanların çoğu bunun doğruluğuna tanıktır. Onlara hitab ediyorum: Beni dinliyenler, içinizde bu meseleler hakkında şimdiye kadar tek söz söylediğimi bilen varsa buradakilere söyleyin. Suçlamanın bu kısmına verdikleri bu cevap karşısında geri kalanının doğruluğu hakkında da bir hüküm verebiliriz.”

“Bunun gibi, benim para ile ders vermekte olduğuma dair dolaşan sözün de hiç bir temeli yoktur, bu da ötekiler kadar asılsızdır Doğrusu, bir kimsenin insanlara gerçekten bir şey öğretmesi mümkün olsa idi, buna karşılık para alması bence o kimse için bir şeref olurdu. Lontinoi’li Gorgias gibi, Keos’lu Prodikos gibi, Elis’li Hip-pias gibi şehir şehir gezerek ders veren, gençlerin kendi hemşehrilerinden parasız ders almaları pek âlâ mümkün iken, onları bu hemşehrilerinden ayırarak kendilerine çekecek kadar kandıran, dersleri için para almakla kalmayıp üstelik bu parayı lûtfen kabul ettiklerinden dolayı bir de teşekkür ettiren kimseler var...”

Müdafaa böyle devam eder. Sokrates’in şimdi niye suçlandırıldığı hakkındaki sözlerini dinliyelim :

Belki içinizden biri bütün bunlara karşı diyecek ki, "Sokrates, bunların hepsi güzel ama uğradığım bu suçlamalar nereden çıkıyor? Herhalde alışılanın dışında bir şey yapmış olacaksın ki aleyhine bu gibi suçlamalar var. Sen de herkes gibi olaydın bütün bu dedikodular çıkmazdı; o halde hakkında acele bir hüküm vermemizi istemiyorsan bize bunların sebebini anlat" Bu itirazın haklı ve yerinde olduğunu kabul edelim. Onun için, ben de size bu kötü şöhretim nereden çıktığını anlatacağım. Lûtfen dikkatle dinleyiniz. Bazılarınız belki şaka ediyorum sanacak; ama inanın ki tamamiyle doğru söylüyorum. Atinalılar, bu şöhret, bende bulunan bir nevi bilgiden, sadece ondan çıkmıştır. Bunun ne biçim bir bilgi olduğunu sorarsanız, derim ki bu, herkesin elde edebileceği bir bilgidir. Ben de ancak bu mânada bilgim olduğunu sanıyorum. Halbuki sözünü ettiğim kimselerin bende olmadığı için size anlatamıyacağım insanüstü bir bilgileri var. Benim öyle bir bilgim olduğunu söyleyen yalan söyler, bana iftira eder. Atinalılar, size belki mübalâğa ediyorum gibi gelecek, fakat sözümü kesmemenizi dilerim. Çünkü, size şimdi söyleyeceğim sözler benim sözlerim değildir. Size güvenilir bir şahit göstereceğim. Benim bir bilgim varsa bunun nasıl bir bilgi olduğunu Dephoi Tanrısından dinleyin. Khairephon'u tanırsınız; çok eski bir arkadaşımdır, sizin de dostunuzdu, geçen sürgünde o da sizinle birlikte idi, dönerken de birlikte gelmiştiniz. Khairephon'un huyunu da bilirsiniz, kafasına koyduğu şeyi muhakkak yapar. Bir gün Delphoi'ye gitmiş. — Lûtfen sesimi kesmeyiniz — benden daha bilgin bir kimse olup olmadığını Tanrı'ya çekinmeden sormuş; Python'lu Tanrı sözcüsü de benden daha bilgin bir adam olmadığını söylemiş. Khairephon bugün sağ değil ama, kardeşi burada mahkemededir, söylediklerimin doğruluğunu tasdik edebilir."

“Bunu size sırf bu kötü şöhretimin nereden çıktığını göstermek için söylüyorum. Tanrının bu cevabını öğrenince düşündüm: Tanrı bu sözü ile ne demek istemiş? Bu muammâ nedir? Çünkü, az olsun çok olsun, bende böyle bir bilgi olmadığını biliyorum. Böyle olduğu halde insanların en bilgini olduğumu söylemekle ne demek istiyordu? Tanrı yalan söylemez, yalan onunla, onun özü ile uzlaşır bir şey değil. Ne demek istediğini uzun zaman düşündüm. En sonunda işin aslını bir deneyim dedim. Bilgisi belli birini bulup Tanrıya gider, sözünü çürütmek için derim ki: “İşte benden daha bilgili bir adam; oysaki sen benim için en bilgili demişsin” Bunun üzerine bilgisi ile ün almış birine gittim, kendisine iyice baktım, adı lâzım değil. Denemek için seçtiğim bu adam devlet işleriyle uğraşır. Vardığım netice şu oldu: Bu adam çok kimselere, hele kendisine bilgin gözüktüyor ama, gerçekten hiçbir bilgisi yok. Bunun üzerine kendisini bilgin sandığımızı, fakat hakikatte ise böyle olmadığını anlatmaya çalıştım. Bunun neticesi, onun da, üstelik orada bulunup beni dinleyen bir çok kimselerin de düşmanlığını kazanmak oldu. Yanından ayrılırken kendi kendime dedim ki; doğrusu, belki ikimizin de iyi, güzel bir şey bildiğimiz yok; ama, gene ben ondan bilginim. Çünkü o hiçbir şey bilmediği halde bildiğini sanıyor. Bense bilmiyorum ama, bildiğimi de sanmıyorum. Demek, ben ondan biraz daha bilgiliyim, çünkü bilmediklerimi bilirim zannetmiyorum. Bundan sonra başka birine, daha da çok bilgili tanınan başka birine gittim. Gene o neticeye vardım; onun da, daha birçoklarının da düşmanlığını kazandım.”

Sokrates’in bazan ironik, iğneli ve bazan ciddî, bazan da hazin parçalarla sürüp giden bu söylevi şöyle biter

“Benim yaklaşan sonum, sadece bir tesadüf işi de-

ğildir; tam tersine, apaydın görüyorum ki ölmek ve böylece bütün acılardan büsbütün kurtulmak benim için daha kıymetlidir. İşte, içimden gelen işaretin beni, düşünmekten alıkoymamasının sebebi budur. Gene bunun için, beni mahkûm edenlere beni suçlayanlara asla kızmıyorum. Onlar bana iyilik etmeyi bile bile istememişlerse de bana hiç kötülük de etmemişlerdir. Onları ancak, bana bilerek kötülük etmek istediklerinden dolayı kınayabilirim. Sizden dileyeceğim bir şey daha kaldı: Çocuklarınız büyüdükları zaman, Atinalılar, faziletten çok zenginliğe yahut başka herhangi bir şeye düşkünlük gösterecek olurlarsa ben sizinle nasıl uğraşmışsam siz de onlarla öyle uğraşınız, onları cezalandırınız; kendilerine, kendilerinde olmayan bir değeri verir, ehemmiyet vermeleri gereken şeye ehemmiyet vermez, bir hiç oldukları halde kendilerini bir şey sanırlarsa, ben sizi nasıl azarlamışsam siz de onları öyle azarlayınız. Bunu yaparsanız bana da, oğullarıma da adalet etmiş olursunuz. Artık ayrılmak zamanı geldi, yolumuza gidelim; ben ölmeye, siz yaşamaya. Hangisi daha iyi? Bunu Tanrı'dan başka kimse bilmez.”

Mahkeme, Sokrates'i zehir içmek suretiyle ölüme mahkûm etti. Doğrudan doğruya politikaya karışmamış, fakat politikanın yürüyüşündeki gizli noktaları, gizlenmek istenilen cihetleri gençlere öğrettiği “hakikati bulma” yolu ile meydana çıkardığı ve devrinin politikacılarına engel olduğu için, onlar nazarında en büyük düşman olmuş olan Sokrates, böyle haksız bir hükme uğradı. Bunun tafsilâtı Phaidon adlı diyalogda vardır. Sokrates'in idamı ile hüküm günü arasında bir ay geçti. Bu zaman zarfında Eflâtun hastalanmıştı. Üstadının son günlerinde yanında bulunamadı. Diyaloglarında orada bulunan Phaidon bütün konuşulanları, olan bitenleti anlatır. Her gün dostları Sokrates'in yanına geli-

yorlardı. Hep fazilet, ahlâk ve bilhassa ölüm ve ruhun ebedîliği üstüne konuşuyorlardı. Son günü Sokrates yine, bu konu hakkındaki fikirlerini söyledikten sonra şöyle dedi

“İnsan, kaderi kendisini çağırdığı zaman Hades (Ahret) yolunu tutmak üzere böyle hazır bekler. Elbet siz de, hepiniz, zamanını bilmem ama er geç bu yolun yolcusu olacaksınız. Bana gelince beni kaderim çağırıyor. Hem yıkanma vaktim de yaklaştı. Bari zehiri içmezden önce yıkanayım, daha iyi olacak. Kadınları da bir ölü yıkamak zahmetinden kurtarmalı.”

Bir vasiyeti olup olmadığını sordular: verdiği cevapta sözlerinin her zaman söylediği şeyler olacağını anlattı ve cenazesinin nasıl kaldırılmasını istediği sorusunda da “Nasıl isterseniz,” dedikten sonra tatlı tatlı gülümseyerek şunları ilâve etti

“Dostlarım, kendimin şimdi sizinle görüşen ve delillerimizin her birini yerli yerine koyan şu Sokrates olduğuna Kriton’a inandıramıyorum. O sanıyor ki, ben, biraz sonra ölüsünü göreceği Sokrates'im. Bakın, cenazemin nasıl kaldırılacağını soruyor. Çoktan beri binbir kere tekrarlayıp durdum ki, zehiri içtikten sonra yanınızda kalmıyacağım. Bahtiyar insanların sonsuz saadetlerine kavuşacağım. Onun için bütün bunlar, bakıyorum, sizi ve kendimi teselliye uğraştığım boş sözler gibi geliyor. O, kalacağıma and içmişti. Hayır, siz, ölünce kalmıyacağımı, bırakıp gideceğimi ona anlatınız. Vücudumu yanarken veya gömülürken görerek kendince korkunç acılar çektiğimi sanacak. Benim için üzülmesin, cenazemde “gösterdiğim Sokrates'tir, onu mezarına götürüyorum, gömüyorum” da demesin. Şunu iyi bil, sevgili Kriton! Bir dilin yanlışlığının yalnız o dilin kendisine değil, ruhlara da kötülüğü dokunur. Hayır, ha-

yır, korkma; gördüğün şeyin benim cesedim olduğunu söyle. Cenazeyi istediğin gibi, göreneğe uygun gördüğün gibi kaldır.”

Sözünü bitirince Sokrates ayağa kalktı. Yıkanmak üzere başka bir odaya geçti. Dostları biraz sonra ölecek olan bu büyük insanı düşünerek babasız kalacakları hissi ile ızdırap çekiyorlardı. Sokrates yıkandıktan sonra dostlarının yanına döndü. Çocuklarını getirdiler. Onun henüz ikisi küçük, biri büyük üç çocuğu vardı. Yakını olan kadınlar da geldiler. Onlara, öğütler verdi ve konuştu. Sonra, gitmelerini söyledi. Güneş batmak üzere idi. Mahkemenin uşağı gelmişti. Uşak, “Sokrates, dedi, başkalarına ettiğim sitemi, doğrusu sana edemem. Hâkimlerin buyruğu bu; zehiri içeceksiniz, dediğim zaman bana kızıp güceniyorlar, bana lânet ediyorlar. Başka başka fırsatlarda olduğu gibi onların tersine olarak senin en yiğit, en yumuşak huylu ve şimdiye kadar buraya gelenlerin en iyisi olduğunu buraya gelelidenberi anlamakta gecikmedim. Şimdi bile bana kızıp gücenmediğinden eminim. Sen onları, buna sebep olanları pek iyi tanırsın; onlara kıızıyorsun. Şimdilik sana ne sağlık vermeğe geldiğimi biliyorsun. Haydi Allah’a ısmarladık, kaderin ne ise o olur. Elinden geldiği kadar tahammüllü ol.” Uşak bunları söyleyip döndüğü zaman gözlerinden acı yaşlar dökülüyordu. O zaman Sokrates, uşağa bakarak “Sana da Allah’ısmarladık; söylediğini yapacağım” dedi ve sonra etrafındaki dostlarına dönerek ilâve etti: “Ne ince duygulu şu adam! Burada bulunduğum müddetçe beni görmeye, benimle arasına konuşmaya geldi. İnsanların en iyisi o; şimdi de ne kadar iyi yürekle benim için ağlıyor! Hadi bakalım Kriton, onun sözünü dinleyelim. Ezilmişse zehiri getirin, değilse ezin.”

Bu sözler üzerine, Kriton yanında duran kölesine

işaret etti. Köle dışarı çıktı ve biraz kaldıktan sonra zehiri verecek olanla birlikte içeri girdi. Sokrates, nasıl içeceğini ve ne yapması lâzım geleceğini ondan sordu. Zehiri veren “Fazla bir şey değil, yalnız içtikten sonra bacaklarında bir ağırlık duyuncaya kadar gez. Sonra da uzan, yat” dedi.

Dostları, Sokrates zehiri içinceye kadar kendilerini tutmuşlardı. Fakat içip bitirdiği zaman hiçbirisi kendine hâkim olamadı. Hıçkırıyorlardı. Yüzlerini örtmüşler, iki büklüm olmuşlar, böyle dosttan ve üstaddan pek az zaman sonra yoksul kalacaklarına yanyıyorlardı.

Ona gelince, biraz dolaştıktan sonra bacaklarının ağırlaştığını söyledi. Adamın ona sağlık verdiği gibi arkası üstü uzanıp yattı. Kendisine zehiri vermiş olan adam, eliyle ayaklarına ve bacaklarına dokunarak ara sıra yokluyordu. Sonra ayağını kuvvetlice sıkarak ona bir şey duyup duymadığını sordu. Sokrates “Hayır!” dedi Bundan sonra bacakların aşağısına ve daha yukarıya ellerini götürerek vücudün soğuyup katılaştığını etrafındakilere de gösteriyordu. Soğukluk kalbe gelince Sokrates, ölecekti. Çoktan karın altı soğumuştı. Örttüğü yüzünü açtığı vakit Sokrates şu sözleri söyledi: “Asklepios’a bir horoz borçluyuz. Parasını ver, unutma!” Kriton “Peki, olur, fakat bize başka diyeceğin yok mu?” diye sordu. Artık bu sual cevapsız kalmıştı. Biraz sonra bir kıpırdanma ve silkinme. Adam, üstündeki örtüyü açtı. Sokrates’in gözleri dikilmişti. Bunu gören Kriton artık halden istikbale göçmüş olan Üstadın ağzını ve kirpiklerini kapadı.

İşte devrinin, tanıdığı insanlar arasında en iyisi, en bilgili ve en doğrusu olan Sokrates böyle öldü.

İdam hükmünü, kanunlara bağlı ve itaatlı bir vatandaş olarak onun bütün yanlışlığını ve haksızlığını bile

bile kabul edip baldıran zehirini bir şerbet gibi sükûnetle içine bu fazilet 'kahramanının ölümüne tıpkı yanında bulunan dostları gibi, onu her işiten ve öğrenen, 24 asırdır acıyarak fakat hayranlık duyarak ağladı.

Tuttuğu düşünce ve inanç yolunu ne bahasına olursa olsun değiştirmeyen, bu davranışına gürültüsüz ve gösterişsizce bütün ömründe bağlı kalan bu bilge, kendisine Felsefeden, Hikmetten vazgeçme teklifi yapıldığı zaman, "Tanrının davetine, size sualler sormıya, ruhunuzu düzeltme zorunda bulunduğunuzu hatırlatmaya devam edeceğim" diye cevap vermişti. Ölüme götüren bu cevabı verirken, o, bir kuşun ötmesi kadar tabii hareket etmişti. Faziletin, fazilet iddiasında olmayıp faziletli davranışta olduğunu bundan daha kesin, daha inandırıcı anlatmaya imkân var mıdır?

İ k i n c i K a p ı

ÜÇ BÜYÜK DİN
VE
ÜÇ BÜYÜK PEYGAMBER

İ k i n c i K a p ı

ÜÇ BÜYÜK DİN VE ÜÇ BÜYÜK PEYGAMBER

“Onlar birer ümmetti; gelip geçtiler ”

“Onların kazandıkları kendilerine, sizin”

“kazandıklarınız sizedir. Onların yaptıkları”

“sizden sorulmaz.”

Kur'an-ı Kerim. Sûre 11, Âyet 134.

İLK medeniyetlerin doğduğu bölgelerde, Hint'de, Çin'de, Mısır'da, Yunan'da, Mezopotamya'da ve İlkçağlarda çok tanrıya inanma veya nebîlik iddiası olmaksızın ilâhî kitap sahibi olduklarını ile sürmeden insanları doğru yola götürme şeklindeki dinleri görürüz. Bundan önceki bahsimizde verdiğimiz üç şahsiyet, bu inanış içinde yetişmiş üç büyük ahlâkçı idi.

Şimdi anlatacağımız örnekler, üç büyük dini kuran üç peygamberdir. Bunlar, kavimlerine doğru yolu göstermek için iman ettikleri tek Allah tarafından kendilerine “Vahiy” geldiğini söylerler. Onlar, birer elçi, birer yalvaçtır. “Resûl” ve “Peygamber” bu mânayadır. Keli-
menin biri Arapça, öbürü Farsçadır. Hak, onları insanların hakikate ermeleri ve her türlü sefillikten kurtulmaları için göndermiştir. Allah, kendilerine ne derse

onu söylerler ve onu yaparlar. Bu dinlere “Semavî dinler” veya “Münzel (İndirilmiş) dinler” denilir. Bu vasıfta olup da günümüzde yaşayan Semavî dinler şunlardır:

Musevilik (Yahudilik),
İsevilik (Hıristiyanlık),
Muhammedilik (İslâmlık).

Her üç dini getiren, insanlara Allahın hükümlerini haber veren üç resule “Ulül’azim Peygamberler” denilmiştir. Bunlara Davud Peygamberi de katarlarsa da sayısı bilinmiyen pek çok nebîler içinde en büyükleri ve ümmetleri yaşayanları bu üç Ulül’azim peygamberdir

Hız. Musâ
Hız. İsâ,
Hız. Muhammed Mustafâ.

Bunların, bilindiğı kadar hayatları, yetiştikleri sosyal muhitleri ve insanlığın iyiliğı için koydukları esasları göreceğiz. Buddha, Konfiçyüs, Sokrates’i tanımakla onların fikirlerine kıymet veren yüzlerce milyon insanın kanaatlerini öğrenmiştik. Şimdi de Üç büyük dinin ah-lâk ve mükemmel insan hakkındaki inanlarını anlamak suretiyle hemen bir buçuk milyarlık bir insan bütünü bu alanda yaşattıkları itikatları tanımış olacağız.

Semavî dinlerin her üçü de Filistin ve Arabistan’da doğmuşlardır. Her üçü birbiriyle ilgilidir. Müslümanlık, en son semavî din olmak iddiasıyla kendinden öncekileri toplar ve tasfiye eder. Bakare sûresindeki bu âyette o toplayıcı ruhu pek açık görürüz

“Yakup, ölüm haline gelince oğullarına —Benden sonra kime ibadet edeceksiniz?— dedi. Dediler ki Senin Tanrı’na, babalarının, İbrahim’in, İsmail’in, İshak’ın

Tanrısı olan tek Allah'a ibadet edeceğiz. Biz, ona teslim olmuşlarız. Onlar birer ümmetti, gelip geçtiler. Onların kazandıkları Kendilerine, sizin kazandıklarınız sizedir. Onların yaptıkları sizden sorulmaz. Dediler ki, Yahudi yahut Nasrânî olun da doğru yolu bulun. De ki şirke düşmeyen İbrahim'in doğru olan dinindeyiz. Deyin ki Allah'a, bize indiren kitaba, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a, Yakub'un oğullarına indirilenlere, Musâ'ya, İsâ'ya ve diğer nebîlere Rablerinden verilene inandık; onların hiç birini öbüründen ayırt etmeyiz ve Allah'a teslim olanlarız"

Bu âyetlerin yüksek mânasını düşünerek bundan sonraki sayfaları okuyalım. Semavî dinleri ve onları insanlığa getirenleri bilmeden bugün içinde yaşadığımız medeniyet dünyasının nasıl kurulduğunu, hangi temeller üstüne dayandığını anlayamayız. Garp medeniyeti dediğimiz Bütün, Sokrates'te gördüğümüz ve onun içinde yaşamış olduğu Yunan medeniyetiyle ondan çıkma Roma-Lâtin medeniyetinin Hıristiyanlıkla birleşmesinden doğmuştur. Hattâ bu medeniyetin Ortaçağına İslâm tefekkürü de kendi unsurlarını katmıştır. Gerek ilimde, gerekse felsefede bu tesirler pek açık görülür.

Onu niçindir ki, velev toplu şekilde olsun, Semavî dinleri tanımak, Tarih içinde onların oluşunu görmiye çalışmak, günümüzü ve kendimizi anlamanın şartlarındandır.

HAZRETİ MUSÂ VE MUSEVİLİK

“Düşman dedi

“Kovalayıp yetişeceğim, çapulu

“bölüşeceğim, onlardan canım doycak.

“Kılıcımı çekeceğim, elim onları helâk edecek.”

“Yelinle üfürdün, deniz onları örttü;

“Büyük sularda kurşun gibi battılar ilâhlar

“arasında senin gibi kim vardır, ya Rab?”

Eski - Ahit. Çıkış, Bap. 15

Eski dünyada iki büyük nehir, iki büyük medeniyetin şah damarı oldu: Fırat, Nil. Mezopotamya'yı sulayan Fırat, Kuzeyden Güneye türlü kavimlerin medeniyetlerine hayat verdiği gibi Nil de Mısır topraklarını ıslatarak ve onu Akdeniz'in hayat verici maviliğine bağlayarak uzun asırlar sâkinlerini yüksek bir yaşama seviyesine erdirmişti. Bu iki nehir etrafında türlü isimlerle kuvvetli imparatorluklar kuruldu. Suriye ve Filistin, uzun asırlar bu iki cihetten gelen insan dalgalarının altında kaldı. Ya doğudan Asur kralları, ya batıdan Fıraunlar, ya Kuzeyden Hitit'ler ve daha da bir çok kavimler buranın yerli halkına karışıp gitti.

Filistin'in bu karma zamanlarında M.Ö. XIII - X. asırlarda birçok kavimler arasında bir de İsraililer adında bir kavim görülmeye başlar. Onun kavmî çehresini ta-

rih sahnesinde XIII. asır sonlarında sarîh olarak buluruz. İsrail adı, ilk defa Firavun Ramses II.'nin oğlu Merneptah tarafından Libya ve Yunan denizlerinden gelen muhacirlere karşı kazanılmış zafer için Teb'deki tapınağa dikilen şeref sütununda görülmüştür (1232-1224). İsdrailî ve İbranî sözleri birbirinin aynıdır. Beni-İsrail'in, yani İsrail oğulları'nın milli gelenekleri Eski-Ahit denilen semavî kitapta toplanmıştır. Eski-Ahitte, Tekvin, Çıkış, Levililer, Sayılar, Tesniyeden mürekkep Tevrat, birinci kısmı teşkil eder. Yahudi geleneğine göre bu beş kitap "Musâ'nın Beş kitabı" diye anılır. Tekvinde tufana kadar dünyanın yaratılışı, Âdem'le Havva'nın maceraları, İbrahim ve oğulları ile Beni - İsrail'in hikâyesi vardır. Çıkışta İsrail oğullarının Mısır'dan Musâ'nın önderliğinde çıkışı ve Musâ'ya Allah'ın 10 emri vahyedişi; Levîlerle, dinî âyinler, kurban, temizlik emirleri, bayramlar vardır. Sayılarda, İsrail oğullarının Tûr dağından Erden diyarına girmeleri anlatılır. Tesniyede Musâ'ya ait sözler, emirler, Yahudilere Allah tarafından nerelerin vatan olarak verildiği ve bazı dinî törenler yazılıdır.

Bundan sonra Eski-Ahitte Filistin'in fethini anlatan Yeşu, Hâkimler, Babil sürgünlüğünü anlatan Rut, diğer 31 kitap vardır. Bunlarda tarihler, vaızlar ve dinî törenlere ait malûmat bulunur. İçlerinde Agniyet-ül-Agaanî gibi dünyevî aşk şiirleri de vardır. Bütünü ile Eski-Ahit dünya sanat ve edebiyatında çok tesirli olmuştur. Eski Yunan ve Lâtin kaynaklarından sonra Hristiyanlığın bugünkü garp medeniyetini yoğurmasında Yahudiliğe ait olan bu dinî kaynakların etkisi büyüktür. Nitekim aynı kaynaklar, İslâm hayatında da Tarih görüşünü tesbite esas olmuştur. Müslümanlığın bu dini-şifahî verilerine "İsrâiliyyat" derler. Üslûp ve edebî kıymet bakımından nazara alınması bizde Yakup Kadri'nin "Erenlerin Bağından" denemesinde görülür.

İsrail oğullarının ataları, İbrahim'dir. Kendinden sonra gelen bütün Peygamberlerin ve Hz. Muhammed'in en eski ceddi bilinir. Geldani'lerin memleketi olan Babil'in doğu cihetinde ve Dicle ile Fırat nehirleri arasında yaşatılmıştır. Babası put yapar satardı. O vakit Babil'in doğu cihetinde ve Dicle ile Fırat nehirleri arasında yaşamıştır. Babası put yapar satardı. O vakit Babil'de hükümdar, meşhur Nemrut'du. Rivayete göre münecimleri Nemrud'a filân yerde filân günde doğacak bir çocuk büyüyünce putları kırarak dinlerinden ayrılacağını haber verdiği için Nemrut oradaki bütün gebe kadınları toplatmış ve hapsedmiş; fakat Hz. İbrahim'in anesinde hiç bir gebelik alâmeti olmadığından ve kendide

bu halinden habersiz bulunduğundan bu hapisten kurtulmuş ve bir mağaraya girip orada doğurmuş. Çocuğu, birçok zamanlar orada gizli tutmuş, İbrahim büyüyüp mağaradan çıktıktan sonra dikkatini çeken şeylere Rab nazarı ile bakmış ise de, meselâ güneşin ve yıldızların batışını ve diğer şeylerin böyle noksanları olduğunu görünce bunlarda tanrılık olamayacağını anlıyarak kavminin taptığı putlarla eğlenmeye başlamış. Hatta babasının yapıp kendisine satmak için verdiği putları "İyiliği ve kötülüğü kimseye dokunmayan bu putları alan yok mu?" diyerek gezdirmiş. Bu hareketleri kavminin dikkatini çekmiş. Nihayet bir gün İbrahim tapınağa gidip putların küçüklerini kırmış ve sopayı en büyüklerinin eline vermiş. Bu olay Nemrut'un kulağına gidince meseleyi İbrahim'den sordurmuş. İbrahim'in verdiği cevap: "Büyükleri, kendisi dururken küçüklerine ibadet olunmasını doğru görmediği için o kırmıştır. İnanmazsanız onlara sorun!" Bunun üzerine putları lâkırdı söylemediklerini kendisine ifade olununca "Ya lâkırdı söylemez ve kendilerini koruyamaz olan bu cansız şeylere niçin ibadet ediyorsunuz?" diyerek kavmini put-

lara tapmaktan vaz geçirmeye çalışmışsa da fayda etmemiş ve Nemrut İbrahim'in bütün söylediklerini reddederek ateşe atılmasını emretmiş.

İbrahim ateşe atıldığı halde yanmayıp kurtulmuş. Bu mucize üzerine yeğeni Lût ile amcası Haran'ın kızı ve sonra karısı olan Sare (Tevrat'ta Saray) ve diğer bir cemaat imana gelmişler. Hz. İbrahim'le beraber yurtlarını terkederek çok zamanlar Havran tarafında dolaşmışlar

Tevrat'ta bunun hikâyesi şöyledir

“Ve Rab Abrama dedi: Memleketinden, ve akrababının yanında, ve babanın evinden, sana göstereceğim memlekete git; ve seni büyük millet edeceğim, seni mübarek kılacağım, ve senin adını büyük edeceğim; ve bereket ol; ve seni mübarek kılanları mübarek kılacağım, ve sana lânet edene lânet edeceğim; ve yer yüzünün bütün kabileleri sende mübarek olacaktır”

İbrahim ve beraberindekiler bundan sonra kıtlık sebebiyle Mısır'a hicret etmişlerdir. İsrail oğullarının bu ilk hicretidir. Mısır'da hüküm sürmekte olan Firavun, Sare'nin güzelliğini görünce İbrahim'e kim olduğunu sormuş. İbrahim, kardeşi olduğunu söylediği zaman kendisine verilmesini emretmiş. İbrahim buna karşı durmadığı için peki demişse de bir zaman sonra Firavun'un sarayında zuhur eden bir mucize neticesinde Sare'yi, yanına Hacer isminde bir cariye katarak, İbrahim'e geri göndermiş. İbrahim, artık Mısır'da emniyette olamayacağını anlıyarak Filistin'e dönmüş ve Kenan Elini amcazadesi Lût ile bölerek orada yerleşmiştir.

İbrahim, Sare'nin çocuğu olmadığından Hacer'le evlenmiş ve Hacer'den İsmail doğmuştu. Sonra'dan Sare'den de İshak dünyaya gelmiştir. Kadınlar arasında kıs-

kançlık meydana çıkınca İbrahim, Hacer'i İsmail ile Hicaz'a göndermiş ve arasına kendisi de bunların ziyaretlerine gidermiş. İsmail'le beraber Kâbe'nin binasına memur olmuşlar.

Tanrı tarafından tecrübe için oğlu İsmail'i kurban olarak boğazlanması emredilen İbrahim, yine Allah tarafından gönderilen koçu onun yerine kurban ederek Kurban geleneği kurulmuştur. Rivayete göre Hz. İbrahim 105 yaşında olduğu halde ölmüş, oğulları İsmail ve İshak tarafından Halil-el-Rahman kasabası civarına defnedilmiştir.

“Ve Abram doksan dokuz yaşında iken Rab Abram'a göründü; ve benim önümde yürü ve kâmil ol. Ve adını seninle benim aramda edeceğim ve seni ziyadesile çoğaltacağım. Ve Abram yüzü üstü düştü (secde etti) ve Allah onunla söyleşip dedi: Ben ise; işte ahdim seninledir ve bir çok milletlerin babası olacaksın. Ve artık adın Abram (Yüce baba) çağırılmıyacak, fakat adın İbrahim (Cumhurun babası) olacak; çünkü seni bir çok milletlerin babası ettim. Ve şimdi ziyadesile semereli kılacağım; ve seni milletler yapacağım, ve senden Kırallar çıkacaklar. Ve sana, ve senden sonra zürriyetine Allah olmak için seninle ve senden sonra zürriyetinle benim aramda ahidini nesillerince ebedî ahit olarak sahip kılacağım. Ve senin gurbet diyarını, bütün Kenan diyarını, sana ve senden sonra zürriyetine ebedî mülk olarak vereceğim, ve onların Allahı olacağım.”

Görüldüğü gibi İbrahim ismi İbranî dilinde “cemaat babası” demektir. Nitekim “Eb” Arapçada da bu mânaya gelir. “Riham” cumhur, kalabalık demektir. O halde İbrahim, “Cemaat babası” anlamındadır.

İsrail oğullarının hikâyesini takip edebilmek için İbrahim'den sonra Yakub'da biraz durmak lâzımdır.

Tevrat'a göre İbrahim'in oğlu İshak, Aramîlerden Rebe-ka ile kırk yazında evlendi ve altmışında iken ikiz babası oldu. Bunlardan büyüğü Esav, Küçüğü Yakub'tu. Yakub, kardeşinin topuğunu tutarak doğduğu için Arapça "Takib" anlamına gelen bu İbranîce isim ona verildi. Esav avcı idi; Yakub çadırında oturan sakin bir genç. Anasının Esav'dan daha çok sevdiği Yakub, onun bir hilesile, son demlerinde gözleri görmez olan İshak'ın takdisine mazhar oldu.

Esav bu aldatılışa kızdı ve kardeşini öldürmeye karar verdi. Annesi bunu Yakub'a bildirdi ve bir an önce kaçmasını ona söyledi. Yolara düşen Yakub, bir gece Allahı yüz yüze gördü ve onunla bilmiyerek savaştı. Tekvin kitabında bu macera şöyle anlatılır

"Ve ona dedi: Adın nedir? Ve o dedi: Yakub. Ve dedi: Artık sana Yakub değil, ancak İsrail denilecek."

İşte İsrail ve İsrail oğulları sözü buradan çıkmıştır. Böylece Araplar İbrahim'in oğlu İsmail'den geldikleri gibi Yahudiler de İbrahim'in torunu İsrail'den gelirler.

İbrahim'in torunu Yakub zamanında Beni - İsrail yine Mısır'a göçer. Yakub'un oğlu Yusuf, meşhur hikâyede olduğu gibi Mısır'da Firavun'un teveccühünü kazanarak onun gördüğü bir rüyayı tâbir etmesi mükâfatı olarak ve kıskanç kardeşlerinin kendisini köle gibi satmalarına rağmen büyük mevkilere çıkınca babası ile kavmini Mısır'a aldırır ve onları Kenan Eli'nin her zamanki kılıklarından kurtarıp Nil deltasının feyizli yerlerinde Goşon otlarına yerleştirir Bir eyyam orada rahatça yaşayıp koyunlarını, keçilerini yetirtirerek bahtiyar yılar süren İsrail oğulları, Firavun sülâlesinin değişmesi ve yeni hükümdar tarafından yerlilik siyaseti güdülmesi yüzünden ağır zulümlere maruz kalırlar.

İşte dinî kitaplarda hikâyesi pek güzel yazılmış olan Musâ, bu zulümlerin alıp yürüdüğü ve Beni - İsrail'den doğan bütün erkek çocukların öldürüldüğü bir sırada dünyaya gelir ve annesi tarafından bir saz sandığa konularak ölümden kurtulması için Nil'e bırakılır. Böylece küçük Musâ'nın akıbeti kadere terkedilmiş olur. Fakat, Musâ, bir tesadüf eseri olarak ele geçmiş, Firavun sarayına alınmış ve orada büyümüştür. Meoiz, Firavun ailesi tarafından ona verilmiş bir Mısırlı tarafından ona verilmiş bir Mısırlı isimdir.

Musâ, büyüüp delikanlı olduktan sonra kendisinin hangi soydan olduğunu anlar, İsrail oğullarından birine işkence yapan bir Mısır'lıyı mensup olduğu kavme karşı duyduğu hisle öldürür. Tutulup cezaya uğramamak için kaçır. Musâ kaçtığı yerde, Medyen'de Şuayıp'ın kızı ile evlenir. Musâ'ya peygamberlik burada gelmiş ve Yahve, kavmi Beni - İsrail'i Mısır'dan çıkarma emrini ona burada vermiştir. Musâ, Firavun adamlarının kırbaçları altında inleyen mazlûm İsrail oğullarının cehennem haline gelmiş bu memleketten çıkarmış ve kavmini kurtarmıştır. İlk merhale Sina çölüdür. Burada Musâ'ya ilk 10 Suhuf, Tevrat nâzil olmuştur.

Musâ, 40 sene kavminin başında bulunur. Onlara iyi huyları ve insanın olgunlaşma şartlarını talim ve telkin etmiştir. Biraz sonra esaslı hükümlerini, emirlerini söyleyeceğimiz Musâ dininin bu 40 sene içinde Beni-İsrail'e kütlege rahat ve huzur getirmiş olduğu Musevî geleneklerinde tesbit edilmiştir. Musâ'nın ölümünden sonra Beni-İsrail, dünya nimetlerine düşkünlük göstermiş ve hükümlerine, egemenlik istemişti. Onların bu dünyevî arzuları Musâ'nın kendilerine getirdiği ilâhî hükümlerden İsrail oğullarını uzaklaştırdı. İkiye bölündüler. Bundan önce ruhlarına ve kemale getirdikleri topluluğa Yahve

hâkimdi. Bu defa mevki ve kudret sahipleri ile böyle olmıyanlar, iki ayrı sınıf halinde karşı karşıya gelmiş oldular. Birlikleri bozuldu, aralarına ihtilâf girdi.

Kurucusu Musâ Peygamber'in adı ile anılan Musevilik dininde esas, Allah'ın birliğidir.

“Ey İsrail, dinle; Allahımız Rab, tek Rab'tır. Ve Allah'ın olan Rabbi bütün kalbinden ve bütün canından ve bütün kuvvetinde sevesin.”

Bu esası koyduktan sonra Yahve, İsrail oğullarının yaşadığı muhtelif ülkelerdeki diğer bütün tapınılan tanrıları bertaraf etmeyi şiddetle emreder:

“Temellük edeceğiniz taifelerin yüksek dağlar üzerinde ve bayırlar üstünde ve her nevi yeşil ağaç altında kendi ilâhlarına ibadet ettikleri cümle mahalleri külliye harap edersiniz ve mezbahlarını yıkıp musavver dikili taşlarını paralayarak Eşira putlarını ateşe yakınız ve ilâhlarının tasvirlerini kırasınız ve isimlerini ol mahalden mahvedesiniz”

Musevilik, yalnız Allah'a karşı işlenen suçlarda değil, insanlar arasındaki münasebetten doğan suçlarda da çok serttir. Meselâ:

Babasını veya anasını döven mutlaka öldürülür.
Babasına veya anasına söğen mutlaka öldürülür.
Sihirbaz karıyı sağ bırakmamak lâzımdır.
Hayvana cinsî yakınlık eden, mutlaka öldürülür.
Yahve'den gayri ilâhlara kurban sunan, helâk edilir.

Musevilik, tam bir intizam dinidir ve Hukuk kaide-leri gayet sıkı ve teferruatlı olarak Tevrat'a geçmiştir. Bunu Tekvin kitabındaki bu emir açıkça gösterir:

“Hâkimlere sövmeyesin ve kavminde baş olana lânet etmeyesin.”

Hâkimlere hürmetsizlik, ölüm cezasına uğramaya sebeptir. Şu halde, kanunu ve adaleti temsil eden Musevî otorite, topluluğun hükümdar kadar ve hattâ Resûl kadar mühim bir şahsiyetidir. Her büyükçe köyde veya şehirde Şofd denilen yargıçlardan kurulmuş bir divan vardı. Bunların İsrail'in içtimaî ve hukukî hayatında ehemmiyeti büyüktü.

“Göze göz, dişe diş” şeklinde özetliyebileceğimiz şahsi ceza hukukunda “Kıyas”ı usul alan Musevilğin bu dünyevî ve maddî müeyyideler yanında bir de dinî ve mânevî müeyyideleri vardır ki, bunlar Musâ dinin ahlakı hakkında bize fikir verirler. Gizlice işlenen, ferdi veya cemiyetin el uzatamayacağı alanlara taallûk eden bu türlü suçlar “Lânetleme” cezasıyla karşılanır. Lânetlemeyi Yahve gerçekleştirir.

Tesniye kitabının 27 nci babındaki şu 12 emri buna misal olarak alabiliriz:

1 — Sanatkâr işi olarak, Rabbin ininde mekruh olan oyulmuş yahut dökülmüş put yapıp gizliden diken kimse mel'un olsun ve bütün kavim cevaben “Amin” desin.

2 — Baba ve anasına söven mel'un olsun ve bütün kavim cevaben “Amin” desin.

3 — Komşusunun hudut nişanını yerinden kaldıran mel'un olsun ve bütün kavim “Amin” desin.

4 — Kör olanı yoldan saptıran mel'un olsun ve bütün kavim “Amin” desin.

5 — Garip ve yetim ve dul karı hakkındaki hükümü bozan mel'un olsun ve bütün kavim “Amin” desin.

6 — Babasının karısı ile yatan mel'un olsun ve bütün kavim “Amin” desin.

7 — Hayvanlardan birine takarrub eden mel'un olsun ve bütün kavim "Amin" desin.

8 — Babasının ve anasının kızı olan kardeşi ile yatan mel'un olsun ve bütün kavim "Amin" desin.

9 — Kayın valdesi ile yatan mel'un olsun ve bütün kavim "Amin" desin.

10 — Komşusunu gizlice öldüren mel'un olsun ve bütün kavim "Amin" desin.

11 — Suçsuz adamı katl için rüşvet alan mel'un olsun ve bütün kavim "Amin" desin.

12 — Ve bu şeriatın sözlerinin icrasında kavi durmayan mel'un olsun ve bütün kavim "Amin" desin.

Ahdi Atık'ın 5 kitabından Huruç Çıkış kitabının 23 ncü babındaki şu emirler de Musevilik ahlâkı hakkında bizi aydınlatır. Onlar şunlardır

— Yalan haberi yaymayasın. Haksız şâhit olmak için kötü ile birleşmiyesin.

— Kötülük yolunda halkın çokluğuna uymayasın ve dâvada fesad ekseriyeti taraf tutarak cevap vermiyesin; ve fakiri dâvasında kayırmıyasın.

— Düşmanının kaybolan öküzüne yahut eşeğine rast gelirsene onu mutlaka geri veresin. Sana buğz edenin merkebini yük altında çökmüş görüp onu kurtarmaktan imtina etmiyecek, mutlaka onunla beraber kurtaracaksın.

— Fakirin hakkını dâvasında tahrif etmiyesin.

— Yalan şeyden uzak olasın.

— Suçsuzu ve iyi insanı katletmiyesin. Zira, ben, kötüyü temize çıkarmam.

— Rüşvet almıyasın. Zira rüşvet gözü gören kimse-
leri kör eder ve salihlerin sözlerini bozar.

— Garibi baskı altına almıyasın. Zira siz, Mısır di-
yarında garip olduğunuzdan garibin kalbini bilirsiniz.

Musevilikte meşhur olan ve Evami-i Aşare denilen
10 emir de şunlardır:

1 — Ben seni esaret evi olan Mısır diyarından çı-
karan Alah'ın Yahveyim. Huzurunda başka ilâhların ol-
masın.

2 — Kendin için put yapmayasın. Ne yukarıda gök-
te, ne aşağıda zeminde, ne zemin altında sularda bulu-
nan şeylerden hiç birinin suretini yapmayasın. Onlara
secde ve ibadet etmeyesin. Zira ben senin Allah'ın Yahve,
bana buğzedenlerden babaların günahını oğullarda, ü-
çüncü ve dördüncü nesle kadar arayan gayur Allah'ım.
Ve seni sevip emirlerimi hıfzedenlere bir nesle kadar
inayet ederim.

3 — Allah'ın olan Yahve'nin ismini beyhude yere
zikretmiyesin. Zira Yahve, kendi ismini beyhude yere
zikredeni tebriye etmez.

4 — İstirahat gününü takdis etmek için onu hatı-
rında tutasın. Altı gün çalışıp her işini işleyesin, fa-
kat yedinci gün senin Allah'ın olan Yahve'nin rahat
günüdür. Ne sen, ne oğlun, ne kızın, ne kulun, ne ca-
riyen, ne hayvanların, ne de kapılarının dahilinde olan
misafirin hiçbir iş işlemiyesiniz. Zira Yahve, 6 günde
semayı ve zemini ve denizi ve anlarda bulunan kâffesini
halkedip yedinci günde istirahat eyledi.. Bu cihetle Yah-
ve rahat gününü mubarek kılıp takdis etti.

5 — Babana ve anana hürmet edesin. Tâ ki senin
Allah'ın olan Yahve sana verdiği diyar üzerinde ömrün
uzun ola.

6 — Adam öldürmeyesin.

7 — Zina etmeyesin.

8 — Hırsızlık etmeyesin.

9 — Komşunun aleyhinde yalan şahadet etmeyesin.

10 — Komşunun hanesine tama etmeyesin. Komşunun zevcesine, ya kuluna, ya cariyesine, ya öküzüne, ya merkebine ve komşunun hiçbir şeyine tama etmeyesin.

Bunlar gösteriyor ki, Musâ'nın dini yasak edilen hal-
lere ve verilen bu emirlere göre, çok şiddetli terbiyeye
muhtaç bir cemaat içinde doğmuştur. Eki - Ahdin beş
kitabı yukarıdan aşağı gözden geçirildiği zaman "Tek
Tanrı" imanından sonra ile sürülen ahlâk, aklî ve üni-
versel kaidelere bağlanmaktan ziyade belirli olaylarda
toplanmış şekilde görülür. Meselâ Yahudilikte cumarte-
silerin istirahat günü olarak kabulündeki maksadı gös-
teren şu emir buna bir örnektir

"Altı gün işini işliyesin ve yedinci günde istirahat
edesin ki, öküzün ve merkebin rahat edip cariyenin cğ
lu ve garip dahi nefes ala".

Nitekim yedi senede bir, toprak ürünleri dağıtmak
için verilen emir de böyledir

"Toprağını altı sene ziraat edip mahsulünü toplay-
acaksın. Ama, yedinci senede anı boş bırakıp terk ede-
sin ki, kavminin fıkarası yiyip fazlasını sahra hayvan-
ları yesin. Bağına ve zeytinliğine dahi bu veçhile ya-
pasın."

Musevilikteki faiz alıp verme kaidesi de bu fikre
bir misal olabilir. Museviler, birbirlerinden faiz almaktan
menedilmişlerdir. Fakat, Musevi Birliği dışında buna
cevaz vardır. Şu halde Musevilikte fena görülmüş olan
faizin yasak oluşu genel bir kaide değildir. Museviler,
bunun sebebini şöyle izah ederler

“Yabancılardan faiz almak yasağı yoktur. Çünkü Yabancılar, birbirlerinden aldıkları gibi, Yahudilerden de alırlar. Şu halde bir Yahudi yabancılara faiz verdiği gibi, o da onlardan faiz alabilir”.

Davut ve Süleyman Peygamberlerin zamanında Filistin’de büyük devletler kurmuş olan Yahudiler, sonra uzun asırlar devletsiz kalmışlar ve dünyanın her köşesine yayılmışlardır. Millî bir din halinde olan Musevilik, bu sıkı inzibat altında daima birbirlerini tutmuş, en uzak diyarlardaki Museviler birbiri ile münasebetlerini muhafaza etmiş oldukları için bulundukları her yerde medeniyetin her şubesinde büyük adamlar yetiştirerek başarılı bir hayat temin etmişlerdir. Bu sebeple hangi milletin içinde bulunurlarsa bulunsunlar ve o milletin umumî hayatına ne derece uyarlarsa uysunlar onların bu başarıları daima yerli unsurların kıskançlığını, rekabetini ve nihayet düşmanlığını mucip olmuştur. Din taassubunun hüküm sürdüğü zamanlarda sebepler dinî, milliyet taassubunun hüküm sürdüğü zamanlarda sebepler millî görünmüş ise de asıl iç ve ana müessir, Yahudilerin kültürde olduğu gibi ekonomik sahadaki çalışmaları ve muvaffakiyetleridir.

Dinî taassubun Yahudilere gösterdiği düşmanlık örneklerinden biri, İspanya’dan kovulan ve bugün aramızda vatandaşımız olarak yaşayan Yahudilerdir. Millî taassupla Yahudileri açıktan açığa düşman ilân eden Hitler Almanya’sının Nazizmi olmuştur. Bu devirde milyonlarca Yahudi öldürülmüş, hattâ derilerinden lâmba abajurları yapılmıştır. Son istatistiklere göre 11.5 milyona düşen dünya Yahudi nüfusu, bu düşmanlığın derinliğini gösterir. Zamanımızda Rusya’da da bir Yahudi düşmanlığı hareketi başlamışsa da Stalin’in ölümünden sonra bunun devamını gösterir yeni deliller pek duyul-

mamıştır. Belki bu da muvakkattır. İsrail hükûmeti Rusya'daki Yahudileri istediği halde Sovyetler vermeye yanaşmamaktadırlar.

Aslında Yahudilik semavî bir din olarak kapalı sayılamaz. Fakat tatbikat, onun kapalı bir din olmasını, yani Yahudi doğanın Yahudi olabileceğini göstermektedir. Çünkü Museviler Hristiyanlar gibi din propaganda-sından hoşlanmazlar. Musevî misyonerleri yoktur. Yahudi olmak üzere Musevi mercilerine müracaat eden bir kimseye Musevilerce kendi dinine sadık kalması tercihan tavsiye olunur. Ancak tam imanla din değiştirip Musevi olmakta ısrar ederse, o zaman Musevî cemaatine kabul edilebilir.

Semavî dinler içinde mensubu en az olanı Museviliğidir. Fakat bütün dünyaya yayılış tarzı ve bulundukları memleketlerde sosyal ve ekonomik hayatın en can alacak noktalarına yerleşmeleri, sayılarının azlığına karşı keyfiyet ve kıymetce tesirlerini derinleştirmiştir. Günümüzün milletlerarası münasebet ve olaylarını Yahudiliği bilmeden kavramak imkânsızdır.

II

HAZRETİ İSÂ VE HİRİSTİYANLIK

"Niçin bana iyi diyorsun?

"Birden başka kimse iyi değildir.

"O da Allah'tır"

Markos İncili. 10-18

İSRAİL oğulları geçirdikleri esaretlerden sonra Nebilerini dinlememişler, dünya nimetlerine çok düşmüşlerdi. Bundan sonra Yahve, büsbütün sert ve intikamcı bir Tanrı olmuştur. Eski-Ahid'in Nahum kitabının birinci babındaki emirlerde bunu açıkça görürüz

"Rab, gâvur ve intikam alıcı bir Allah'tır. Rab, intikam ve gazap sahibidir. Rab, düşmanlarından intikam alacak ve adûlarına hışım saklayacaktır. Rab, sabırlı ve kudretlidir; lâkin günahkârları asla temize çıkarmaz. Rabbin yolu kasırga ve fırtınadır ve bulutlar anın ayağının tozudur. Denizi kurutur ve ırmakların cümlesini kurutur. Ününden dağlar titrer ve bayırlar erirler. Ve anın huzurundan zemin, dünya ile bütün sekenesi dahi titrer. Anın hiddeti önünde kim durabilir? Ve anın gazabının şiddetine kim dayanabilir? Hışımı ateş gibi dökülür ve kayalar anın kuvveti ile parçalanır. Rabba karşı ne düşünürsünüz? Büsbütün mahveden odur."

İsrail, Davud ve Süleyman zamanında bağımsız bir

devlet kurduktan sonra yeniden esarete ve sonra da başkalarının idaresinde yaşamaya mecbur olmuş, bu hal onları İsa'dan asırlar önce eski Dünya'nın muhtelif yerlerinde hayatlarını kazanmaya mecbur etmişti. Roma'da ve diğer ülkelerde ticaret yapan, refah ve saadet kazanan bir çok Yahudi toplulukları vardı. Tevrat, bunlar arasında kuvvetli bir bağ hizmetini görüyordu. Esasen Musevilik, sert ve tek bir Allah'a iman ile mütaassıb denecek derecede sağlam bir milliyet duygusunun birleşmesinden hasıl olmuş bir dinî - siyasî bütündü. Kenan Elinde yaşayan Yahudiler, uzun sürmeyen bir devre müstesna, ilk zamanlarda karşılaştıkları tehlikelere benzeyen yeni tehlikeler karşısında idiler. Kudüs, üç defa zapt edilmiş ve Süleyman'ın mabedî yıkılmıştı. Türlü istilâlardan sonra İsrail yurdu, Romalıların eline geçmiş bulunuyordu.

Babil esaretinden kurtulup Kudüs'ün harap edilmesine kadar geçen 5 asır içinde Yahudilerin büyük kısmı dinlerine ve bilhassa kavim geleneklerine bağlı kalmışlardır. Bunlar, sünnî diyeceğimiz Yahudilerdi. Dar düşünüyorlardı, mutaassıptılar. Çok benci bir milliyetperverlik besliyorlardı. Feresiler bunlardır. Meselâ cumartesi günleri hiç iş yapmama emrini o kadar ileri götürmüşlerdi ki, Seleki hükümdarlarından Antiyokos'un Kudüs'e hücumu böyle bir güne rasladığı için yurtlarını bile müdafaa etmemişler ve Kudüs bu sebeple düşman eline geçmişti. Bir de Helenleşmeye başlamış bir zümre vardı. Bunlar, daha yumuşak ruhta idiler. Mısır'da bulunanları İbraniceyi bile unutmış, Yunanca ve Aramca konuşuyorlardı. Ana yurda ise geleneğe bağlı zümre hâkimdi.

Feresilere tam zıt, Sedusiler vardı. Bunlar muarızlarını riyakârlıkla suçlandırıyorlar, Tevrat'ın ancak dış mânası ile yetiniyorlar; meleklerin, ruhun ve ebedîliğin

olmadığını söylüyorlardı. Helenleşmeye şiddetle karşı idiler. İsâ'dan önceki asrın ortalarına doğru, bir de Eseniler görülür ki, bunlar Lût gölünün doğusunda üç dört bin kişilik bir Yahudi cemaati idi. Şehirlerden uzakta, birkaç perişan köyde yaşarlardı. Bunlar Alah yolunda hizmetkâr, azizlerdi. Topluluklarında hiç kadın bulunmazlardı. Ticaret yapmazlar, paradan iğrenirler; hususî mal ve mülk sahibi olmayı istemezler; bahçelerde yetiştirdikleri şeyleri yerlerdi. Hayvan eti yemezler, hayvana ait şeylerle yapılmış elbiseleri giymezler, Allah'a hayvan kurban etmezler, ancak su ve şarap sunarlardı. Silâh taşımazlar, yemin etmezler; sadece ibadetle meşgul olur, zâhitlik ederlerdi. Birçokları bunları Yahudi ahlâkının en yüksek misalleri olarak zikrederler.

Sâkinlerinin hayat ve inan durumlarını söylediğimiz Roma tahakkümü altındaki bu memlekette Yahudiler içinden İmparator Tiberius'un zamanında bir ateşli vâız zuhur etti. Âdil ve değişmez bir Tanrının varlığına ve insanın ona karşı yapmaya mecbur olduğu vazifeleri bulunduğuna inanan, fakat bu inanışları yumuşatıp söyleyen, dar milliyet duygusundan çıkarıp bütün beşere yaygın bir hale sokmak isteyen bu nasihat edici nebî Nasıra'lı İsâ'dır. Bugün dünyanın her bölgesinde inananları 700 milyonu geçen Hristiyanlık, ismini onun Hristos adından alır.

İnsanlık tarihinde bu derece geniş bir iz bırakmış olan İsâ Peygamber'i Müslümanlık da kabul eder. Kur'anda Meryem suresinde ona dair âyetler vardır. Kur'anı Kerimde Meryem'in nasıl gebe kaldığı anlatıldıktan son-yeni doğmuş olan İsâ'yı gören kavminin, kocası olmadan doğuran Meryem'e kötü gözle baktığı ve onlara beşikteki çocuğun verdiği cevap zikredilmiştir. Şöyle ki:

“İsâ dedi “Ben Allah'ın kuluyum, bana kitab

verdi ve beni peygamber yaptı. Nerede olursam beni mübarek kıldı. Hayatta oldukça bana salât ve zekâtı vassiyet ve tenbih eyledi. Beni anama iyilik edici kıldı ve beni cebbar ve âsi yapmadı. Dünyaya getirildiğim, vefat ettiğim ve nebî olduğum gün yaşadıkça onun selâmeti benim üzerimdedir. Hakkında bazılarının şüphe beslediği Meryem oğlu İsâ'nın sözleri haktır, doğrudur. Allah, kendine oğul edinmedi. O, bir şeyin olmasını tasarladığı zaman Ol! der, olur. Şüpheyi yer yoktur ki Allah, benim Rabbim ve sizin Rabbinizdir. Ona ibadet ediniz. İşte doğru yol, budur" Âyet 30-36.

Tevrat, bir Mesih'in yani kurtarıcının geleceğini söylemişti. Fakat Kur'an, bu âyetleri ile İsâ'nın nübüvetini tereddüde mahal bırakmıyacak şekilde anlatmıştır. Yalnız onun, Allah'ın oğlu olmasını reddeder. Müslümanlık nazarında o da bir kuldur.

Bugün elimizde İsâ'ya dair en eski yazılı belgeler, Dört İncil ile, Hristiyan dâvetçilerinin mektuplarıdır. Bunlara Yahudiliğin mukaddes kitaplar mecmuası Ah-di - Atik'ine mukabil Yeni - Ahit (Ahdi Cedit) derler. Milâdın 35 ve 110 yılları arasında toplanmışlardır. İsâ'nın hayatına ve öğrettiği şeylere dair kitaplardır. İmparator Neron, Vespasien, Titus, Domitien ve Trajan zamanlarına rastlar. Aziz Meta (Matta, St. Mathieu) nın Aramî dilindeki İncil'i 50 - 55 tarihlerinde yazılmış kabul edilir. Yunancaya tercümesi daha sonradır. Markos (St. Marc) incili 62-65, Luka'nınki 65 ile 78-93 yılları aralarında, Yuhanna (St. Jean) incili 80-110 civarında yazılmış olarak söylenir. Paulos (St. Paul) nın risaleleri 50 den 56-60 yıllarına doğru yazılmıştır.

Bu belgelere göre İsâ'nın hayatına dair bildiklerimiz şöyle hülâsa edilebilir: İsâ fakir bir vâızdı. Yahudi diyarının sıcak, tozlu yollarında öteye beriye dolaşır, sa-

daka olarak ne verirlerse onunla geçinirdi. Semavî kitaplara imanını daha çocukluğunda etrafına telkin etmeye başlamıştı. Bu rivayet gösterir ki İsâ, pek erken bir yaşta inandıklarını etrafına söylemeyi iş edinmişti. Biraz sonra anlatacağımız bu itikadlar o zamana kadar kadar inanılmaya alışılmış şeyler değildi. İsâ'nın vücudu zayıf ve nahif, fakat ruhu çekici, güven uyandırıcı idi. İlk defa "Resul" ve "Üstad" sıfatını alışı 30 yaşındadır. derler. Yuhanna'ya göre, bundan 3 sene sonra dinini yaymak için memleketi dolaşmış, sonra Kudüs'e gelmişti. Tiberius Roma İmparatoru, Platus ise Yadiye valisi idi. Kudüs'e gelişi Paskalya yortularından birkaç gün önceye raslar. Bu geliş pek kalabalık bir halk kütlesi tarafından karşılanmış ve iyi bir kabul şeklinde olmuştu. Celile'den yükselen şöhreti kendinden daha evvel Kudüs'e varmış olacak ki, halk onu bilerek karşılamıştı. Gerçekten Celile'de ahali deniz kenarına birikir ve İsâ onlara kayıktan vaaz ederdi. Bu defa da bir eşek üstünde Kudüs'e girdi ve doğru mâbete gitti. Orada vaaz ve nasihat etmeye başladı. Bu, bir hafta sürdü. Cemaat o kadar kalabalık ve şehir içinde galeyan ve heyecan o kadar fazla idi ki, Romalı vali ve Yahudi ileri gelenleri korkmaya başladılar. Vali önce İsâ'da ölümle cezalandırılacak bir suç görmemişti. Fakat etrafın baskısı o kadar ağırdı ki, İsâ'yı tevkif ettirmeye mecbur oldu. İsâ, Roma askerlerinin kırbaçları altında mahkemeye götürüldü ve ölüme mahkûm edildi. İsâ'nın yakınları olan 12 Havariden Yuda, Yahudi rahiplerine giderek onu tutturmalarını söylemiş ve efendisini gammazlamıştı. Bu hizmetine mukabil 30 gümüş para aldığı rivayet edilir. İsâ iki arkadaşı ile Celcût tepesine götürüldü ve orada birbirine dieky olarak çivilenmiş çarmıha gerilmek suretiyle idam olundu. Onun son sözü şu olmuştu:

“Allahım, Allahım, beni neden bıraktın?”

İsâ'nın çıkışını bir de Ernest Renan'dan dinleyelim:

“İsâ, kendisinden önce hiçbir şöhreti olmayan Galile (Celile) eyâletinin Nâsıra (Nazaret) kasabasında doğdu. Bütün hayatında Nasıralı adıyla anıldı. Hayatının tarihinde Beytüllahim (Betlehem) de dünyaya gelmiş gibi gösterilmesi, dolanbaçlı yollardan gidilerek ile sürülmüş bir iddiadır. Bu iddianın sebebi İsâ'ya atfedilen vazifenin zarurî bir neticesidir. Doğum tarihi iyice bilinmiyor. Bu olay Augustos devrinde Roma'nın yediyüz elinci senesine doğru ve belki bütün medenî milletlerin onun doğduğu günden yürüttükleri devrin başlangıcından birkaç sene önce vuku bulmuştur. İsâ halk arasından çıktı. Babası doğramacı Yusuf'la anası Meryem, Şarkta pek umumî olan ve ne refah ne de sefalet denmiyecek bir halde çalışmalarıyla yaşayan zanaat sahibi kendi halinde insanlardı. Nâsıra şehri İsâ'nın zamanında bugünkü halinden pek farklı değildi. Yusuf'un evi kapısından aydınlanan, hem tezgâh, hem mutfak, hem de yatak odası vazifesini gören ve ev eşyası olarak bir hasırı, bir kaç yer minderi, bir iki toprak testi ve boyalı bir sandığı olan şu fakir dükkânlara çok benzerdi. İlk gençlik seneleri Nâsıra'da geçti. İsâ'nın öz dili, o zamanlar Filistin'de konuşulan İbranî dilile karışık Suriye lehçesi idi. Yunan kültüründen hiç nasibi olmamış olmasının bir sebebi de bu kültürün Filistin bilginlerince yasak edilmiş olması idi. Bunlar domuz besliyenle oğluna Yunan bilgisi öğreten kimseyi bir derecede tel'in ediyorlardı. Yunan bilgisinin ne zaman öğretileceği sorulan bir haham şöyle cevap vermişti: “Tevrat için, onu gece gündüz okuyacaksın diye yazılı olduğuna göre ne gündüz ne de gece olmayan bir zamanda!...”

“İsâ, Yahudilikten başka bir şeyi bilmedi. Tevrat

sûrelerini okuması İsâ'nın üzerinde büyük bir tesir yaptı. Mukaddes kitabın Kudüs bilginlerinin sezemedikleri gerçek şiiri İsâ'nın parlak dehâsı olanca güzelliğiyle kavırıyordu. Dünyanın umumî halinden haberi olmadığı, en gerçek nutuklarında her noktasında belli olmaktadır. Aile münasebetlerine pek ehemmiyet vermemiş olduğu muhakkaktır. Rivayete göre bir gün civarından geçen bir kadın "Seni taşıyan karına, seni emziren memelere ne mutlu!" diye bağırmış, o da "Daha doğrusu, Allah sözünü dinleyip onu yerine getirene ne mutlu!" diye cevap vermişti. Zamanının siyasî olaylarına ehemmiyet vermedi. Celile, içinde türlü unsurların kaynaştığı bir külhan gibi idi. Bunun neticesi, hayatı son derece hor görme, daha doğrusu bir nevi ölüm iştahı oldu. İnkılâp, yahut başka bir deyimle Mesih (Kurtarıcı)i bekleme, orada bütün zihinleri işletiyordu."

"Yusuf, oğlu henüz millet ölçüsünde bir rol oynamadan öldü. Böylece. Meryem, ailenin reisi kaldı. İsâ, babası gibi doğramacılık ediyordu. Bu, insanı küçük düşüren bir şey değildi. Kendini fikrî çalışmalara veren bir adamın mutlaka bir sanat öğrenmesi Yahudilerde âdetti. İsâ hiç evlenmedi. Bütün sevmek kudreti, Allah'ın takdirine bağlı yüce bir vazife saydığı şey üzerinde toplandı. Yaratmak istediği esere gönül veren kadınlara kardeş muamelesi etti. Bu ,vicdanın huzuru ve kalbin sükûneti içinde sesi duyulan Baba bir Tanrı Fikridir. Tanrı ona, kendinden başka bir kimseye hitap eder gibi hitabetmez. Tanrı onun nefsindedir. Onunla doğrudan doğruya temasta bulunduğuna inanır. Tanrının oğlu olduğunu sanır."

Renan'ın efsânelik taraflarından sıyrılarak anlatmaya çalıştığı İsâ'nın Hıristiyan geleneğinde nesebinin İbrahim'e çıkarılması mühimdir. Meta İncilinde birinci babın başında şöyle der

“İbrahim oğlu, Davud oğlu İsâ Mesihin nesebinin kitabıdır (İbrahim’den başlayıp İshak’ı, Yakub’u, Yahu-da’yı ve diğerlerini saydıktan sonra) imdi İbrahim’den Davud’a kadar olan nesiller on dört nesildir. Davud’dan Babil’e sürgünlüğüne kadar on dört nesildir; ve Babil’e sürgünlükten Mesihe kadar on dört nesildir.” Luka İncilinde “Allah tarafından Cebrail Melek Galile’de Nâ-sıra denilen şehre Davud evinden Yusuf adındaki adama nişanlı olan bir kıza gönderildi.” denmesi de aynı gelenegin kısaca tesbitini gösterir.

İsâ’nın getirdiği, yeni bir fikir, yeni bir inanıştı. “Ben yere ateş bırakmaya geldim, eğer şimdi tutuşmuşsa ne isterim?” demesi bunu gösterir. Getirdiği yeni fikir ve inanış onun “Göklerin saltanatı” tasavvurunda toplanır. Göklerin saltanatı ve hükümdarlığı, Allah’ın iyi kullarını kabul edeceği bir cennettir. Orada herkes eşittir. Ne imtiyazlı bir kavim, bir zümre, ne imtiyazlı bir fert o cennette yoktur. Allah, şefkatli bir babadır. Güneşin ışıkları nasıl herkese müsavî olarak geliyorsa, Allah’ın sevgisi de kullara öyle müsavî olarak gelir. Hepsi de günahlıdır. Hepsi de Allah’ın evlâtlarıdır. Hepsi de kardeşleridir.

Bu dört satır içine sığan fikirler, o devirde yaşayan insanların kafasına ve kalbine sığmadı. Tanrılık fikri, Eflâtun ve Aristoteles gibi Yunan, Philon gibi Yahudi filosoflarında vardı. Hele Beni İsrail Nebilerinde ve Musevilikte bu fikir apaçık mevcuttu. Fakat İsâ’ya kadar olanların bilmedikleri ve bildirmediikleri bir cihet vardır ki, o, İsâ ile beraber gelmiştir. Eksik olan şey, Allah’a sevginin harareti, vecit ve heyecanı idi. İncillerin bize tasvir ettiği İsâ, sulhçu ve merhametçidir. Fazla coşkun, hattâ âni gazaba gelmeleri olan bu mizacın başlıca vasfı, acımadır. Kendisinden önce günahlar ve onlardan

kurtulma demek olan hidayetler biliniyordu. Fakat, Allah'ın affı ve merhameti bu derece açık ortaya konmamıştı. İsâ, Yaradan'ın yarattıklarına sevgisi üstüne bir hayat ve bir dünya görüşü kurdu. İsâ, Allah'a bir şey takdim ederek onun iyiliğini elde etme yolunu bırakıyor, ona gönül vererek, onun sevgisine lâıyk olmayı söylüyordu.

Biz, bu kitapta ne din tarihi, ne de bir teoloji münakaşası yapma niyetinde değiliz. Bizim dar konumuz, geniş manasında ahlâktır; iyi vatandaş, iyi insan olmanın yollarıdır. İyi insan örneklerinden biri olarak gördüğümüz İsâ'nın iyilik esaslarını incelemekle yetineceğiz. Bundan önce böyle yapmıştık, bundan sonra da yapacağımız bu olacaktır. Hâl ve hayatlarını mümkün olduğu kadar doğru ve kısaca nakletmemizde fikirlerle yaşama arasındaki bağı bulup açarak ahlâk ve iyi insanın düşündüklerini ölüme kadar tatbik edenler olduğunu ortaya koymak içindir. Bu sebeple Hıristiyanlık bahsine girip türlü mezheplerin çıkışını, kilise ihtilâflarını anlatmaksızın doğrudan doğruya elimizdeki dört İncil kitabında İsânın iyiliğe dair olan öğütlerini nakledeceğiz.

Sözle iş arasındaki ayrılığı ve riyayı kötüleyen, Gökler Saltanatını anlatan bu sözlere bakınız. Meta İncili'nin 23 üncü babı şöyle başlar

“...İsâ, halka ve kendi şakirtlerine hitap ederek dedi ki: Ulema ve Feresiler Mûsa'nın kürsüsünde otururlar. İmdi size hıfzediniz dedikleri şeylerin cümlesini muhafaza ediniz ve yapınız, ama onların amelleri gibi yapmayınız. Çünkü söylerler ama yapmazlar. Zira, ağır ve taşınması güç yükler bağlayıp adamların omuzlarına korlar ise de, anları parmakları ile kımıldatmak istemezler. Ve cümle amellerini adamlara görünmek için yaparlar. Hamailerini genişletirler ve elbiselerinin eteklerini büyül-

türler. Ziyafetlerde baş köşeleri ve Senagoglarda baş kürsüleri ve pazarlarda selâmları ve âdemler tarafından Rabbî, tesmiye olunmayı severler. Siz ise, Rabbî tesmiye olunmayasınız. Zira sizin öğreticiniz bir, yani Mesih'tir ve cümleniz kardeşlersiniz... Ve sizin en büyüğünüz hizmetkârlarınız olsun. Ve her kim ki kendini yükseltirse alçaklanır. Ve her kim ki kendini alçaltırsa yükselir. Lâkin vay size eymürayi ulema ve Feresiler! Zira âdemlerin önünce gökler diyarını kaparsınız. Çünkü siz girmezsiniz, girecek olanları da girmekten alıyorsunuz."

Bu "Gökler Saltanatı" ve Allah'ın memleketi" nedir diye İsâ'dan sordukları zaman verdiği cevap şu olmuştur

"Allah'ın melekûtu zahiri surette gelmez. İşte burada, ya işte orada denilemez. Zira Allah'ın melekûtu işte, sizin içimizdedir."

İsâ, Gökler Saltanatı ve Melekûtunu böyle tarif eder. Görülür ki, Tanrı diyarı, gönüllerdedir. Gönlünü hayır ile, başkalarına karşı duyan iyi dileklerle bezemiş kimse, o saadet diyarını kendi varlığında yaşıyor demektir. Meta İncil'indeki bu teşbih, mânalıdır

"Gökler melekûtu tarlada gizlenmiş bir hazineye benzer ki, bir adam anı bulup gizler ve sevincinden her nesi varsa satarak ol tarlayı satın alır."

Bu saadete ermek için İncil'lerde hikâyeler arasına girmiş olan sözlerinde İsâ, her şeyden önce insanlar arasındaki kardeşlik duygusunu telkin eder. O kadar ki, iman sahipleri içinde duyulması lâzım gelen kardeşlik, sahihten olan soy sop bağlarının üstündedir. Meta İncilindeki bu hikâye onu gösterir

"O daha halka söylemekte iken işte valdesi ile biraderleri anında söyleşmek isteyerek hariçte duruyor-

lardı. Ve bir kimse ana, işten valden ile biraderlerin senin ile söyleşmek arzusu ile hariçte duruyorlar, dedi. O dahi söyleyene cevap olarak, anam kimdir, biraderlerim kimlerdir? Her kim göklerde bulunan Babamın iradesini yerine getirirse, valdem, kız ve erkek kardeşlerim odur dedi.”

Bundan sonraki merhalede mala, mülke ve dünya ziynetlerine kıymet vermemek gelir. Onu yine aynı İncil'deki şu kıssadan çıkarabilirsiniz:

“Ve işte bir kime yanına gelip Ey Kerim Üstad, ebedî hayata nail olmak için be ne hayır işliyeyim? dedi. O dahi bana niçin Kerim diyorsun. Birden, yani Allah'tan gayri Kerim yoktur. Ama, eğer ebedî hayata nail olmak istersen emirleri tut! dedi. O ana hangilerini, dedikte, İsâ bunları, yani kimseyi öldürmeyesin, zina etmeyesin, hırsızlık etmeyesin, yalan şahadet etmeyesin. pederine ve valdene hürmet edesin ve komşunu kendin gibi sevesin, dedi. O genç, ona bunların cümlesin çocukluğumdan beri tuttum; daha ne noksanım var? dedi. İsâ ona, olgun olmak istersen gidip nen varsa sat, fıkara ver, gökte hazinen olacak, gel bana tâbi ol, dedi. Ve genç, bu sözü işitince mükedder olup gitti. Zira çok malı vardır.”

İsâ'nın telkin ettiği itikadın esaslarında, kulların Allah'a tamam bağlanmaları için her türlü bağlardan ve bu arada hususî servetlerden, kendilerine inhisar eden menfaatlerden sıyrılmak vardır. Dört İncil'in hepsinde buna dair sözlerine ve öğütlerine raslanır. Bu sıyrılmayı yapmak için ahretle dünyayı birbirinden ayırmak lâzımdır. Markos İncilinin bu hikâyesi onu gösterir

“Ve anı söz anı tutmak için yanına Feresiler ve Hirotsiler'den bazılarını gönderdiler. Anlar gelip ona, Ey Üstad, senin hak olup kimseyi vazife edinmediğini bili-

riz. Zira insanların hatırını saymayıp Allah'ın yolunu hakikat üzere öğrettiğini biliriz. Kayser'e vergi vermek caiz midir, değil midir? Verelim mi, yoksa vermiyelim mi? dediler. O dahi anların mürailiklerini bildiği halde onlara, beni niçin tecrübe ediyorsunuz? Bana bir dinar getiriniz, göreyim dedi. Anlar dahi getirdiler, anlara bu suret ve yazı kimindir? dediğinde Kayser'in dediler ve İsa anlara cevap olarak Kayser'e ait olanı Kayser'e ve Allah'a ait olanı Allah'a veriniz! dedi."

İsa, mevki, makam ve iş kabul etmiyor; insanlığa hizmet için geldiğini söylüyordu. Yakub ile Yuhanna bir gün onun yanına gelmişler, kendisinden bir şey isteyeceklerini söylemişlerdi. İsa onlardan ne istediklerini sordu:

— Birimiz sağında, birimiz solunda oturmayı bize ihsan eyle dediler.

İsa'nın cevabı şu oldu

— Siz ne istediğinizi bilmiyorsunuz. Benim içeceğim kâseden içmeye ve vaftiz olunacağım vaftizle vaftiz olunmaya muktedir misiniz?

— Evet, muktediriz.

— Gerçi benim içeceğim kâseden içeceksiniz ve benim vaftizimle vaftiz olunacaksınız. Lâkin sağında ve solumda oturmayı ihsan etmek bana ait olmayıp ancak kimler için hazırlanmış ise onlara verilir.

Bunun üzerine İsa'nın 10 havarisi Yakub ile Yuhanna'ya güvenmeye başladılar. Bu defa İsa onları çağırıp şöyle dedi

Tâifelerin hükümdarları ad olunanlar, onları üzerine tasallut edip büyüklerinin de onlar üzerine hükûmet ettiklerini bilirsiniz. Ama aranızda böyle şey olmaz. Aranız-

da büyük olmak isteyen, hizmetkârınız ve sizden birinci olmak isteyen, hepsinin kulu olsun. Zira İnsanoglu dahi kendine hizmet olunmak için değil, ancak hizmet etmek, nefsini bir çoklarına bedel vermek için dünyaya gelmiştir.”

İsâ'ya 1956 yıldır bu kadar insanı bağliyan, kendisine inandıran kuvvet; onun sözlerindeki fedakârlık ruhu ve insanlık uğruna hayatını dahi verecek kadar acıma duygusudur. Teslis itikadı ile kendisinin tanrılaştırılmaya varılması, bu hissin mübalâğasından doğmuştur. Esasen kendinden önceki şeriatleri ve peygamberleri İsâ tanır ve onları tamamlanmak için geldiğini söylemiştir. Fakat, bahse başlarken açıkladığımız gibi o kendinden evvel bu derece belli bir duygu olarak meydana konmamış olan derin merhameti insanlığa öğretmeye çalışmıştır. Meta İncili'nden aldığımız bu parça kendinden önceki hükümleri onun getirdiklerini karşılaştırmaya yarar

“Komşusu sevesin, ve ancak düşmanına buğuz edesin denildiğini işittiniz. Fakat ben size derim ki, düşmanlarınızı seviniz. Size kötü dua edenlere iyi dua ediniz. Size buğuz edenlere iyilik ediniz ve sizi incitenler ve size tecavüz edenler için dua ediniz, tâ ki, göklerde olan Rabbinizin evlâdı olasınız. Zira o, kendi güneşini fennalarla iyiler üzerine doğurur. Hem sâlih, hem fâsik kimse-ler üzerine yağmur yağdırır. Zira sizi yalnız sevenleri seversiniz ne ecriniz olur? Gümrükçüler dahi öyle yapmaz mı? Ve eğer yalnız kardeşinize selâm vererseniz fazla ne yapmış olursunuz? Gümrükçüler dahi öyle yapmazlar mı? Öyle ise göklerdeki Babanız gibi siz de kâmil olunuz.”

Hıristiyanlıkta ahlâkın hareket noktası, kullardan hiç kimsenin günahsız olamayacağıdır. O halde, bu hususta kimse kimseye üstün olduğunu ileri süremez. Ger-

çek Hıristiyanlıkta tevazu, dinin esasıdır. Şu sözler onu gösterir

“Hüküm etmeyiniz ki, hüküm olunmayasınız. Zira ettiğiniz hükümle siz de hükmolunacaksınız ve ölçtüğünüz ölçekle siz de ölçüleceksiniz. Niçin kardeşinin gözündeki çöpe bakıyorsun da, kendi gözündeki merteğe dikkat etmiyorsun? Yahut kendi gözünde mertek varken kardeşine; gel, gözünden çöp çıkarayım nasıl diyebiliyorsun? Ey mürayi, evvelâ merteği kendi gözünden çıkar ve o zaman kardeşinin gözünden çöpü çıkarmak için kendi gözün iyice görebilsin.”

İsâ, bu inançları yaymak için şöyle hareket etmiştir:

“İsâ, on iki şakirdini yanına çağırıp mundar ruhları çıkarmak, her çeşit hastalığı ve her çeşit zayıflığı iyi etmek kudretini onlara verdi. Ve on iki resûlün adları şunlardır: birincisi Petrus denilen Simun, ve kardeşi Andreas; Zebedinin oğlu Yakub, ve kardeşi Yuhanna; Filipus ve Bortolomeus; Tomas vergi mültezimi Matta; Alfeusun oğlu Yakub ve Taddeus; Gayur Simun, ve İsâ’yı ele veren Yahuda İskariyot... İşte sizi kurtların arasına koyunlar gibi gönderiyorum; imdi yılanlar gibi akıllı, ve güvercinler gibi saf olun. Fakat insanlardan sakının; çünkü onlar sizi meclislere verecekler, ve havralarında sizi dövecekler; evet, onlara ve Milletlere şehadet için benim yüzümden valilerin ve kralların önüne götürüleceksiniz. Fakat onlar sizi ele verdikleri zaman nasıl veya ne söyleyeceğinizden kaygı çekmeyin; çünkü ne söyleyeceğiniz o saatte verilecektir. Zira söyleyen Babanızın Ruhudur. Ve kardeş kardeşi ve baba çocuğunu ölüme teslim edecek, ve çocuklar ana babalarına karşı kalkacaklar, ve onları öldüreceklerdir. Ve benim isimden ötürü herkes sizden nefret edecekler. Fakat sona kadar dayanan, kurtulacak olan odur.” Matta. Bap: 10.

Aslında en insanî duyguları söyliyeni bu kaidelerle kurulmuş Hıristiyanlık iyimser bir istikbâl de vaad etmektedir. Bu kanaati İsâ'nın şu sözlerini nakledip bahsimize son vermeden gösterelim

“İsteyiniz, size verilecektir.”

“Arayınız, bulacaksınız.”

“Kapıyı çalınız, size açılacaktır.”

“Zira her isteyen alır ve arayan bulur ve kapıyı çalana kapı açılacaktır.”

“Acaba sizden hangi adam bulunur ki, oğlu kendi hadisinden ekmek istediği halde ona taş vere ve balık istediği halde ona yılan vere.”

”Siz, günahkâr olduğunuz halde evlâdınıza iyi şeyler vermeyi bilirsiniz de gökte olan Babanız kendinden isteyenlere ne kadar ziyade olsa nimetler vermez olur mu?”

Evet, mesele kapıyı çalmakta ve istemesini bilmektedir. Kapı açılmakla da iş bitmez. Çünkü dardır. Kendini terbiye etmek ve adam olmak demek, hayatın bu dar kapısından geçmeyi becerebilmek demektir.

İsâ için dar kapıyı genişletecek tek şey sevgidir. Sevgi, her kapalı kilidin anahtarıdır. Luka'da şöyle bir hikâyeye vardır: Bir gün bir adam İsâ'yı yemeğe çağırır. Bir günahkâr kadın da orada bulunur. Kadın İsâ'yı görünce bir ak mermer kapta kıymetli yağlarla onun ayaklarını yıkar. Ev sahibi içinden “Bu sahiden peygamber olsaydı bu kadının kötü bir kadın olduğunu anlardı” der. İsâ şöyle söyler “Senin evine girdim, ayaklarım için bana su vermedin; fakat o benim ayaklarımı gözyaşlarıyla ıslattı, saçları ile sildi. Sen bana bir öpüş vermedin; fakat o, geldiğimden beri ayaklarımı durmadan öptü. Bundan dolayı sana denir: Onun çok olan günahları bağışlan-

dı, zira o çok sevdi. İsâ kadına İmanın seni kurtardı, selâmetle git!.. dedi.”

Bu masûm hikâyede kötü bir insanın bile sevgi ve inanla ruhundaki kirleri temizlediği anlaşılmıştır. İsâ’nın telkin ettiği fikirleri şöyle özetliyebiliriz

İnanan, sever. Seven, kurtulur.

III

HAZRETİ MUHAMMED VE MÜSLÜMANLIK

"Nefsini temizleyip parlatan, gerçek felâhı bulmuştur."

Kur'anı Kerim. Şems Sûresi

ALMAN filozofu Kant der ki

"Ancak bir din vardır. İtikatlar başka başkadır."

Bu hükmün birinci kısmını Müslümanlığın mukaddes kitabı olan Kur'an Kant'dan oniki asır önce beşeriye-te bildirmişti

"Allah indinde din, islâmdır."

İslâm, selâmet; bir şeye ondan gayri her şeyden yüz çevirerek bağlanmak, teslim olmak, kendini vermek demektir. Şu halde İslâm, Allah'a Allah'dan başka olan şeylerden kopup bağlanmak mânâsınadır. Kendinden önceki bütün Semavî dinleri ve onların Elçileri olan Peygamberleri İslâmlık kabul etmiştir. "Musâ, peygamber değildir", İsâ nebî değildir" gibi sözler söyleyenler, Müslümanlıktan çıkarlar, kâfir olurlar. Çünkü Hak birdir. Allah birdir; iki olamaz. O halde Allah'ın dini de birdir. İki olamaz. Devre ve ihtiyaçlara göre ancak dünyevî işlere ait hükümler, Şeriat ahkâmı değişebilir; o kadar...

Bütün insanlara gelmiş olan Müslümanlık, her ferdi, Yaradanın bilgisi ve murakabesi altında tuttuğu için ahlâkın, iyi insan olmanın en büyük yol göstericisidir. Herkes, kendi hareketinden Allah'a karşı doğrudan doğruya sorumludur. Ondan hiçbir hareketini gizliyemez. Fenalık ediyorsa fenalığını, iyilik ediyorsa iyiliğini Allah bilir. Kur'anda gördüğümüz evlenme, boşanma, miras yeme, faiz, alış veriş etme ve zekât gibi dünya işlerine ait hükümler ferdi, bu hareketler dolayısıyla iyiliğe götürmek, kötülükten korumak amacı ile, yani ahlâk ve "tekvâ" denilen hayır edici yaşama yoluna girme bakımından konmuştur. Çünkü İslâmın gayesi, "tekvâ" yolu ile, ahlâk ve iyi insan olma yönünden saadete eriş-tirmektir.

İslâmın şartını "Kelime-i Şehadet, Savum, Salât, Hac, Zekât" şeklinde ifade etmek, daha önceki bir şarta bağlıdır. Bu şart olmadıkça bu beş şart tahakkuk edemez. O da, "Kalb-i Selîm", yani "temiz yürek" ve samimîliktir. Dil ile ikrar edilen, kalb ile samimî surette tasdik edilmezse böyle hareket Müslümanlık nazarında mü-nafıklıktır. Şu halde Tanrı'nın birliğini ve onun kulu olan Hz. Muhammed'in Resûllüğünü yürekten inanarak söylemek Müslümanlığın temelidir. Diğer dört şart, yapılması zarurî emirlerdir. Bunlar yapılmakla ancak vazife yapılmış olur. Namaz kılmak, oruç tutmak, zekât vermek ve Hacca gitmek bir Müslüman için imtiyaz değildir. Bunları yapmak; Müslümanlığın ruhunda bulunan iyi insan olma, başkalarına kötülük etmeme, aslını esasını bilmediği şeyler hakkında hüküm vermeme ve dırıltı edip dedi-kodu etmeme gibi kaidelere uymaksızın İslâmî bir kıymet ifade etmez. Kulun Allah'a karşı vazifelerini yerine getirmesi kulun kullara karşı olan vazifelerini ihmale bir mezuniyet ve hak vermez. Bu ci-hetleri anlamamak ve takdir etmemek yolunda yapılmış

hatalar, Müslümanların iyi olanlarını azab ve ızdıraba sevketmiştir. Müslümanların ilk asırlarda ve çok kısa zamanda genişleyip terakki etmesine mukabil son asırlarda istiklâllerini dahi kaybedecek zaafa düşmeleri, bu ana Müslümanlık kaidelerini şekli olan şeylere üstün tutmayışlarındanır. Bu itibarla dinî hislerin yeni bir hamle ile anlaşılma ve duyulma konusu olduğu bu devirde Muhammediliği iyi anlatanları dinlemek zarureti, hattâ farîzası karşısında bulunuyoruz.

Müslümanlık, son semavî dindir. Ondan sonraki devirlerde Allah'tan yeni dinler getirdiğini iddia edenler çıkmışsa da bunların hiçbirisi tutunamamıştır. Hepsi eriyip gitmiştir. Şu halde olaylarla ve tarihle sabittir ki, İslâm, son semavî dindir ve Kur'an, Haktan son ilâhî kitap olarak kabul edilmektedir. İşte bu dini insanlara getiren, Allah'ın Resûlü, Elçisi, Habercisi, Yalvacı olan Hz. Muhammed'dir. Onun getirdiği dinin esası, "Tanrı'dan başka Tanrı yoktur ve Muhammed onun kulu ve resûlüdür." sözünde toplanır. "Kelime-i Şehadet" budur. Arapçasını da söyleyeyim "Eşhedü en-lâ-ilâhe illel-lah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh."

Onüç buçuk asırdır yüzlerce milyon insanın "Allah bir, Muhammed hak" diyerek, getirdiği ilâhi hükümlere inandığı bu büyük insan kimdir?

Muhammed, Allah'a nisbetle herkes gibi bir kuldur. Bize intikal eden doğru rivayetlere göre ne doğuşunda, ne ölüşünde hiçbir beşer-üstü hal yoktur. Hattâ yaşayışı da yeme, içme ve aile hayatı bakımından herkesinki gibidir. Ondaki fevkalâdelik, kendini her anında Allah'ın gerçek bir kulu bilmesi; fakat Tanrı'sının, ruhuna vahiy ve ilham ettiği hakikatleri, hiç bir kaygı ve tehlikeden çekinmeden, söylemeğe memur olduğu insanlara bildirmekteki kuvvetli azmi, cesareti ve gayretidir.

Hazreti Muhammed, Mekke'de doğdu. (M. 569). Mekke, çorak, kara taşlı dağlarla çevrili bir yerdir. Verimsiz bir toprağı olduğu halde burayı Arap âleminde mühim kılan ve orada iskân sağlayan, Hz. İbrahim tarafından yapılp dinî bir ehemmiyet ve kutsallık taşıyan Kâbe olmuştur. Maddî taraftan yaşama ırıkânını veren, Zemzem kuyusudur. Güney'de Yemen, kuzeyde Suriye bulunan bu bölgeye Hicaz denilmesi, iki mıntıka arasında bölücü bir sahayı tuttuğu içindir. Kışın aşağıya, yazın yukarıya giden kervanlar Hicaz'dan ve Mekke'den geçerlerdi. Mekke'nin bu iki âlemle münasebeti ticaret sebebîyle idi. Buraya yerleşen Araplar, servetle beraber giden bir aristokrasi sınıfı vücuda getirmişlerdi. İki şeyde üstünlük gösteriyorlardı: Ticaretle, şiir ve hitabette. Araplar, alış veriş etmesini iyi biliyorlar ve güzel söze çok kıymet veriyorlardı.

İşte Peygamberimiz, buranın asîl ailelerinden, Hz. İsmail'e kökünü bağlayan Beni - Adnan'ın Kureyş kabilesinin Beni - Hâşim kolundandır. Babası Abdullah, annesi Emine Hatun idi. Her ikisi de Kureyş kabilesine mensuptular. Büyük babası Abd-el-Muttalib, hem Kâbe'ye bakar, hem de ticaretle uğraşırdı. Emine Hatun gebe iken Abdullah Şam kervanı ile Medine'ye gitmişti. Orada hastalandı, yirmi beş yaşında bir delikanlı iken öldü. Muhammed, ana karnında yetim kaldı. Onun yetimliği İslâm edebiyatının en güzel şiirlerine mevzu olmuştur. Meselâ Şeyhî'nin bu beyti nekadardır mânalıdır

*Yek dânesin cihan sadefinde güher gibi
Ey bî-bedel, yetim anın çün dinür sana.*

Mekke'nin havası sertti. Hali vakti yerinde ailelerin, çocuklarını buradan uzaklaştırıp çöl havasında yetiştirmeleri, devamlı bir görenekti. Küçük yetim, buna uy-

olarak Beni-Saad kabilesi göçebelerinden Halime'ye verildi. Muhammed beş yıl yeşil çayırlar üstünde, hür, kıl çadırlar içinde başı boş yaşadı. Bu çadırlar, aynı yerde birkaç günden fazla çakılı kalmazlardı. Hz. Muhammed, bu sert, fakat gönül çekici iklimde, aynı vasıftaki çöl bedevileri arasında beş yaşına vardı. Gıdası basitti. Deve südü, pirinç, hurma, arada sırada koyun, gazal ve çöl kuşlarının etini yedi. Güneşle uyanır, onun batması ile yattı. Bedevilerin çetin muhitinde geçirdiği bu ilk hayat seneleri, bütün ömrünce kendisine müessir olmuştur.

Sıhhatli, olgun bir çocuk olarak Mekke'ye geldi ve annesine teslim edildi. Annesi onu akrabasının bulunduğuşu Yesrib'e götürdü (birgün burası onun adına bağlanarak "Nebinin Şehri" diye anılacaktır). Yesrib, Mekke'ye hiç benzemiyordu. Yeşil, serin bir yerdı. Muhammed, babasının öldüğüşu evi ziyaret etti. Akraba çocukları ile oynadı, hattâ burada yüzme öğrendi.

Aynı yoldan deve sırtında, şiddetli kum fırtınaları içinde Mekke istikametini tuttular. Bu güçlükler, vücudu nahif olan Emine'yi sarstı. Bir gece yolculuk esnasında gözlerini hayata yumdu. Köleleri Vereka, bu aziz naşu civardaki köye nakledip gömdü. Köle, bu defa öksüz de kalmış olan küçük Efendisi ile Mekke'ye döndü.

Hız. Muhammed'in büyük babası Abd-el-Muttalib çok intiyarlamıştı. İki yıl büyük baba ve torun, evi idare ettiler. Büyük baba öleceğini hissedince oğlu Ebu-Tâlibi yanına çağırđı. Çok sevdiği, kıymetli torununu ona vasiyet ve emanet etti. Büyük baba ölünce Muhammed, bir kere daha ev değıştirdi. Ebu-Tâlib, Mekke'de dinî vazifeleri yanında diğerticari işleri de olan bir adamdı, demiştik. Yeğenini her işinde kendine yardımcı yapmıştı. Bir gün, üçüncü defa olarak Muhammed Mekke'den ayrıldı. Bu sefer artık gurbüz bir delikanlı idi. Amcası ile bir kervan seyahatine çıkıyordu.

Onbeş, onaltı yaşındaki bu genç, diğer Mekkelî çocukların değil, hattâ büyüklerin yapamadığı kadar seyahata çıkmış ve tecrübe geçirmişti. Yirmisini geçince yalnız Ebu-Tâlib'i değil, diğer Mekke tüccarlarını da temsil vazifesini üstüne almıştı. Becerikli bir iş ve hayat adamı olmuştu. Bununla beraber diğer iş ve hayat adamlarından ayrıldığı noktalar vardı. Günün vazifeleri bittikten sonra Mekke pazarına gider, türlü diyarlardan gelmiş adamlarla tatlı tatlı ve dikkatle konuşurdu. Bunlar arasında musiki, şiir, hikmet bilen ve dinler hakkında malûmatı bulunanların mevcudiyeti şüphesizdi. Para, onu hiçbir zaman tatmin etmemiş ve kendine çekememişti. İşlerinin dışında herkesten uzaklaşıp kendi kendine kaldığı da olurdu. Rivayetler bunu böyle gösterir.

Para işleriyle uğraşması onun dürüstlüğünü, faziletli tarafını hiçbir zaman bozmadı. Bunun delilini Mekkelîlerin Muhammed ismine ilâve ettikleri "Emin" sıfatında görürüz. Hemşehrileri kendisine Muhammed-ül-Emin derlerdi. Nitekim Kâbe'nin onarılması esnasında kutsal Siyah Taşın (Hacer-ül Esved), kim tarafından yerine konacağı ihtilâf mevzuu olduğu zaman genç Muhammed'in oy birliği ile seçilmesi bunu gösteren bir hâdisedir. Bütün kabilelerin mümessilleri toplanınca taşı bir bez üstüne koydurup bezin uçlarını bunlardan birine tutturması onun, insan ruhlarını anlayıp idare etmede ne derece kuvvetli bir sezgi sahibi olduğunu gösterir.

Hız. Muhammed'in güçlü, sağlam bir bünyesi vardı. Yakışıklı idi. Buna dair malûmat, tamamiyle mazbuttur. Orta boylu, geniş omuzluydu. Ne şişman ve ne de zayıftı. Baş ırice, biçimli, uzunca bir boyun üstünde görünürdü. Siyah, parlak, hafif kıvrıkcık saçları vardı. Bunları bazan omuzlarına kadar uzatırdı. Gözleri kara, içleri daima düşüncelerle dolu hissini verecek şekilde yanardı.

Uzunca bir burnu vardı. Elleri, ayakları biçimliydi. Çehresi nârin, yüzü pembe, teni lekesizdi. Kemerli iki kaşının arasında belirli bir damar vardı. Kızdığı zaman bu damar, küt küt atardı. Az konuşurdu, ancak lüzumlu şeyleri söylemekle yetinirdi. Gülüşü hafifti ve güldüğü zaman inci gibi dişleri pırıl pırıl parlardı. Dişi kirli ve paslı insandan haz etmezdi. Temizdi ve dikkatli giyinirdi.

Hız. Muhammed, dul ve zengin Hatice'nin işlerini yürütmeye davet olundu. Kabul etti. Pek kısa zamanda onun serveti birkaç misli arttı. İşlerini idare eden gençle ondan on iki yaş daha büyük olan iş sahibi hanım, ancak ticaret meseleleri için konuşturlardı. Edip Muhammed, daima çekingen durur; iş dışında hiçbir alâka hissettirmezdi. Fakat Hatice öyle değildi. Muhammed'in güzelliği kadar diğer vasıflarını da takdir ediyor, ama bu kadarla kalmıyor, onu seviyordu. Nihayet Mekke usulünce evlendiler. Bu evlenme, Hatice'nin ölümüne kadar bir başka kadını aratmıyacak şekilde devam etti. Muhammed en genç ve dinç zamanlarını kadın olarak yalnız onunla geçirmiştir. Ona mutlak bir bağlılık gösterdi.

Evlenmeden üç beş sene geçtikten sonra Hatice, çok sevdiği kocasında ticaret işlerine eski bağlılığını devam ettirmeyen haller görmeye başladı. Kırk iki yaşında, iki zengin koca görmüş, kabilesinin akıllı ve olgun bir kadını olmasına rağmen kendisinden on onbeş yaş küçük olan kocasının arada böyle düşüncelere dalmasına, hattâ evi bırakıp gitmesine bir mâna veremiyordu. Muhammed'in inziva için seçtiği yer, Hırâ dağı idi. Mekke'ye birkaç kilometre mesafedeki bu yerde kum rüzgârlarının parlattığı dev gibi bir kaya, bu kayanın ortasında da büyük bir yarık vardı. Bir tarafında ufak ve karanlık bir mağara bulunuyordu. Hız. Muhammed, bu sessiz ve yüce yerde yapa yalnız, bazan günlerce kalırdı.

Yaşı otuz altı, otuz yediye varmıştı ki, garip rüyalar görüyor, “Ya Muhammed!...” diye kendini çağıran sesler işitiyordu. Nihayet kırkını vardığı sıralarda bir gün inzivaya çekildiği Hırâ dağından döndü ve evine geldi. Titriyordu. Hatice’ye “Beni ört, beni!” dedi. Biraz istihlatten sonra kalktı ve bu halinin sebebini karısına anlattı. Allah ona şu emri vermişti

“Oku, her şeyi yaratan Rabbinin ismiyle; O Rab ki, insanı bir parça uyuşmuş kandan halketti. Oku, Rabbin her şeyin en kerimidir. O Rab ki, kalemle öğretti ve insana bilmediğini bildirdi.”

Bundan sonraki üç yılda Hz. Muhammed sâkin kaldı. Fakat bir zaman kendisine yine korku ve dehşet gelmeğe başladı. Bir gün bu halde evine ve Hatice’nin yanına vardı. Örtüsüne büründü. Aynı kutsal yerden bu defa şu emri aldı:

“Ey bürünen (örtünen), kalk!.. Etrafındakilere âkıbetin vahimliğini anlat. Rabbini büyükle!..

Artık Hz. Muhammed, Allah’ın Resûlü olmuş ve onun tek Tanrı olduğunu anlatmağa memur edilmişti.

Muhammed’in peygamberliğine ilk inanan, Hatice oldu. Sonra yeğeni Ali, köle Zeyd ve Mekke’nin hatırı sayılır eşrafından ve zenginlerinden Ebu Bekir müslüman oldular. Müslümanlık, bu küçük kudretli ve mânalı toplulukla başlar. Bir zaman gizli tutulmuştur. Fakat iş açığa vurulunca Kureyş içinde istihzalar, baskılar alıp yürüdü. Hz. Muhammed’e namaz kılarken yapılmış aşağılatıcı hareketleri tarih kitaplarında görüyoruz. Baskı o kadar arttı ki, Peygamber Müslümanların Habeşistan’a geçmelerine müsaade zorunda kaldı. Bununla beraber kendisi ve kendisine inananlar her kahra

dayanıyorlardı. Kabiledaşları bu defa boykotlara baş vurdular. O da fayda vermedi. Fakat İslâm dinine açıktan girmiş olmamakla beraber kardeşi oğlunu canla başla koruyan Ebu - Tâlib ölünce baskı şiddetini büsbütün arttırdı. Amcasından üç gün sonra sevgili hayat arkadaşı Hatice'yi de kaybederek pek üzgün bir hale düşen Peygamber, Resûl oluşunun onuncu yılını dolduran bu elemli olaylardan sonra Mekke'yi bırakıp Tâif'e gitmek istedi. Gitti, fakat orahılar kendisini taşa tuttular. Ellerinden güçlkle kurtuldu.

Tâif'in, dışına çıktığı zaman vücudünden damla damla kanlar akıyordu. Mekkelilerden daha haşın çıkan Tâifliler onu dinlememişlerdi. Onu bu hazin anda dinleyen tek varlık, Allah'tı. O'na şöyle yalvardı:

“Ey Allahım-

Kuvvetimin azlığından, çaresizliğimden, ve halkın nazarında naçiz bir kimse olmamdan sana şikâyet ederim. Sen, acıyanların en çok acıyanısın. Sen, zayıfların kalbisin. Sen beni ki-me vereceksin? Bana hiddetle kaş çatan kendisine mürakabe kudreti verdiğin yakın bir dosta mı? Ne o, ne bu. Senin himayene mazhar olmaktan başka gözümde hiçbir şey yok. Gökleri aydınlatan, her türlü karanlıkları dağıtan ve bu dünyadaki bütün işleri olduğu gibi ahrettekilerini de yürüten cemalinin nuruna sığınyorum. Beni gazabına ve nefretine uğramaktan koru ya Rabbi! Senin kuvvet ve kudretinden başka kuvvet ve kudret yoktur.”

Bu yalvarış, bu dua, kullar önünde, yine onların iyiliği için çırpınıp da söz anlatamıyanlar için ne kuvvet

verici bir ruh dileğidir! Tâîf'ten çıkıştaki duygu içinde Muhammed, Mekke'ye döndü.

Peygamber bu meşakatlere ve ağır muamelelere tahammül ediyor, rast geldiğini hak dinine dâvetten el çekmiyordu. Yesrib'den gelen birkaç kişiyi Hac mevsiminde görmüş, onlara Müslümanlığın esaslarını anlatmıştı. Bunlara daha başkaları da katıldılar ve Hz. Muhammed'i Yesrib'e dâvet ettiler. Peygamber Mekke'de o kadar bunalmıştı ki, arkadaşlarına hicret emrini verdi. Ali'yi Mekke'de bırakıp daha sonra kendisi Ebu - Bekir'le beraber Yesrib yolunu tuttu. Onu öldürmeğe karar veren Mekkeliler Peygamberin yatağında Tanrı arslanı fedakâr, korkusuz Ali'yi buldular. Böylece Muhammed'in Mekke'den çıktığını anladılar ve hemen onun arkasına düştüler. Fakat bulmaya muvaffak olamadılar. Peygamber 622 yılında Yesrib'e selâmetle vardı. Buna "Hicret" derler. İslâmî tarih buradan başlar. Mekke'den Yesrib'e gelenlere "Muhacirin", Yesrib'de bulunup ona yardım edenlere "Ensâr" denilmiştir. Bundan sonra Yesrib'in adı "Medine-tün Nebî" adını almıştır. Bugün kısaca "Medine" denilen şehir orasıdır.

Müslümanlık artık kuvvetlenmişti. Bundan sonra yeni bir safha başlar. Mekkelilerin tecavüzleri silâhla savunulur. Bunlara "Gazve" derler. Bu küçük muharebelerin en mühimmi, Mekke'nin zaptile neticelenendir. Hicretin sekizinci yılında vuku bulur (630). Bu fetih, İslâmın büyük zaferi ve kuruluşunun temeli olmuştur. Peygamber Hicretin onuncu yılında Hac için Mekke'ye kendisi gitti. Bu yıl her taraftan binlerce hacı Mekke'yi doldurmuştu. Buna "Vedâ Haccı" derler. Orada Hz. Muhammed pek tesirli bir hutbe söyledi.

Büyük Peygamber, Arafat dağında şöyle buyurmuştu:

“Ey Cemaat!

Sözlerime iyice kulak veriniz. Çünkü bundan sonra yine burada sizinle buluşmak fırsatını bulup bulamıyacağımı bilmiyorum. Size haber veririm ki, birbirinize karşı mallarınız ve namusunuz, bu mukaddes ay içinde, bu mukaddes şehirde bugün kadar mukaddestir. Burada hazır olanlar, hazır olmıyanlara bu haberi götürsünler. İşlerinizin hesabını vermeye sizi çağırarak olan Rabbinize ulaşacaksınız.”

“Ey Nâs!

Bugün şeytan, diyarımızda nüfuzunu tekrar kurmak umudunu artık kaybetmiştir. Size küçük görünen bir meselede bile ona uyacak olursanız her hareketiniz şeytan için bir sevinç kaynağı olacaktır. Bu sebepten din yolunda ondan sakınmalısınız.”

“Ey İnsanlar!

Sizin eşleriniz üzerinde bazı haklarınız vardır. Onlar, elinizde Allah'ın emanetleridir. O halde kadınlarınıza hep şefkatle muamele ediniz. Kölelerinize gelince kendi yediklerinizden onlara yedirmeye, kendi giydiklerinizden onları giydirmeye ihtimam ediniz.”

“Ey İnsanlar!

Size söylediklerime dikkat ediniz ve söylediklerimi yüreklerinize naklediniz. Bilmelisiniz ki, bir müslüman diğer bir müslümanın kardeşidir. Hepiniz eşitsiniz ve bir kardeşlik topluluğu-

nun üyelerisiniz. Herhangi birinizin, kardeşinin olan bir şeyi alması yasaktır; meğer ki onun kendi isteğiyle kendisi size vermiş olsun. Cemaatinize haksızlık yapmayınız.

(Yüksek sesle) Ey Allah!..

Elçiğini yaptım. Resûllük şartlarını her zaman yerine getirdim.”

Bu hutbede çok kıymetli dersler, hikmetler vardır. Hitabın kime ve kimlere olduğu birinci mühim noktadır. Ruh bozulmalarına şeytanla remzedilen iğvaların sebep olması, kadın hürriyeti ve hukuku, mal ve namusun, yani madde ve ruhun kutsallığı, eşitlik ve topluluk ahlâkı, bu yüksek söylevden en açık ve kesin, en belîğ ve mûciz ifadesini bulmuştur.

Aynı günün akşamı bu âyet geldi:

“Bugün sizin dininizi ikmal ve sizin üzerinize olan nimetimi itmam ettim. Ve sizin için din olarak İslâmı seçtim.”

Mâide — 3; 5.

Bu âyet müslümanlar arasında duyulunca artık Hz. Muhammed'in vazifesinin bittiği kanaati hasıl oldu. Müslümanlar bu hazin sezgi içinde Medine'ye döndüler. Gerçekten Hicretin on birinci yılında Hz. Muhammed hastalandı. O zamana kadar namazları hep kendisi kırdırırdı. Hasta iken yine aynı şeyi yapmak istedi. Buna rağmen Minbere yardımla çıktı. Orada şunları söyledi:

“Ey nâs! Her kimin arkasına vurmuşsam, işte arkam, gelsin vursun. Bunlar birbirine takas olsun. Ve her kimin benden bir alacağı varsa işte malım, gelsin alsın!”

Adamın biri kendisinden üç dirhem iddia etmek-

le derhal bu parayı verdi. Bundan sonra Ukkâşe adındaki sahabe ayağa kalktı, şöyle dedi: “Ey Allah’ın resûlü. Filân gazâda filân gün benim devam senin devenin yanına yaklaştıydı. Sen deveye kamçile vurduğun zaman vuruşun bana çarpmış, canımı yakmıştı. Şimdi. kısas isterim,” dedi. Bu söz üzerine ileri gelenler işe karıştılar, “Ey Ukkâşe, görmüyor musun ki, Resûlullah dermansızdır? Vurulmaya takati yoktur, esası kasda makrun olmıyan bu kısastan vaz geç” diye ricade bulundular. Osman ve Abdurrahman kısası bağışlarsa yüzer deve hediyedeceklerini vaat ettiler. Ali “Ya Ukkâşe dilersen bana yüz değnek vur. Resûlullahın tâb-ü tüvânı yoktur” sözleriyle orada bulunanlara tercüman oldu. Lâkin adam, isteğinde dayandı ve Peygamber, onlara “Ya Resûlullah, sen benim çıplak tenime vurdu idin, halbuki senin arkanda hırka var” demesi üzerine Peygamber gömleğini kaldırdı, vücudünü açtı. Adam işi büsbütün azıttıyordu: Sen bana hezaren çubuğundan üzeri örme sert bir kamçı ile vurmuştun. Ben de sana öyle kamçı ile vurmalıyım.” demesi üzerine Peygamber emretti, odasında bulunan kamçıyı getirdiler. Sahabelerin tenkidli sözleri ve heyecanları artmıştı. Fakat Hz. Muhammed tam bir sükûnla bekliyordu. Ukkâşe elinde kamçı Peygambere yaklaştı. Kamçıyı elinden attı ve yüzünü Peygamberin mübarek vücudüne sürmeye ve hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Hz. Muhammed’in de gözlerinden yaşlar geliyordu. Herkes ağlıyordu. Mescit inliyordu. Sesler göğşe çıkıyordu. Adam, bir zaman yüzünü Onun teninden ayırmadı. Öpüyor, kokluyordu. Ölûme yaklaştı, zayıflamış vücudünü bir hakkı ödetmek için kamçilatmaya râzı olan bu Tanrı Elçisinin yüksek ahlâk duygusunda, kurduğu Dinin temelini görmeli değil miyiz?

Vefatına üç gün kalaya kadar namaza çıktı. Fakat hastalığı ağırlaşmıştı. Nihayet varlığı ve birliği uğruna

her şeyimi verdiği ULU TANRISINA kavuştu (12 Rebi-ul'evvel sene H. 11 - 8 Haziran 632 M.). Arabî aylarına göre 63 yıl yaşamıştı. Vefatında saçları ağırmamıştı bile [*].

Oniki günlük bir rahatsızlıktan sonra vefat etmiş olan Büyük Resûl, son söz olarak şöyle buyurmuştu:

“Allahım; bana mağfiret ve rahmet eyle ve beni en yüksek arkadaşına ulaştı!”

Hz. Muhammed, inandığı şeye kendini vermiş, bu uğurda mücadeleyi bir an terketmemiştir. Gözünde Allah'tan başka şeylerin hiç bir zaman kıymeti olmamıştır. Maddî vasıtaları, inandığı bu büyük varlığın emirlerini gerçekleştirmede kullanmamıştır. Öldüğü zaman bıraktığı şeyleri söyleyince bu hükmün doğruluğunu tasdik edeceksiniz. Onlar da şudur:

Altın ve gümüş parası çıkmamıştır. Elbise, iki kilim bir çarşaf, birkaç su kabı, tarak, makas ve dişlerini temizlemek için misvâk, üstünde “Muhammed Resulel-Allah” yazan bir gümüş mühür, üzerinde yatıp uyuduğu ayaklı bir sedir, 20 sağman deve, 100 koyun, 7 keçi, silâhlar ve bir beyaz esterden ibaretti. Bir miktar arazi var idiyse de onları sağlığında vakfetmiştir.

Şimdi Peygamberin kendi sözüne uyarak Kur'anda ve Hadiste iyi insan olmayı emreden ve ahlâk esaslarını gösteren hükümleri anlatalım. Bundan ilk mühim nokta, insanın, bütün Hilkate gaye olduğu ve insan için de gayenin her şeyin sahibi olan yardımcı bir Allh'aaklın: erdirmesi bulunduğudur. Bu âyet onu gösterir:

() Burada gördüğünüz “Ulu Tanrısına” sözünün büyük harflerle dizilmesi için müsveddeye bir işaret koymamıştım. Dizgiyi yapan mürettip kardeşimizin yüksek duygusuna saygıyla onu böylece bıraktım. Gerçek inanış, bu saygı doğuran sevgide değil midir?

“Allah dünyayı sizin için döşedi, gökü sizin için bin etti, gökten yağmuru o sayede yetişecek şeylere rızıklandırmanızı için yağdırdı. Bunları yaptı ki, siz de Allah’a şerik koşmayasınız ve onu tanıyasınız” — S. II, Â. 2

Nitekim bu âyet Kur’anın insana verdiği ehemmiyeti göstermektedir:

“Allah, geceyi, gündüzü, güneşi, ayı ve emrine uyan yıldızları sizin için teshir etti. Elbette bunda akıllı olan bir kavim için âyetler (deliller, delâletler) vardır.”

Kur’anda “Ben, mutlaka yeryüzünde kendime bir halife yapacağım.” denilmesi ve bunun “Âdem” olması da insana verilen kıymetin ayrı bir ifadesidir. Bu âyetle kullanılan “Halife” kelimesi, insanın dünyada Allah’a kendi kudretlerinden bazı yetki ve kudretleri ona bağışladığını anlatır.

İnsanda ahlâkî sorumluluk olduğunu kabul eden Müslümanlık, insanın hür olduğunu da ileri sürer. Bunun için dinin kendisinde hiçbir zorlama olmadığını Kur’an, açıkça ilân etmiştir. “Dinde ikrâh (cebir, zorlama) yoktur. Artık olgunluk (rüşt), sapıklıktan iyice ayrılıp belirmiştir.” (S. 2, Â. 256) âyeti bunu gösterir. Bazı din bilginlerinin bu âyetin inmesine sebep olmak üzere gösterdikleri olay mühimdir. Seyahatten dönen iki oğlu müslüman olmayan bir müslüman baba, onları, İslâm dinini kabul etmedikçe evine almayacağını söyler. Çocuklar, bu hususta Peygamberin hakemliğini tek-lif ederler. Peygamberimiz işte bu âyetle babanın oğullarına karşı hareketinin Allah indinde doğru görünmediğini anlatır.

Kur’anda çok geçen “Biri” kelimesi Ahlâkın en yüksek kıymetini, yani “Mutlak Hayrı” “En üstün iyiliği” gösterir. “Siz, sevdiğiniz şeylerden (başkalarına) ver-

medikçe en yüksek iyiliğe (Birre) eremezsiniz” (S.: 3, Â.: 91). Bu emir anlatır ki, Müslümanlık tam bir Özgecilik telkin etmektedir. Esasen başkalarını düşünebilmek, Ahlâkın temeli değil midir? Müslümanlıkta

“İyilik yapınız, çünkü Allah iyilik yapanları sever” (S.: 1, Â.: 195).

düsturu buna delildir.

Müslümanlık, şahıslara değil, prensiplere ehemmiyet veren bir dindir. Büyük ve hudutsuz iradeyi Allah’da; mahdut, fakat sorumlu olacak derecede hürriyeti kulda ve fertde kabul eder. Şu âyete bakınız

“Muhammed, ancak bir Resûldür. Ondan önce de resûller gelip geçmiştir. Şu halde o, ölür veya öldürülürse sizler, topuğunuz üzerine (ters yüzüne) dönü mü vereceksiniz?” (S.: 3, Â.: 144).

Müslümanlıktaki prensiplerin başında Allah’ın birliği gelir. Allah, her şeyi görür ve bilir. Şu halde Müslümanlıkta en büyük müeyyide, mânevî oluyor demektir. Bu âyet onu gösterir

“Göklerde ve yerdeki her şey, Allah’ındır. İçinizdekini açığa vursanız da saklı tutsanız da Allah, sizden onun hesabını sorar ve dilediğine mağfiret, dilediğine azap eder. Onun herşeye kudreti vardır” (S.: 1, Â.: 294).

Müslümanlıkta insan, başı boş bırakılmış bir yaratık değildir. Yaptığı hareketlerin bir gün hesabı görülecek, hesabını verecektir. “İnsan sanır mı ki, öyle mühmel bırakılır, kendi haline terkedilir” âyeti bunu gösterir.

Yine Müslümanlıkta fert yalnız kendi hareketlerinden Allah’a karşı sorumludur. Arada üçüncü olarak hiçbir kuvvet, hiçbir vasıta yoktur. Bu sebeptendir ki,

Müslümanlıkta ruhbanlık mevcut değildir. Herkes, Allahiyel doğrudan doğruya karşı karşıyadır. Bu âyetler onu gösterir:

“De ki, O, her şeyin Rabbi olduğu halde Allah’tan başka Rab mi özlerim? Her nefis, ancak kendi hesabını kazanır, her nefis ancak kendi günahını yüklenir”

(S.: 6, Â.: 164).

“Her kim bir günah işlerse zararı ancak kendi nefsinedir, Allah alîm ve hakîmdir. Her kim küçük veya günahta bulunursa ve sonra da bunu yapmamış gibi bir başkasının üzerine atarsa bühtan etmiş, ağır vebâl altına girmiş olur.” (S.: 4, Â.: 111, 112).

“Allah, size görgü verdi. Her kim hakkı görürse (iyiliği) nefsine ve her kim görmezse (kötülüğü) yine kendi nefsinedir” (S.: 4, Â.: 106).

“Allah yaptıklarından sorumlu değildir. Sorumlu olan, kullardır” (S.: 21, Â.: 23).

Yukarıda bahsettiğimiz “Tekvâ-En üstün iyilik”, Kur’anda şöyle tarif edilmiştir:

“En üstün iyilik, yüzlerinizi doğuya, batıya yöneltmek değildir. Lâkin iyi olan, Allah’a ahret gününe, meleklerle, kitaba, peygamberlere inanıp da yakınlarına, yetimlere, biçarelere, yolda kalmışlara, dilenenlere, esirlere seve seve mal veren, bir de salâta devam eden ve zekât verendir. Sözleşmelerinde ahitlerini yerine getirenler, sıkıntıda ve hastalıkta, darlık zamanında sabır edenler de böyledir. Doğrular (özü ile sözü bir olanlar), (kötülükten sakınanlar), işte bunlardır.”

Doğruluk Müslümanlığın temelidir. Bu âyet bu hususta peygambere verilen emri gösterir.

“Ya Muhammed, sana emredildiği gibi doğru ol. Seninle beraber tövbe edenler de öyle olsunlar...”

İçi dışı bir olmama, eğrilik ve münafıklık da Müslümanlıkta en kötü şeydir:

“İnsanlar arasında öyleleri vardır ki, müminlerden olmadıkları halde, Allah’a da, ahret gününe de inandıkları derler. Bunlar Allah’ı ve müminleri aldatmağa kalkanlardır. Hakikatte ancak kendi kendilerini aldatmaktadırlar da bunun farkında değildirler” (S.: 2, Â.: 9, 10).

Kur’anın pek çok yerinde kâfirler, yani hakikati örttenler için şiddetli azaptan bahis edilir. Hele örnekler, bir öyle bir böyle söyleyenler hakkında manevi korkutma pek serttir.

Müslümanlıkta iyilik, ahlâkî sorumluluk ve onun mânevi müeyyideleri hususunda Allah’ın emirlerini böylece naklettikten sonra Peygamberimizin bu husus üstüne olan düşüncelerine geçelim. Kendisinin ne maksatla Resûl gönderildiğini şu Hadiste bütün şümûlü ile ifade etmiştir:

“Ben, ancak ahlâkın mekârimini (en ince ve en nezihlerini) tamamlamak için gönderildim.”

Başka bir Hadiste “iyi huy, dinin kabıdır” denilmiştir. Demek ki, iyi huylu olmayan insanda dini koyacak vasıta yoktur. Peygamber “İyi ahlâk Allah’ın yarattığı en büyük şeydir” dediği gibi, Kur’an da ona “Sen ahlâk bakımından büyük bir yaradılıştasın.” denmiştir. Peygamberin bütün hayatı bu âyetin hakikatini söyler. Aşağıya aldığım hadisler, Müslümanlık Ahlâkının ana kaidelerini toplu ve mânalı şekilde özetlemektedir:

— En yüksek iyilik huy güzelliğidir. Günah (kötülük) de vicdanını inciten, bir de halkın onu bilmesinden çekindiğin şeydir.

— Müftüler sana fetvâ verseler de sen bir kere kalbinden fetvâ iste!..

— Müslüman odur ki, müslümanlar onun elinden ve dilinden selâmette kalırlar.

— İman, haramlardan, hırslardan sıyrılmadır.

— En yüksek iyilik, yalnız kaldığın zaman da herkesin yanında yapabileceğin gibi harekette bulunmaktır.

— Bir kul, kalbi ile dili bir olmadıkça mümin olmaz.

— Bir kişinin hikmet sözü işitmesi, kendisi için bir sene ibadet etmekten hayırlıdır.

— İyiliği yaptıran, onu yapmış gibidir.

— Bir kul, din kardeşine yardım ettikçe Allah da onun yardımındadır.

— (Etrafiyle) iyi geçinme, başlıca akıl eseridir.

— İnsanların içine karışan ve onların ezâlarına sabreden mümin, insanların için karışmayan ve onların ezâlarına katlanmayandan daha efdaldir.

— Sizden hiç biriniz kendi için sevip özendiği şeyi kardeşi için de özenmezse tam mümin olmaz.

— Kardeşinin yüzüne gülümsemen, sadaka vermen gibidir.

— Küçüğümüze acımayan, büyüğümüzü ağırlamayan, bizden değildir.

— Kendi yanında bir iman sahibi aşağılatılıp da üyardım etmeye kudreti olduğu halde ona yardım etmeyen kimseyi Allah, kıyamet günü âlemin içinde zelil ve hakir eder.

— İnsanlardan utanmayan, Allah'tan da utanmaz.

— Hayâ, imandandır.

— Muhakkaktır ki iman edenler, iyi huylulukla namaz kılanın ve oruç tutanın derecesine erişirler.

— İmanın kemali ahlâk güzelliğindedir.

— Allah'ın en sevgili kulları, ahlâkça en iyi olanlardır.

— Hiçbir marufu (kamu vicdanınca iyi tanınmış hareketi) hakir görme; bu iyilik, kardeşine güler yüz göstermekten ibaret bile olsa...

Peygamberimizin dikkatle zaptedilmiş sözleri içinde Ahlâka ve iyi huyun ehemmiyetine dair daha pek çok hikmetler, yüksek öğütler vardır. Fakat bu kadarı bile dinleyen için adam olmaya kâfidir. Gerek Kur'an, gerek Hadis, insanları daima sözüne ve sözünü hareketlerine uygun olmaya teşvik etmiştir. Bir âyette Allah, aslını bilmediği şeyleri söyleyenleri, gözünün, kulağının ve kalbinin ayrı ayrı ceza görmesiyle korkutup uyandırır. Nihayet Hz. Muhammed'in "İyi huy, Allah'ın yarattığı en büyük şeydir" demesinde kötülükleri iyilikten başka giderecek hiçbir şey olmadığına kesin işaret vardır.

Müslümanlığın en mühim esaslarından biri, insanın yaradılışında kötü olmaması, ancak iradesiyle kötü olacağını ortaya koymasıdır. "Her doğan, sağlam bir yaradılışla doğar" âyeti bunu gösterir. Aynı sebeptendir ki, hakikî Müslüman, hiç kimseye kötü gözle ve bilhassa şüphe ile bakmaz. Büyük Erenimiz Yunus Emre'nin kitabımızın baş tarafına koyduğumuz bu beyitte demek istediği de budur:

*Cümleler doğrudur sen doğru isen,
Doğruluk bulunmaz, sen iğri isen.*

Müslümanın "Hüsnü zan" ile memur oluşu bu demektir. Yine bir çok âyetlerde söylenildiği gibi İslâm ah-

lâkında Allah'ın sevmediği kötü şeylerden biri de kibirlenmek, böbürlenmek, fahirlenmektir. İslâmlık, bilim, tevazu ve halka yakınlık emreder. Ne ifrâtı, ne tefriti tutmaz; itidali tavsiye eder. Hattâ doğru olmayı doğrudan doğruya Hz. Muhammed'e emreden âyette "Pek de aşırı gitmeyiniz" şeklindeki kuvvetli ihtar, buna işaretler.

İslâm'da müzahama çok geniştir. Mutaassıplar onu kaskatı hale sokmak için ne kadar uğraşırlarsa uğraşırlar elimizde Müslümanlığın Büyük kitabı oldukça ve onu anlıyanlar bulundukça bu hataya düşmeyenler bulunacaktır. Müslümanlık, en büyük düşman olarak Allah'a şirk koşanları, puta tapanları aldığı halde Kur'anın verdiği şu emre bakınız

"Ey müminler! Müşriklerin taptıkları putlara küfretmeyiniz. Sonra onlar da bilmeyerek düşmanlık olsun diye Allah'a küfrederler."

Nitekim bu geniş düşünüşün başka bir misalini "Kâfirun" sûresinde apaçık görünüz

"Ya Muhammed; de ki: Ey kâfirler, ben sizin ibadet ettiğinize ibadet etmiyeceğim gibi siz de benim ibadet ettiğime ibadet edici değilsiniz.. Sizin dininiz size, benim dinim bana."

Beyaz deriliyi, kızıl deriliden ayıranı kendinden saymayan Peygamberimizin getirdiği din, bütün insanlara iyi insan olmayı, kendini üstün görmeyip yalnız çalışmakla kazanarak namuslu yaşamayı emreder. "İnsan için ancak çalışma vardır" âyeti bu hakikati bildirir. Namuslu çalışan, fenalık edebilir mi? "Vay o eksik ölçeklerin, yanlış tartanların haline ki, başkalarından alırlarken dolu dolu alırlar da vermek için ölçüp tartarlarken aldatırlar... diyen âyeti bilip de adam aldatanlara gerçekten vaylar olsun!..

Temkini, yumuşaklığı doğrudan doğruya Peygamberimize emreden bu âyet, bütün insanlara bir ahlâk ve muaşeret dersi vermektedir

“Tanrı’nın yoluna, insanları hikmetle , güzel öğütlerle dâvet et. Onlarla tartışırken en iyi yol hangisi ise onu tut. Allah, yolundan sapanı da, doğru yolu tutanları da bilir.”

Müslümanlığın, yüksek ahlâkı nasıl herşeye üstün gördüğünü daha fazla söyliyerek anlatmanın lüzumu yoktur. Allah, “Teraziye iyi ahlâktan daha ağır olarak konabilecek hiçbir şey yoktur” diyen Resûlüne, bakınız, ne emrediyor? Bu sûre, Peygamberimizin bütün hayatını ve risalet hizmetini hulâsa etmektedir

“Gündüze de, durgun geceye de yemin ederim ki, Tanrın seni bırakmadı, senden muhabbetini kesmedi, sonun öncenden daha hayırlıdır. Hem sana Tanrım öyle verecek ki, artık hoşnut olacaksın. O seni yetim bulup da barındırmadı mı? Şaşırmış bulup yol göstermedi mi? Yoksul bulup ganî etmedi mi? Öyle ise sen de yetimi bulduğun zaman onu incitme, senden isteyeniyi red etme, Tanrının nimetini her zaman an...”

Seven, acıyan ruhu ile insanlığa getirdiği bu kıymet biçilmez hislerin ve fikirlerin sahibini biz de hürmetlerin en büyüğü ile anlamalıyız. Onun, insanlık için şefkatle çarpan, ince duygulu bir kalp olduğunu unutmamalıyız. Seyyid Cürcani’nin naklettiği bu hikâyeyi anlatalım da onun ne derin bir ahlâk şuuruna ermiş bulunduğunu bir kere daha göstermiş olayım

Bir gün Medine sokaklarında Hz. Muhammed, eshabı ile (arkadaşlarıyla) dolaşıyormuş. Bir kadın, karşlarına çıkmış ve evini şereflelendirmeleri için kendisine and verip ricada bulunmuş. Bu yürekten dâveti kabul

edip eve girmişler. Bakmışlar, ocakta ateş yanmakta ve çocuklar bunun etrafında oynamadalar. Kadın şöyle sormuş

— Ey Allah'ın Resûlü, Allah mı kullarına daha merhametlidir, yoksa ben mi çocuklarıma daha merhametliyim?

H. Muhammed cevap vermiş

— Elbette Allah, daha merhametlidir. Çünkü O, Erhamür-râhimîndir.

Kadın, şöyle demiş

— İster misin ki, ya Resûlallah, ben çocuklarımdan birini ateşe atayım?

— Hayır... buyurmuşlar.

Kadın deva metmiş

— O halde Allah kullarına daha merhametli olduğu halde nasıl oluyor da onları ateşe atıyor?

Şimdi Peygamberin cevabını bekliyorsunuzdur. Halbuki bu müthiş suali işitince Peygamber “Bana böyle vahyedildi” dedikten sonra susmuş, hiçbir şey söylememiş ve ağlamış. Onun 1370 sene önce döktüğü bu göz yaşlarının her bir damlasında Müslümanlığın ruhundaki şefkat, mağfiret ve merhameti görmeğe, duymağa ve tatmaya alışalım. Buna “Sükût hikmeti” derler. Beşer için en güç öğrenilecek gerçek budur Susmak ve ağlayabilmek.

Müslümanlığa ait olan bu bahsi bitirirken iki noktayı daha açıklama zarureti duyuyorum. Bunun birincisi, kulun kendi mânevi varlığı ile Allah arasındaki münasebete dairdir. İslâm dini, hayır şerri farkedenden vicdana, hakikatle hatayı ayıran akla büyük kıymet vermişti.

Aklı bozulmuş olanları mükellef, vazifeli tanımaz. Öyle olanlar, din teklifinin dışında bırakılmıştır. Fakat gerek vicdan ve gerek akıl, her zaman bize hayrı şerden, hatayı hakikatten ayırmaya yeter mi? Çağdaş felsefenin üzerinde ehemmiyetle durduğu bu meseleler, hiçbir zaman çözülmüş sayılamaz. Akıl nereye kadar hakikati idrâke muktedirdir? Bunun müşterek cevabı, beşer için hudutsuz bir anlama olmağıdır. Vicdan, hayrı şerden ayırmada şaşmaz bir meleke midir? Bunun cevabı da müsbet değildir. Hattâ bir kısım filozoflar daha ileri gidip Ahlâkın imkânsızlığını, yahut kudretli insanın hayır ve şer üstünde olacağını ileri sürmüşlerdir.

Müslümanlık, esasen hudutsuz kudreti yalnız Allah'ta gördüğü için insanı bu bakımdan akıl ve vicdan ile bezenmiş bilmekle beraber aklının ve vicdanının âciz kalması muhtemel anlarını düşünerek İslâmın koyduğu esaslara teslim olmayı ve mutavaat etmeyi ister.

Müslümanlıkta “Tevekkül’ün doğuşu bundandır. Tevekkülü yangelip oturarak gökten nimet bekleme şeklinde anlıyan, anlatanlar hatadadırlar. “Önce deveni bağla, sonra Allaha tevekül et!” hikmetini unutmamalıdır. Din ihtiyacını bundan daha açık gösteren bir anlayış olamaz. “Allah, karanlık gecede kuyu içindeki karataş üstünde kara karıncayı görür” diyen Müslüman, hiçbir düşünce ve hareketinin Allah’ın mutlak ilmi dışında olmadığına inanır ve kendisini bu daimî ve ilâhî murakebenin altında hissederek her zaman utanma ve çekinme halini muhafaza eder. “Nerede olsanız O sizinle beraberdir. Allah, bütün işlediklerinizi görür” âyeti Müslümanın zihninden bir an çıkmaz. Aksini yapanlar o kimselerdir ki, “Zanlarından ve nefislerinin arzusundan başka bir şeye uymazlar. Heveslerini kendine Tanrı edinenleri görüyor musun?..”

Vicdan ve akıl meselesinde esaslı kaidelerden biri de iyi olan şeyi iyi, kötü olan şeyi kötü bellemdir. Ahlâk kıymetlerinin akıl mizanına vurulduğu zaman müsbet ve menfî oluşlarını olduğu gibi kabul, Müslümanlıkta şarttır. Fena olduğu için yapılmaması emredilmiş bulunan hareketlere “Haram” derler. Bunun zıttı “Halâl” dir. Haram, aslında kötü olan kıymetlerdir. “Haramı halâl saymak küfürdür” kaidesi Müslümanlığın esaslarından biridir. Böyle bir kaide olmasaydı Ahlâk olamazdı. Çünkü fena hareketi iyi saymak, ahlâkı inkâr etmektir. Türlü sebeplerle haram olan bir hareket kuldân sâdır olduğu zaman, kul bu hareketi fena olarak tanımaya devam ederse bir gün ondan pişmanlık duyup vazgeçebilir. Fakat fenalığı iyilik diye yapanın, kendini düzeltmesi inkânsızdır.

İkinci noktaya gelince o, İslâmın topluluk işlerinde ve idarede koyduğu esasların başlarına iyilik ve saadet, refah ve huzur getirmek üzere Ahlâka, fazilete ve adalete dayandığıdır. Peygambere akrabalık ve sıhriyyet itibariyle yakın olduğu gibi (amca oğlu ve damadı) Müslümanlığı ilk kabul edenlerden biri olan ve en tehlikeli zamanlarda en fedakâr hareketleri yapan İmam Ali, Mısır’a vali tâyin ettiği Mâlik’e bir emirnâme yazmıştı. Müslümanlığın en eski belgelerinden biri olan bu emir-nâmede bu söylediğimiz prensipleri açıklama yolunda şöyle der

“Bilmiş ol, ey Mâlik, ben seni öyle memleketlere gönderiyorum ki, bir çok hükûmetler senden evvel oralarda adalet sürdü ve zulmetti. Sen vaktiyle nasıl senden evvelki valilerin icraatını gözden geçiriyorsan halk da şimdi öylece senin icraâtını gözleyek. O zaman senin onlar hakkında söylediklerini halk da şimdi senin hakkında söyleyecek. Heveslerine hâkim bulun. Sana halâl

olmayan şeylerde nefsine karşı tutumlu ol. Zira gerek istemediği şeylerde nefse karşı tutumluluk, onun adaletin tâ kendisidir.”

“Raiyye için kalbinde muhabbet, merhamet duyguları, lûtuflar meyilleri besle. Sakın biçarelerin başına kendilerini yutmayı ganimet bilen yırtıcı bir canavar kesilme. Çünkü bunlar iki sınıftır: ya dinde kardeşin, ya hilkatte bir eşin. Kendi hakkında nasıl Allah’ın afvini ve saffını istersen, sen de onlara affını saffını bol et. Çünkü sen onların fevkinde bulunuyorsun, velâyet emrini sana veren senin üstünde bulunuyor, Allah ise velâyeti sana veren senin üstündedir ve kulların işlerini hakkiyle görmeni istiyor; seni onlarla imtihan ediyor. Sakın Allah ile harbe gidip de kendini gazaba hedef etme. Çünkü ne intikamına dayanacak kudretin var ne de afiv ve merhametinden müstahnisin.”

“Sakın hiç bir afvinden dolayı aslâ pişman olma. Sana hiçbir ceza için de katiyen sevinme. Bertaraf etmek imkânını buldukça hiçbir bâdireye atılma. Bir de sakın ben tam bir kudret sahibiyim, emrederim, itaat ederler, deme. Bu, çünkü kalbi fesada vermek, dini zaafa uğratmak, felâkete yaklaşımdır. Şayet elindeki kudret sana bir azamet hissi verirse derhal üstündeki büyük kudretin azametine bak ve senin kendi nefsine karşı kudret bulamıyacağın şeylerde Allah’ın sana karşı kudret sahibi olduğunu düşün. İşte bu düşünce senin o yükseklerden uçan nazarını yere indirir, şiddetini giderir, seni bırakıp giden aklını başına getirir. Sakın Allah ile âzamet yarışına kalkışma. Sakın kibriyâ ve ceberrûtunda kendisine benzemeye özenme. Çünkü celâl sahibi olan Yaradan her cebbârı zelil, her mütekebbiri hakir eder, bırakır.”

“İnsanlar hakkındaki bütün kin düğümlerini çöz-

mesini bil, öç almaya doğru sürükleyecek iplerin hepsini kes. Sence vuzuh kesbetmeyen şeylerin hepsi hakkında anlamamış görün. Şunun bunun arkasından söylenin sözüne sakın çarçabuk inanma. Çünkü arkadan söylenenler ne kadar saf görünürse yine hilekârdır. Sakın ne seni zaruret ihtimaliyle korkutarak kereminden çevirecek bahilî, ne büyük işlere karşı azınıni gevşetecek korkağı, ne de zulme saparak sana hırsı iyi gösterecek harîsi danışma meclisine sokma.”

“Bir de sakın kendini beğenme; sakın nefsinin sana hoş gelen cihetlerine güvenme; sakın yüzüne karşı methedilmeyi isteme. Çünkü iyilerin ne kadar iyiliği varsa hepsini yok etmek için şeytanın elindeki fırsatların en sağlamı budur. Sonra, sakın uyruklarına ettiğin ihsanı başlarına kakma; yahut yaptığın işleri mubalâğalı gösterme; yahut kendilerine olan vadinden dönme. Çünkü minnet, ihsanı bitirir; mübalâğa, hakikati söndürür; sözden dönmek ise Yaradanın da, yaratılanın da nefretini çeker. Allah “Böyle, yapmadıklarını söylemeniz Tanrı ininde ne menfur harekettir” buyuruyor. Sakın işlere vaktinden evvel atılma. Sakın vakti gelince de acele etme. Sakın vuzuh kesbetmeyen işlerde inat etme. Sakın vuzuh kesbetmediği zaman da gevşeme. Hiddetine, eline ve diline hâkim ol. Bunların hepsinden sıyrılmak için bâdirelerden geri durup hiddetini geçiktir ki, öfken geçsin de iradene sahip olasın. Bundan başka Yaradana döneceğini anarak endişeye düşmedikçe nefesine hâkim olmak imkânını asla bulamazsın.”

Bu açık ve kesin öğütleri ayrıca yorumlamaya ihtiyaç olmadığı meydandadır. Müslümanlığı öz kaynaklardan öğrenip öğreterek ferdi ve cemiyeti doğru istikamette bir hayata kavuşturmaktan kolay hiçbir şey olmamak lâzım gelir. Yeter ki peşin hükümlerden hiçbir hakikati

●lmayan hurafelerden ve her yeniliğe karşı durup direnen geri düşünüşden kendimizi kurtarmış olalım.

Müslümanlığın iyi anlaşılması için bilinmesi gerekli bazı cihetler daha vardır ki, onları da açıklamadan geçmiyelim

Hz. Muhammed'in Hicaz'da ve Araplar içinden çıkması, hiç bir zaman, getirdiği Dinin o bölgeye ve o topluluğa münhasır olduğu zannını uyandırmamalıdır. "Kıızıya ve siyaha peygamber gönderildim." Hadisinde kendisinin bütün insanlara ba's olunduğuna açık işaret vardır. Arâf suresindeki şu âyet, bunu kesin olarak gösterir

'De ki: Ey insanlar, ben sizin hepinize birden Tanrı elçisiyim.'

Yine başka bir Hadiste "Hiç bir peygamber yoktur ki, kendisine, bütün insanlığın inanabileceği âyetlerden bir âyet verilmemiş bulunsun" denilmesi bütün semavî dinler hakkında bu prensibin işlemekte olduğuna delâlet eder. Bu cihetten Müslümanlık, hiç şüphesiz, üniversal; âlemi kaplıyan bir dindir.

Onun içindir ki, Müslümanlıkta soy ve neseb gütme yoktur. Şu kabileye veya bu aileye mensup oluş, hiç bir suretle bir imtiyaz teşkil etmez. Nitekim "İslâmda asabiyet yoktu" Hadisi bu hakikatı söyler. Fakat Kur'anı Kerim, kavmiyet davasını böylece önlediği halde "Her topluluğa kendi dilinde kitap gönderdiğini" bildirmekle insanlar arasında dil ve kültür ayrılığını kabul ediyor demektir. Dil ve kültür ayrılığı ise "Milliyet" demektir. "Milliyet" kavramıyla "Kavmiyet" kavramını birbirine karıştıran; yani dil ve kültür farkını soy ve ırk farkından ayırmıyan bazı kimseler, Müslüman camiasına girmiş milletlerin millî kültürlerine kıymet verme-

lerini Müslümanlığa uygun görmemişlerdir. Halbuki Müslümanlığın kurulduğu günden beri geçen on üç buçuk asırda sâbit olmuş bir hakikat vardır ki, bütün müslümanlar Arapça öğrenememişler, Arap kültürüne uymamışlar; inandıkları kutsal Kitabı metninden okuyup anlamıya muktedir olamamışlardır. Böyle olunca gerek Kur'anın, gerek Hadislerin mânasını kendi dillerinde bilip öğrenme durumunda ve zorunda kalmışlardır.

İslâm âlemine şöyle toptan bir göz atmadan bu söylediklerimizin ehemmiyetini kabul etmek güçtür. Bu rakamları, Princeton Üniversitesinin 1954 de yayınladığı "Atlas of Islamic History" den alıyorum. 1953 sayılarıdır

Memleket	Toptan nüfus	Müslümanlar	Müslüman-
			ların toptan nüfusa nisbeti
Pakistan	78.500.000	71.500.000	91
Endonezya	79.000.000	71.100.000	90
Hindistan	375.000.000	36.300.000	10
Çin	480.000.000	23.000.000	4.8
Türkiye	21.800.000	21.400.000	98
Mısır	21.600.000	20.000.000	92
İran	20.100.000	19.700.000	98
S. Rusya	212.000.000	18.500.000	8.7
Afganistan	12.000.000	11.900.000	99
Nigerya	26.000.000	8.700.000	33
Fas	8.700.000	8.200.000	94
Cezayir	9.300.000	8.200.000	88
Sudan	9.200.000	7.400.000	80
Suudî Arabistan	6.000.000	6.000.000	99
Fransız Batı Afrikası	17.600.000	5.900.000	34

**Müslüman-
ların
toptan
nüfusa**

Memleket	Toptan nüfus	Müslümanlar	nisbeti
Irak	5.400.000	5.000.000	93
Yemen	4.500.000	4.500.000	99
Keşmir	4.600.000	3.700.000	80
Habeşistan	12.000.000	3.700.000	31
Tunus	3.600.000	3.200.000	90
Suriye	3.900.000	3.200.000	82
Malaya	5.600.000	2.900.000	51
Yugoslavya	16.800.000	1.800.000	11
Ürdün	1.800.000	1.700.000	95
Tanganika	8.200.000	1.600.000	19
Fr. Üstüva Afrikası	4.700.000	1.400.000	30
Somali	1.300.000	1.300.000	99
İspanya Fası	1.300.000	1.200.000	94
Libya	1.200.000	1.100.000	96
Arnavutluk	1.200.000	860.000	69
Madagaskar	4.600.000	760.000	17
Burma	19.100.000	750.000	3.9
Filipin	21.200.000	750.000	3.5
Lübnan	1.400.000	700.000	50
Aden	670.000	670.000	99
Siyam	19.800.000	640.000	3.2
Bulgaristan	7.500.000	600.000	8.0
Maskat ve Amman	550.000	550.000	99
Seylan	8.200.000	510.000	6.2
Kameron	1.000.000	500.000	50
Somali	500.000	490.000	99
Singapur	1.100.000	490.000	45
Saravak	590.090	440.000	75
Liberya	1.700.000	340.000	20

Memleket	Toptan nüfus	Müslümanlar	Müslüman- ların toptan nüfusa nisbeti
Fransa	44.000.000	300.000	0.7
Zengibar	280.000	280.000	99
Çin Hindi	30.000.000	270.000	0.9
Kuzey Boreno	340.000	260.000	75
Gambiya	290.000	250.000	84
Kenya	6.000.000	230.000	3.8
Yenizelanda	2.500.000	220.000	9.0
Altın Kıyı	4.400.000	220.000	5.0
Siyyera	1.900.000	210.000	11
Portekiz Hindistanı	650.000	200.000	30

Bu kadar geniş bir sahaya, bu kadar uzak mesafelerle yayılmış 1,5 milyar insandan 385 milyon Müslümanı aynı hayat tarzına, hele aynı dil ve kültüre bağlayabilmek imkânsızdır. Müslümanlığı Araplık haline getirme. İslâmiyetin önündeki âlemşümül ruha uymaz. Araplık dinin değil, bir milliyetin adıdır; Türklük, İranlılık, Afganlılık... gibi. İslâm Birliği fikrini siyasî anlamda görüp göstermek isteyenler tarafından şimdiye kadar bu önemli yöne gereğince dikkat edilmemiştir. Hele son asırlarda İslâm memleketlerinin siyasî ve ekonomik durumları bu fikri güdenlerce hiç nazara alınmamıştır. Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Atatürk'ün İstiklâl Savaşıyla verdiği büyük ve tarihî örnek, İslâm milletlerde, aynı bağımsızlık ruhiyle, isyan hareketleri doğurmuş; en sonu Fas olmak üzere bu topluluklar birer birer istiklâllerini elde etmişlerdir Dünya üstündeki yayılışlarını, dil ve kültürleri bakımından başlıklarını sosyal bir gerçek olarak kabul etmek, ancak hakikati gör-

demektir. Çünkü bütün bu ayrılıkların “Tevhid” noktasını, bir ve kudretli olan “Allah” teşkil eder. Ona duyulan kulluk, “İbadet” dediğimiz “itiraf” ta aczimizin kabulü ile bizi gerçekten “İnsan” olmaya götürür. Gerçek İnsan olma ise sahih “İslâm” olma demektir.

Üçüncü Kapı

TEK İNSAN VE ÜÇ ÇEVRE

Üçüncü Kapı

TEK İNSAN VE ÜÇ ÇEVRE

"Cemiyet, muhitte; fert, merkezdedir. Ferdin girmiş olduğu çeşitli gruplar, merkezleri bir daireler halinde muhite doğru halkalanırlar"

Henri BERGSON

İNSAN, dünyaya tek başına geldiği gibi dünyadan da tek başına gider. Gelişi ve gidişi bu derece bağımsız olan bu iki ayaklı yaratık, beşikle mezar arasındaki hayatında tek başına yaşayamaz. Zaten onun bütün saadet ve izdirap kaynağı teklik ve beraberlik çekişmesinden çıkmıyor mu? Mukadderini bir heybe gibi yüklenmiş olan insan, mukadderleri hep böyle olan diğer insanlarla beraber olmaktan hem kurtulmak ister, hem de onlarsız yaşamaya muktedir olamaz.

Bu çelişkiden şu ana mesele çıkmaktadır

Fert mi topluluk içindir; yoksa topluluk mu fert için? "Yumurta mı tavuktan, tavuk mu yumurtadan?" sorusu ne ise bu da öyle bir mesele. Ne tavuksuz yumurta, ne de yumurtasız tavuk olamadığı gibi ne cemiyetsiz fert, ne de fertsiz cemiyet düşünülemez. Ama biri birine zorunlu olarak bağlı oldukları halde tıpkı yumurta, tavuk olmadığı gibi fert de topluluk değildir. En doğru

yol, İnsan meselesini ele alırken her topluluk olayını ferdi gözden uzak tutmıyarak, her fert meselesini topluluk dışı etmiyerek incelemektir. Doğru yolda olan bilginler ve filozoflar da bunu bu gün yapmaktadırlar.

Yer yuvarlağı, müşterek durağımızdır. Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da burayı beğenmeyip başka gezegenlere misafir gidemeyiz. Çare yok, Arz denilen bu ortak durakta yaylayıp kışlayacağız. Beş kıta, sanki beş mahalle. Aralarındaki en geniş caddeler, okyanoslar. Her birinde Devlet dediğimiz bağımsız evler var. Sınırlar, birer yangın duvarı. Hakikatte böyle değil. Menfaat ayrılıkları bunu böyle yapmış. Harpler olmasa bu yangın duvarları, iki komşu bahçesi arasındaki tah-ta perdelere benziyecek. Ama nerede?...

Bu sınırları atlıyarak çok daha geniş topluluklar vücuda getiren, müşterek imanlar, inançlardır, yâni Dindir. Yer yuvarlağı üstünde oturan 2.319.019.000 insan, Din bakımından karşı sayfada gördüğünüz bölümlere ayrılmıştır. Mensupları en çok olan 741.985.482 ile Hıristiyanlıktır. Bundan sonra 315.699.103 ile Müslümanlık gelir. Sıra ile Konfiçyüscülük 300.289.500, Hinduluk 255.715.506, Buddhism 150.300.000 görülmektedir. İptidaî dinlerdeki 121.150.000 ve dinibelirsizler 347.397.969 dur. Az değil. Beş yüz milyona yakın insan, ilkel bir ruh yaşaması içinde demektir.

Düzeyinin küçüklüğüne göre en kalabalık kıta, Avrupadır. Beşyüz otuz bir milyon insan bu kıtada yaşar. Hıristiyanların en yoğun oldukları yer de burasıdır. 741 milyon İsevînin 441 milyonu Avrupadadır. Nüfusu en yüksek olan kıta da Asyadır. Dünya nüfusunun yaridan biraz fazlası bu ülkelerdedir. Burada Hıristiyan nüfus 25 milyon iken Müslümanların 315 milyondan 251 milyonu, 300 milyon Konfiçyüs dininin, 255 milyon Hindu-

B E Ş K I T A D A K İ D Ü N Y A N Ü F U S U N U N D İ N L E R E G Ö R E Y A Y I L I Ş I

Dinler		Kuzey Amerika	Güney Amerika	Avrupa	Asya	Afrika	Avustralya	TOPLAM
	Katolik	74.561.995	89.412.040	215.363.295	8.857.842	14.194.448	18.951.281	421.340.901
	Ortodoks	1.208.157		112.447.659	8.106.071	5.865.089		127.629.986
	Protestan	52.697.375	2.265.098	113.572.145	8.410.392	8.848.893	7.220.692	193.014.595
Hristiyan		128.467.527	91.677.138	441.383.109	25.374.305	28.911.430	26.171.973	741.985.482
Müslüman		32.600	139.156	3.866.000	251.227.347	60.359.000	75.000	315.699.103
Konfüçius dini		85.000	95.000	50.000	300.000.000	7.000	52.000	300.289.500
Hindular		10.000	275.000		255.030.506	300.000	100.000	255.715.506
Buddhistler		165.000	135.000		150.000.000			150.300.000
Taoistler		15.000	17.000	12.000	50.000.000	1.200	8.000	50.053.200
Şintolar					25.000.000			25.000.000
Yahudiler		5.185.000	597.850	3.505.800	1.247.200	723.500	44.000	11.303.350
Zerdüştler					124.890			124.890
İlkel dinler		50.000	1.000.000		45.000.000	75.000.000	100.000	121.150.000
Dini belirsizler		76.540.873	9.803.856	82.491.091	160.559.752	12.639.370	5.363.027	347.397.969
Toplam		210.551.000	103.740.000	531.308.000	263.564.000	177.942.000	31.914.000	2.319.019.000

luğun, 150 milyon da Buddhizmin mensubu vardır. Dünyadaki dini belirsizlerin de büyük toplamı Asyadadır.

Fert ve cemiyet, tek ve topluluk arasındaki ilişkiyi görebilmek için dinlere göre yayılışı bir tablo halinde verdiğimiz insanlığın bu haline dikkatle bakmak kâfidir. Tibette Buddhizme sım sıkı sarılmış bir Lâma, acaba İtalya'da doğup orada bir rahip olarak yetişseydi mutassıp hristiyan bir Papa olmaz mıydı? Buna kesin olarak “Hayır” demek, imkânları kabul etmemek olur. Şu halde tabîi ve sosyal çevre, tek insan ve insan toplulukları üzerinde derin etkiler yapıyor demektir.

Bunun içindir ki, kitabımızda teki anlamaya gidebilmek maksadiyle teki saran çevreleri inceleme yolunu tuttuk. Şimdiye kadar gösterdiğimiz itikat sistemlerini tanıyarak dünya nüfusunun dörtte üçü nelere inanıyor, öğrenmiş bulunuyoruz.

İnceleme metodumuza göre bu itikat sistemlerinin ilk kaynaklarını esas tutarak ana prensipleri ortaya koymaya çalıştık. Bunların tarihî akışlarını, ikinci ve üçüncü derecedeki dallarını, konulan esaslarla zaman içinde tatbik edilişlerini tetkiklerimizin dışında bıraktık. Çünkü “İyi vatandaş” ve “İyi insan” olmak hususunda ancak bu inanışların dayandıkları temel fikirleri göz önünde tuttuk. Amacımız, ahlâk ideallerini, insan için gerçekleştirilmesi en faydalı ve tesirli ilkeleri göstermekti.

Bu bahsimizde, tek olarak gösterdiğimiz insanı, için, de yaşadığı çevrelerde inceleyeceğiz. Hakikatte tek başına yaşayan fert yoktur ve hiçbir zaman var olamamıştır. Garpta tek insana misal olmak üzere verilen Robenson, Şarkta İbni Tufeyl'in Hayy-ibni-Yakzan'ı, ıssız bir adada, insansız bir muhitte tasvir edildikleri halde hiç bir vakit kendi içlerinde yaşayan insanlık duygusundan ve benzerleri olan insanlardan tamamiyle uzak kalmamış-

lardır. İnsan, ancak insanlar arasında insandır. Son zamanlarda Hindistan'da bulunan kurt çocuk Ramu, bunun en güzel misalidir. Daha konuşmaya başlamadığı bir çağda bir kurt annenin eline geçip onun südüyle beslenerek dokuz yılını kurtlar çevresinde ve tam bir hayvan gibi yaşayan Ramu, incelmış kollar ve bacaklariyle hayvan gibi dört ayağı üstüne yürümüş olmasına rağmen insanlık içgüdülerini kaybetmemiştir. Belki bu yavrucak, normal bir insan olamıyacaktır. Bununla beraber hayvanca geçirdiği dokuz yıl onu insanlıktan büsbütün yoksul kılamamıştır. Şimdi yavaş yavaş etrafına alışmaya insanlığa dönmeye başlamıştır.

İnsanın fert olarak içine doğup içinde geliştiği kendine en yakın ilk üç çevre şunlardır:

Aile, Okul, Meslek.

Her üçünün, içinde geliştiği daha geniş topluluk bütününe Millet derler. Milletler topluluğunun tamamına da İnsanlık denir. Son iki kavramı beraber daha ilerde anlatacağız. Bu bahiste Aile, Okul ve Meslek çevreleri ele alınmıştır. -Şimdi Bergson'un -Üçüncü Kapı üstüne yazdığımız sözlerini hatırlayalım. Fert merkezde, cemi-yet muhitte olduğuna göre merkeze en yakın daire Aile, bir sonrası Okul, daha bir sonrası Meslek oluyor demektir. Bu çevrenin şeması, hayalimizde kurduğumuz geometrik bir şekil gibi tasavvur edilmemelidir. Tıpkı bir rüşeymin ana karnında iken yaptığı oluşa benzetip dokuların ve onlarla hasıl olan organların teşekkül ederkenki halini düşünerek ferdi gelişme hareketi içinde tasarlmalıdır. Çünkü geometrik şema hareketsiz; biolojik tasarı ile hareketlidir. Fert de topluluk içinde kendisi ve çevreleri bir an durgunluğa düşmeyen devamlı bir evrimdedir. Böyle ele alındığı takdirde gerçek durum daha iyi kavranır.

Çok defa fert ve topluluk meseleleri bu oluş, hareket şartı hesaba katılmadan ele alınmıştır. Bunun için de hatalara düşülmüştür. Bilhassa Hukuk alanında günümüzün bilginleri, adalet mensuplarının ferdi, cemiyet makinesinin bir parçası gibi almalarını önliyecek ilmî mütalâalar ileri sürmüşlerdir. Ferdin özellikleri, her hususta dikkate alınmaya değecek kıymettedir.

Politik alanda demokrasinin ferdi hareket noktası olarak alışı, başka bir yönden tek insana verilmiş ehemmiyetin bir tezahürüdür. Topluluk içinde alınacak her türlü tedbirin, ferdi bahtiyarlığa götürmesi, hayat imkânlarına onu her zaman sahip kılması şarttır. Çünkü insan benliği ve hakları, kutsaldır. Onları çiğnemeye şu veya bu sebeple müsaade edilemez. Demokrasilerde nizam, ferdin hürriyetini muhafaza maksadiyle diğer fertlere hudutsuz hürriyet tanımama şeklinde meydana çıkar.

Aile, okul ve meslek içinde de kaide böyledir. Bir taraftan bu çevrelere giren ferdin hürriyeti; diğer taraftan onların, içlerine aldıkları ferde yükliyecekleri vazife ve götürmek istedikleri hedef bu sahadaki muvazene-yi içten içe kurar. Okula çocuğunu veren aile, okulun eğitim usullerine uymıya mecburdur. Bu usullerde veya uygulanmasında bozukluk varsa onun düzeltilmesi yolları her zaman açıktır. Fakat bu yollara müracaat edilmeyip de çocuğun yanında okul ve öğretmen ulu-orta tenkid edilir, hattâ aşağılatılırsa çocuk, iyi okul ve kıymetli öğretmene kavuşturulduğu zaman da onları kötülerini gibi karşılar. Bütün meslekler için durum aynıdır. Fert, meslek seçmede hürdür; fakat girdiği mesleğin kaidelerini durmadan bozmada serbest olamaz. Şimdi bu söylediklerimizin dayandığı esasları göreceğiz.

A İ L E

"Ya Rabbi, bize eşlerimizden ve zürriyetimizden gözümüzü aydın edecek (evlât) lar ihsan et"

S Furkan. Â 4

Her insan, bir ana ile bir babanın varlığından meydana gelir, İşte bu ölçü çekirdek, ailenin özüdür. Arapçadan gelen "aile" kelimesinin aslındaki mâna, bir kimsenin beslemeğe, nafakasını tedarik etmeğe mecbur olduğu insanlar demektir. Çocuğu doğuran ana ile anaya koca olan baba da aynı suretle bir ana ile bir babadan gelmiş olduklarına göre bu üçlü öz, dallanıp budaklanır. Büyük ana ve büyük baba, onlara nisbetle torun, kardeş, amca, yiğen, ailenin teferruatını teşkil ederler.

Ahlâk kuralları, İyi vatandaş, İyi insan olabilmek için ferdin, iyi evlât, iyi ana ve baba, iyi kardeş olmasını lüzumlu gösterir. Bir insan topluluğu, bir aileler bütünü olduğuna göre bu kuralın ehemmiyeti meydandadır. Kendisini besleyip büyüten insana karşı vicdanında bir bağlılık ve minnet hissi duymayanın daha büyük bir topluluğa kendini borçlu ve hizmete mecbur bilmesi gerçekten çok güçtür.

Burada bir noktaya işaret etmemiz gerekiyor. O da cemiyet ailelerden mürekkep olduğu için cemiyette iş-

leyen bütün usullerin ailede de yürümekte olup olmaması meselesidir. Hepimiz biliriz ki, cemiyette vatandaşların kanun nazarında eşitliği vardır. Halbuki bu eşitlik, en demokrat topluluklar müstesna olmamak üzere, ailede tam olarak işlemez. Çünkü aile içinde bütün üyeler, aynı seviyede görülmezler. Küçük kardeşin büyüğe, kardeşlerine anne ve babaya, hepsinin ve torunların büyük anne ve büyük babaya, gelinlerin ve damatların kaynana ve kayınbabaya nisbetleri, aile içinde bir saygı sırası vücuda getirir. Tekrar edelim, en demokratik ve eşitliğe en dikkatli cemiyetlerde bile bu sosyal kıymetler bugün de muhafaza olunmaktadır.

Esasen çağdaş hayat, iktisadî zaruretlerle aileyi eskiden olduğu gibi hep bir arada, büyük bir topluluk olarak devamdan alıkoymaktadır. Evvelce bizde, Osmanlı devrinde büyük konaklar vardı. İstanbul'un ve İmparatorlukta diğer büyük şehirlerin böyle konak arsalarına bugün koskoca bir kaç mahalle yerleşmiş bulunuyor. Bu konaklar, zamanında o kadar büyük, o kadar genişti. Ailenin başı olan Paşa veya Beyefendi, Efendi veya Ağa Hazretleri, kız ve erkek çocukları büyüyüp yetiştikçe, kızına damat (iç güveysi), oğluna gelin alır ve bunlara aynı çatı altında yeni daireler tahsis ederdi. Böylece aile, iç içe on onbeş küçük aileden mürekkep büyük bir kalabalık olurdu. Şehir, hattâ kasaba hayatında bu usul artık tarihe göçmüştür. Evin masrafına iştirâk ettirilmeyen damatlar, oğullar ve kardeşler rejimi, bu gün tamamiyle kalkmış gibidir. Ailenin her ferdi, hattâ kadınlar bile ya şahsi gelirleri yahut çalışarak elde ettikleri kazançlarla ailenin umumî masrafına katılan unsurlar haline gelmiştir ve daha da gelecektir.

Bugünkü Türk ailelerinde, Müslüman olmayan vatandaşlarımızda olduğu gibi, drahoma adıyla gelin ola-

cak kızın damada para ve mal verme geleneği olmamakla beraber evlenecek erkeklerimiz, kızda ya küçük bir yaşama sermayesi, yahut çalışıp kazanma kudreti aramaktadır. Hayat, maddî olarak o derece güçleşmiş bulunuyor ki, tek tarafın kazancı ile bir aile geçinmesi, çok kere imkânsız olmuştur. Bu durum, bilhassa orta halli ailelerde kızların okuyup çalışarak bir meslek edinmelerini zaruri kılmaktadır.

İşin doğrusu da budur. Ana babaların orta hallileri bugün kendilerini geçindirmede sıkıntı çekerlerken hem kızlarını ve oğullarını, hem de onların varacakları ve alacakları damatlarla gelinleri beslemeleri elbette mümkün değildir. Avrupa cemiyetlerinde bu cihet, mühim nisbette halledilmiştir. Ailelerin haline göre yirmi, hattâ bazan on yedi ve on sekiz yaşlarındaki çocuklar, kız olsun erkek olsun anaları ile babalarına maddî yük olup kendilerini beslemekten tabîî olarak çıkarlar. Bunu, ana ve babalarının kendilerine karşı alâkasızlıkları veya sevgisizlikleri halinde görmezler, çalışıp kazanırlar ve henüz evden çıkacak duruma gelmemişler ise eve para yardımı yaparlar. Bizde de olmakta olan budur ve bu yolda yürümek, yalnız maddî değil ahlâkî bakımlardan da bir zarurettir.

Eski Türklerde “boy, soy, törkün ve bark” kelimeleri aile derecelerini gösterirdi. Boy ve soy, diğerlerinden daha genişti. Soy, sop dediğimiz bütünde amca, dayı, teyze ve hala çocukları vardı. Ana soyu, baba soyu ile eşitti. Kıymetçe birbirine deng idi. Törkün, baba - ana (karı - koca) erkek ve kız çocuklardan mürekkepti. Bir delikanlı evlenecek yaşa gelince kahramanlık sınavasını geçirdikten sonra “Erkek: Ermiş” sayılır ve babasının velâyetinden çıkar, “El”in velâyetine girerdi. Erkek, aile ocağından ne hissesi varsa onu sağlığında alır; kız da “Yumuş” denilen çeyizini (cihaz) getirir; evi kurarlar

ve müşterek hayata başlarlardı. Halâ kullandığımız “evlenme” “ev bark kurma” tabirleri buradan gelir.

Eski Türklerde her kocanın bir karısı olurdu. Büyük imparatorluklar kurulduktan sonra Hakanların, Beylerin asıl karıdan başka aldıkları kadınlarına Koma denilirdi. Bunlar bir nevi odalıklardı. Fakat komalar, gerçek zevceler değillerdi. Komaların çocukları, öz annelerine “anne” demezler, “teyze” diye seslenirlerdi. “Anne” hitabı, yalnız babalarının hakikî zevcesine mahsustu. Komaların çocukları, miras hakkına sahip olamazlardı.

Semavî dinlerde aile, ehemmiyetli ve mukaddes bir müessesedir. Hususiyle Müslümanlık, ailenin kuruluşunu mazbut ve fakat hür bir düşünüşle bütün inceliklerine kadar tesbit etmiştir. Müslümanlığın aile meselelerine verdiği ehemmiyet derecesini anlamak için Arap ellerinde ailenin İslâmdan önceki halini bilmeye ve böylece objektif bir karşılaştırma yapmaya ihtiyaç vardır. Onu kısaca söyleyelim:

Câhiliyye devri denilen bu zamanda, babanın esas olduğu aile rejiminden evvel, Analı rejim varmış. Bunda akrabalık, ancak kadın yoluyla olurmuş. Otorite yine erkekte bulunurmuş. Fakat bu erkek, kadının yakınlarındanmış. Meselâ aile reisi, baba değilmiş; ananın kardeşi olan dayı imiş. Arap tarihinin daha eski devirlerinde bu da yokmuş. Milâdın birinci asrında yaşayan tarihçi ve coğrafyacı seyyah Strabon, Arapların mala ve kadına müşterek olarak sahip olduklarını söyler. Louis Milliot “İslâm Hukukuna Giriş” isimli büyük eserinde Buhari’nin iki türlü evlenmeden bahsettiğini zikreder ki, bunlardan birinde on erkek bir kadınla yakınlık edermiş. Çocuk olduğu takdirde kadın, onun hangi erkeğe atfederse baba o sayılırmış. İkinci şekilde kadın, çadırını kurar ve her gelen erkeğe teslim olurmuş. Çocuk olduğu takdirde

çocuğun benzerliği babasının tayinine sebep bilinirmiş. Çocuğu benzetmek işi, hususî bir meslek gibi bunun erbabı olan belli kimseler tarafından yapılmış.

İşte Müslümanlık, evlenme müessesesi bu şekilde olan bir toplulukta onu esaslı kaidelere bağlamıştır. “Siz halâl ve hoş olan kadınlardan iki, üç, dörtle evleniniz. Bunlar arasında adalet sağlamaktan korksanız biri ile yetininiz.” mealindeki âyetleri; “Benim yaratılışımı seven, sünnetime uysun. Benim sünnetlerimden biri de evlenmedir.”, “Evlenme, benim sünnetlerimdendir. Benim sünnetimle amel etmeyen benden değildir.” “Evlinin iki rekât namazı bekârın seksen iki rekât namazından hayırlıdır” gibi hadisler gösterir.

Müslümanlıkta evlenme, her iki tarafından cinsî ihtiyaçlarını karşılamadan ibaret bir birleşme değildir. Karı ile kocanın birbirlerine yardımcı olması, hayat arkadaşlığı etmesidir. Müslümanlık, dört kadına kadar almayı erkeğe caiz kılmıştır. Fakat bu demek, “Mutlaka dört kadın alınız” demek sanılmamalıdır. Bunda vâciplik ifade eden hiç bir mânâ yoktur. Birden fazla kadın almışlara adalet üzre hareket şarttır. Müslümanlıkta kadını boşamaya izin varsa da Peygamberin “Cenabı Hakka en sevimsiz gelen halâl, boşamadır” demiş olması, bu müsaadenin nasıl bir zorluk düşüncesiyle verildiğini açıkça anlatır. Nitekim, boşama hakkındaki Âyetlerde erkeğe düşen vazifeler, kadına karşı güzellikle hareket olunması açıkça emredilmiştir.

Müslümanlıkta evlenme, karı koca olacak iki tarafın yek diğeriyle sözleşmesinden ibarettir. Taraflardan biri “Ben sana kendimi, vekilimi veya kızımı, yahut oğlumu eş olarak verdim” der, öbür taraf da “Kabul ettim” diye cevap verirse nikâh bağlanmış olur. Bunları dinleyen iki tanık, kâfidir. Tören yapma, imamın bulunması şeriatçe

şart değildir. Kadın müslümandan başkasına varamaz. Fakat Müslüman erkek müslüman olmayan kadını alabilir. İhtidâ (yâni müslüman olma) şart değildir. Nikâhta erkek tarafından bir kısım ayrılırken verilmek üzere türkçede “ağırlık” denilen “mehir” ödenir. Bu, yeni evin kurulmasında işe yarayacak mal veya paradır.

Boşanmada hak, üçtür. Bir koca, karısını Müslümanlığa göre üç kere boşayabilir. Üç kere boşadıktan sonra aynı kadını tekrar alabilmek için - bunda güçlük olsun ve evlenenler boşanmasın diye - “Hulle” denilen, yapılması her cihetle müşkül bir şart ileri sürülmüştür. Çok kere boşanmış olan kadın, başka bir erkekle evlendirilir; yeni kocası ya ölür veya boşar. Ondan sonra muayyen bekleme zamanı geçer, eski koca kadını nikâhla yeniden alabilir. Hulle, Müslümanlıkta makbûl bir şey sayılmaz.

Bugün memleketimizde aile kurma ve evlenme müessesesi, on yedi şubat 1926 da çıkan ve İsviçre kanunundan alınmış bulunan Türk Medenî Kanununda tesbit edilmiştir. Medenî Kanunun ikinci kitabı, Aile Hukukuna aittir. 822 nci maddeden 345 inci maddeye kadar sürer. Karı koca kısmı evlenme ile, evlenme de nişanlanma ile başlar. Kanunun evliliği nişanlanma ile başlatması evlenmede kadında erkeğin birbirini tanınması ve bütün ömürlerince beraber yaşayabilecekleri hakkında karşılıklı anlaşma imkânını kazanmaları için bir nevi deneme kabul ettiğini gösterir ki bu, sosyal hayatımız bakımından pek mühim bir anlayışın ifadesidir.

Evvelce şehirlerde kız seçme “Görücü” yolu ile olurdu. Ailelerimizde harem, selâmlık vardı. Kadınlar ayrı, erkekler ayrı yaşarlardı. Ancak pek küçük çocukken evde ve ilk okullarda (Sibyan mekteplerinde) beraberdiler. Ondan sonra erkek kadın ayrılığı başlardı. Erkekten kaçış şekline girmiş olan “tesettür: kapanma”, ne İslâm-

dan önceki Türk hayatında, ne de İslâmın ilk devirlerinde bir zaruret olmadığı halde kadın hayattan çekilmiş ve peçe ile kafesin arkasına hapsedilmişti. Bu sebeple evlenecek çağdaki erkek, evlenecek çağdaki kızı göremez, tanıyamaz, bilemezdi. Bilemediği, göremediği için de aneler, teyzeler ve delikanlının yakını olan başka kadınlar, oğlan için kız aramağa giderlerdi. Erkek nikâhlандığı halde kızı göremezdi. İki taraf birbirlerini düğün gününü görürler, yüz yüze gelirler ve o gece evlilik icaplarını yaparlardı. Birçok bakımlardan hoş ve doğru görülme-yecek olan bu usul, Mîdenî Kanunun gösterdiği yolla sosyal hayatımızın bir kaidesi olmaktan çıkmıştır.

Köylerde zaten görücü usulüne ihtiyaç yoktur. Köy hayatında örtünme varsa da erkekten kaçma taassubu olmadığı için oğlanla kız birbirlerini küçükten tanırlardı. Köyde evlenmelerin bazı defa bir fâcia şeklini alması ana babaların, çok kere babaların, türlü sebeplerle daha uygun gördükleri aile oğullarına kızlarını verme ve bu yolda babalık haklarını ve otoritelerini kullanmaları yüzünden olurdu. Bu hal bu gün de tamamiyle kalkmış sayılamaz. Yasak olmasına rağmen kız kaçırmalar hâlâ köylerimizde, hâtta şehirlerimizde de vardır. Kaçırmalar bu sebeple olduğu gibi erkeğin ve kızın, ailelerini köy geleneği olarak devam eden bir takım yüklerden kurtardığı için de vuku bulmaktadır.

Nişanlanmadan sonra da evlenmenin nasıl olacağı kâunda tesbit edilmiştir. Umumî olarak erkek on yedi, kadın onbeşi bitirmiş olmalıdır. Erkek ancak bir kadınla evlenebilir. İki taraf evlenme kararlarını Belediye Başkanlarına bildirirler. Bu dilek, ilân olunur. Müddeti onbeş gündür. İki tarafın evlenmeye ehliyetsiz olmaları düşünülerek bu usul mecburî kılınmıştır: böyle bir şeyi bilen varsa haber versin diye. Ondan sonra nikâh dairesin-

de evlenme töreni olur. Belediye Başkanı veya onun me-mur ettiği vekil, iki şahit huzurunda, alenî olarak nikâ-hı kıyar. İki tarafın ellerine bunu gösteren evlenme kâ-ğıdını verir. Artık iş bitmiştir. Ayrıca dinî nikâh isteyen-ler, onu kendi hususî çevrelerine yaptırabilirler.. Yukar-da anlattığımız gibi Müslümanlar için medenî nikâh za-ten dinî bir nikâhtır. Fakat Yahudiler ve Hristiyanlar için iş böyle değildir. Dinleri onların bazı şartlar dahi-linde ve Ruhban sınıfından yetkili kimseler tarafından nikâhlarının kıyılmasını ister.

Her iki taraf kendi arzuları ile boşanamazlar. Muhtelif sebepler göstererek Mahkemeye müracaat ederler. Zina, cana kasıt, pek fena muamele, haysiyetsiz hayat, terk, akıl hastalığı, imtizaçsızlık sebepleriyle boşanma dâvası açılabilir. Ayrılık halinde iki taraf terettüp eden vecibeler Kanunda esaslı suretle tesbit edilmiştir. Şu maddeler, evlilik kavramının ne olduğunu pek güzel anlatmaktadır.

151 — Evlenme merasiminin icrası ile evlilik birli-ği vücut bulur Karı koca yek diğerine karşı bu birliğin saadetini müttehidin temin ve çocukların iâşe ve terbi-yesine beraberce ihtimama etmek hususlarını iltizam et-miş olurlar Karı koca, birbirine sadakat ve müzaheret-le mükelleftirler

152 — Koca, birliğin reisidir. Evin intihabı, karı ve çocukların münasip veçhile iâşesi ona aittir.

153 — Karı, kocasının aile ismini taşır. Kadın müş-terek saadeti temin hususunda gücü yettiği kadar koca-sının muavini ve müşaviridir. Eve kadın bakar.

154 — Birliği, koca temsil eder. Mallarını idare hu-susunda karı koca hangi usulü kabul etmiş olursa olsun koca, tasarruflarından şahsen mes'ul olur.

Türk Medenî Kanununda aile halinde yaşayan topluluklar için başka hükümler de vardır. Bunların bir başı olur. Üyeler, evin kaidelerine uymaya mecburdurlar. Bu kaidelerde her birinin menfaati adilâne bir şekilde gözetilmiş olmalıdır. Birlikte yaşayanlar, öğretim ve terbiye, sanata girme ve dinî hürriyetlerini muhafaza ederler, Herkes, yardım etmediği takdirde zarurete düşecek cedlerine, çocuk, torun ve kardeşlerine bakmaya mecburdur.

Medenî Kanunun cemiyetimiz hayatına uymama bakımından tenkid edildiği görülmüştür. Umumiyetle kanunların iki mahiyette oldukları gözden uzak tutulmıyarak bu tenkidleri nazara almak lâzımdır. Kanunların bir kısmı cemiyette yaşayan örfleri ve gelenekleri tesbit eder. Fakat öyle bir kısmı da vardır ki, bunlar, olandan çok olması lâzım geleni mueyyidelere bağlar. Medenî Kanun, bu ikinciler arasındadır. Cemiyetimizin içerisinde bu kanuna aykırı hareketler olmuş ve olmaktadır. Fakat hükümleri yüzde yüz tatbik edilmiş hangi kanun gösterilebilir? Medenî Kanunu bir ideal kanun olarak almak, prensiplerine dokunmadan aksayan yerleri varsa düzeltmek en doğru yoldur. Muhtelif zamanlarda çıkarılan kanunlarla nesebi bilinmeyen çocukların teşçili, en son çıkan kanunla da hem bu, hem de her iki taraf bekâr olduğu takdirde aile kurabilmeleri ve böylece meşru çocuklu bir yuvaya kavuşmaları sağlanmıştır.

Gelelim alilenin cemiyet içindeki vazifelerine:

Ailenin üç vazifesi vardır. Birincisi tabîî vazifedir. Bununla kadın ve erkeğin birleşmesi, insan neslinin devamı sağlanır. İkincisi, ekonomiktir. Aile içindekilerin yaşamasını sağlamak için yiyecek ve barınak kaygusu bu vazifelerinin arasına girer. Üçüncüsü, mânevî, ahlâkî vazifesidir. Eşlerin hayat birliğine ihtimamını gösterir ve

çocukların yetiştirilmesine aittir. Eski zamanlarda aile, üyelerinin ihtiyaçlarını sağlamaktan doğmuş bir istih-sal birliği idi. Hâlâ bizde köylülerimizin mühim bir kıs-mı bu durumdadır ve birden fazla kadın alma arzusu, onlar için belki cinsî veya ruhî ihtiyaçtan ziyade iş gör-dürme yahut malı varsa ondan istifade düşüncesinden ileri gelmektedir. Fakat bu hal artık değişmeye başlamış-tır, Aile bir istihsal organı olmaktan çıkmış, bir nevi yo-ğaltma (istihlâk) birliği olma yolunu tutmuştur. İleri memleketlerdeki bu durum bizde de, bilhassa şehirler-de, kendini hissettirecek şekilde hasıl olmaya başlamış-tır.

Bugünkü medenî aile müessesesinde her üç vazife işlemektedir. Fakat bunların tarzı, ehemmiyeti ve arala-rındaki münasebet durmadan değişiyor. Ekonomik va-zifeler, daha çok aile dışında görülüyor. Eskiden yiyece-ğini, giyeceğini, evinin yapımını ve döşeyecek eşyayı ken-di üyeleri ve vasıtalarıyla temin eden aile, bugün bunla-rın hemen hepsini dışarıdan alıp eve getirmektedir. Yu-karda anlattığımız gibi yeni yetişenler, dışında para ka-zanmaya genç yaşlarında mecbur olarak ana baba oca-ğını bırakıp kendileri için yenisini kurmaya gidiyorlar. Medenî şehirlerde evlenme sayısı pek azalmıyorsa da ço-cuk sahibi olma, bilhassa ekonomik sebeplerden dolayı eskisine nazaran azalmaktadır.

Çağdaş ailede ekonomik vazifenin anlattığımız şe-kilde uğradığı değişmeye mukabil terbiye ve ahlâka ait vazifeler öne geçmiştir. Bu vazifeyi tamam yerine getir-me kudretinde olmayan aile, onu devletle beraber yap-ma durumundadır. Çocuk terbiyesi, bugün cemiyetin ka-mu hizmetleri arasındadır ve çocuğun ferdî hüviyeti git-tikçe azalmaktadır. Böyle olmakla beraber aile ve bil-hassa ananın çocuk terbiyesindeki rolü hiç bir zaman ehemmiyetini kaybetmiyor. Eldeki istatistikler, yalnız

bizde değil, daha bir çok medenî memleketlerde genç yaşta suç işliyelerin hemen % 90 ının ana terbiyesinden mahrum kimseler olduğunu gösterir.

Aile fikrine iki cihetten taarruz olmuştur. Biri ferdiyetçi düşünüşdür ki, insanı tek olarak mütalâa eder, tek olarak yaşama suretiyle saadete ereceğine inanır. Böyle bir düşünüş aile beraberliğini reddeder. Lüzumsuz, hattâ zararlı görür. Bundan başka bir de büyük topluluğu esas alan, bunun içerisinde aileyi kaldırmak isteğine, erkek veya kadının, istediği kadın ve erkeklerle tabîî münasebet kurmasını kâfi görerek hesap aramaksızın çocukları cemiyete mal eden düşünüş vardır. Bolşevik ihtilâlinin ilk yıllarında bu yolda yapılan tecrübenin topluluk için büyük tehlikeler doğurduğu bütün dünyaca olduğu gibi yapanların gözünden de kaçmamıştır. Bunlara benzer düşünüş ve hareketlere tarihin türlü devirlerinde tesadüf edilir. Nitekim Eflâtun'un Devlet kitabında Sokrates'e düşündürdüğü hayalî devletin idare edicileri ve savunucularının teşkil ettiği sınıfta, bütün dikkatlerini topluluğa verebilmeleri için mal ve mülk gibi aileyi de bertaraf ederek erkek ve kadın münasebetinin serbest bırakılması, böyle bir teoridir. Fakat bu düşünüş ve hareketlerden hiç biri şimdiye kadar aileyi ortadan kaldırmaya muvaffak olamamıştır. Ailenin sosyal olduğu kadar tabîî ve biyolojik dayanakları, onun varlığını devam ettirmektedir.

Ailenin çekirdeği karı - koca ve çocuklar olduğuna göre bundan dört vazife olmak lâzım gelir. Birincisi karının kocaya ve kocanın karısına karşı vazifeleri; ikincisi ana ve babalarına karşı vazifeleri; dördüncüsü çocukların birbirlerine yâni kardeşin kardeşe karşı vazifeleridir. Uzun zamanın tecrübeleriyle sâbit olmuştur ki, yetişmek üzere olan çocukların analarına ve babalarına saygıda ve sevgide gösterdikleri dikkat, onların ana ve

ya baba oldukları zaman çocuklarından görecekləri ihtimamın mukadderinin tayin eder. Okul çağından önceki devresinde çocuk, en ziyade ana ile beraber olduğu ve en büyük zahmeti babadan çok ana çektiği için büyüdüğü zaman anasına göstereceği dikkat ve bağlılık, insanlarda ahlâkî vicdanın teşekkülünü sağlayan ilk ve en kuvvetli minnet duygusuna işaret eder. “Analarınıza uf dedirtmeyin,” emri, Allahın ve Ahlâkın bu konuda en kesin emridir. “Cennet anaların ayağı altındadır.” hikmetini hiç bir zaman unutmamalı.

Şu hikâyeye bakınız:

Bir gün Muaviye-el-Kuşeyrî, Peygamberimize gelmiş ve kendisinden sormuş, “Kimi görüp gözeteyim?” “Ananı” buyurmuş. “Ondan sonra kimi?...” diye tekrar sorunca yine “Ananı.” cevabını almış. Bir daha “Ondan sonra kimi ?” diyince “Babanı, ondan sonra da derece derece yakın olanları...” demişlerdir.

Eşlerin birbirine sevgi ve sadakati, onların çocuklara dikkat ve ihtimamları, çocukların aile büyüklerine sevgi ve saygıları ve birbirlerine bağlılıkları, cemiyetin, millet ve insanlığın istikbaline en büyük destektir. Bu bağların ilk şekli görünüşü, aile üyelerinin yekdiğerine karşı edep üzere muamelerinde meydana çıkar. Çocuğuna “piç, yumurcak, it...” diye hitap eden bir ana veya baba, anasına “koca karı” veya babasına “moruk” diye bir evlât, bu sözlerle ailenin temellerini sarsmış olduklarını bilmelidirler. Bilse yapar mı? İşimiz ne; öğretelim.

Bilhassa bizimki gibi geri kalıp da çabuk ilerleme halinde olan cemiyetlerde çok kere analar ve babalar, çocuklarından bilgi itibariyle daha aşağı seviyede bulunurlar. Çocuklar, onlarda gördükleri bu noksanları, analık ve babalık vazifelerine tesirleri bakımından hoş gör-

meli onların bu hallerini hürmetsizlik ve itaatsizlik ve silesi yapmamalıdır. Düşüncelerdeki farklar, dünya görüşlerindeki türlü ayrılışlar, alışkanlıklardaki başkalıklar, evlâtlık durumlarını onlara unutturmamalıdır. Kendilerine onlardan üstün olma imkânını yine onların ve hattâ onlardan öncekilerin temin ettiği hatırlarından çıkarmamalıdır. Nesiller arası başkalıklar, nesiller arası sevgi ve saygı bağlarını gevşetmek veya kopartmak için makul bir sebep olamaz.

Aile türlü bakımlardan inceleme konusu olmuş bir sosyal müessesedir. Psikoloji, Sosyoloji onun üstünde durur. Hele roman için aile başlıca mevzulardandır. Aile üyelerinin birbiriyle münasebetleri, Psikanalizin dikkatli tetkikleri altında inceden inceye tahlil olunmuştur. Aile teşkilinde kadınla erkeğin aşk yoluyla mı yoksa makul bir münasebetle mi birleşmesi keyfiyeti ve buna benzer konular bir kısım moralistlerin çok ilgi çekmiş yazılarına konu olmuştur. Biz, bu cihetler üstünde durmuyoruz. Aileyi, sadece *İyi vatandaş, İyi insan* olma bakımından gözden geçirdik ve bununla yetindik.

Topluluk içinde ailenin önemi şimdiye kadar anlattıklarımızla her halde meydana çıkmıştır. Bu derece mühim bir sosyal müessesenin kurulmasını kolaylaştırmak, cemiyetin başlıca vazifelerinden olmak lâzımdır. Bizde eskiden aileler kalabalık, komşu ve ahabap çevresi genişti. Hali vakti pek elverişli olmayanlara türlü şekilde yardımlar yapılarak gençlerin evlenmeleri kolaylaştırıldı. Zenginler öksüz ve yetim çeyizlemede büyük sevap olacağını bilerek onları kendi evlâtları imiş gibi sevindirirlerdi. Bu güzel geleneklerin çoğu ortadan kalkmıştır.

Böyle olduğuna göre bir çok medenî memleketlerde olduğu gibi bizde de bu konular yer yer dernekler kurulması, zenginlerin şahsa değil, kurumlara yardım yap-

maları ve toplanan sermaye ile evlenmeyi teşvik edici teşebbüslere girişilmesi, temenniye değer bir harekettir. Bankalarda krediler açılması, büyük mağazaların borca eşya vermesi, meslekler içinde ev yapma kooperatiflerinin kurulması pek mümkün, hattâ zaruridir. Fertlerin bu gibi sevgi hareketleriyle topluluğa bağlanacakları gözden ırak edilmemelidir.

Nitekim devlet, bu noktayı düşünmüş çocuk zamları yapmıştır. Evliliği daha çekici kılmak için evlenenlere avans vererek veya başka şekillerde yardımlar yaparak bu prensibin daha da geniş tatbikini sağlayabilir. Her halde genç vatandaşlar, maddî güçlükler karşısında kalıp bekârlığın, aslında güç ve pahalı kısırlığına terk edilmemelidirler.

II

OKUL

“Terbiyedir ki, ferdi, kendi öz varlığında, topluluk bütününe anlamaya muktedir kılar”

Karl JASPERS

MEDENÎ topluluklarda aile içinde doğup büyüyen çocuk, okul denilen ve eğitim işinde yetkili vatandaşlar tarafından idare edilen müessesede sistemli bir yetiştirmeye tâbi tutulur. Çok eskiden çocuklar, okula gönderilmeyerek evde terbiye edilir ve özel hocalar tarafından okuttulurdu. Öğretimin bu şekli bile pek mahduttu. Pek çok zamanlarda ve yerlerde çocuk, böyle hususî bir tesire tâbi tutulmıyarak bulunduğu cemiyet içinde başı boş yürür giderdi. Bu hal, bugün medenî dünyada kalkmış görünüyor. Çocuk iyi vatandaş olmak için aileden sonra, her sınıf vatandaşın çocuğunu bir araya getiren okulda yetişmektedir. Okul, kendisi bir cemiyet olan yerdir. Ailelerden gelen kız-erkek, zengin-fakir, her cins ve sınıf çocuğun bir araya gelmesinden doğan bu küçük cemiyette çocuk, ilerde hayata atıldığı zaman gireceği büyük topluluğun tecrübelerine hazırlatılmaktadır ve hazırlanır.

Artık dünya üstünde fırınsız memleket olamıyacağı gibi okulsuz diyar da kalmamaktadır. Bu hususta eksikliği olan milletler, her türlü fedakârlığa katlanarak Maarif noksanlarını düzeltme yolundadır. Birleşmiş Milletler Teşkilâtı, bu ve benzeri konuları bütün dünya çapında ele almak için UNESCO gibi bir büyük müessese kurmuştur. Unesco'nun dikkatle üstünde durduğu ve inceleyip geniş yayınlar yaptığı meselelerden biri, Temel öğretimidir. Yerine göre 5, 6, 7, yaşından başlayarak bir memleketin bütün çocuklarına istisnasızca verilen İlk Öğretime, Temel öğretim (Education de Base) derler. Temel öğretimin esasları şöyle tesbit edilmiştir

Temel Öğretim, kız-erkek dünya üstündeki bütün çocuklara verilecektir;

- a) İş yapıcı olarak. Tabiat üstünde hâkim olmak, ondan korunmak, ondaki kaynaklardan istifade etmek üzere hayat seviyesini yükseltmek için.*
- b) Vatandaş olarak. İçinde bulunduğu aile, zümre ve millet topluluklariyle ve nihayet dünyadaki insanlık bütünü ile âhenkli bir hayata ermek için.*
- c) Ferd olarak. Kendindeki istidatları serbestçe geliştirmek, vücut sağlığından zevk almak, kazanacağı zihnî ve ahlâkî ilerleme sayesinde şahsî liyakat ve kıymeti hakkında doğru bir duygu elde etmek, bu yoldan asil ihtiraslarının gerçekleşmesini mümkün kılmak için...*

Memleketimize gelen bütün yabancı uzmanların Köy Enstitülerini faydalı, hattâ bütün dünya için örnek bir eğitim ve öğretim ocağı olarak görüp göstemelerinin sebebi bu okullarda bilginin yaşama faaliyet ve ihtiyaçlarından çıkarılması, ortak ve beraber bir hayatın gerçek

şartları içinde, sosyal ve ekonomik çevreye uyularak canlı bir eğitim verilmesi idi. Ne bilgi bir süs, ne tavır ve hareket bir gösteriştir. Hepsi hayat içindir. Köy Enstitüleri köyden gelen temiz Türk çocuklarına bu prensibin gerçekleşmesi imkânlarını sağlıyordu. Yabancı uzmanlar bu cihazları gördüler ve takdirle söylediler. Aydınlarımızın bir kısmı ve bazı Maarifçilerimiz, bu müesseseleri bir kere bile göremeden, yakından incelemeden, eksikleri varsa düzeltecek yerde onları yıktılar. Ezbercilik, yalnız öğretim metodumuz değil, çok kere sosyal davranışlarımızdır.

Bizde ilk ve mecburî öğretim fikrinin resmî vesikasını Mahmut II.'nin 1824 de yayınladığı fermanında görürüz. Bu ferman, bazı ana babaların, çocuklarına her şeyden önce öğretilmesi icap eden din bilgisini ihmal edip onları küçük yaşlarda para kazanmak için sanat erbabının yanına verdiklerini ve çocukların bu yüzden câhil kaldıklarını söyledikten sonra bu bapta bilgi sahibi olmadıkça usta yanına verilmemelerini, yetişkin hale geldiklerinin Kadılar tarafından verilecek izin tezkereleriyle isbatını, izin tezkeresiz usta yanına verilenlerin cezalandırılması için Babiâli'ye inhâsını emreder. Fakat bu ferman, yalnız İstanbul içindi. Diğer yerlerde Padişahın şikâyet ettiği hal devam ediyordu ve böyle bir mecburiyet kimsenin hatırından bile geçmemekte idi.

Bundan sonra Tanzimat başlarında mahallelerde açıldığı için Mahalle mektebi adını almış olan okulların ıslahı yolunda bir teşebbüs yapılmıştır. Çünkü 1834 de açılmış olan Harbiye mektebinde talebeye okuma yazma öğretmekten başlamak zarureti, oradan senelerce mezun alınamamasına sebep olmuş, nitekim Abdülhamit I. devrinde esası kurulmuş olan Bahriye ve Selim III. zamanında açılmış olan Mühendishane. Sultan Mahmut devrin-

de 1828 de Rusya ile olan muharebeye ne bir kaptan, ne de bir mühendis verebilmişti. Bu öğretim müesseselerine öğrenci hazırlayacak muntazam bir Maarif kaynağının bulunmadığı, bu hal ile de meydana çıkar.

İşte Rüştîye mekteplerinin açılması hakkındaki düşünce, bu zarureten doğmuştu (838). Biz burada maarif tarihimizi yazacak değiliz. Bunları, bir asır önceki Okul ve İlk öğretim durumuzu anlatmak için söyledik. Abdülhamit II. devri dahil 1912 Balkan bozgununa kadar orsa-boca yürüyen Osmanlı maarifinde, Rumelinin elimizden gitmesi üzerine aydınlardaki uyanma ve sarsılma tesiriyle İlk öğretim üzerine çalışmalar, ciddi düşünceler başlamış; fakat Birinci Dünya Harbi, arkasından İstiklâl Mücadelesi, milleti, varlığını savunmakla uğraştırdığı için bir yana bırakılmıştı.

Cumhuriyetin ilk yıllarında Maarif Vekili merhum Vasif Beyin İzmir'de verdiği bir nutukta "Ben Maarif Vekili sıfatiyle tamamen kaniim ki, Türkiye'de İlk Tedrisat yoktur." demesi, mübalâğa ciheti bir tarafa konursa, acı bir hakikatin resmî ve tarihi itirafıdır. Bu devrede bazı tercümeler ve yeni para kaynakları bulunmasına rağmen 1938 yılına kadar meseleyi tam çözmek mümkün olmamıştır. Bütün güçlük, köylerde okul açmak ve köylü çocuklara öğretmen bulmaktan geldiğine göre işe bu noktadan başlamak lâzım olduğu meydandaydı. 1937 de başlayan Köy Öğitmenleri teşebbüsü ve 1939 da girişilen, İlk öğretim meselesini bütünüyle ele alan Köy Enstitüleri hamlesi, bu müşkülün hallinde atılmış ciddi adımlardır. Bugün şehir ve köy ilk okullarında 1.781.888 çocuk vardır. Henüz ilk okula kavuşmamış 700.000 kadar çocuğumuz bulunduğu unutulmamalıdır. Nüfusumuz arttıkça, ciddi devam ve tatbikat olmazsa bu açık, daha da yükselecektir. On iki yıllık son plânın gerçekleşmesini bekliyoruz.

Bu izahatı okul ve bilhassa temel öğretimin önemini medenî bir cemiyet olmak için iktisadî hayat sahasında büyük gayretler sarfettiğimiz bu zamanda herkesin bilmesi ve çocuklarını bu yolda yetiştirmek vazifesiyle yükümlü olduklarını hatırlamaları için vermiş bulunuyoruz. Çünkü demokratik usulleri tatbika koyulduğumuz 1945 yılından beri köylerde, şehirlerde Din Bilgisi ihtiyacının kendini göstermesi dolayısıyla çocuklarının bir kısmını bazı ana ve babaların resmî okullara göndermeyip eski mahalle mekteplerine benzeyen, çok yerde onlardan bile kötü, tamamıyla Ortaçağ usulleri tatbik eden imam hocalara teslim etmeleri, bu mühim ve günlük mesele üstünde durmamızı zorunlu kıldı. Anayasadaki vicdan hürriyeti, din hususunda vatandaş tamamıyla serbest bırakmıştır. Bu itibarla analar ve babalar çocuklarına inandıkları şeyleri öğretebilirler. Kimse buna karışamaz. Fakat yine aynı Anayasa, İlk Öğretimi bütün vatandaş çocuklarına mecburî kılmıştır. Bu öğretim, parasızdır da. Şu halde okul ve öğretmen olan yerde bu görevi gereğince yerine getirmek ancak onun dışında vicdan hürriyetinin muktezası olarak din terbiyesini verdirmek lâzımdır.

Halbuki ancak 1940 senesinde 100.000 e varabilen İlk Okul mezunları, 1946-50 de 172.642 iken 1952-53 deki resmî rakamlara göre 163.619 a düşmüştür. Bu, iyi bir alâmet ve işaret değildir. Bu düşüşte türlü sebepler olabildiği gibi kız çocukları ilk okulun son sınıflarına göndermemek erkeklerden bir kısmını dinî öğretimi verdireceğiz diye bu kanunî öğretimden mahrum etmek veya onları öğretim çağlarında ev, köy işlerinde kullanmak. dikkatle üstünde durulmaya değer âmiller olabilir.

“İptidaî tahsil bütün Türkler için mecburî ve Devlet mekteplerinde meccânîdir.” diyen Anayasamız 1952 tarihinden önce şu şekilde idi

— *Kadın, erkek bütün Türkler, İlk Öğretimden geçmek ödevindedirler İlk Öğretim devlet okullarında parasızdır.*

Bu maddedeki mecburiyetin uygulanması da diğer kanunlarla sağlanmıştır. 4274 sayılı kanun şöyle der

“Köylerde her yıl Eylül ayının sonunda 6 yaşını bitirmiş olanlar İlk Okula ve İlk Okulu bitirdikten sonra daha yüksek okullara devam edemiyenlerin 16 yaşını tamamlamamış bulunanlar varsa bunlar da birinci maddede yazılı meslek kurslarına devama mecburdur. Eğitimci veya öğretmen bulunan yerlerde köyün muhtarı, her yıl okul açılmadan 15 gün evvel eğitimci, öğretmen, gezici öğretmen ve gezici baş öğretmenlerle birlikte bu esasa göre köyün mecburî öğrenim yaşında olan çocuklarının bir cetvelini tanzim ederek mühürler. Bu cetvelde bu müddet içinde velilerine bildirir.”

Şehirdeki çocuklar için Tedrisatı İptidaiye Muvakkat Kanunun 77. nci maddesi işlemektedir. Onda da şöyleder

“Her çocuk, 7 yaşına vasil olduğu senenin Eylülünden itibaren 16 yaşına vasil olduğu senenin Haziran iptidasına kadar mektebe devama mecburdur ”

Bu vazifeleri takiple görevli olanların ihmalde bulunmaları takdirinde çarpılacakları cezalar kanunlarla tesbit edilmiştir. Şu halde memleketimizde, veliler başta olmak üzere, bütün alâkalılar için Türk çocuğunun İlk Öğretime devamları kanunî ve milli bir vazifedir. Bunu yapmıyarak ve yaptırmıyarak İyi vatandaş ve hattâ İyi insan olmak mümkün değildir.

Niçin bu böyledir, onu da açıklayalım

İnsan topluluklarının her hangi bir ânını alsak, o-

nun içinde doğmakta olanlarla ölüm halinde bulunanlar arasında yaşamakta olanları görürüz. Bu görüş, başlangıcı tayin edemediğimiz devirlerden bu güne ve bu günden beşerin yok olacağı zamana kadar böyle gelmiş ve böyle gidecektir. Doğum ve ölüm, ölenler yerine doğanların geçerek yaşamaları, hayatın yenilenmesini ve onun neticesinde devamını sağlar. Çünkü doğanlar, henüz toydur, biçaredir, hattâ dilsizdir; itikatlardan, fikirlerden veya içtimâî ölçülerden mahrumdurlar. Tıpkı böyle doğmuş, içine doğduğu cemiyetin o zamana kadarki tecrübeleriyle yetişmiş olanlar, bu acemi benzerlerini kendileri gibi yapmağa çalışırlar. Çalışırlar ve buna muvaffak olurlar. İşte "Terbiye: Eğitim" dediğimiz tesir, bu çalışmalarda gizlidir.. Terbiye olmasaydı beşer hayatında mânevî, zihnî ve tarihî bir devam olmazdı. Hattâ tarihin kendi olmazdı. İnsanlardan başka canlı ve cansız varlıklardan hiçbirinin insan idrâki dışında kendileri için tarihler olamamıştır.

Bu konuda prensip şudur İnsanın insan olabilmesi eğitimledir. Bu prensibin doğruluğunu ispat eden delilleri her bilim şubesinden önce Biyolojiden elde edebiliriz. Son araştırmalar göstermiştir ki, uzun zaman doğuştan geldiği ileri sürülen insanın iki ayakta dik yürüyüşü, yakalamada elin kullanılması ve dil, eğitimle kazanılan hareketlerdir. İnsan yavrusu, diğer hayvan yavruları gibi içgüdülerle tam cihazlanmış doğmaz. Tabiat ona insan şeklini tam olarak vermiş değildir. Bunu kendinden önce doğup yetişmiş insanlarla elde etmesi gerekir

Böyle oluşunun sebebi, insanın öbür canlılara nisbetle erken doğmasıdır. Çünkü insan yavrusu rüşeymlik zamanının bir kısmını ana vücudunun dışında geçirir. Bütün yüksek memeli hayvanların yavrularında doğdukları zaman görülen becerikli hareketler insan yavrusun

da ancak ilk yaş sonlarına doğru kendini gösterir. Bu rahim dışı rüşeym zamanı, yavrunun daha yaşlılar tarafından korunmasıyla geçer. Onların vücuda getirdiği çevre, tamamiyle sosyal bir ortamdır. Hollandalı eğitim bilgini Langveld'in dediği gibi, insan kayıtsız şartsız bir "Eğitim hayvanı"dır.

Bundan başka, insanın gençlik süresi en uzun bir yaratık olması da mühim bir noktadır. Bu uzunluk, yalnız biyolojik sebeplerle değil, içine girdiği sosyal topluluğun karışık yapısından da ileri gelmektedir. Bir köy çevresinde çocuğun hayata atılmasıyla büyük şehirlerdeki çocukların hayata girmelerini karşılaştırırsak birinin bu kadar erken, öbürünün bu derece geç oluşunu, sosyal sebeplerin kuvvetinde kolayca görebiliriz.

Bu söylediklerimizin pratikte de böyle olduğunu muhtelif memleketlerin mecburî öğretim yıllarını mukayese ederek anlamak mümkündür. Üçten, beşten başlayarak on dörde kadar yükselen bu yıllar, o toplulukların medeniyet ve kültür seviyesinin süresi azalır. Çünkü fazlasına iktidar ve ihtiyaç yoktur.

Kısa bir şekilde terbiyeyi şöyle tanımlıyabiliriz

Terbiye, insan topluluklarının şuurlu hayatını devam ettirmek için yetişkin nesillerin kendilerinden sonra gelenleri yetiştirme cehdidir.

Bu tanımlamaya dikkat etmeli. İnsanlıkta böyle bir kudret olmasaydı itikatlar, idealler, ümitler, saadetler, işler ve teknik maharetler yeniden yeniye yaratılmazdı. Maddî ve biyolojik yenilenme, bu hususta kâfi değildir. Ruhça ve mâneviyatça yenilenme lâzımdır. Aksi takdirde insan hayatı, nihayet karınca ve arılar gibi aynı şeyleri tekrardan ibaret kalırdı. İnsan, organizmasıyla, zekâsiyle daima değişen yetiştiren bir yaratıktır.

Terbiyenin zorunlu oluşunu, insanın doğması ve hatâ ölmesi tâyin eder. Bu zorunluluk, sadece insanların sayısı bakımından değil. kalite yönünden de nazara alınmasını icap ettirir. İsviçre'deki dört buçuk milyon insanla hâlâ bugün ilkel bir durumda kalmış milyonluk kütüpheler aynı varlık mıdır? Kaldı ki, vahşiler arasında bile ergin nesiller olmasa yeni doğan toylar, büsbütün ilkel bir halde kalırlardı. Sırf vücutça gelişme, sırf maddî hayatın zorunlu ihtiyaçlarını giderme, topluluk hayatının tabii üreme yoluyla devamına yetmez. İnsanlar için muvazeneli bir çalışma, düşünceli bir gayret lâzımdır. Topluluğun amaçlarından ve geleneklerinden yalnız habersiz değil, bunlara karşı tamamiyle kayıtsız doğanların bunlardan haberdar ve bunlarla alâkadar edilmeleri iktiza eder. Aradaki boşluğu Terbiye, yalnız ve yalnız Eğitim doldurur.

Amerikalı pedagog ve filosof John Dewey'den naklettiğim bu fikirler, bize terbiyenin insan hayatındaki önemini göstermiştir. Devam edelim

İnsanlar, aralarında müşterek birtakım kıymetler olduğu için beraber yaşarlar. Kediler, köpekler beraber yaşamıyorlarsa böyle müşterek hedefleri olmadığı içindir. Filler, arılar veya karıncaların toplu yaşamaları, içgüdülerinin onlara verdiği otomatik hedefler dolayısıyledir. Fakat onlarda şuur ve idrâk gelişmediği için bu beraberlik, yeniliklere ve yaratmalara, hayatî hamlelere imkân vermez. İnsan öyle midir? İnsanları toplu surette yaşatan ve yeni yeni hamlelere çeken şeyler, gayeler, imanlar, emeller, müşterek bir anlayışın eseri olan bilgilerdir. Bunlar, maddî bir şey gibi bir elden ötekine geçmez. Fakat ruhlardan ruhlara bir istidat, bir anlayış ve özleyiş olarak geçer.

Bu geçişte terbiyenin gerçek rolünü bulabiliriz. Ge-

çişler ne kadar derin ve ne kadar geniş olursa cemiyet içindeki ferdin insanlığı da o kadar derin ve o kadar geniş olur. Kültür tâbirinin en doğru anlamı, fert şuurunun zamanda ve mekânda insanlık için elde ettiği bilgi ve duygudaki derinlik ve genişliğinde görünür. Kültür, ne sadece bilgi, ne de ezberlenip tekrar edilmiş tecrübe formülleridir. Kültür, bütün bu bilgilerin ve tecrübelerin insan ruhunda ve zekâsında hazmedilmiş, benimsenmiş, öz varlığa sinmiş halidir. Garp medeniyetinin Hümanizma adıyla eski Yunan medeniyetinden alıp bugüne kadar getirdiği anlayış, buna işaret eder. Bizim kanaatimizce kaynağı ve pınarı eski Yunanla da tahdit etmeyip daha arkalara ve başka diyarlara gitmek, nerede insan ruhunun kendine göre mâna taşıyan bir izi ve eseri varsa onları da içine alarak en geniş kavramıy! Hümanizmayı bütün insanlığı kucaklayan bir anlayış halinde görmek lâzımdır. Klâsikler yayınına Millî Eğitim Bakanlığına işte bu anlayışla yaptırdık. Eflâtunun diyalogları yanında Konfiçyusların, Mevlânaların, Sâdîlerin eserleri bu anlayışla ve beraberce Türk şuuruna doğrular

1941 de yayınlanmaya başlıyan Klâsiklerin başına şu açıklamayı yazmıştım

“Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve cluyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır Bunun içindir ki bir milletin, diğer milletler edebiyatını kencli dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nisbetinde artırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır İşte tercüme faaliyetini, biz, bu bakımdan ehemmiyetli ve medeniyet dâvamız için müessir bellemekte-

yiz. Zekânın her cephesini bu türlü eserlerin her tür-lüsüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silin-mez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan ede-biyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir tesire sahiptir Bu tesirdeki fert ve cemiyet ittisali, za-manda ve mekânda bütün hudutları delip aşacak bir sağlamlık ve yaygınlığı gösterir Hangi milletin kütüpha-nesi bu yönden zenginse o millet, medeniyet âleminde da-ha yüksek bir idrak seviyesinde demektir. Bu itibarla tercüme hareketini sistemli ve dikkatli bir surette idare etmek, Türk irfanının en önemli bir cephesini kuvvet-lendirmek, onun genişlemesine, ilerlemesine hizmet et-mektir. Bilhassa Türk dilinin, bu emeklerden elde ede-ceği büyük faydayı düşünüp de şimcliden tercüme faa-liyetine yakın ilgi ve sevgi duymamak, hiç bir Türk oku-ru için mümkün olamayacaktır ”

Ruhtan ruha geçişlerin, günlük hayatımızda da tür-lü tezahürlerine raslarız. Kendi dilinde bile gazete oku-mayan, radyo dinlemeyen bir adamla bunları yapan ara-sındaki fark düşünülürse söylemek istediğimiz fikir ko-layca anlaşılır. Bir milletin bir günde postahanelerine verilip dağıttırdığı mektup miktarlarıyla o milletin kül-tür ve medeniyet seviyesini hatasız ölçebiliriz. Bizden başkasına ve başkalarına bize geçen bütün bu etkilerde karşılıklı Terbiye tesiri bulunduğunu unutmamalıdır. Bu bakımdan yabancı dil öğrenmenin ne derece terbiye edi-ci olduğu meydandadır. Dünya yayınlarının onda al-tısı İngilizce olduğu halde bu dili konuşanların başka yabancı dilleri öğrenmelerine, hattâ ölü dillerle uğraş-malarına bakıp Türk aydınlarının mutlaka bir ve hattâ iki yabancı dil öğrenmelerindeki zarureti kabul etmemek güçtür. Bir takım oyalayıcı ve uyuşturucu deliller geti-rerek gençlerimizi ve hele yüksek öğrenim gençliğini böy-le bir ihtiyaçtan uzak tutmak isteyenler medenî hayatın

gerektirdiği münasebet, kaide ve kanunları takdir edemeyenlerdir. Bu geri bir düşüncüdür.

Yabancı dil meselesinde bilgisizliğimizin ne ağır kayıplara ve aldanmalara sebep olduğunu Osmanlı tarihinin Tanzimata kadarki devresinde Fenerli Bâbiâli tercümanlarına ait olayları işitip de teslim ve takdir etmeyecek kimsemiz yoktur. Diplomatik münasebet ve müzakerelerde bunların aleyhimize oynadıkları roller, bir kere, beş kere olmuş değildir. Yabancı dil bilmeme ve öğrenilmesini günah sayma yüzünden Kıbrıs'taki milletdaşlarımızın son zamanlara kadar uğradıkları kayıplar meydandadır. Onun için Türk aydınları mutlaka yabancı dil öğrenmelidirler. Cumhuriyet devrine kadar ticarî münasebetlerin Türkler elinde bulunmayışının başlıca sebebi dil bilmemezliğimiz değil midir?

Konumuz Terbiye olduğuna göre biraz önce kullandığımız “geri” tabirinin ne anlamda kullanıldığını da açıklamalıdır. Geri sözünü hakaret anlamında almıyoruz. Bildiğimiz hayvanlardan birinin adını söylemek nasıl aşağılatıcı bir mâna ifade etmezse geriye geri demek de öyledir. Geri, hangi çevrede olursa olsun, insanı insan edecek, olduğundan daha ileri ve medenî hale getirecek tesirler, meleke ve maharetler, bilgi ve tecrübelerden ya “bid’at” diyip işe karıştırarak, ya “ecdadımız bunu böyle yapmamışlar” diyip göreneği ileri sürüp kutsal hisleri tahrik ederek istifadeye engel olan insandır.

Bu tip, yalnız bize mahsus sanılmamalıdır. En ileri memleketlerde de, böyle yerlerde nisbeti ve tesiri daha az olmak üzere, geri soyundan olanlar her zaman mevcut olmuştur. Bizde geriliğin mutlaka Medreseden yetişmişler arasında bulunduğunu zannetmek hatalıdır. Dini terakkiyi önleyici değil, hızlatıcı olarak görenler, sarıklılarımız arasında vardır. Buna mukabil ecnebî memleket-

lerde tahsilini yapmış, diplomalar almış öylelerine de tesadüf edilebilir ki, onlar birer Garp modeli geriden başka bir şey değillerdir.

Bu tâbirin mânasını ve medenî hüviyetine işaret ettikten sonra terbiyenin bir fertten başka fertlere, bir zümreden başka zümrelere geçireceği kıymetleri inceleyebiliriz. Sosyal hayat, bu geçmeler yoluyla aynı halde kalmaktan kurtulur ve her geçiş, yeni bir tecrübe vücuda getirir. Böyle bir geçmeye konu olmak demek terbiye edilmek demektir. İnsan, başka bir insanın fikirlerinden haberdar olduğu ânda, farkında olarak veya olmayarak, kabul ederek veya reddederek, onun tesiri altına girmiştir. Çünkü farkında olup kabul edildiği takdirde beraber, reddedilmişse ayrı düşünülüyor demektir. Hangi türlü-şü olursa olsun düşünmüş olmaksaki beraberlik, cemiye-ti vücuda getirir ve bu düşündürüş, gerçek bir terbiye olayıdır.

Terbiyenin şimdiye kadar misalini verdiğimiz şekli, cemiye-te yaygın olanıdır. Bu türlü terbiye, tabii ve mühim olmakla beraber uzuvlaşmamış, hususileşmemiştir. Muayyen bir öğretim yeri olmadan da çocuklar ve gençler bulundukları cemiye-t içinde terbiyenin tesiri altındadırlar. Fakat bu kadarı kâfi değildir. Onlara yaşları ile mütenasip, programlı ve tertipli bir terbiye vermek seseye “Okul”, okutup öğreterek, terbiye etmek işini ya-tıştırıp onların başına geçirmek lâzımdır. İşte bu mües-seseye “Okul” okutup öğreterek, terbiye etmek işini ya-pan insana “Öğretmen” derler. Bu türlü terbiyeye, yaygın terbiyeye karşılık olarak “Şekillenmiş terbiye” diye-biliriz. Birincisi vasıtasız bir terbiye, ikincisi vasıtalı bir terbiyedir. Vasıtasız ve yaygın terbiyeden vasıtalı ve ihtis-saslı terbiyeye geçiş bir medeniyet atlaması demektir. O kadar mühim, o kadar tesirlidir.

Terbiye, henüz yetişmemişlerin cemiyet hayatına yetiştirilmesi demek olduğuna göre yetiştirenlerin cemiyet hakkındaki görüşleri, terbiyenin istikametini tâyin eder. Yetiştirenlerin vücutta getirdiği topluluklar, sosyal zümreler, klikler; iktisadî ortaklıklar, türlü bağlarla birleşmiş hizipler ve modern cemiyetlerde siyasî partilerdir. Bu toplulukların üstün ve iyi tanıdıkları kıymetler bulunduğ gibi kötü ve aşağı bildikleri de vardır. Herbiri kendine mensup ve henüz yetişmemiş olanlara bu kıymetlerin müsbetlerini aşlamak ve onları menfilerinden korumak için çalışır. Böyle olduğuna göre dünya yüzündeki topluluklarda o topluluklar kadar terbiye istikameti olmak lâzım gelir

Nitekim Terbiye Tarihi bunun böyle olduğunu göstermektedir. Fakat biz eskiyi bırakıp yaşadığımız çağa bakacak olursak, cemiyetler arasındaki münasebetler çok kuvvetlenmiş ve genişlemiş olduğu için âlemde terbiye istikametlerinin iki esaslı yönde belirdiğini görürüz. Biri Toptancı-Totalitaire terbiye, ikincisi Demokratik terbiye. Birincisi, İkinci Dünya Harbinin sonuna kadar şiddetle devam etmiş olan Nazi ve Faşist usulü terbiye ile bugünkü Rusya'da ihtilâlin başından beri sürüp gelen tek modelli terbiyede kendini gösterir. Bu memleketlerde okul, hürriyete yer vermez. Güdümlü bir tesir sistemi halinde çocuğu mutlaka Nazi, Faşist veya Komünist olmak üzere yetiştirmeye çalışır. Onlar için İyi Vatandaş ve İyi İnsan, ancak bu tiplerde olandır.

Demokratik terbiyede amaç, yine İyi vatandaş ve İyi insan yetiştirmektir. Fakat bu telâkkide İyi vatandaş ve İyi insansan ancak, "Hür" olarak yetiştirilebilen insandır. Çünkü demokrat cemiyette muayyen bir sınıf bütün cemiyete hâkim değildir. Hür memleketlerde bütün vatandaşların çocukları hür insan olarak yetiştiril-

mek üzere ele alınır. Terbiye, fertde şahsiyetin teşekkülünü ve bunun için de istidatların gelişmesini sağlamak için verilir. Şahsiyet ise ancak hürriyet içinde gelişebilir. Toptancı terbiye ile demokratik terbiye arasında vasıtalar bakımından bir fark yoktur. Nazi Almanyası'nın okulları ve terbiyesi, en ileri metodları kullanmaktan uzak kalmış değildi. Fakat okullar, giyinme ve selâm verme gibi şekilde olduğu kadar ruhta da bir çapta ve bir hizada Nazi Alamanı yetiştirmek için çalışıyordu. Her iki terbiyenin vasıtalarda iştirakine bakıp aynı şey olduğu zannına düşülmemelidir. Kabul ettikleri prensipler ve varmak istedikleri hedeflere bakmalıdır. Esaslı fark, o zaman kendiliğinden meydana çıkar ki, şudur: prensip, en üstün millet olma; varılacak hedef de dünya hegemonyası.

Başka bir terbiye meselesine geçelim. Sırf din ve savunmayı ön hedef tutan cemiyetlerde her birinin kendi terbiye kurumlarının bulunması ve ayrı tiplere göre başka başka cins insanlar yetiştirilmesi meselesi. Bunların bir aradasının en belirli misalini Tanzimattan sonraki Osmanlı cemiyetinde görürüz. Bunda üç türlü terbiye ocağı vardı Medrese, Sivil Okul, Askerî Okul. Çünkü o zamanlarda cemiyetimiz de böyle bir üçlü anlama konusu idi: Müslümanlık birliği, Osmanlılık birliği ve bir ordu olarak Türkler bütünü. Her bir zihniyet, kendi tiplerine göre çekirdekten adam yetiştirmek isterdi. Medrese, sivil ve asker okullarını kendinin tam zıttı belledi. Çünkü sivil olsun, asker olsun okullar, aynı medeniyet anlayışının terbiye ocaklarıydı. Netice, bu ayrı kaynaklarda ayrı görüşlerle terbiye alan Türk gençliğinin birbiriyle anlaşamaz hale girmeleri oldu. Aydınlar arasında ayrılık derindi. Müsbet Bilimin verileri ve dünya görüşü Medreseye giremediği için din bilgisi çağdaş telâkkileri takip edemiyordu.

1908 Meşrutiyetinden sonra asker ve sivil okullar birbirlerine çok yaklaştırıldı. Medreselerde yenilik hareketleri başladı ve ıslahat teşebbüslerine girişildi. Fakat 1914-1918 harbinin İmparatorluğu yıkmayla bitişi bu hareketleri durdurdu. Terbiye birliğinde karara varmak Cumhuriyet rejimine nasip oldu. “Tevhidi Tedrisat Kanunu”, tek elden eğitim ve lâik öğretimin ilk kanunî belgesidir. Kanunun tarihini söyleyen 3. Mart. 1924, Türk sosyal hayatında bir dönüm köşesidir. Aynı günde üç kanun birden çıktı. Şunlardır

1 — Hilâfetin ilgası ve Osmanlı Hanedanının Türkiye Cumhuriyeti memaliki haricine çıkarılması kanunu.

2 — Şeriye ve Evkaf ve Erkâni Harbiye-i Umumiye Vekâletlerinin ilgasına dair kanun.

3 — Tevhidi Tedrisat Kanunu.

Aynı tarihte çıkan bu üç kanunun başlıklarına bakınca sistemli bir silme hareketi açıkça görülür. Din mercileri siyasetten uzaklaştırılıyor ve askerlik siyaset dışı bir duruma konuyor, Cumhuriyet vatandaşı da bir elden terbiyeye mevzu kılınıyordu.

Tevhidi Tedrisat Kanununun birinci maddesi şudur: “Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisatiye Maarif Vekâletine merbuttur.”

Bu hüküm bazı konularda derhal. bazılarında tedricî olarak gerçekleşti. Medreseler derhal kapandı. Askerî okulların Maarife devri tecrübesi müsbet netice vermiş sayılmıyarak bir müddet sonra geri alındı. Fakat tedrici olarak ilk ve orta kısımlar kaldırılıp yalnız Askerî liseler devam etmektedir. Muhtelif Vekâletler elindeki öğretim müesseseleri de ancak yavaş bir gidişle Maarife intikal etti. Lâik öğretim başlayınca türlü dereceli okul-

lardan din dersleri ile arapça ve farsça kaldırıldı. Bu durum senelerce böyle devam etti. 1945 de demokratik rejime girince durum değişti. 1947 den sonra ilk okulların son sınıflarına ihtiyari olarak din dersleri kondu. Tamiyle ilmî noktadan din konularının tetkiki için İlâhiyat Fakültesi ile İmam ve Hatip yetiştirmek üzere bu isimdeki okullar açıldı.

Cumhuriyet devrinde öğretim, vatandaş çocuğunu ve gencini bütün öğretim kademelerini takip edecek bir şekilde ayarlamıştır. Devlet bursları, parasız yatılı öğrenci alma usulleri, bunu sağlamaktadır. Türk Maarifi ruhu itibariyle tam demokrat bir Milli Eğitim teşkilâtıdır. Bunun tatbikinde bazı noksanların bulunduğu ve bunların tamamlanmasına ihtiyaç olduğu açık olmakla beraber onun bugünkü durumu ile — eski halini düşünerek — öğünebiliriz.

Bahsi bitirirken şunu da söyliyelim ki, bilhassa İlk Öğretim konusunda bütün çocuklarımızın okula ve öğretmene kavuşturularak eğitilmesine taraftar olmıyanlar vardır. Bunların bir kısmı, türlü konularda halkı esir olarak kullanan, kendisi de öğretim bakımından yetişmemiş olanlardır. Hususiyle köylü çocuklarının okula giderek gözlerinin açılmamasını isteyişleri, tam bir menfaat düşünce ve kaygusundan gelmektedir. Bunlar, bu inanlarını açık söylemezler, umumî olarak okul ve öğretmen hakkında dedikodu yapıp onları kötüliyerek yürüyüşü ve ilerlemeyi baltalarlar. Halbuki bazı aydınlar, daha başka yollardan aynı neticeye varmakta ve böyle geniş bir öğretim seferberliğinin doğru olmadığını ileri sürmektedirler. İleri sürdükleri başlıca sebep, bu harekette maddî, malî kaynaklarımızın kifayetsizliğidir. Bir de köyde bu derece yaygın bir öğretimden geçirilen çocukların öğrendikleri şeyleri kullanacak yer ve imkân bulamamalarıdır.

Bu görüşlerin hatalı olduğunu anlamak için memleket dışı âleme şöyle bir göz atmak kifayet ettiği gibi kendi yurdumuzda başlamış olan endüstri hayatının icaplarını düşünmek gerekir. Bu kadar karışık ve ileri bir hayata ümmilikle karışabilmek, artık tamamıyla imkânsız olmuştur. Bütün vatandaşların iştirake mecbur oldukları Vatan savunması, bu kanaatin doğruluğunu göstermeğe yetmez mi? Kaldı ki, köye kadar giren ve daha da girecek olan makine, okuma ve yazmalı bir eğitim olmadan kendini kullandırmayan bir medeniyet aracıdır. Ya vakitsiz ölür, harcanan masrafları sıfır eder, yahut kendini tanımadan, bilmeden kullanmaya kalkanları altına alıp öldürür. Her ikisinde de makinanın cehalet düşmanı ve bilgi dostu olduğu görülür. Kitaplı eğitim ve hayata kapısı açık okul, her millet gibi Türkler için de bayındırlık ve mutluluk kaynağı olacaktır.

III

MESLEK

"Emek mukabili olmayan hak, mevcut değildir

ATATÜRK

A İLE ve sonra okul içinde terbiye gören fert, artık hayata atılmaya hazırlanmıştır. Medenî bir cemiyet içinde yaşamak, yaşamaya hak kazanmakla mümkündür. İnsn kütleleri ve kütlelerde fertler, öyle çetin ve amansız bir hayat savaşının içindedirler ki, yaşama hakkını kazanma için çalışmaktan ve işe yarar olmaktan başka çareleri yoktur. Bu çalışma hareketine, hangi konu üstünde olursa olsun, "İş" derler. Meslek, bu işlerin cinslerine göre ayrılmış çalışma guruplarıdır.

Esasen insan, dünya üstünde var olduğu ândan itibaren işlemeğe başlamıştır. Medenî veya vahşî, hiçbir insan topluluğu düşünülemez ki, orada iş yapmayan bir fert bulunsun. İş, bir zarurettir. Çünkü yaşamak için yemek, içmek, tabiat tesirlerinden korunmak maksadiyle giyecek ve barınacak elde etmek lâzımdır. Bunlar, kendi kendine hasıl olmaz. İşte ekonomik hayat dediğimiz şey, yaşama ihtiyaçlarını sağlamak için insanın her türlü vasıtayı elde etmede yaptığı çalışmaların bütünüdür.

Ekonomik olay, yeryüzünde hayata faydalı canlı ve cansız ne varsa onlardan istifade etmek için yapılan ça-

alışma hareketidir. Denizdeki balık denizde, ağaçtaki yemiş dalda ve aç insan da deniz kenarı ile ağaç gölgesinde hareketsiz kaldığı müddetçe ekonomik olay meydana gelemez. Fakat deniz kenarındaki insan medeniyet seviyesinin mümkün kıldığı vasıtalarla balığı tutar; ağaç altındaki insan dallara tırmanıp elmaları veya ayvaları koparırsa bu avlayış ve koparışla ekonomik olay meydana çıkar. Bu avlayış ve koparışla İş: Travail derler.

“İnsan için emekten, işten başka bir şey var olmadı.” meâlinde ve çok zikredilmiş olan âyet, Müslümanlığın insan çalışmasına verdiği ehemmiyeti gösterir. Çünkü yalnız iş ve emektir ki, kazancı sağlar. Nitekim Peygamberimiz de “Kazanan, Allahın sevgilisidir.” Hadisiyle buna işaret etmiştir. Mehmet Akif’in:

Ne yaptın “Leyse lil-insan-i illâ mâ seâ” vardı?

deyişi, Müslümanlığın bu konudaki telâkkisini gösterir.

İş, bir makina verimidir. İnsanın kendinde hazır bulunduğu ilk makina, kendi vücudüdür. Bu öyle bir makina-dır ki, insanın sonradan bulunduğu ve yaptığı hiçbir makina, hilkatin ona bağışladığı bu harikulâde makina kadar mükemmel olmamıştır ve olamaz. Yeni doğmuş bir çocuğun daha gözleri kapalıyken anasının memesine saldırmaması, bir iştir ve ilk iştir. İnsan makinasının akar yakıt alması..... Herhangi canlı varlık gibi insan da içine girdiği tabii ve içtimaî çevreye uyarak hayatını uzatma zoru ile zekâsını işletmiş, maddeleri birbirine sürterek ateş, bir sopanın ucunu bir taşın altına sokup öbür ucuna destekleyip dayanarak manivelâ yapmış ve bu zekâ araştırmalarını robotlara, ortalık süpüren, hesap yapan, satranç oynayan, top atan, hattâ tercüme yapan makinalara kadar götürmüştür. Elektronik makinalar kim bilir daha neler yapacak? Fakat şurası muhakkaktır ki,

insan, bütün bu zekâ kudretine rağmen o makinaları, daha mükemmellerini vücade getirecek; fakat onları yapma kudretinde olan makinayı, yani kendisini yapamayacaktır. Çünkü vücade getirdiği makinalar cansızdır; kendi makinası canlı. Canlıdan canlı veya cansız çıkabilir; fakat cansızdan hiçbir zaman canlı çıkamayacaktır. İnsan, kendi gibisini, hilkatın ona verdiği hayatî kudreti kullanmaktan başka bir vasıta ile elde edemeyecektir.

İnsanı da makinalar yaratan bir makina olarak görünce makina dışında ekonomik hayat mevcut olamaz demektir. Bir bakıma da hakikat budur. Kol emeğini her gün biraz daha azaltıp istihsali pek çok kere çoğaltan makinalı hayat, dünya üstünde Sanayi Endüstri dediğimiz yapıcı organizmanın dikkatle kurulup sür'atle gelişmesini zarurî kılmıştır. Buharın, elektriğin, patlayıcı maddelerin ve nihayet atom enerjisinin keşfi, bu sür'ati hayale sığmaz derecede artırmıştır. Eskiden beş yılda yapılacak büyük bir binayı bugün toprak kazan, beton döken, kereste biçen makinalarla bir kaç ayda, bir kaç ayda yapılacak bir evi bir günde kuruyorlar. Bir haftada gidilecek bir yere yaptıkları şimendiferle bir günde varabileceği kendisine söylenen Çinli, artık geri kalan altı gününde ne işleyeceğini kimseye soracak halden çıkmaktadır.

Medenî dünyada el işçiliği bir lüks olmuştur. Ismarlama elbise veya ayakkabı giyenler, ya pek zengin, yahut elbise ve ayakkabı endüstrisi henüz kurulmamış olan memleketlerin adamıdır. Makina, artık yiyecek, giyecek ve içinde barınılacak her şeyi yapmaktadır. Aile bahsinde söylediğimiz gibi her fert, dışarıda hayatı kazanacak bir mesleğin içindedir ve orada bir iş sahibidir. Büyük endüstri çok gelişmiş memleketlerde ev hizmetçisi usulü kalkmış gibidir. Ortallığı makina süpürür; çamaşırı ma-

kina yıkar, kurutur ve ütüler; hattâ yemeği makina pişirir. Ev, yatacak ve istirahat edecek yerdir. Çalışacak bir durak olmaktan çıkmış veya çıkmak üzeredir.

Medenî cemiyetlerde bu iş gurupları, yani meslekler, en alt kademesi ırgatlık olmak üzere çiftçilik, gezi-ci veya dükkânlı satıcılık, esnafılık, fabrikalarda işçilik, fabrikacılık, tüccarlık, bankacılık, askerlik, gazetecilik, yazarlık, ressamlık, heykeltıraşlık, tiyatroculuk, öğretmenlik, hâkimlik, avukatlık, mühendislik, baytarlık, hekimlik, dişçilik, memurluk ve umumiyetle müstahdemlik gibi çalışma zümreleridir. Bu mesleklerdeki insanların bir kısmı, devlet idaresinde iş görür. Askerler, hâkimler, mühendisler, öğretmenler, hekimler, dişçiler ve devlet bankalarındaki bankacılar böyledir. Hâkimlerle askerden gayrisinin devlet dışında da çalıştığını görürüz. Devlet dışında çalışanların meslek guruplarına “Serbest meslek” derler.

Büyük endüstri kurulup gelişinceye kadar el emeği ile çalışan zanaat erbabı hemen her yerde, idare eden sınıfa ve memleketi müdafaa eden askere nisbetle aşağı görülmüştür. Tâ eski Yunanda böyle olduğu gibi asırlar sonra ve meselâ bizim çocukluğumuzda memleketimizde de hal böyle idi. Memur sınıfı esnafa ve el işçilerine kızmazdı. Fakat endüstri, büyük ve tesirli bir kütle teşkil edince bilhassa demokratik hayatta insan sayısına verilmek zaruretinde kalınan ehemmiyet, işçiye hiçbir meslekten aşağı olmayan bir ehemmiyet seviyesine çıkardı. Henüz geniş nisbette endüstrileşmemiş memleketlerde bu ehemmiyet, çiftçilerde ve köylülerde toplanır. İçinde bulunduğumuz medeniyet devri, çiftçi veya işçi, kütlevi devridir. İnsanın fert olarak kıymeti ne kadar yüksek olursa olsun bir zümre ve kütle içinde yer tutmadıkça bugünkü dünyada tesirli bir kudret elde etmesine imkân yoktur.

Yukarıda adlarını saydığımız meslekler göz önüne getirildiği zaman bunlardan bir kısmının daha çok kol-la, bir kısmının kafa ile, bir kısmının da her ikisi beraber çalışarak yapıldığı görülür. Böyle bir sınıflama el-bette mutlak olamaz. Hiç bir kol işçisi yoktur ki, kafa-sını çalıştırmayarak vazifesini yerine getirebilsin. Yahut hiçbir kafa işçisi bulunmaz ki, elini işletmeğe ihtiyaç duymasın. Onun için bu sınıflama itibarîdir ve belirli olan vasıtaya göre yapılmıştır. Bu kitabın şu satırlarını yazarken benim kolum ve parmaklarım işlemektedir. Fa-kat bu işleyiş, beton döken bir işçinin kol zahmetini ba-na verir mi? Nitekim betoncu da işini yaparken elbette kafasını kullanmaktadır. Fakat benim şu anda sarfetti-ğim zihin enerjisini harcamaya mecbur olur mu? İşte bu sınıflama, bu gibi belirli haller dikkate alınarak ya-pılmıştır.

Buna göre bir fabrikada çalışanlara baktığımız za-man torna veya freze başında uğraşanların daha çok kol; büroda, yapılacak makinaların resimlerini çizen, he-saplarını yapan mühendis veya yüksek mühendisin da-ha çok kafa ile çalıştığını anlarız. Esasen bu meslekler de zaman içinde gelişerek yerlerini değiştirmişlerdir. Me-selâ eskiden cerrahlık ve dişçilik, berberlikle beraber gi-den bir meslekti. Bugün berber, berber olarak kaldığı halde cerrah (operatör) hekim, dişçi diş tabibi olmuş-tur. Dünkü arzuhalci bugünün dâva vekili ve avukatı-dır. Hayvanların hastalıklarına ve sağlıklarına bakan dünkü nalbandın işini bugün yüksek tahsilli ve yetkili veteriner görmektedir.

İşle alâkalı olanlar, başka bir noktadan da sınıflan-dırılırlar: İşverenler (Patron), iş yapanlar (İşçi). Bura-da kolayca söyleyiverdiğimiz bu masum sınıflama, Bü-yük Endüstrinin XVIII. asırda kurulup XIX. asırda sür'-atle ilerlemesinden sonra dünya sosyal hayatının en mü-

him meselesi haline gelmiştir. Siyasî rejimler bakımından bugünkü dünyanın ayrıldığı iki büyük devletler bütünü, bu yüzden meydana çıkmıştır. Birinde, Rusya başta olarak demir perde arkası ve içi Komünizmde yalnız işçi sınıfı vardır. Patron yoktur. Çünkü sermaye devletin elindedir. İkinci gurupta demokrat devletler bulunur. Bunlarda sermaye devlet elinde olduğu gibi hususî vatandaş elindedir. Onun için hem patron, hem işçi sınıfı bulunur. Demokrat devletler, birbirinin zıttı bir manzara gösteren bu iki sınıfın münasebetlerini kanunlar ve resmî - hususî teşekküllerle muvazenelemeğe çalışırlar. Hürriyet rejimini takip eden demokrat memleketlerde işçi sınıfının bilhassa ücret meselelerinde grev hakkını kullanmaları bugünün demokrat memleketlerinde en mühim politik ve ekonomik meseledir. Ayrıca istihsalın tertiplenmesi ve malı ucuza çıkarıp dışarı pazarlara satabilme keyfiyeti, işçi sınıfını işsiz bırakmama bakımından dikkatle üstünde durulan bir husustur.

İşçi bakımından memleketimizde geçen safhaları ve bugünkü durumu bilmek, Türk vatandaşı için lüzumlu, faydalı ve bazı ahvalde zarurîdir. Bu meselenin tarihine acele bir göz atarsak bizde ilk işçi ile işveren arasındaki münasebetler, birer meslek teşekkülü olan Ahi teşkilâtında ve Loncalarda görülür. Peygamber ailesine mensubiyetle iftihar eden bir nevi yiğitlik payesi sayılan Ahilik, Futüvvetin Abbasî Halifesi Nâsır Lidin-illâh (1180 - 1225) zamanında bir meslek haline getirilmiş şeklidir. Yardım ve kardeşlik esasına dayanır. Ahiler garipleri korumak, zulüm görenleri savunma gibi işler de görürlerdi. Selçuklular zamanında gelişen Ahilik, Gaziyanı Rum, Alpler, Alp - erenler zümrelerinde bir nevi dinî şövalyelik vasfı taşırdı. Hükûmet otoritesinin zayıfladığı zamanlarda Sivas'ta ve bilhassa Ankara'da siyasî iktidarın Ahiler eline geçtiği olmuştur. Biribirlerine kar-

deş diyerek bağlanan Ahiler, giydikleri şalvarlar ve başlarındaki uzun beyaz külâhla tanınırlardı. Esnaf loncalarını kurmuş olmakla kazandıkları iktisadî vasıf yanında bunların dinî - tasavvufî bir hüviyetleri de vardı. Devrinin büyük bilginlerinden ve şehirlerinden bu topluluğa katılanların bulunması mânevî cephelerini gösterir. Ahiler, Osmanlıların ilk devrindeki siyasî ve askerî hüviyetlerini, devlet esaslı surette kurulduktan sonra kaybetmiş; birer esnaf teşekkülü olarak loncalar halinde kalmıştır.

Bilhassa demircilik, dabaklık gibi el sanatları sahasında kuvvetli ve geleneğe dayanan müeyyedeleriyle müessir bir meslekî vazife görmüş olan Loncalar, Tanzimatın sonra ehemmiyetlerini kaybettiler. Hizmet akitleri ve ücret ödemeleri hakkındaki hükümleri kısmen tesbit eden Mecellenin tatbika başlanması, Loncaların eski murakabe ve nizamlama rollerini zayıflattı. Nihayet modern esnaf teşekküllerinin kuruluşu ile büsbütün sönüp tarihe karışmasına sebep oldu. Esasen Avrupa'da Büyük Endüstrinin kurulması, en elverişsiz siyasî ve iktisadî şartlar içinde çırpınan Osmanlı cemiyetinin bu ekonomik rejime uymaması, el zanaatlerinin makina sanayii-ne rekabet imkânsızlığı dolayısıyla bu türlü işçilik sönmeye mahkûm oldu. İleri memleketlerde ilk sanayi işçiliği islahatına dokuma endüstrisinden başladığı halde bizde bu tertipleme, toplu işçi çalıştıran Madenlerde görülür. İlk maden işçileri tüzüğü 1848 tarihinde yapılmıştır. Dilâver Paşa nizamnamesi denilen bu belgeden sonra 1906 da Maadin Nizamnamesi neşredilmiştir. Meşrutiyette şu kanunlar çıkmıştır: 1909 İçtimaatı Umumiye Kanunu (Bunda işçilere ait hükümler vardır). 1909. Tatili Eşgal Kanunu. 1909, Dersaadet Hamallarına Mahsus Talimat. 1910, İşçi Sandığı kurulması. 1913, Gemilerden başka yerlerde kullanılan motörler ve Kazanlar hakkında Nizamname.

Bundan sonraki safhada işçi ve işveren münasebetlerini tanzim eden ilk mevzuat, sosyal bir inkılâp hamlesini de göstermek üzere Millî Mücadele içinde meydana çıkar. 1921 de yayınlanan ve Zonguldak, Ereğli kömür havzasındaki kömür tozlarının amele menfaatine satılması hakkındaki kanun, hayırlı bir besmeledir. Yine 1921 de Havzai Fahmiyede asgarî ücretlere ait tarife tesbit edilmiştir. Cumhuriyetin ilânını takip eden yıllarda çıkarılmış Amele Birliği ve Maden Amelesi Sağlık İşleri Kanununu görürüz. İhtiyat ve Teavün Sandıkları da 1923 de kurulmuştur. 1924 de çıkan on bin ve daha fazla nüfuslu kasabalarda ve şehirlerdeki sanayi ve ticaret işyerlerinde çalışanların haftada bir gün dinlenmelerini sağlayan Hafta Tatili Kanunu, 1926 da çıkarılan Borçlar Kanununda, Mecellenin adam kiralama sisteminden hizmet anlaşması usulüne gidildiğini gösteren maddeler vardır. Bununla beraber Sosyal güvenlik fikri bu kanunda tam olarak bulunmamaktadır. 1930 da çıkan Umumî Hıfzıssıhha Kanunu içinde işçilere ait hükümler de vardır. Aynı tarihte çıkarılan Belediyeler Kanununda işçiler ve iş yerleri hakkında iş emniyetini sağlama hususunda Belediyelere vazifeler verildiği görülür. 1932 de bir kanunla Türkiye’de Türk vatandaşlarına bir kısım sanat ve hizmetlerin hasr ve tahsisi sağlanmıştır. Ulusal bayram ve genel tatiller de 1935 de çıkan kanunla tesbit edilmiştir. 1934 tarihinde çıkan İktisat Bakanlığının Teşkilât Kanununda İş ve İşçiler Bürosu kurulmak suretile bu konuya ait hükümler vardır.

1936 da kabul edilen İş Kanunu, bu mevzuatın en mühimmidir. Kimlere “İşçi” deneceği, “İşveren”in tanımlanması, “İşyeri”nin ne olduğu, Kanunun nerelerde uygulanacağı, iş akdi, işin tanzimi, işçilerin sağlığını koruma ve iş emniyeti, iş ve işçi bulma, grev ve lokavt yasaklığı ve iş ihtilâflarının halli, iş hayatının murakabe

ve teftişi sosyal güvenlik ve cezaî hükümler ve teşkilâtı bu kanunla hükümlere bağlanmıştır. Bütün bu hususları organize etmek üzere 1946 da Çalışma Bakanlığı kurulmuştur. 1947 de çıkarılan 5018 numaralı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri hakkındaki kanunla daha evvel yasak olan sınıf esasına müstenit cemiyet kurma hükmü kalkmış, fakat sınıf ideolojilerine âlet olan fenaya kullanmaları önliyecek hükümler bu sendikalar kanununda yer almıştır.

1946 da İşçi Sigortaları Kurumu, İş ve İşçi Bulma Kurumu teşkilâtlandırılmış ve İş Kazaları ve Meslek Hastalıkları ile Analık Sigortası Kanunu çıkarılmıştır. 1947 de, yukarıda söylediğimiz İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri, 1949 da İhtiyarlık Sigortası, Esnaf Dernekleri ve Esnaf Dernekleri Birliği, 1950 de Hastalık Sigortası (Analık Sigortası buraya bağlanmıştır) ve İş Mahkemeleri kurulmuştur.

1951 de çıkan İşçilere Hafta Tatili ve Genel Tatil günlerinde Ücret Ödenmesi hakkındaki kanun, Millî bayram günü olan 29 Ekimde hiç bir iş karşılığı olmayarak tam ücret alan işçilerin, yılın 66 buçuk gününde, çalıştırılmadıkları takdirde yarımşar yevmiye, çalıştırılmadıkları takdirde % 50 zamlı ücret almalarını sağlamıştır. 1952 Basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıran arasındaki münasebetlerin tanzimi, 1953 de Garson ve benzeri işçilerin hizmet karşılıkları, 1954 de Deniz İşçileri ve Öğle Dinlenmesi hakkındaki kanunlar çıkarılmıştır. Görülüyor ki, bu sahalarda Cumhuriyet Hükümetleri dikkatle çalışmaktadır. 1950 yılına kadar Türkiye'de 63 İşçi, 3 İşveren Sendikası ve Sendika Birliği mevcutken 1952 de İşçi Sendikaları ve Sendika Birlikleri $223 + 9 = 232$ ye yükselmiştir. İşveren Sendikaları da 9 a çıkmıştır. Bunlardan başka Devletimiz, pek çok milletlerarası çalışma sözleşmelerine iltihak etmiş ve bunlar çıkarılan

kanunlarla tevsik edilmiştir. Bunlar arasında şunları zikredelim

5543 sayılı Kanunla işsizlik hakkında 2 numaralı Milletlerarası sözleşmenin onanması; 4866 sayılı kanunla Ücretli İş Bulma Bürolarının kapatılması hakkındaki 34 numaralı Milletlerarası sözleşmeye katılmamız; 5448 sayılı kanunla İş ve İşçi Bulma Servisi kurulması hakkındaki 88 sayılı sözleşmenin onanması; 5835 sayılı kanunla ücretli iş bulma büroları hakkındaki 96 numaralı Milletlerarası çalışma sözleşmesinin onanması; 5834 sayılı kanunla Teşkilâtlanma ve Kollektif müzakere hakkı prensiplerinin uygulanmasına müteallik 98 numaralı Milletlerarası çalışma sözleşmesinin onanması.

Verdiğimiz bu bilgilere, belki iş ve işçi konusuyla doğrudan ilgisi olmayan okuyucularım şöyle bir göz atıp geçmişlerdir. Fakat bizde meslek şuurunun teşekkülü, Büyük Endüstrinin hummalı bir faaliyetle kurulmaya çalışıldığı bu devremizde millî hayatın en mühim meselelerinden birine parmak bastığı için bu kuş bakışı bile vatandaşlık vazifelerimizi yapmada bize yardım eder ümidindeyim. Bilhassa sigorta ve grev meselesinde kendini hissettirmeğe başlayan işçi şuuru, günün mühim sosyal konularından olmuştur.

1952 sonu istatistiklerine göre İş Kanununa tâbi iş yerlerinde çalışan işçilerimizin sayıları şöyledir:

	<i>Erkek</i>	<i>Kadın</i>	<i>Çocuk</i>	<i>Toplam</i>
Sanayi ve küçük				
sanayi	290.797	66.818	25.357	383.357
Ticaret	15.457	3.578	740	19.775
Nakliye ve muvasala	27.044	165	295	27.504
Umumî idare hizmetleri				
ve serbest meslekler	31.102	1.852	719	33.673
				464.309

1954 istatistiklerine göre bu sayı, 86.664 kadın, 423.680 erkek olmak üzere 510.344'e yükselmiştir.

Bu yarım milyonluk işçiye kanunun şümülü dışında kalmış olanları tahminî bir hesapla yine o kadar farzedip katarsak elde edeceğimiz rakam, 1 milyonu geçer ki, meslek bakımından mühim bir vatandaş zümresi demektir.

Umumiyetle türlü meslek mensupları da kendi sahalarında topluluklar kurmaktadır. Büyük yekûn tutan ve 40 binlik bir kütle olan öğretmenlerin meslekî teşekkülleri böyledir. Serbest mesleklerin kanunlarına göre kurdukları "Odalar" sosyal hayatımızda mühim bir yer alıyor. Etibba Odaları bu aradadır. On ihtisas odasından kurulan "Mühendis ve Mimar Odaları Birliği" nin 8.495 üyesi vardır. Elektrik Mühendisleri 720, Gemi Mühendisleri 110, Harita ve Kadastro Mühendisleri 95, İnşaat Mühendisleri 2.500, Kimya Mühendisleri 495, Makina Mühendisleri 1.210, Mimarlar 910, Orman Mühendisleri 925, Ziraat Mühendisleri 1.090 dır. Toplamı olan 8.495 üyeden 2.400 ü serbest, 6.096 sı devlet hizmetindedir. Bu meslekî teşekküllerden, Demokratik hayatımızın gelişmesinde büyük hizmetler beklemekteyiz.

Meslek meselelerini incelerken mesleklerden birine girecek veya girmiş vatandaşların yetiştirilmesi hususuna da temas etmeden geçemeyiz. Bizde de endüstri ve ticaret işleri, artık parmak hesapçılığını bırakıp Matematığa, Fizik ve Kimya gibi Müspet Bilimlere dayanma safhasına girmiştir. Gerek işlerin icapları ve gerek kanunların yapmayı mecburî kıldıkları muameleler bu hali bir zaruret olarak hissettirmeğe başlamıştır. Maarifimizde 1940 da başlayan Meslekî ve Teknik öğretim hamlesi; Erkek Sanat Enstitüleri ve okulları, Kız sanat Enstitüleri ve Okulları, Yapı Usta Okulları, Ticaret okul

ve liseleriyle bütün memlekette ciddî olarak eser vermeğe başlamıştır. Teknik Okula son zamanlarda bir yenisinin ilâvesi, Yüksek Mühendis Okulunun önce Maarife alınması ve sonra Teknik Üniversite haline getirilmesi, İzmir'de ikinci bir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulunun açılması, bu alandaki çalışmaları gösterir. Köylerdeki Gezici Demircilik ve Marangozluk kursları, Köylü kızlarımız için ev ve kadın işleri öğreten gezici kurslar, büyük faydalar sağlamış ve başarılı olmuştur. Terzilik Okulu, Matbaacılık Okulu, Seramikçilik, Daktilo ve Stenografi kursları, işçilere yapılan gece kursları ve yeni Moody fonundan elde edilen yardımla İstanbul, İzmit, Zonguldak'da açılacak olan işçi yetiştirme kursları (Çalışma Bakanlığı tarafından idare olunacaktır), memleketimizde yaygın bir meslekî öğretimin varlığını gösteren misallerdir. Artık teknik alanda kalifiye işçi, usta (metr) ustabaşı (kontrmetr) mühendis ve yüksek mühendis yetişmesi ileri bir usûle bağlanmış sayılabilir.

Meslekî ve Teknik Öğretim meselesini incelerken bir nokta daha gözden uzak kalmamalıdır. Onu şu soruda özetleyebiliriz:

— Madem ki çocuk ve genç, belli bir mesleğe hazırlanacaktır, onu bu mesleğe yarıyacak derslerden başkasını öğretip yormaktan, kafasını meslekî hayatları için lüzumsuz bilgilerle doldurmakta sebep nedir?

Bu tenkid, tam doğru sayılamaz. Haklı olduğu taraf, lüzumsuz nazari bilgi verme usulünü kaldırmak, boş lâflarla beyinleri doldurmamak, bunların yerine gözlem, deneme ve ihtiyaç karşılama metodunu koyup öğrenciyi aktif bir insan olmaya hazırlamaktır. Fakat unutmamalıdır ki, genci belli bir meslek hayatına hazırlıyoruz diye Ticaret Okullarını birer ticarethane, Sanat Enstitülerini birer fabrika, Kız Enstitülerini birer lokan-

ta veya şapkacı dükkânı veya terzi salonu yapamayız. Yaparsak oradan yetiştireceğimiz genç, belki iyi bir tüccar kâtibi, maharetli bir frezeci, başarılı bir ahçı, lüks bir şapkacı, zarif bir terzi olur. Olur amma istediğimiz mükemmellikte tam bir vatandaş olarak terbiye edilmiş sayılamaz. Çünkü öğrettiğimiz bilgiler ve kazandırdığımız maharetler hep mesleğe ve ihtisasa aittir. Şu halde meslek okullarında bu noksanı gidermek için “Culture Générale” dedikleri “Umumî Kültür” e ehemmiyet vermek, millî tarih ve hayat bilgilerini bu gençlere öğretmek zarurîdir. Memleketin durumunu, siyasî ve ekonomik meselelerini bilmeyen ve millî ideallerini duymayan bir iş ve meharefet adamının bu konulardaki eksikleri, içinde bulunduğu cemiyetten bağlarını koparır ve onu boşlukta dönen bir kasnak haline getirir. Ne kendisi kendini bahtiyar hisseder, ne de cemiyetin kederlerine ve saadetlerine iştirâk ederek verimli bir vatandaş olur. Meslekî terbiye, daima umumî ve millî kültürle muvazeneli bir şekilde verilmelidir.

İkincinin dozunu kaçırmak da zararlıdır. Bir zamanlar Yüksek Mühendis Okulumuzda nazari matematik dersleri bütün derslerin % 50 den fazlasını tutuyordu. Yine bir zamanlar İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulunda hukuk dersleri, asıl ticarî mahiyetteki derslere nisbetle daha üstün ölçüdeydi. Bu iki terbiyenin dereceleri iyi tanzim edilmek lâzımdır. Muhakkak olan taraf, meslekî okullar hangi çevreye ve hangi cins müesseseye adam yetiştiriyorsa o çevrelerle sıkı münasebetlerini anlayışlı ve pratik bir şekilde devam ettirmelidirler.

Bizde evvelleri yanlış bir düşünce vardı. Her devlet mercii kendine lâzım olan elemanları kendisi yetiştirmek isterdi. Hukuk Fakültesini Adliye, Mühendis Okulunu Nafia; Tıp Fakültesini Sıhhiye; Deniz Okullarını

Bahriye; Maliye Meslek Okulunu Maliye Bakanlıkları kendi emrinde bulundurma arzusunda idi. Bu yanlış düşünceye karşı esaslı ve fiilî hareket yine Maarifimizde 1939 dan sonra görüşülmüştür. Bu cins okulların mühim bir kısmının Maarife geçmeleri bu tarihten sonradır. Bir memlekette terbiye belli bir zihniyetle ve aynı prensiplere dayanılarak yürütülmelidir. Bu zihniyete merci olan otorite, umumî direktifleri verecek halde bulunmalıdır. Nitekim özel öğretim de ancak böyle selâhiyetle kontrol edici bir merkez bulunduğu takdirde hür bir terbiye anlayışı ile yeni metodlar uygulayan yeni öğretim ocakları kurabilir. Dünyanın en demokrat memleketlerinde bile öğretim hürriyeti demek, öğretim başıbozukluğu demek değildir. Bütün bu mühim ve nazik meselelerin bir an önce çözülebilmesi, sade nazariyat adanı olmayan, yapıcı ve kurucu Türk Maarifçilerinin yetişmesine bağlıdır.

Bu bahiste bir nokta daha kalıyor ki, o da “Umumî hayat içinde bu çalışma guruplarının meslekî ahlâkları nasıl olacaktır?” sorusunda özetlenebilir. Meslek vicdanının teşekkülünde “Meslekî guruplar” en mühim rolü oynanlar. Meselâ İngiltere’de hekimlerin meslek ahlâkı onlara diplomalarını veren profesörlerin meslekî otoriteleriyle tanzim edildiği gibi. Yeni yetişen mühendisler de Mühendisler Birliğine girmeden resmî ve hususî müesseselerde iş alamazlar. Bizde de Esnaf Birlikleri, Etibba Odaları, Mühendisler Odaları, bu vazifeyi görmek üzere hususî kanunlarla organize edilmişlerdir.

Sırf menfaat üzerine kurulup işleyen müesseselerde meslek ahlâkının ahlâkî vicdana dayanması kolay değildir. Sosyolog Durkheim bu durumu şöyle ifade eder:

“Meslekî ahlâk o kadar az şeyden ibarettir ki, varlığı ile yokluğu bir gibidir. Bugün, böylece ahlâkın dı-

şında kalan, vazifenin düzenleyici tesirlerinden tamamiyle âzade bulunan bütün bir kollektif faaliyet dünyası mevcuttur.”

Üzüntülü ve şikâyetçi bir eda ile söylenilmiş bu hali, normal iş hayatının mahiyetine tamamiyle uygun görenler olmuştur. Onlara göre ekonomik anlaşmaların kendilerinden çıkan ve kendi cinsinden olan bir nizamı vardır. Bu nizam, hiçbir ahlâkî görüşe ihtiyaç olmadan kurulup gider. “Ekonomizm” ismi verilen doktrin, böyledir. Nitekim Sosyalizm de böyle demektedir. Yalnız Sosyalizm, fert ve aile mülkiyetini tahdit etmekte ve sermayeyi derece derece devletin eline vermektedir. Durkheim buna da şöyle cevap veriyor:

“Mülkiye teşkilâtının derinden değişmesi pahasına da olsa bu özelliği muhafaza etmek imkânsızdır. Sosyal bir müessese, bir ahlâk disiplini olmadan yaşayamaz. Çünkü bu olmazsa ortada ancak birbiriyle mücadele eden fert iştahaları kalacaktır. Tabiî olarak bu doymak bilmez iştahaları düzene sokan bir şey de bulunmazsa onlar kendiliklerinden nizama girecek değildir.”

Hâdiseler Durkheim’i pek de haksız çıkarmıyor. İleri şekilde endüstrileşmiş bir cemiyet olan Amerika’da ve Avrupa’da girişte işaret ettiğimiz mâneviyet ihtiyacı maddî sıkıntıların tepkisi olarak buna bir delil olabilir. Sosyolog, fikirlerini ifadeye şöyle devam etmektedir:

“Avrupa cemiyetlerinin bugün izdirabını çektiği buhran, işte buradan geliyor. Ekonomik hayat, iki yüz yıldan beri görülmedik bir gelişmeye kavuşmuştur. Şimdiye kadar hor görülerek aşağı sınıfların eline bırakılan ikinci derecedeki yerinden birinci sıradaki bir yere yükselmiştir. Görüyoruz ki, askerlik, idare, din müesseseleri, gitgide onun önünde geriliyor. Yalnız ilmî fonksiyonlar onunla mevki kavgası edebiliyorlar; fakat il-

min de, bugünkü cemiyetlerin gözünde, pratik gayelere, ekonomik mesleklerin işine yaradığı ölçüde bir değer ve itibarı vardır. Bâzı kimseler tamamiyle endüstrileşmiş olacak cemiyetlerden bahsetmişlerdir. Bunda pek de haksız değillerdir. Cemiyet hayatının bütününde böyle bir yer tutmağa çalışan bir faaliyet şekli, kendine mahsus bir ahlâk düzeninden âzâde olamaz. Aksi halde, bundan bir anarşi doğar. Bu şekilde meydana çıkan kuvvetlerin tabii gelişmeleri nedir; bu da bilinmiyor. Çünkü kimse onlara nerede durmak gerektiğini söyleyemiyor. Böylece bu kuvvetler, yekdiğerinin sahalarına saldırmak, karşılıklı olarak birbirini atmak ve yok etmek isteyen bir takım zıt hareketlerle çarpışmaktadırlar. Şüphesiz, kuvvetliler zayıfları ezmeğe, yahut da hiç olmazsa, boyunduruk altına almaya muvaffak olurlar. Fakat böyle bir boyunduruk altına giriş, hiç bir ahlâkın tanımadığı bir intikam günü ümidiyle baskı altında kabul edilen bir haldir. Bu tarzda imza olunan barış anlaşmaları geçicidir. Ruhları sulha götürmeyen mütarekelerdir.”

Durkheim’ın bu mütalâaları yarım asra yaklaşan zaman önce hâdiseleri objektif görmeye çalışan bir bilginin tehlike işaretleridir. Bundan sonraki hâdiselerde milletleri anlaşmağa ve birleşmeğe götüren fikirleri anlattığımız zaman bu tehlikeyi bertaraf etmek için Demokrat âlemin sarfettiği gayretleri göreceğiz.

Fransız Sosyoloğu Durkheim’ın görüşlerini yarım asır sonra yaşayan Alman Sosyoloğu Hans Frerey’in görüşleriyle tamamlıyabiliriz. Büyük bilgin, “Endüstri Çağı” isimli kitabının “Mânevî meseleler” e ayırdığı bölümünde şöyle diyor

“Ben şöyle bir iddiada bulunmayı göze alacağım: Bugün artık hiç kimsenin, içinde hayatımızın geçtiği sosyal bütünü tam olarak görmesine imkân yoktur. Men-

faat bağılılıklarından ve menfaatleri temsil edenlerden hemen hemen görünmez bir bağı kurulduğunu ve bunun içinde, ekonomi pazarları için olsun, politika kavgaları için olsun, ayrı ayrı gurupların organize edildiğini söylemiştim. Herbirimizde bu teşkilâtçı sistemin bir nevi cihaz olduğu duygusu vardır; bu sistem gerçi işliyor, ama bir makina gibi işliyor, insan da onun içinde artık hür bir kişi değil, bir çarkın dişlisidir. Bu hakikatte bütün modern Kültür - Kritiğinin ana fikri olmuştur. Hemen her zaman şöyle bir düşünce dile getiriliyordu: Şimdiye kadar hep endüstri toplumunun sosyal âleti haline gelmiş insanlık, henüz hiçbir moral (mânevi, ahlâki) düzen kazanamamıştır. Hattâ çok zaman bu bağlantının olabileceğinden bile şüphe edilmiştir.”

Profesör Freyer’in anlattığı durum, memleketimiz için de böyledir. Bir taraftan köylünün kalkınması, diğer yönden endüstrileşme hareketi, Türk insanı toplum içinde fert olarak yeni hayata intibakta yeni cehitlere mecbur etmekte, bilhassa kasabalı ve şehirlileri, geçimde çok kere sebeplerin farkında olmıyarak sıkmakta, eski durgun hayata nisbetle rahatsız etmektedir. Mânevî ve dinî kıymetlere sığınma, büyük ölçüde bu tedirginlik duygusunun fert ruhlarında yarattığı tepkilerden doğmaktadır. “Nereye gidiyoruz, ne olacağız?” kaygusunun cevabını, durumun farkında olmıyan fertler değil, sosyal olayları objektif olarak inceleyecek bilim dalı verecektir. Bizde henüz Sosyal Bilimler bu olgunluğa ermiş olmadığı için günümüzün durumunu iyi kavrayamıyoruz. Politik mücadelelerin bu derece sert oluşu menfaat çarpışmalarından çok, muhatap kütle ile bilginlerimizin bu konulardaki anlayış ve anlatış zaaflarından gelmektedir. Sebepler bilinmedikçe neticelere göre vaziyet almak güç olacaktır.

Dördüncü Kapi

TOPLULUKLAR VE
TOPLULUKLARIN
BİRLİĞİ

Dördüncü K a p ı

TOPLULUKLAR VE TOPLULUKLARIN BİRLİĞİ

"Çalışmaları, başkalarının çalışmaları-
na katılan her varlık, sosyal bir çev-
re içindedir. Onun yaptığı ve yapabile-
ceği her şey başkalarının isteklerine,
beğenmelerine bağlıdır."

John DEWEY

İNSANLIK nasıl ve ne zaman doğdu, bilemiyoruz. Esasen bütün varlıkların ve sosyal müesseselerin çıkış-
ları hakkındaki bilgimiz birer tahminden ileri geçemi-
yor. İnsan, Âdem'den, yani tek kaynaktan gelmişse ço-
ğalışı ne şekilde ve nekadarda zamanda olmuştur, tahmin
bile edemiyoruz. Acaba insanların konuştukları diller
tek kaynaktan mı, yoksa türlü kaynaklardan mı türe-
miştir; buna da kesin bir şey diyemiyoruz. Böyle ol-
duğuna göre asıllar ve kaynaklar meselesini ait olduk-
ları ilimler tetkik edip türlü teoriler söyleyedursun, biz
bildiğimiz devirlerden, yani Tarihî zamanlardan günü-
müze doğru gelerek gördüklerimiz üstünde fikirlerimizi
yürütelim.

Herşeyden önce şu soruya cevap vermeliyiz

— İnsanlar, yer yüzünde azalıyorlar mı, çoğalıyorlar

mı? Topluluk hayatı mı ilerliyor, dağınık hayata doğru mu gidiliyor?

Evvelâ bu sorunun birinci kısmını alalım. İnsanlar, tereddütsüz söyliyelim ki, durmadan artmaktadırlar.

Son 300 yılın gelişmesini ele alırsak şu durumu görürüz: 1650 ye doğru aşağı yukarı dünya nüfusu 600 milyon, 1850 de 1.200.000.000, 1950 de 2.400.000.000. Tarihlerle dikkat edilince görülür ki insanların bir misli artmaları için 200 yıl geçmiş. Fakat bundan sonra bir kere daha bir misli artmak için yalnız 100 yıl kifayet etmiş.

Bu artma olayı, insanlık tarihinde önemli bir safhadır. Bu konudan bahseden Alman Pedagoğu Dr. Goltfried Hausmann şöyle der:

“Bu artmayla beraber giden şümûllü ve derinlere inen tesirler, Avrupa'dan öbür kıtalara geçince bütün dünyada görülmeye başlamıştır. İnsanlar saflarına sıkıştırmaya koyulmuşlardır. Gittikçe daralan yaşama alanlarında, yüksek bir iç basınç meydana gelmiş; bu basınç, sosyal ve ekonomik devrimlerle kendini göstermiş; fakat ilkin kısmen güç ve sömürge yerleşmeleriyle bertaraf edilebilmiştir. Bundan sonra basınç, şimdi birbirini karşılıklı olarak sıkıştıran uluslar ve devletler arasında gerginliklere, sürtüşmelere sebep olmuş ve sonunda Cihan savaşlarının politik âfetleriyle boşalmıştır. Beşeriyetin hakikî müşterek tarihi, belki bu fırtınalı gelişmenin herhangi bir ânında başlamıştır. Herhalde şu muhakkaktır ki, bu andan itibaren en ücra kabilelerde bile, bütün dünyayı kaplıyan kuvvet alanlarıyla hiç temas etmiyen Tarih, olamayacaktır. Hepimiz aynı kabın içindeyiz.”

Uzağa gitmeğe ne hacet! Avrupa milletlerinin daha XVII. asırdaki nüfus durumlarını şöyle böyle biliyo-

ruz. İngiltere’de, Fransa’da, Rusya’da ve diğer yerlerdeki insan sayısı, bugünkü nisbetle belki dörtte bir bile değildi. Paris ve Londra’nın şehir olarak o zamanki durumları malûmdur. Bugün birinde dört, diğerinde sekiz milyon insan var. Halbuki eskiden bu şehirler, ne kadar küçüktüler? Avrupa’da herşeyden çok görülen bu artış, din ve kültür birliğine ve yüksekliğine rağmen dünyanın başına patlıyan en korkunç kanlı savaşların sebebi olmuştur.

Nüfus artması bahsinde Amerika en canlı misâldir. Her tarafı denizlerle çevrilmiş bu koskoca kıtada keşiften önce medenî vasıtaların, münasebetler ve ulaştırma araçlarının iptidailiği orada pek az insanın yaşamasını mümkün kılmıştı. Kristophe Colomb’dan beri bu bölgeye gitmiş olan ilk Avrupalı göçmenlerin anlattıkları, bunu gösterir. 1840 da bütün kıtanın nüfusu 30 milyonu bulmamış iken bugün bu nüfus 320.000.000 a varmıştır. Son asra kadar onun ihtiyar ettiği kabuğuna çekilme hali, 1914-1918 Cihan savaşında bozulmuş; bugün o da dünya mücadelesinin başında yer almaya mecbur kalmıştır.

Hasılı dünyanın her tarafında insanlar durmadan artmaktadır. Nitekim memleketimizde de bunu görüyoruz:

1927	13.648.270
1935	16.158.018
1940	17.820.950
1945	18.790.174
1950	20.947.188
1955	24.111.778

1927 den başlayarak 1935 den sonra beşer yıl ara ile yapılmış olan sayımlarda artış nisbeti 1927-1935 de

21.02, 1935-1940 da 17.03, 1940-1945 de % 10.5, 1945-1950 de 22.09 dur. Son sayımda ise bu nispet, % 30 yükselmiştir. Burada en düşük nisbetin harp yıllarına, en yüksek nisbetin son beş yılda olduğu açıkça görülmektedir. Yüz ölçümü 767.119 Km² olan yurdumuzda 1927 de bir kilometre kareye 18 nüfus düştüğü halde 1950 de bu da 27 ye yükselmiştir.

Bütün dünyada dikkati çeken başka bir hareket de köylerden şehirlere ve büyük merkezlere doğru olan akındır. Esasen büyük endüstrinin fazla geliştiği yerlerde ziraat makineleşmekte ve büyük çiftlikler kurulmaktadır. Böyle olunca köy, şehir vasfını almaya doğru gidiyor. Orta ve Kuzey İngiltere'de gezdiğim zaman, yolların birbirine bağlı mahalleler haline gelen küçük kasabalardan geçtiği dikkatime çarpmıştı. Eski tablolarla hayranlıkla seyrettiğimiz sâkin, az insanlı ve köy karakterli yerler kaybolmak üzeredir.

Köyden şehire akın, kendi memleketimizde de görülüyor. Köylerimizin nüfusu 1927 de 10.342.391 den 1950 de 15.666.975 e yükseldiği halde artış nisbeti % 75.08 den % 74.08 e düşmüştür. Buna mukabil şehirlerde nüfus artışı % 24.02 den % 25.02 ye çıkmıştır. Bunun büyük şehirlerimizdeki nüfus artımı nisbetinde de görebiliriz. İstanbul'un nüfusu 1927 de 696'857 iken bugün 1.214.616 olmuştur. Nitekim aynı tarihte Ankara 74.553 iken, bugün 453.151 e varmış; İzmir 153.924 den 286.310 a, Adana 72.577 den 172.465 e, Eskişehir 32.341 den 122.755 e, Bursa 61.690 dan 131.336 ya, Gaziantep 39.998 den 97.144 e yükselmiştir. 1950 den bu yana yurdumuzda endüstri faaliyeti daha da arttığına ve çalışma sahası ehemmiyetle genişlediğine göre köyden şehire akış, bugün büsbütün çoğalmış olmak gerektir.

Görülüyor ki, bütün dünyada ve kendi memleketi-

mizde artmaya ve toplanmaya doğru bir hareket vardır. Eskiden hastalık, bilhassa tâunlar ve sıtmalar, depremler, esasen az olan nüfusları yiyip bitirdi. Bugün onlar ya yok, yahut onarıcı tedbirler eskisi ile kıyas edilemeyecek bir tesirde. Ölüm nisbeti de medenî memleketlerde gün gün azalmaktadır. Sosyal yardımlar ve türlü sağlık tedbirleri bunu temin etmektedir. Şu halde en şiddetli harplerin belli zamanlarda büyük nüfusları birden yutmasına rağmen, insan, bütün dünyada gıda maddelerinin %9 artmasına karşı %13 nisbetinde çoğalıyor. Toprak kıymetlendiği için mesken münferit evler olmaktan çıkıp büyük bloklar halinde binalara geçiyor; telli, telsiz telgraflar ve telefonlar, radyolar, televizyonlar, sestan daha hızlı giden uçaklar ve diğer ulaştırma vasıtaları insanları hergün daha birbirine yaklaştırıyor. Dünya, hergün biraz daha ufalan bir müşterek insan meskeni haline geliyor. İnsanlar arasına demirden daha da kuvvetli perdeler koymaya nekadarsa çalışırlarsa çalışsın “Tek Dünya” yolundayız. Büyük bir milletler ve devletler bütünü vücuda gelmek üzeredir.

Enternasyonalizm, hangi şekilde olursa olsun, millet bütünlüklerini bozamıyor. Coğrafi bütünlükler, milletleri birbirine yaklaştırmada umulan tesiri yapamamaktadır. Kıta olarak Avrupa Birliği, Asya veya Amerika Birliği, bütün gayretlere rağmen gerçekleşmemiştir. Avrupa, Asya’ya nisbetle az sayıda milletlerden mürekkep olduğu halde böyle bir birliğe eremiyor. Tarihteki gelişmeleri, kültürleri ve menfaatleri bunu önlemektedir. Buna mukabil torpraklarında başlı başına bir kıta tutacak nüfusta milletler vardır. Onların da böyle oluşları birleşmelerini engelliyor.

Ortaçağda görülen din birlikleri fikri ise bilhassa XIX. asırdan bu yana reel kuvvetini kaybetmektedir.

Çağımızın en korkunç iki savaşı, başlıca Hristiyan milletler arasında olmuştur. Yok edici ateşli vasıtaları birbirlerine karşı “Allah yarattı” demiyecek şiddette kullanmaktan sakınmıyanlar arasında aynı din, hattâ aynı mezhepte olan milletleri gördük. İslâm âleminde Atatürk’le ve Türk İstiklâl Savaşıyla başlayan kurtuluş hareketleri, İslâm bütünlüğü amacından önce millî dâvaların halli şeklinde meydana çıkıyor. Ayrıca dil gibi önemli bir iştirak imkânı olduğu halde Arap dünyası bağımsız milletler olma yolundadır.

Coğrafî ve manevî sebepler ne olursa olsun, Millet bütünlüklerinde insanlık için her çeşit toplayıcı ideal-ler, ancak millet fikrinin mahfuz kalması şartıyla gerçekleştirilecek şekilde görünüyor. Milliyet duygusu, beşer toplulukları için bir nevi sosyal içgüdü olmuştur. Bu duyguya dayanarak ve bu duyguyu daha üstün birliklere götürmekten alıkoymıyacak şekilde terbiye ederek insanlık ülküsüne doğru yürümek en güvenli yol olacaktır. Bunun için gerek bizde, gerek dünyanın diğer yerlerinde milliyet fikrinin iyi anlaşılması ve düşmanlıklara değil dostluklara götürücü olması müsterek dileğimiz olmalıdır. Artık “Millet” fikrini incelemeye başlayabiliriz.

MİLLET

“Millet lisanca, dince, ahlâkça, bediîyatça müşterek olan, aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bir zümredir. Milliyette şecere aranmaz. Yalnız terbiyenin ve idealin milli olması aranır.”

Ziya GÖKALP

MİLLET, Arapça bir kelimedir. Yol ve bundan genişleyerek din ve şariat mânasına gelir. Zaten “Din”, “bağ”, “şariat” de cadde anlamındadır. Garp dillerinde hemen müşterek olarak kullanılan “Nation” Lâtince “Natio” kelimesinden alınmıştır. “Natio” sözünde doğmak ve menşe olmak kavramı vardır. Bizim çocukluğumuzda mekteplerde “Din ve millet ikisi birdir” diye okutulurdu. O zaman “Millet” Din mânasına alınırdı. “Millet-i İslâmiye” tâbiri, bütün müslümanları anlatmak için kullanılırdı. Bu gün o mânaya “Ümmet” kelimesi kullanılmaktadır; “Ümmet-i Muhammet” terkinde olduğu gibi. Bir din sâliklerinin bütününe “Ümmet” denilir. Millet, şimdi tahlilini ve tarifini yapacağımız ve her gün kullandığımız anlamdadır. “İslâm milletleri” demek, dini müslüman olan Türk, Arap, İranlı, Efganlı, Pakistanlı, Cevalı, Afrikalı milletler demektir. Hepsine birden “İslâm Ümmeti” deriz.

Millet kavramını iyi anlamak için hepimizin bildiğimiz belli milletleri müşahhas olarak alıp onu hangi unsurların teşkil ettiğini araştırmak, bizi maksadımıza daha sağlam ulaştıracaktır. Meselâ komşumuz Yunanlıları ele alalım. Yunanistan denilen memlekette oturan Ortodoks mezhebindedir. Dilleri grekçedir.. Tarihleri eski Yunan tarihinin ilk çağlarından başlar. Emelleri, idealleri birdir. Yunanlılar aynı hayat maksadı uğrunda birleşmiş 8 milyon insandır. Dikkat edince görürüz ki bunda Yunan milletini vücade getiren unsurlar din, dil, ırk, menfaat, ülkü ve tarih birlikleridir.

Bugünkü İtalyan milletini aldığımız zaman onda da aynı unsurları buluruz. Kırk beş milyon İtalyan aynı dili konuşur, hemen hepsi katoliktir. Kendi aralarında muhtelif zamanlarda ayrı ayrı devletler kurup birbirleriyle mücadele etmiş oldukları halde bugün o ayrıklar silinip maziye intikal etmiş; aynı tarih duygusunu taşıyan aynı soydan (Lâtin), maddî hayat menfaatleri müşterek bütündür. İtalyanlar için, İtalya dediğimiz ülkede bağımsız bir devlet kurmuş bir millettir, diyebiliriz.

Başka bir millet tipi alalım. Meselâ Fransızlar. Fransızlar da Lâtin soyundandır. İtalyanca gibi aynı kaynaktan gelen bir dili konuşurlar; onlar da Katoliktir. Fakat bu birleştirici gibi görünen unsurlara rağmen Fransız, İtalyandan ayrı millettir. Çünkü dil kaynağı bir de olsa ayrı edebiyat ve kültürleri vardır; menfaatleri ayrıdır. Tarihleri başka, asırlardan beri üstünde oturdukları ülkeler başkadır. Menfaatleri ve hayat hedefleri yekdiğerinden müstakildir. İspanyollar içinde hemen aynı birlikler ve aynı ayrılıklar görürüz. Bu sebeple her biri ayrı ayrı birer millettir.

Almanlara gelince, çok eski zamanlardan bu yana

ırk, menşe, dil, din ve mezhep birliği olduğu halde irili ufaklı devletler halinde yaşadıkları için tam bir millî birlik vücade getirememişlerdi. 1815 ile 1871 arasında konfederasyon tecrübeleri, türlü ayaklanmalar ve yeni Reich'in kuruluşu ile geçen dalgalı bir devreden sonra Fransız İmparatoru Napoleon III. ün, aslı Cermen olan Avusturya ile birleşerek Almanya'dan toprak talebinde bulunması ve diğer siyasî sebepler meşhur 1870-71 harbini doğurmuş, bu millî tehlike karşısında Alman birliğinin tamamlanmasını sağlamıştır. Ordular toplayan Güney Alman devletleri, Fransa'ya karşı kazandıkları müşterek zaferden sonra diğer Alman devletleriyle birleşmişlerdir. 18 Ocak 1871 de Prusya Kralı, yeni kurulan Büyük Alman devletinin imparatoru ilân edilmiştir. Bismarck'ın eliyle kurulan bu devlet, Alman millî birliğini sağlamıştır. Millet teşekkülünde bütün unsurların mevcut olmasına rağmen ayrı devletler halinde bulunuşu millî birliğe engel olduğuna ve siyasî ayrılık ortadan kaldırılıp birleştirildiği zaman büyük bir millet birliği kurulmasına bu mühim olay, en tipik bir misaldir. Almanya'nın bu günkü hali gayri tabiidir. İki parçaya bölünüp birinin demir perde arkasında kalması ve diğerinin bağımsız, demokrat bir devlet teşkil etmesi, aslında tek olan bir milletin yapma olarak bölünmesine devamlı bir sebep olamıyacaktır. Millî şuur, birgün millî devleti kuracak, Alman birliğini yeniden vücade getirecektir.

Bir de İsviçre'ye bakalım. Orada üç dil konuşulur: Almanca, Fransızca, İtalyanca. Irk kaynakları Cermen ve Lâtin olmak üzere ayrıdır. Fakat İtalyanca konuşanlar İtalyanlara, Almanca konuşanlar Almanlara, Fransızca konuşanlar Fransızlara yakın oldukları halde hepsi aynı emelde toplanmışlar ve ayrı bir millet teşkil etmişlerdir. Üstelik her üç zümreden olanların bir kısmı

protestan, bir kısmı da katoliktir. En sert mezhep mücadelelerinin vuku bulduğu bu memlekette ne dil, ne din birliği olmadığı halde milli hisler ve milli menfaatlerdeki birlik, İsviçre millet bütününe vücade getirmeğe yetmiştir. Bu dört buçuk milyon insanın kendi millî varlığını savunma için İkinci Dünya harbi sırasında gösterdiği gayret ve her İsviçrelinin kendini bu savunmada vazifeli hissedışı, hayranlıkla ve takdirle görülmeğe değer bir keyfiyettir.

Başka bir tip millet alalım: Birleşik Amerika milleti. Burada Amerika'nın keşfi sırasında oturan koyu derili yerlilerden başka olanlar, Avrupa'dan hicret etmiş, türlü milletlerden insanlardır. Fakat hicret ettikleri bu diyarda yaşamak için tabiatle yaptıkları sert ve devamlı mücadele, birbirlerine karşı giriştikleri amansız menfaat savaşları, bir zamanlar bu bomboş topraklar üstünde bugün 161 milyonluk en medenî bir milletin vücut bulmasına sebep olmuştur.

Geldikleri zaman dilleri başka başka olduğu halde İngilizceyi umumî dil olarak kabul etmişler (Bismarck bu kabulü XVIII. asrın en mühim olayı sayar) ve bu dil, artık onlar için İngilizce olmaktan çıkmış, kendi milletlerinin adına bağlanarak "Amerikanca" olmuştur. Şu halde ırk itibariyle bu memleketteki ayrılıklar aşikârdır; büyük çokluk Protestan olduğu halde 15 milyon Katolik vardır. Ayrı ayrı devletlerin birleşmesinden vücade gelmiştir. Koyu derilileri kendilerinden ayrı tutuş, Kuzey ve Güney Amerika halkı arasında iç muharebeyi doğurmuştur. İnsanlar arasındaki eşitlik prensibini güden büyük demokrasi lideri Lincoln bu uğurda hayatını vermiştir. Fakat bugün koyu derililer Amerikan hayat ve kültürüne daha çok karışarak kendilerini Amerikan vatandaşı olmak üzere daha kuvvetle kabul ettirmekte ve ırk ayrılığı da yavaş yavaş silinmektedir.

O halde Amerikan milletini yapan asıl unsurlar hangileridir?

Dil sonradan birleşmiş; ırk hâlâ ayrı. Bütün bunlar yanında din ve hayat birliği, emel birliği, çok uzun olmakla beraber tarih beraberliği, menfaat eşitliği ve Amerikan kültürünün orada yaşayan milyonların ruhunda uyandırdığı ideal, “Amerikalı vatandaşı” yaratmıştır. Aynı kıtada yaşadıkları halde Lâtin Amerika, Anglo-Sakson Kültüründen ayrı ve din olarak Katoliklikten kuvvet aldığı için müstakil bir milletler bütünü teşkil etmektedir.

Modern anlayışla millet olma hareketi, İngiltere’de Tudorlarla başlar. Karısı Kraliçeyi boşamasına müsaade etmeyen Papalığa karşı baş kaldıran Henri VIII. ile dinde, kraliçe Büyük Elisabeth’le ticarette gelişme halinde bulunduğu görülür. Protestanlığın kabulü İspanyol Arınadasının yenilmesi, deniz aşırı ticaret, İngilizleri bir bütün haline koyan müessirlerdir. Bu birlik, Stuvartlara karşı yapılan mücadelede muvakkat zaman için parçalanmışsa da 1688 de yeniden kurulmuş ve Marlborough, büyük Pitt ve Nelson’un zaferleriyle kuvvet bulmuştu. Napoléon’a karşı kazandıkları Waterloo’dan sonra milli gururları son haddine varan İngilizler, askerlikte, ticarette, zekâ ve hattâ fazilette diğer bütün milletlere üstün oldukları kanaatine varmışlardır. XVIII ve XIX. asırları dolduran İngiliz emperyalizmi ile İngiliz gururu şeklinde tecelli eden İngiliz milliyetçiliği karşılıklı olarak birbirini beslemişlerdir. Fakat Birinci ve son İkinci Dünya harbinde Almanlarla döğüşükleri zaman Amerikan yardımı olmaksızın düşmanlarına tam bir galebe sağlayamamaları İngiliz azmini artırmış, fakat dillere destan olan İngiliz gururunu kırmıştır. Gal ve İskoç ellerindeki vatandaşları, hattâ Kuzey İrlandalılar. dilce ve soyca İngilizlerden başka oldukları halde millî

bir varlık olarak Britanya Millî bütününü teşkil ederler. Ayrı ırk kaynaklarından gelen bu ulusların birliğinde tarih kadar coğrafya, belki bundan da ileride yaşama menfaati etkili olmuştur.

Bu misalleri çoğaltabiliriz. Hangi millet hatırınıza gelirse gelsin onda anlattığımız bu unsurlardan bir kısmını bulacak, bir kısmını bulamıyacaksınız. Fakat göreceksiniz ki, hepsinde “Vatan” dediğimiz müşterek durak ve millî his dediğimiz müşterek ideal olmadan millet vücade gelemiyor. Aynı topraklar üzerinde oturup da böyle bir hisse ermemiş insanlar, yeryüzünde mevcut olmuşlardır. Onlara ancak “Kütle” diyebiliriz. Millet sayılamazlar. Millet, hukukî olmaktan ziyade sosyal bir tâbirdir ve millet olma, sosyal bir olaydır.

Söylediğimiz unsurlar, eski çağlarda halk dediğimiz topluluklarda belki bir içgüdü, gizli bir kuvvet halinde vardı. Fakat İlkçağ imparatorluklarını teşkil eden büyük kütleler içindeki türlü kavimlerde bunun tezahürünü göremiyoruz. Ortaçağ, en belirli cemiyet vasfını dinlerde göstermiştir. Haçlı seferleri, bunun canlı ve kanlı misalleridir. Şu halde ilkönce “Kavim” ler, sonra “Ümmet” toplulukları vücut bulmuş demektir. XVIII. asırdan bu yana ve bilhassa Avrupa’da yeni bir anlayışla yeni topluluklar vücade gelmeğe başlamıştır. Bu hareketin kökü, Renaissance denilen ve eski Yunana giderek Humanist bir anlayışla insan düşüncesinin kaynaklarını bulup hür düşünüşü sağlayan büyük olaydadır. Ferdin tabiat ve cemiyeti görüşünde ve anlayışında peşin hüküm ve itikat baskısı tanımayan bu Yeni-Doğuş zihniyeti, tek insanın zekâsına geçirilmiş bağları kopararak hüviyetleri müphem büyük topluluklardan ziyade reel varlıkları daha müşahhas, daha kolay kavranır, beşerî realiteler üstünde düşünmeyi sağlamıştır. Müsbet Bilimlerde ve Sa-

natta ilk verimlerini gördüğümüz Renaissance, milliyet hareketlerinin doğmasında da belki geç, fakat kuvvetli bir müessir olmuştur.

Milliyet fikri benzeri fikirler gibi ilk defa filosoflar tarafından ileri sürüldü. Jean-Jacques Rousseau ve Kant, milliyeti hür iradelerin birleşmesi şeklinde izah ettiler. Fakat bu fikirler, ne bu şekilde ve ne de sırf felsefe alanında kalmadı. Meselâ hem bir politika adamı, hem hayalperest bir yazar olarak tanınan Marquis de Argenson, 1784 de yayınladığı “Fransız hükûmeti hakkında mütalâalar” isimindeki kitabında ve Hâtıralarında Osmanlı İmparatorluğuna dair keramet sayılacak fikirler söylemiştir. Osmanlı İmparatorluğu için bir plân yapar ve bunda İmparatorluğu kendini teşkil eden unsurlara parçalar ve dağıtır. Bunda bir Yunan, bir Küçük Asya, bir Suriye, bir Mısır, bir Filistin, bir Fas milliyeti düşünür. Nazariyesini Avrupa’ya da tatbik eder. Onda bir İtalyan birliği veya cumhuriyeti, bir Slav ve Cermen birliği, bir İsviçre düşünür.

Fransız İhtilâli ve İnsan ve Vatandaş Hakları Beyannâmesi, bundan da önce Amerikan İstiklâl Beyannâmesi, bu türlü fikirlerin hareket haline geçmelidir. Tarihînin en mühim ve tesirli olaylarından olarak görülebilir.

Milliyet fikrinin sosyal bir gerçek oluşuna misal olarak Avrupa tarihinden getirilecek misallerden biri de bizim tarihlerimizde Lehistan diye geçen Polonyalılarıdır. Irkça Slav olan Polonyalıları, Ruslar gibi Ortodoks değil, Katoliktirler. Slav kökünden olan dillerine Lâtin ve Cermen dillerinden pek çok kelime girmiştir. Ruslar ve Bulgarlar gibi Kiril harflerini almamışlar; Lâtin harflerini kabul etmişlerdir. Nitekim diğer katolik Slavlar, meselâ Çekler ve Hırvatlar da böyle yapmışlardır. Burada tafsîlâtına girmeyeceğimiz şekilde ve bilhassa

XVIII. asırda büyük edebiyat ve fikir adamlarının tesiriyle Polonyalılar arasında uyanan millî ruh, onları bir bütün haline getirmiş, fakat bu birleşme 1772 de Rusya, Avusturya ve Prusya arasında ilk taksime uğramalarını önleyememiştir. Bizim 1790 da Rusya ile harbe girişimizden istifade ederek Rusya boyunduruğundan kurtulma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Fakat üç yıl sonra eski hâl geri dönmüş, iki yıl sonra da, Lehistan devlet olarak büsbütün haritadan silinmiştir. Birinci Dünya Harbinden sonra yine müstakil Lehistan kurulmuşsa da İkinci Dünya Harbinde, önce Almanlar, sonra Ruslar bu devleti eritmişlerdir. Millet olmak için bütün unsurlar tam ve mükemmel olarak mevcut olduğu halde millî iradeyi temsil eden maddî kuvvet, büyük devletlere karşı duracak nisbette olmadığı ve vatanları da böyle bir harekete müsait coğrafî imkânda bulunmadığı için bugün bu millet, Rus bütünü içinde bulunmaktadır.

Millet anlayışında teori olarak dayanan esasları iki noktada toplanmış görüyoruz: Biri soy, diğeri kültür. Fransız ihtilâli ile başlayan milliyet anlamının tarih olayları içinde bu iki kutba toplanması, bilhassa 1870-71 harbinden sonra, yenen Almanların yenilen Fransızlardan Alsace-Lorraine'i almalariyle kendini gösterir. Meşhur Fransız tarihçisi Michelet "Avrupa önünde Fransa" isimli eserinde ırk teorisini tenkit ederken öbür taraftan Alman tarihçisi Lanke, Etnoğrafyaya ve Tarihe dayanıyordu. Mommsen "Biz bizim olanı istiyoruz; ne az, ne çok..." diyordu. Halbuki Alman tarihçisine Fransız tarihçisi şöyle cevap veriyordu: "Vatan sevilen şeydir. Alsas, belki ırkça ve dilce Almandır. Fakat milliyet ve vatan duygusu bakımından Fransızdır. Sanki onu Fransız yapan şeyi bilmiyor musunuz? O şey, Louis XIV değil, bizim 1789 ihtilâlimizdir. O andan beri Alsas bizim mukadderimizi takip etmiş bizim hayatımızı yaşamış-

tır. Biz ne düşünmüşsek o da onu düşünmüştür; biz neyi hissetmişsek o da onu hissetmiştir. Zaferlerimizi ve felâketlerimizi, şereflerimizi ve hatalarımızı, bütün sevinçlerimizi ve acılarımızı bizimle bölüşmüştür.”

Alman dilini konuşan ve Cermen aslından olan bütün memleketleri almak hakkı olduklarını söyleyen Almanlara cevap veren Erneste Renan, ırk nazariyesini çürütmek için geri geri eski milletlere giderek orangutanlara kadar işi götürüyor ve ırkçılığın hayvanlar arasındaki mücadelelere varacağını anlatmaya çalışıyordu. 1882 de millet kavramını, meşhur olmuş şu sözleriyle tarif etmiştir:

“Bir millet, bir ruhtur; ruhî bir ilkedir. Aslında birbirinin aynı olan iki şey bu ruhu ve bu ruhî ilkeyi vücuda getirir. Biri mazide, öbürü haldedir. Biri zengin bir bütüne müşterek sahip olma, diğeri bölünmez bir mirası kıymetlendirmeye devam etme iradesidir. Mazideki müşterek şereflere, halde müşterek iradeye malik değildir. Büyük işleri beraberce başarma ve daha da yenilerini yapmadır. İşte bir millet olmanın esaslı şartları...”

İrkçılığın en meşhur taraftarlarından biri Comte de Gobineau'dur. Aristokrat ve 1789 İhtilâlinin aleyhtarı bir Fransız. Gobineau, Alman asaletini beğeniyor ve öğüyordu. Prusya kırallığı, eski Fransız cemiyetinde monarşinin rolünü oynayacak ve Alman birliğini kuracak kannaatinde idi. 100 sene önce, 1853 de neşrettiği “İnsan ırklarının eşit olmadığı hakkında incelemeler” isimli kitabı ırkçıların ana kaynağı olmuştur. Üç ırk kabul eder: Beyaz, siyah, sarı. En aşağısı siyah ırktır. Siyah ırktakiler, en dar düşünüş çevresinden hiçbir zaman çıkamayacaklardır. Hislerindeki tahavvüllere sert mizaçlarındaki kararsızlık ilâve olmuştur. Sarı ırk bunun tam zıttıdır. Siyahların alınları basık, sarıların tümsek oldu-

ğu gibi sarılar uzviyet bakımından zayıf ve apatiktirler. Halbuki beyazlar kudretli bir zekâyâ, fayda fikrine, nizam istidadına, hürriyet zevkine ve istibdada kaşı âsi bir ruha maliktirler. Hayatı severler, saadet duyguları kuvvetlidir.

İrkçılık fikri ve üstün millet olma dâvası, İkinci Dünya Harbinde ve onu hazırlayan devrede son haddine varmıştı. Nasyonal Sosyalizm ve Faşizm, bu fikre dayanarak kurulmuştu. Hitler, Alman milletinin 1000 sene önceden temellendirme iddiasında idi. Hayat sahasını, ırklara ve ârî olanlara göre taksim ediyor; Dünya kıt'alarını bu esasa göre taksim ediyor, Sami kaynaktan gelen Yahudileri bu fikirle aşağı görüp milyonlarcasının yok edilmesini haklı buluyordu. Neticeyi ve kendi âkiyetlerini hep gördük.

İrkçılığın bir siyaset olarak kullanılması yanında ilmî bir dayanağı olup olmadığı da düşünülmelidir. Nitekim bu, düşünülmüştür. Naziler 1933 de iktidarı, hem de seçim yolu ile ele geçirdikten sonra Nurenberg kanunlarında türlü hükümlere konu olan İrk nazariyesini tatbik koydukları vakit Çek profesörü Zollschan, Nazilerin bu tehlikeli fikirleri hakkında dünya efkârını aydınlatmak üzere Milletlerarası ilmî bir münakaşa açılmasını Başkan Mazarik'e telkin etti. Mazarik, bunun için Prag Bilimler Akademisine hemen müracaatta bulundu. Bir müddet sonra Pi. XII ünvanıyla Papa olan kardinal Paçelli de bu teşebbüsü destekledi. O zaman Milletler Cemiyeti kadrosu içinde bulunan Milletler arası Fikrî İşbirliği Enstitüsüne baş vuruldu. Fakat Milletler Cemiyeti böyle bir toplantıyı, o sırada üyesi olan Almanya'yı gücendirmemek için tasvip etmedi. İkinci Dünya harbi bittikten sonra Birleşmiş Milletler teşkilâtının Ekonomik ve Sosyal Komisyonu 1946 yılında ırk kanu-

sundaki yanlış görüşleri silmek üzere yapılacak çalışmalara ait bir program hazırlamasını UNESCO'dan istedi. Dünyaca tanınmış Antropoloji ve Sosyoloji bilginleri toplandılar, bir beyannâme hazırladılar. Bu beyannâmeyi ilmî ehemmiyeti dolayısıyla buraya olduğu gibi alıyoruz:

İrk Meselesi Hakkında Beyannâme

18 Temmuz 1950

1 — Beşeriyetin bir bütün teşkil ettiği ve insanların aynı cinse, Homo Sapiens cinsine mensup oldukları hususunda âlimler umumiyetle mutabık bulunuyorlar.

Bütün insanların bir asıldan neşet ettikleri de umumî olarak kabul edilmektedir. Muhtelif insan grupları arasında mevcut farklar, irsiyeti tayin eden maddî cüzülerin durumundaki değişikliklerle bu cüzülerin bünye değiştirmeleri,, tabiî arınma ve bir erkeğin başka bir cinsten bir dişi ile birleşmesinden doğan istihaleler gibi ayırıcı tekâmül unsurlarından çıkmaktadır.

Bu suretle az çok istikrarlı ve az çok farklı gruplar teşekkül etmiştir. Bu gruplar ayrı maksatlarla muhtelif şekillerde tasnif edilmiştir.

2 — Biyoloji bakımından Homo Sapiens cinsi, birbirinden bir veya müteaddit irsî hususiyetlerle ayrılan bir kaç guruptan teşekkül etmektedir. Fakat irsî ayrılıklara sebebiyet veren bu hususiyetler, insanın yaradılıştaki teşekkülünde görülen umumî vasıflara ve bütün insanlarda göze çarpan müşterek unsurlara nazaran çok azdır ve bu, bütün gruplar için böyledir. Hülâsa insanlar arasındaki benzerlikler, ayrılıklardan çok daha büyüktür.

3 — Biyoloji bakımından bir ırk, Homo Sapiens cinsini teşkil eden guruplardan biri olarak tarif edilebilir. Bu guruplar birbirleriyle kaynaşabilir. Fakat mazide bunu birbirinden az çok tecrit etmiş olan mânialar yüzünden bâzı fizik farklar arz etmektedir. Bu ayrılıklar, gurupların biyolojik tahriklerinde görülen hususiyetlerden neşet ediyor. Bunlar, aynı eserin çeşitli şekillerinden başka bir şey değildir.

4 — Hülâsa “İrk” kelimesi, bir gurubu adlandırmağa yarar. Bu gurupların bâriz vasıflarını fizik karakterlerin dağılışı veya toplanışı tâyin eder. Zamanla beliren bu karakterler tahavvüllere uğrar ve hattâ coğrafi veya kültürel ayırıcı unsurların tesiri ile kaybolur.

Muhtelif halk topluluklarında görülen bu karakterlerin mütehavvil tezahürlerini her gurup başka türlü hisseder. Müşahedelerimiz, peşin verilmiş hükümlerin bir gurupta vukua gelen her değişikliği keyfi ve yanlış olarak tefsire mütemayil bulunuyoruz. Bu değişikliklerin, gurupları birbirinden kesin surette ayıran esaslı farklar olarak kabul edilmesi, bundan ileri geliyor.

5 — İlmî olgular (faits) bunlardır. Fakat, ekseriya “İrk” kelimesi maalesef yukarıda izah edilen muayyen mânada kullanılmıyor. Birçok kimseler, her hangi bir insan topluluğuna indî bir şekilde “İrk” diyorlar. Bu suretle bir çok millî, dinî, coğrafi veya kültürel topluluklar, bu kelimeye verilen çok yanlış mâna yüzünden “İrk” diye vasıflandırıyor. Halbuki, gayet açık bir hakikattir ki, Amerikalılar, İngilizler, Fransızlar veya herhangi bir millet bir ırk teşkil etmedikleri gibi, protestanlar, katolikler, müslümanlar ve yahudiler de bir ırkı temsil etmezler. İngilizce veya herhangi bir dil konuşanlara filân ırka mensup bir gurup denilemeyeceği gibi İzlanda’da, İngiltere’de, veya Hindistan’da yaşayan insanlar da

bir ırk teşkil etmezler. Bunun gibi Türk veya Çin kültürüne, yahut herhangi başka bir kültüre mensup olanlara da muayyen bir ırkın fertleri gözü ile bakılmaz.

6 — Milliyet, din, coğrafya, dil veya kültür bakımından guruplar teşkil eden insan topluluklarının mutlaka bâzı ırk guruplarına tekabül etmesi de lâzım gelmez. Bundan başka bu gurupların kültürel tezahürlerinin ırka has karakterlerle ıspatı kabil hiçbir irsî münasebeti de yoktur. Irk kelimesinin halk dilinde kullanılması ile hasıl olan vahim hâtalar gözönüne alınarak bu tâbirin tamamen terkedilmesi ve “insan cinsi”nden bahsedileceği zaman “etnik gurup” tâbirinin kabul edilmesi çok temenniye lâyıktır.

7 — İnsan cinsinin bugün kabul edilen büyük gurupları hakkında âlimlerin mütalaası nedir? Antropoloji bilginleri insan ırklarını muhtelif şekillerde tasnif etmektedirler. Fakat halen bunların ekseriyeti, insan cinsinin büyük çoğunluğunu üç büyük guruba taksim etmek hususunda mutabık bulunuyorlar:

Mongoloid gurubu,

Negroid gurubu,

Kokazoid gurubu.

Bu tasnifte tebellür eden biyolojik hâdiseler, sâbit (Statique) değil, harekî (Dynamique) bir karakter arz etmektedir. Bu guruplar, vaktile, bugünkü gibi değillerdi. İleride daha da değişeceklerine hükmettirecek bir çok sebepler vardır.

8 — Bu tasnife ikinci derecede Etnik guruplar ilâvesi için çok defa gayret sarfedilmiştir. Fakat bu tâli taksimatın sayısı kakkında mutabakat hasıl olmamıştır. Bunların çoğu henüz incelenmemiştir.

9 — Bir Antropoloji bilgini ne şekilde bir tasnif ileri sürerse sürsün. hiçbir zaman zihnî karakterleri nazarı dikkate almaz. Bugün umumiyetle kabul edildiğine göre, yalnız psikolojik yoklamalar (test). bir taraftan fitrî istidatları, diğer taraftan muhit, eğitim, öğretim gibi âmillerle diğer herhangi bir unsurun tesirlerini gereği gibi ölçmeğe kâfi gelmiyor.

Fizik ve sosyal muhit şartlarının doğurduğu farkları bertaraf etmek mümkün olan hallerde ,testler muhtelif insan gurupları arasındaki fikrî karakterlerin büyük benzerliğini ortaya koymaktadır. Başka bir şekilde ifade etmek lâzım gelirse denilebilir ki, eğer kültürel muhiti muhtelif millî guruplara mensup insanlara, kabiliyetlerini göstermeleri hususunda eşit imkânlar sağlanabilirse bunlar, ortalama olarak, birbirine yakın, mukayesesı mümkün neticelere ulaşabilirler. Şu halde, son yıllarda yapılan ilmî araştırmalar Konfiçyüs'ün sözlerini teyit ediyor demektir: “İnsanların tabiatı (mayası) aynıdır. Onları ayıran, âdetleridir.”

10 — Bugünkü ilmî veriler, muhtelif halk topluluklarının veya etnik guruplarının kültürleri ve medeniyet eserleri arasında görülen farkları intaç eden sebepler meyanında irsî yaradılış farklarının (Différences génétiques héréditaire) çok mühim bir unsur teşkil ettiği hakkındaki nazariyeyi teyid etmiyor. Bilâkis, bu ayrılıkların her gurupun kültür tarihi ile izah edilebileceğini gösteriyor. *İnsanın fikrî tekâmülünde hâkim bir rol oyanayan unsurlar, öğrenme ve intibak (plasticité) has-salarıdır* Bu çift kaabiliyet bütün insanlarda mevcuttur. Bu, Homo Sapiens cinsinin karakteridir.

11 — İnsan gurupları arasında yaradılıştan gelme mizaç farklarının mevcudiyeti, kesin olarak, hiç bir za-

man ispat edilememiştir. Buna mukabil, guruplar arasında görülebilecek yaradılış farklarının mahiyeti ne olursa olsun, bunların fertlere has ve muhitten gelen farklarla geniş ölçüde silindiği muhakkaktır.

12 — Ne şahsiyet, ne de karakter “ırk” a bağlı değildir. Bütün insan guruplarında şahsiyet ve karakter bakımından birbirinden çok farklı tiplere rastlanmaktadır. Bu bakımdan bazı insan guruplarının diğerlerine nazaran daha üstün olduklarına hükmettirecek hiç bir sebep yoktur.

13 — Irkların birleşmesi hakkında toplanabilen bütün bilgiler bu birleşmelerin en eski zamanlardan beri vuku bulmakta olduğunu gösteriyor. Filhakika, ırkların teşekkülünü, inkırazını ve birleşmesini intaç eden başlıca hâdiselerden biri başka ırklara veya Etnik guruplara mensup erkeklerle dişilerin birleşmesidir. Irk birleşmelerinin zararlı biyolojik tesirleri görüldüğü hiçbir zaman ispat edilememiştir. Elverişsiz bedenî veya ruhî karakterlerin (bedenî âhenksizlik ve zihnî tereddî gibi) melezlerde tezahür edeceği hakkındaki nazariye vakıalarla hiçbir zaman ispat edilememiştir. Binaenaleyh muhtelif ırklara mensup fertler arasında evlenmeyi men ettirebilecek biyolojik hiçbir sebep yoktur.

14 — Biyolojik bir vakıa olan ırk ile bu konudaki ırk efsanesini yekdiğerinden ayırmak lâzımdır. Hakikatte ırk biyolojik bir hâdise olmaktan ziyade içtimâî bir efsanedir. Bu efsane, içtimâî ve ahlâkî sahada muazzam fenalıklar (tahribat) yapmıştır. Daha son zamanlarda sayısız insan hayatına mal olmuş ve yine sayısız izdiraplara sebebiyet vermiştir. Milyonlarca insanın normal bir şekilde gelişmesine mâni olmakta ve medeniyeti, yaratıcı unsurların işbirliğinden mahrum etmektedir. Etnik guruplar arasındaki farklara dayanılmak suretiy-

le cemiyet dışı etmek veya müsterek tedbirler almak doğru olamaz. *Esas, biyolojik ve sosyal bakımdan insanlığın bir bütün teşkil etmekte olmasıdır* Bu vakıayı kabul etmek ve binnetice hareketini ona göre tanzim etmek zamanımız insanının ilk vazifesidir. Bu, meşhur bir biyoloji âliminin 1875 de yazdıklarını kabul etmekten ibaret basit bir vazifedir.

“Medeniyet inkişaf ettikçe ve küçük kabileler daha büyük topluluklar halinde birleştikçe, en basit bir sağ duyu ferde şu gerçeği kabul ettirecek Herkes sosyal içgüdülerinden ve iyi niyetinden bütün millet efradını faydalandırmaya mecburdur. Hattâ bu milletin efradını şahsan tanımasa bile... Bu merhale aşıldıktan sonra tek milletlere ve bütün ırklara mensup insanları bu hareketten men edebilecek şey, ancak uydurma engeller olabilir.” İşte, Ch. Darwin “İnsanın Menşei” adlı eserinde böyle söylüyordu. (İkinci baskı. 1875. Sahife 187 188).

Filvaki, bütün insanlık tarihi işbirliği içgüdüsünün insanda tabii bir eğilim olduğunu göstermekle kalmıyor, bu içgüdünün diğer bütün bencil eğilimlere nisbetle daha derin kökleri olduğunu ispat ediyor. Zaten başka türlü olsaydı yüzlerce ve binlerce yıl insan topluluklarının daima daha büyük teşekküllere doğru, devamlı tekâmül ettiği görülebilir miydi?

15 — Bütün bu mülâhazaların insanlar arasındaki eşitlik meselesi üzerinde görülen tesirlerini tetkik edelim. Evvelâ gayet kesin bir ifade ile belirtmek lâzımdır ki, ahlâki bir prensip olarak ele alındığı takdirde, eşitlik bütün insanların aynı derecede kabiliyetli olduğu yolundaki görüşe hiçbir veçhile istinat etmemektedir. Filvaki, her Etnik gurupun içindeki insanların istidat bakımından birbirlerinden çok farklı oldukları açık

bir hakikattir. Bununla beraber, insan gurupları arasındaki ayırıcı farklar hakkında o derece mübalâğalı davranılmıştır ki, eşitlik prensibinin inkârına kadar gidilmiştir. Bu sebeple, ilmî bir şekilde tesbit edilmiş olan fertler ve guruplar arasındaki farklar meselesini kesin bir şekilde izah etmeyi faydalı buluyoruz

1 — Antropoloji bilginleri, yalnız fizik ve fizyolojik karakterlere istinat ederek ırkları tasnif edebilecek durumda değildirler.

2 — Bugünkü bilgilerimiz dahilinde, ister zekâ ister mizaç ele alınsın, insan guruplarının birbirinden ruhî vasıtalarla ayrıldığı hakkındaki tez de hâlen ispat edilmiş değildir. İlmî araştırmalar gösteriyor ki, fikrî istidatlar seviyesi bütün millî guruplarda hemen hemen aynıdır.

3 — Muhtelif Homo Sapiens gurupları arasında mevcut sosyal ve kültürel ayrılıkların tayininde irsî (génétique) farkların ehemmiyetli olmadığı yolundaki düşünceyi tarihî ve sosyal tetkikler takviye etmektedir. Muhtelif guruplarda görülen sosyal ve kültürel şümüller umumiyetle irsî teşekkülün değişiklikleri ile alâkalı değildir. Öyle büyük içtimaî istihaleler görülmüştür ki, irkî tipte vukua gelen şümüllere hiçbir veçhile takabül etmemektedir.

4 — Melezleşmenin, biyolojik sahada fena neticeler verdiğini ispat eden hiçbir delil yoktur. İçtimaî alanda müşahade edilen iyi veya fena neticeler sosyal unsurlardan tevellüt ediyor.

5 — Normal her fert, müşterek hayata katılmağa, karşılıklı vazifelerinin mahiyetini idrâke, müteakibil teahhüt ve mükellefiyetlere riayete kaabiliyetlidir. Muhtelif millî guruplara mensup insanlar arasında gö-

rülen biyolojik farklar, siyesî veya içtimai teşkilâtı, normal hayatı ve sosyal münasebetleri asla bozmaz.

“Nihayet, biyolojik araştırmalar cihanşümûl bir kardeşliğin mevcudiyetini ortaya koymuştur. Zira, insan, fitrî bir temayül neticesi olarak bir işbirliğine atılmak zorundadır. Bu içgüdü tatmin edilmediği takdirde fertler ve milletler bundan aynı derecede zarar görüyorlar. İnsan, tabiatı itibariyle sosyal bir varlıktır. Bu varlık şahsiyetinin tam inkişafını benzeri ile mübadelelerde bulunmak şartıyla sağlayabilir. Bu itibarla, her insan, kardeşinin koruyucusudur. Her fert, çözülmez bir surette bağlı bulunduğu beşeriyetin bir cüz’üdür.”

Millet kavramıyla ilgili olarak verdiğimiz bu umumî malûmatı yeter sayarak mevzuun bize taallûk eden kısmına geçebiliriz

Daha uzak tarihlere gitmeden Osmanlı İmparatorluğu’nun teşekkülünden başlayalım. Osmanlı devleti Osman Bey tarafından 1299 da kurulmuştur. Onun adını taşır. Osman Bey ve kabilesi Kayılardandır. Kayı boyu, Oğuzların sağ kolu olan Gün Han’dan kaynağını alır. Demek bu devletin esas unsuru, Türktür. Fakat Asya, Avrupa ve Afrika’ya yayılan büyük bir devlet haline geldikten sonra geniş ölçüde bir kavimler karışması oldu. Devlet, Teokrat bir teşkilât halindeydi ve müslümandı. Bu sebeple “Allah bir. Muhammed hak” diyen kim olursa olsun hemen aynı hakları kazanıyordu. Esasen zaptedilen memleketlerdeki halkı din ve dil değiştirmeye zorlamak, Osmanlı usulünde yoktu. İstanbul’u aldığı zaman Fatih Sultan Mehmed’in Rumlara karşı gösterdiği müsamaha, bu usulün, zaafı olmayıp kudretten ve nefse, millî ruha emniyetten geldiği şüphesizdir. Fakat bunu bir çok Garplı müellifler, yanlış anlamışlar ve anlatmışlardır. Hâlâ bazı Avrupa üniversite-

lerinde bir kısım şöhretli profesörler bunu ve benzeri olayları aynı hatalı görüş içinde mütalâa etmektedirler. Meselâ Paris Üniversitesi profesörlerinden Pouthas, pek yakında verdiği derslerin notlarında Yunanistan İstiklâlinden bahsederken asırlarca idaremiz altında kalan bu milletin dillerini ve dinlerini muhafaza edişlerini, bizim doğru dürüst ve intizamlı bir devlet kurmamış olmamızı atfeder. Dediği şudur

“Tuhaftır ki, kökü Ortaçağ sonlarına çıkan Türk hâkimiyeti altında Grekler varlıklarını muhafaza edebilsinler. Bunun sebebi, Türk devletinin kuruluşundadır. Ona tam tâbiriyle devlet bile denilemez. Belki tam bir söyleyişle bu, intizamsız bir sürü (hord) olabilir. Bir memlekete konar ve onu zaptedip sömürmekle yetinir.

Bu hükmün yanlışlığını ispat etmek için uzun uzadıya deliller göstermeğe hacetimiz yoktur. Tarihi konuşturmak, daha doğru olacaktır sanırım. Türkler, ilk defa Yıldırım Beyazıt zamanında Teodos'un ülkesine girmişlerdi. Buna bakıp 1388 tarihini başlangıç alırsak, fethi, Murat II., Fatih Sultan Mehmet devrinde devam edip Beyazıt II. devrinde tamam olan Yunanistan ülkesini tam dört buçuk asır hâkimiyetimiz altında tutmuş demektir. Fransız profesörünün dediği gibi, bir yere konup orayı sömürdükten sonra başka diyarlara göçen bir ordu, Türkçesinin bozulmuş Frenkçesiyle hord, bu kadar uzun bir zaman koca bir memleketi ve kalabalık bir halkı idare edebilir miydi? Avrupalı sömürgecilerin, profesör tarafından pek iyi bilinmesi icap eden yok edici usullerini tatbik etmeyişimizi bir medeniyet eseri bellemeyip de bir barbarlık gibi görmede bu iki vasıftan hangisinin aranması lâzım geleceğini sağ duyusu bozulmamış olanların taktirlerine bırakıp geçeceğim.

1908 Meşrutiyeti ilân olunduğu zaman Bulgaristanı,

Bosna Herseği, Karadağı bütün Rumelisi, Anadolu su Hicazı, Irakı, Yemeni, ve Kuzey Afrikasıyla koca bir ülke, Osmanlı devletinin idaresindeydi. Bu devlet hakikatte kağısamış eski ve büyük bir binaya benziyordu. “Eyalât-ı Mümtâze” denilen memleketler, hakikatte “Haya-lât-ı Mümtaze” halinde idi. Merkezî idare bozuk, asıl unsur olan Türkler fakir ve perişan, diğer unsurlar bilhas-sa Hristiyanlar büyük devletlerin himayesinde ve rahat-ta idiler. Bidayette kuvvetlinin zayıfa tanıdığı müsama-halardan ibaret olan Kapitülâsyonlar biz zayıflayınca kudretlilerin nefes almamıza dahi imkân vermeyen bas-kı vasıtaları haline gelmiş, Orduda mecal ve Donanmada kımıldayacak hal bırakmamıştı. Bu durumun son mesul-lerinden biri olan ve 1877 Rus muharebesinden sonra 1897 Yunan harbi müstesna, 33 yıl sükûn içindeki dün-yanın ve memleketimizin bu fırsattan istifade ederek ilerlemesine türlü vehimler dolayısıyla çalışmayan ve çalıştırmayan Abdülhamit II.’yi bu bitkin hale rağmen başarılı bir devlet adamı tanıyanlara, hayretimizi söy-ledikten sonra Meşrutiyetin topladığı ilk Meclisi Mebu-sanın milletler bakımından nasıl terekküp ettiğini şu levhalarda gösterelim ve onu ibaretle seyredelim

Türk	142
Arap	60
Arnavut	25
Rum	23
Ermeni	12
Yahudi	5
Bulgar	4
Sırp	3
Ulah	1

Dikkat edilince, hattâ etmeyince bile görülür ki. 142 Türke mukabil Türk olmayan müslim ve gayri müslim 133 Millet vekili vardı. Merhum Mehmet Ali Ayni'nin "Milliyetçilik" isimli, ibret verici ve kıymetli kitabında şu satırları görürüz

"Vakıa bu mebuslar Osmanlı Mebusan Meclisine gelmişlerdi, ama hakikatte bir Osmanlı milleti yoktu. Bu meclise Manastır'dan Paңcedorof, Serez'den Hiristo Dalçefi mebus seçerek göndermişlerdi. Fakat bu adamların Hakâri'den gelen mebus Tahâ, Medine'den gelen Esseyid Abdülkadir Haşim, Lâzıkıyyeden mebus çıkarılan Dürzi beylerinden Mir Muhammet Arslan ile hiçbir münasebeti olmayacaktı. Çünkü bunların dilleri başka, emelleri başka idi."

Bu görüş, tam hakikatin ifadesidir. Nitekim bir gün serfiçe Saylavı Boşo, Meb'usan Meclisinde şöyle bağır-mıştı

"Benim Osmanlılığım, Osmanlı Bankasının Osmanlılığı kadardır."

O zaman inkılâbı yapıp hürriyetin ilânını sağlayan İttihat ve Terakki Cemiyeti de "Anasırın İttihadı" siyasetini güttüğüne göre Cemiyetin bu samimî, fakat yanlış görüşüne karşı Boşo'nun sözünden daha acı bir uyandırma haykırması duymağa ihtiyaç olamazdı. İşte Osmanlılık böyle bir bağdı. Mecliste bir kısım İttihatçılar Türk olmayan müslüman üyeleri birleştirmeye teşebbüs ettiler. O da olmadı, gerçek bir netice vermedi. Meselâ Araplarla Arnavutlar dinbağına rağmen anlaşıyorlardı. Meşrutiyetin ilânını takip eden devrede Araplar, El-Ahâül-Arabî Cemiyetini kurmuşlar, 31 Marttan sonra bu cemiyet kapatılınca El-Münted-il-Edebî cemiyetini açmışlardı. Arnavutların Başkım kulüpleri vardı. Halbuki Türkler. Arapları Peygamberimiz bu ka-

vimden geldiği için kendilerinden üstün tutarlar; onlara “Kavm-i Necib-i Arap” derlerdi. Arnavutlar ise uzun asırlar Osmanlı ordusunda Türklerle yanyana kahramanca dövüşmüşler; Edebiyatımıza isimleri tezkerelere geçmiş kıymetli şairler vermişler; devletin padişahıtan sonraki en yüksek mevkilerine kadar yükselmişler ve nihayet 1908 Rumeli ihtilâlinde Türk ihtilâlcilerine katılmışlardı. Bu milletler de esasen bizi sevmez değillerdi; fakat dışardan yapılan vaatler ve tahrikler, istiklâl için uyandırılan emeller, onların bizden kopma tedbirleri almalarına sebep oluyordu.

Aynı hâl, Rumlar, Ermeniler, Bulgarlar, Sırp lar ve Ulahlar içinde görölüyordu. Meşrutiyetin ilânından bir yıl sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti bu çözülmeye mâni olmak maksadiyle “İttihad-ı Anâsır-ı Osmaniyye” heyetini kurdu ve topladı. Bu teşebbüsü yine bizim yazarlarımız “Ebüzziya Tefvik, Süleyman Nazif” gibi öğdü lerse de Rumca ve Ermenice gazetelerin çoğu bozgun cu yazılar yazmağa devam ettiler. Bütün bu emeller ve gayretler boşuna gidiyordu. O kadar ki, bizimkiler, anâsırın birlik kalmasına çalışırken günün birinde Evkaf Nazırı Şemseddin Bey Millet Meclisi kürsüsünde Arap ça nutuk söyleyiverdi. Sosyal kanunlar, samimî da olsa, ferdî arzuları dinlemeden yürür. O zamanki hükûmet ler “Aman Osmanlı birliği dağılmasın” diye her feda kârlığı yapmaktan çekinmiyorlar, fakat bütün bu fead kârlıklar yalnız ve yalnız Türklerin sırtına yeni güçlük ler yüklüyordu.

Dediğimiz gibi 1908 İnkılâbından sonra devleti idare edenlerdeki hâkim fikir, Osmanlılıktı. “Türk Derne ği” isimli bir mecmua çıkmış ve Türklük meselelerini öne sürmeğe çalışmışsa da tesirli olmamıştı. 31 Mart isyanından sonra İttihat ve Terakki içinde iki siyasî te-

mayül görülür İslâm İttihadı taraftarlığı. Osmanlılık taraftarlığı. Fakat 1912 Balkan harbi, Türk aydınlarını uyandırma için mukadderin attığı sert bir şamar oldu. Koskoca Rumeli göz açıp kapayıncaya kadar elimizden gitmişti. Daha önce Selânik'te çıkan "Genç kalemler" in dilde ileri sürdüğü Türkçülük, artık "Türk Yurdu" dergisi ve yeni açılan "Türk Ocağı" ile yayılmaya ve organize olmağa başladı. Şimdi altınısına yaklaşan benim neslime Türklük Ruhunu aşıl原因 bu teşebbüsün öncülerine —o zamandan kalmış olanların bunu takdir edip etmediklerine bakmadan samimiyetle ifade edebilirim ki— bütün o devir gençliği gibi ben de candan minnettarım.

Fakat yine Osmanlıcılık ve İslâm birlikçiliği fikri öbür taraftan devam edip gidiyordu. Osmanlıcılar, Tanzimat hareketinin doğruluğu ve yeterliği kanaatinde idiler. Beyanülhak, Sıratı müstakim, daha sonra Sebilürreşad dergileri ikinci fikri savunuyorlardı. Sözler, ne kadar kuvvetli söylenirse söylensin, olaylar kadar tesirli olamıyor. Bu siyaset tartışmalarını ve ayrılığını ancak 1914 18 Birinci Dünya Harbi halletti. Çünkü Türkten gayri bütün unsurlar, İslâm veya değil; hepsi bizden ayrılmak için muharebe halinde bulunduğumuz taraflarla gizli ve açık birleşerek bizi arkamızdan ve yüzümüzden vurmaya ve bizden koparak istiklâllerini almaya koyuldular. Mütareke devrinde Anadolu'da başlayan ihtilâl hareketi, İstiklâl mücadelesi ile millî hükümetin kurulmasına imkân verdi ve millî birliğin tam olarak doğmasını sağladı. Bu hususta Ziya Gökalp'in sözleri, zamanında söylemiş olduğu için tarihî bir şahittir

"Türkçülüğe dair bütün hareketler akim kalacaktı, eğer Türkleri Türkçülük mefkûresi etrafında birleştirerek büyük bir inkiraz tehlikesinden kurtarmağa muvaf-

fak olan büyük bir dâhi zuhur etmeseydi... Bu büyük dâhinin ismini söylemeğe hacet yok. Bütün cihan, bugün Gazi Mustafa Kemal Paşa ismini mukaddes bir kelime addederek her an hürmetle anmaktadır. Evvelce Türkiye’de Türk milletinin hiçbir mevkiî yoktu. Bugün her hak Türkündür. Bu topraktaki hâkimiyet Türk hâkimiyetidir. Siyasette, harste (Kültürde), iktisatta hep Türk halkı hâkimdir. Bu kadar kat’î ve büyük inkılâbı yapan zat Türkçülüğün en büyük adamıdır. Çünkü düşünmek ve söylemek kolaydır; fakat yapmak ve bilhas-sa muvaffakiyetle neticelendirmek çok güçtür.”

1923 de ilân edilen Türkiye Cumhuriyeti ile “Millî devlet” kuruldu. Bizde “Millet” kavramının anlaşılışına her zaman öncü olanlardan biri bildiğimiz Ziya Gökalp’in şu sözlerini de dikkatle okuyalım

“Millet, ne ırkî, ne kavmî, ne coğrafi, ne siyasî, ne de iradî bir zümre değildir. Millet, lisanca, dince, ahlâk-ve bediîyatça müşterek olan yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir. Türk köylüsü onu (dili dilime, dini dinime uyan) diyerek tarif eder. Filhakika bir adam kanca müşterek bulunduğu insanlardan ziyade, dilde ve dinde müşterek bulunduğu insanlarla beraber yaşamak ister. Çünkü insanî şahsiyetimiz, bedenimizde değil, ruhumuzdadır. Maddî meziyetlerimiz ırkımızdan geliyorsa, mânevî meziyetlerimiz de terbiyesini aldığımız cemiyetten geliyor. İnsan için mâneviyet maddiyetten mukaddemdir. Bu itibarla milliyette şecere aranmaz. Yalnız, terbiyenin ve mefkûrenin millî olması aranır. Atlarda şecere aramak lâzımdır, çünkü bütün meziyetleri sev kitabiye müstenit ve irsî olan hayvanlarda ırkın büyük ehemmiyeti vardır. İnsanlarda ise ırkın içtimâî hasletlere hiçbir tesiri olmadığı için şecere aramak doğru değildir. Bunun aksini

meslek ittihaz edersek memleketimizdeki münevverlerin ve mücahitlerin bir çoğunu feda etmek iktiza edecektir. Bu hal, caiz olmadığından “Türküm” diyen her ferdi Türk tanımaktan, yalnız Türklüğe hiyaneti görülenler varsa cezalandırmaktan başka çare yoktur.”

Ziya Gökalp merhumun bu satırları, UNESCO’nun yukarıya aldığımız beyannâmesinden yıllar önce söylenmiş olduğu halde yeniliğini ve gerçeklere uygunluğunu muhafaza etmektedir. Aydınlarımız arasında bu büyük Türkçüyü hem baş bilen. hem de onun bu kesin fikirlerini bilmezlikten gelip aksi kanaatleri ileri sürmekten çekinmemiş olanlara velev az da olsalar tesadüf ettikçe bu çelişkiye şaşmamak elden gelmiyor.

Türkiye Cumhuriyetinin “Millet” anlayışını Anayasamız gayet veciz ifade etmişti

Madde 88 — *Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese “Türk” denir Türkiye’de veya Türkiye dışında bir Türk babadan gelen yahut Türkiye’de yerleşmiş bir yabancı babadan Türkiye’de dünya’ya gelip de memleket içinde oturan ve erginlik yaşına vardığında resmî olarak Türk vatandaşlığını isteyen yahut Vatandaşlık Kanunu gereğince Türklüğe kabul olunan herkes Türktür. Türklük sıfatının kaybı kanunda yazılı hallerde olur.*

Bu maddedeki açıklık, artık onun ne mânaya geldiğini bize aratmayacak kuvvettedir. Bunda da şüphesi olan kalmamak için bugün tarihî bir vesika mahiyetini alan “Vatandaş için medenî bilgiler” adlı ve Prof. Afet’in imzasını taşıyan (1931) kitaptaki millet tarifini nakledeceğim. Bu kitaba tarihî bir vesika diyorum, çünkü onun için Atatürk şöyle diyor

“Kitaplar yazılırken ve yazıldıktan sonra bizzat alâ-

kadar oldum. Bunların, yazılmalarında takip edilen maksatlara hizmet edecek kıymet ve mahiyette olduklarını bilhassa kaydedirim.”

Şimdi millet tarifini bu kitaptan takip edelim

“Müşterek millî fikrin, ahlâkın, hissin, heyecanın hâtıra ve an’anelerin millet efradından meydana gelmesini ve kökleşmesini temin eden müşterek mâzinin, birlikte yapılmış tarihin, vicdanları ve zihinleri doğrudan doğruya birleştiren müşterek dilin milletlerin teşekkülünde en mühim âmiller olduğunu bir defa daha kaydettikten sonra millet hakkında ikinci derecede unsurları kaale almayarak mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tarifi alalım

- a) Zengin bir hâtıra mirasına sahip bulunan,
- b) Beraber yaşamak hususunda müşterek arzu ve muvafakatte samimî olan,
- c) Ve sahip olunan mirasın muhafazasına beraber devam hususunda iradeleri müşterek bulunan insanların birleşmesinden vücade gelen cemiyete millet nâmı verilir. Bu tarif tetkik olunursa bir milleti teşkil eden insanların rabitalarındaki kıymet, kuvvet ve vicdan hürriyeti ile insanî hisse gösterilen riyaet, kendiliğinden anlaşılır.”

Bir topluluğun “Millet” olabilmesi, sanıldığından çok daha güç bir oluşturmaktır. Topluluklar için “Milliyet” önemli bir tekâmül basamağıdır. Fertte şahsiyet ne ise toplumlarda da milliyet odur. Bir insanın kendi kendisine benzeyecek derecede bir olgunluğa ermesi için nasıl uzun bir emeğe ihtiyaç varsa bir toplumun da millî bir varlık haline yükselmesi için aynı surette Tarih içinde derin bir cehit sarfetmesi gerekir.

Bir çok sosyologların milliyet konusunda şöyle demeleri bu sebeptir “Millî toplumlar, ancak yüksek kültür derecelerinde mümkündür. Çünkü onun mevcut olması için mânevî kıymetlerin şuurlu olarak tasdik ve kabul edilmesi şarttır.” Şu dört satırdaki fikirleri çözecek olursak görürüz ki, millî varlık, bir şuur eseridir. Şuur ise Kültürle derinleşip aydınlanan bir anlayıştır. Bu takdirde “Millî Şuur” “Millî Kültür”ün olgunluğuna bağlıdır.

Fikir sırasını buraya kadar getirince yeni bir kavram daha karşımıza çıkar Medeniyet. Bir topluluk, millet olabilecek şuurda bir kültürün sahibi olunca elbette “Medenî” de olacaktır. Nitekim olan da budur. Kültürü bıçakla medeniyetten ayıramadığımıza göre, “Millet olma”, Kültürlü” olmak kadar “Medenî” olmak demektir.

Millet bahsinde çok durduk. Böyle yapmalıydık. Çünkü bu kavrama iyice nüfuz etmek yoluyla millî şuur duymak ve millî vazifelerimizi tesbit etmek mümkün olabilirdi. Bu vazifeleri bilmeden ve öğrendikten sonra da yapmadan İyi Vatandaş, İyi İnsan olmaya imkân yoktur.

Namık Kemal'den, ondan da önce Şinasi'den beri kullanılan bu kavramın üstünde durmaya, yeni görüşlerle ilmî incelemeler yapmaya ihtiyaç, bugün de ehemmiyetini kaybetmiş değildir. Topluluğumuz içinde arta kalarak yaşıyan sosyal kıymetleri Milliyet fikrinde eritmek, milî hayatımız bakımından lüzumunu muhafaza etmektedir. Millî sıfatını verdiğimiz her yaşama bölümü, ancak bu fikrin aydınlığında gerçek benliğini halka açabilecektir. Sanat ve edebiyatımız, ilmimiz ve bilhassa tarih ile sosyoloji ve hukuk dalları bu yolda en verimli rehberliği yapacaklardır.

II

DEVLET

“Ne kadar zengin ve müreffeh olursa”
“olsun, istiklâlden mahrum bir millet,
“mütemeddin beşeriyet muvacehesin-’
“de uşak olmak mevkiinden yüksek”
“bir muameleye liyakat kesb edemez.

ATATÜRK

MİLLETİN ne demek olduğu anlaşıldıktan sonra “Devlet” kavramını çözmeye girişebiliriz. Millet için, sosyal bir gerçektir, demiştik. Devlet hukukî ve siyasî bir realitedir. Beraberce yaşıyan insanlar, sayıları ve halleri ne olursa olsun, var ettikleri topluluktaki müşterek iradelerini başka topluluklardan ayıracak kudrete erdikleri zaman, orada Devlet doğmuş olur.

Devletin doğabilmesi için hangi unsurlar bulunmalı?

Hangi devleti hatırimıza getirsek getirelim, onda mutlaka kendi varlığına ve bütünlüğüne inanmış, icabında bu varlığı ve bütünlüğü savunacak bir “İnsan Topluluğu” görürüz. Demek birinci unsur, “Millet” tir.

Bu topluluk, bir toprak üstünde yaşar. Denizi, karası ve havası ile bu Dünya parçasına Hukuk dilinde “Ülke” derler. Maddî mânasında “Vatan’., budur’ Şu halde ikinci unsur, başka devletlerle hudutları ayrılmış, belli bir Dünya parçası olan “Ülke” dir

Her hangi bir topluluk, her hangi bir ülke üstünde varolunca mutlaka devlet vücade gelmiş sayılamaz. Meselâ bugün Polonya adı verilen bir Ülke ve Polonyalı denilen bir millet vardır. Fakat Polonya devleti yoktur. Çünkü Polonya'nın "İstiklâl" i yoktur. Bu topluluk millet olarak iradesine sahip değildir. Hâkimiyet kendinden başkasının elindedir. "Hükümranlık: Souveraineté", bu hâkimiyetin adıdır ki, onsuz devlet teşekkül edemez. Şu halde üçüncü unsur, "İstiklâl" oluyor demektir.

Dördüncü unsuru artık bulabiliriz. Bir ülke üstünde bir millet yaşar ve bağımsız olarak yaşar da hayatını içte devam ettirmek ve dışa karşı savunmak için siyasî bir organizma vücuda getirmez olur mu? Şu halde devlet bütününün tam bir şahsiyet haline gelmesi için "Siyasî bir organizma" olması şarttır. Dördüncü unsur da bu.

Artık bu unsurları bir araya getirerek devleti tanımlayabiliriz

Devlet, bir ülke üstünde yaşayan müstakil bir milletin kurduğu siyasî bir bünyedir.

Devleti teşkil eden unsurlar ve devletin kendi hakkında pek çok teoriler ve fikirler ileri sürülmüştür. Biz burada onlar üstünde duracak değiliz. Yalnız bu kavramlara biraz daha girebilmek için bazı mühim yönleri belirtmeğe çalışacağız. Meselâ bazıları, Ülkeyi devlet için şart unsurlardan saymazlar. Delilleri de Tarihte hareket halinde bulunan göçebe devletlerin var olduğudur. Nitekim eski Türklerde (İl=El), böyle yürüyen bir devletti. Düzen ve sıra hiç bozulmadan oradan oraya göçerdi. Fakat artık bu hal, tamamiyle ortadan kalkmıştır. Çünkü medeniyet, her şeyden önce bir coğrafya ola-

yıdır. Milletlerin, türlü sebeplerle gelip oturdukları vatanlarının coğrafya durumu, siyasî mukadderlerinin tâ-yininde büyük bir etken olmaktadır. Meselâ Macarların denizsiz bir vatan üstünde dört tarafı, kendilerine nisbetle çok kuvvetli milletlerle çevrilmiş bulunuşu, onlar için tarihî ve zarurî bir alınyazısıdır. Kendi kusurları değildir. Fakat nasıl bir sebeple olursa olsun böyle bir yere yerleşmiş bulunmaları, siyasî varlıklarına Tarih boyunca etkili olmuştur. Bu bakımdan Coğrafya ile Politikayı yakından ilgili gören ve milletlerin durumunu her ikisine göre tetkik eden bir bilim dalı vardır ki, ona Geopolitik derler. Kısacası, ülke olmadıkça ne yurt korunması meselesi, ne de devlet içinde toprak rejimi bahis konusu olamaz.

Hükümranlık dediğimiz kavram da üstünde durulmaya değer. Devlet, iktidar ve otorite sahibi olmalıdır. İktidar ve otorite olmayınca millet içinde nizam kurulamaz. Devlette kudret iştirâki olamaz. Polisi bile başka bir devlet tarafından organize edilen bir yerde iktidar. ismi devlet olarak bırakılmış olanın değil, orada istediğini yapanındır. Çünkü hükümranlık, parçalanamaz. zın emredebilmek kudretinden mahrumdurlar. Halbuki Peyk devlet dediğimiz bu türlü devletler, emir almaksı-gerçek devlet, emir almadan emir edebilme kudretinde olandır. Böyle olunca devlet, bir ve bütün bir varlık, yani “şahsiyet” oluyor demektir. Bugün hemen umumi-yetle kabul edildiğine gâre devlet, hukukî bir şahsiyet-tir. Tarihî bir gerçek olan milletin irade bakımından bir ifadesidir.

Her devlette iktidarı elinde tutanlara bakıp “Devlet, devleti idare edenlerdir” demek de doğru olamaz. Nitekim Fransa’nın Güneş Kırallı Louis XIV. “Devlet demek, ben demegim” derken ne kadar yanlış olduğunu far-

ketmemiştir. Çünkü devlet dediği kendisi nasıl öldü ve Fransa devleti hâlâ yaşamaktadır. Nitekim demokratik devletlerde hükûmete gelmiş olan iktidar partileri de bütün icra kudretlerine rağmen devlet değildirler. Çünkü devlet müşahhas bir zümre değil, bir siyasî şahsiyet ve dışarda kendinden hiçbir kudret hudutsuz bırakmayan bir siyasî anlamdır.

Devletler görünüşleri itibariyle iki grupta bulunurlar Biri Tek Devlet, diğeri Toplu Devlet. Tek Devletin tam örneklerinden biri, Türkiye Cumhuriyetidir. Toplu Devletlerin Kıral birliği şeklinde olanı Danimarka ile İzlanda'dır. 1918 de çıkardıkları kanunun birinci maddesinde "Danimarka ile İzlanda aynı krala malik oldukları için birleşmiş, serbest iki devlettir." denilmektedir. Toplu devletlerin bir de Federal şekli vardır ki. Birleşik Amerika, Meksika ve İsviçre böyledir. Bu devletleri teşkil eden küçük birliklerin iç işlerindeki serbestiyi bırakırsak tek devletten farkları yoktur. Toplu Devletin bundan başka bir de Birleşik devletler diyebileceğimiz şekli vardır ki, Büyük Britanya ve Sovyet Rusya bu gruba girerler. Tabii, rejim bakımından ayrılıklarını söylemeye hâcet yoktur.

Bunlar hakkında biraz malûmat verelim

Amerika Birleşik Devletleri (United States of America U. S. A.), kuruluşunda (1776) 940.000 Km2 yüz ölçümüne varan bir ülkeye yerleşmiştir. 1783 İstiklâl savaşından sonra İngiltere'yi yenip onunla anlaşarak ve yerlilerle uyuşarak genişlemeye başlamış; 1803 de Luisiana'yı Fransa'dan 15 milyon dolara, Alaska'yı Rusya'dan 7.02 milyon dolara, Filipin adalarını 20 milyon dolara satın almış, diğer yerleri İspanya'dan ve İngiltere'den elde ederek bugünkü muhteşem vatani kurmuştur.

U. S. A., 48 devletten federe edilmiştir. Her birinin ayrı ayrı Anayasası olduğu gibi Federal devletin de Anayasası vardır. 17 Eylül 1787 de çıkmıştır ve 7 maddedir. Beşinci maddesi şöyle der

“Biz Birleşik Amerika Devletleri halkı, daha tam bir birlik teşkili, adaletin kurulması, memleket içi güvenin ve birlikte müdafaanın düzenlenmesi, umumî refahın gelişmesi ve gerek bizlere, gerek bizden sonra geleceklere hürriyet ve menfaatlerinin sağlanması için Amerika Birleşik Devletlerine işbu Anayasayı veriyoruz.

Anayasa, yasama kudretini Kongreye tahsis eder. Kongre, Senato ile Temsilciler Meclisinden kurulur. Federal icra kuvveti, Birleşik Devletler Başkanına verilmiştir. Başkan ve başkan vekili dört yıl için, her devletin Kongreye verdiği senatör ve temsilciler kadar seçtiği üyelerle beraber Kongre tarafından intihap edilir. Dış münasebetleri ve memleket idaresini, tâyin işlerini Başkan yürütür ve kendisinde veto hakkı vardır.

Büyük Britanya, Kırallı bir birlik halinde bir konfederasyon devletidir. Büyük Britanya Milletleri topluluğunda İngiltere, Bağımsız İrlanda, Dominyonlar vardır. İngiltere; Gal, İskoçya, Kuzey İrlanda ve İngiltere denizi adalarından meydana gelir. Dominyolar; Kanada, Avusturalya, Yeni Zelanda, Güney Afrika ve Ternöv adası, Pakistan ve Hindistan'dır. Pakistan, son günlerde Cumhuriyet ilân etmiştir. İngiltere'de başlıca iki devlet organı vardır Kabine ve Parlâmento. Parlâmento, üç elemandan meydana gelir 1 Kırallık, 2 Avam Kamarası, 3 Lortlar Kamarası. Kırallık, hanedanın en büyük evlâdına aittir. Kıral veya Kırالیçe, kanunlara göre hareket eder. Kanunları saydıracağına ve Protestan dininde kalacağına yemin eder. Kıral, görevini yaparken hatâsız, kusursuz ve mukaddestir. İngiltere'de

iktidar, Avam kamarasında ekseriyeti kazanan partidedir. Bundan sonra en çok üye getirmiş olan partinin başı, muhalefet lideri olur ve muhalefeti Majeste namına yapar.

Son olarak başka bir devlet örneği daha verelim Sovyet Rusya. 1905 e kadar idaresi mutlakiyet olan Çarlık Rusya, bu tarihte çıkan ihtilâlden sonra halk lehine olarak Duma meclisinin kurulmasına müsaade etmiştir. 1917 de Birinci dünya harbi sonlarına doğru patlayan Bolşevik ihtilâli Çarlığı devirdi. İhtilâlin lideri Lenin, daha önce işçilerin birleşmesi esasına dayanan Maddecî Marksist fikirleri gerçekleştirmek üzere “Rus Sosyal Demokrat Gurubunu” kurmuştu. Lenin ve arkadaşları Çarlık Rusya zamanında işçiler arasında propaganda yaptıklarından dolayı Siberya’ya sürülmüşler, bir kısmı oradan Avrupa’ya kaçmaya muvaffak olmuştu. Bu esnada Lenin, Rus Sosyal Demokrat Gurubunun müfritlerinden mürekkep bir küçük topluluk kurdu ki, bunun adı Bolşevik Partisi oldu. Bolşevikler büyük toprak ihtilâlini düşünüyorlardı. Onlardan ayrı olan gurup, menşevikler ise işçi ihtilâli olmadan ciddî bir değişme yapılmıyacağını ileri sürmüşlerdi. Daha sonra bunların mühim bir kısmı Lenin gurubuna katılmıştır. İhtilâli hazırlayan komite, siyasi iktidarı işçi, asker ve köylü sayılavlardan kurulan Sovyetlere verdi ve böylece mahallî idareler Sovyetlere intikal etti. İhtilâlin bu safhasında hükûmet kuruldu. Başta Lenin vardı. Hükûmet, iki beyannâme neşretti. Bunlardan biri derhal harbi bitirmek için sulh müzakerelerine başlamaya, ikincisi de büyük kütleyi tutmak için toprak mülkiyetinin kaldırılmasına dairdi. Bir müddet geçti, seçim yapıldı ve Kurucular Meclisi toplandı. Bu meclis fazla devam etmedi. Çünkü Lenin bir işçi, asker ve köylü diktatorası kurmak istiyordu. Yeni teşkil edilen Millî İktisat Yüksek Meclisi,

sermayeyi devlet elinde toplayan bir nevi tröst mahiyetinde idi. 30 Aralık 1922 de Rus Cumhuriyetleri, federal bir devlet olarak kuruldu. 1936 Anayasası da bu devleti şöyle tesbit eder “Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, eşit hukuklu ve kendi istekleriyle birleşme esası üzerine kurulmuş Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri birliği Devletidir.” Adı böyle olan bugünkü Rusya, işçi sınıfının diktatörlüğü ile idare edilen bir devlettir.

Bugün dünya üstünde bulunan devletler iki büyük grupta görünüyorlar 1 Demokratik rejimle idare edilen devletler, 2 Diktatörlükle idare edilen devletler.

Tek şahsın diktatörlüğü ile idare edilen devletlerin, Nazi ve Faşist totaliter rejimleri yıkıldıktan sonra, İspanya’da ve Arjantin’de görülür. Sonuncusu son zamanlarda tasfiye edilmiştir. Yukarıda dediğimiz gibi Sovyet Rusya’da bir sınıf diktatörlüğü iktidarı vardır. Fakat komünistler kendi şekillerine ileri demokrasi adını veriyorlar. Halbuki demokraside fert ve fert hürriyeti başlıca ilkedir. Buna nazaran sıfatı ileri veya geri her ne olursa olsun, nazariyatta ve tatbikatta fert hürriyetini tutmayan bir rejimin demokratik olması mümkün değildir. İşçi Partisi İngiltere’de 1945 de iktidara geçtikten sonra türlü mezvularda ileri bir devletçilik usulünü ve sosyalist prensiplerini geniş ölçüde tatbik ettiği halde İngilizin siyasette ve öğretimde alıştığı geniş hürriyete dokunmamıştır. Bunun tersi rejimlerde fert hürriyetini esas tutan demokrasinin var olduğuna inanmak imkânsızdır.

Demokrasi, eski Yunandan beri duyulmuş bir tâbir, sosyal ve politik hayatta tatbikine teşebbüs edilmiş bir yaşama ve idare tarzıdır. Son asırlarda bu fikir, iki büyük hareket ve iki mühim tarihî vesikada ifadesini bulmuştur. Bunlardan biri ve ilki, Amerika’nın İngiltere’ye karşı açtığı bağımsızlık savaşında yayınlanan İstiklâl

Beyannâmesidir. Diğer Fransız Büyük İhtilâlinde çıkarılan İnsan Hakları Beyannâmesi.

İngiliz boyunduruğundan kurtulmaya karar veren Amerikalılar içinde henüz 32 yaşında, bir taraftan ata biner, avcılık eder, diğer taraftan durmadan okuyup kafasını işletir bir genç adam olan Jefferson, hürriyet ağacının vakit vakit hem vatanını sevenlerin, hem zulmedenlerin kanı ile sulanmaya muhtaç olduğunu anlamıştı. Hükûmetin en emin bekçisinin halk olduğuna inanıyordu. Jefferson şunları söylüyordu “Her nerede ki millet egemenliği olan demokrasi kurulmamış; vatandaşlar, hükûmeti kontrol hakkından mahrum bırakılmıştır, orada topluluk kurtların çobanlığında bir koyun sürüsü olur”. “Bu hükûmet halk murakabesinin dışında kalırsa ben de siz de hep aç kurtlar olurduk.” 4 Temmuz 1776 da kabul edilen istiklâl beyannâmesini bu fiıklere candan inanmış olan Jefferson yazmıştır. Onda şöyle denilmektedir

“Biz şu hakikatlerin aşikâr olduğunu kabul ediyoruz Bütün insanlar eşit yaratılmış olup Yaradan tarafından onlara, başkasına devri kaabil olmayan bazı haklar bahşedilmiştir. Hayat, hürriyet ve saadete erişmek hakları bunlar arasındadır. Bu hakları temin etmek üzere insanlar, aralarında hakikî kuvvetlerini idare edenlerin muvafakatlerinden alan hükûmetler vücade getirmişlerdi. Ne zaman olursa olsun bir hükûmet şekli bu gayeleri tahrip edici bir vaziyet alırsa bu hükûmeti değiştirmek veya kaldırmak ve kendi emniyet ve saadeti en iyi bir tarzda temin etmesi düşünülen yeni bir hükûmeti sağlam temellere istinat ettirerek salâhiyetlerini iyi bir şekilde tayin ve tesbit suretiyle vazife başına getirmek, halkın hakkıdır.”

Yepyeni bir görüşün böylece hayattan gelişi, bu

Beyannâme ile bütün dünyada derin akisler bıraktı. Jefferson, İngiliz filozofu John Locke'un fikirlerinden müteessir olmuştur. Demek, bir İngilizin fikirlerini hayat haline getirerek İngilizlere isyan bayrağını kaldırıyordu. Zaten bu Beyannâmeden biraz önce 12 Haziran 1776 da yayınlanmış olan Virginia İnsan Hakları Beyannâmesi de bu insanî fikirleri ihtiva ediyordu. Virginia Beyannâmesinin başında gördüğümüz "Virginia'nın iyi halkı ve onlardan gelecek nesiller" sözündeki "İyi" sıfatı gözden kaçmamalıdır. Bu Beyannâmenin birinci maddesi şöyle der

"Bütün insanlar, tabiatte eşit olarak serbest ve bağımsızdırlar ve cemiyet haline girerken, kendilerinden gelecek nesilleri hiçbir sözleşme ile mahrum edemeyecekleri ve onların ellerinden alamıyacakları bazı ayrılmaz haklara maliktirler; bunlar, hayattan ve hürriyetten faydalanma hakkı ile mülk iktisap ve tasarrufu, saadet ve güvenliği aramak ve elde etmek imkânlarıdır."

İkinci maddesi de şöyle der

"Her türlü iktidar, halkındır ve bunun neticesi, kaynağını halktan alır. Devlet memurları, halkın vekilleri ve hizmetkârlarıdır ve halka karşı her zaman sorumludurlar."

İstiklâl Muharebesinin zaferle bitmesinden sonra yapılan 1787 Anayasası şu prensiplerin bu Anayasaya temel olduğunu gösterir

"Biz, Birleşik Devletler halkı, daha mükemmel bir birlik kurmak, adaleti tesis etmek, iç emniyeti sağlamak, müşterek savunmayı temin etmek, refahı artırmak ve ahfadımızın hürriyetin iyiliklerinden istifade edebilmesi için Amerika Birleşik Devletlerine işbu Anayasayı çıkarıyor ve kuruyoruz."

Bu bir kaç satır içinde yer alan ana fikir, fert hürriyeti esasına dayanan halk hâkimiyetidir. Demokrasi de budur. Fert hürriyetini çıkarınca demokrasi kalmaz. 1970 da “Dünya yüzündeki her insan ve her insan topluluğu, kendi kendisini idare hakkına maliktir” diyen Thomas Jefferson, daha sonra demokrasiyi “Halkın, halk için halk tarafından idaresi” şeklinde tanımlıyan hürriyet kahramanı Lincoln’e iyi bir fikir ve iman önderliği etmiş oluyordu.

Fransa’da büyük ihtilâlin Millî Meclisi, 26 Ağustos 1789 tarihinde kabul ettiği ve aynı yılın Kasımında yayınlanan bütün dünyaca meşhur “İnsan Hakları Beyannâmesi”nde Amerika İstiklâl Beyannâmesinin esas fikirlerini yeniden dünyaya duyurmuş oluyordu. Bu 17 maddelik beyannâme, 1791 Anayasasının başına aynen alınmıştır. Başlangıçta şöyle der

“Fransa halkının Millet Meclisi halinde toplanan kurucuları insan haklarına karşı cehaletin, unutkanlığın ve benimsemezliğin umumî felâkete ve hükûmetin bozukluğuna yegâne sebep olduğunu takdir ederek açık bir beyannâmede insanın tabiî, devir ve ferağ edilmez, mukaddes haklarını sayıp dökmeğe karar vermişlerdir; tâ ki bu beyannâme içtimaî heyet âzasının daima önlerinde bulunarak onlara mütemadiyen haklarını ve vazifelerini anlatsın; tâ ki yaşama yetkisinin ve icra kuvvetinin hareketleri her siyasî tesisin gayeleriyle mukayese olunarak daha ziyade hürmet görsün; tâ ki vatandaşların bundan böyle yalın ve münakaşa kabul etmez prensiplere dayanacak olan dilekleri daima Anayasasının devamına ve herkesin saadetine hizmet etsin. Bu itibarladır ki, Millet Meclisi, Allah’ın huzur ve himayesi altında ve ona sığınarak insan ve vatandaşın aşağıdaki haklarını ilân eder.”

Bundan sonraki 17 maddede insanların hür ve eşit oldukları, hür ve eşit kaldıkları sosyal farkların ancak cemiyet menfaati üzerine kurulacağı her siyasî topluluğun insanın tabîi ve zeval bulmaz haklarını muhafaza edeceği, bu hakların hürriyet, mülkiyet, emniyet ve zulme karşı ayaklanmak olduğu, hâkimiyetin hiçbir fert ve hiçbir heyette olmayıp millettten gelebileceği, hürriyetin başkasına zarar vermiyecek her şeyi yapabilmek olduğu ve buna benzer hükümler zikredilmiştir.

Bu beşerî belgede, fikir hürriyeti onuncu ve onbirinci maddede şu şekilde ifadesini bulur

Madde 10 — Hiç kimse, hattâ dinî dahi olsa beslediği fikirden dolayı rahatsız edilemez. Yeter ki bu fikirlerin izharı kanunla kurulmuş olan kamu nizamını bozmasın.

Madde 11 — Fikirlerin ve mülâhazaların serbest bir surette teatisi, insanın en kıymetli haklarından biridir. Bu itibarla her vatandaş konuşmakta, yazmakta ve bunları bastırmakta hürdür; şu kadar ki, kanunun tesbit etmiş olduğu hallerde bu hürriyeti fenaya kullanmaktan sorumludur.

Beyannâme Fransız vatandaşına hitap ediyordu Fakat kabul ettiği prensipler ve yaydığı hükümler tıpkı Amerikan İstiklâl beyannâmesinde olduğu gibi bütün insanlar içindi. Gerek Amerikan İstiklâl Beyannâmesi. gerek Fransız İnsan hakları, bizim Anayasamız da dahil olmak üzere, her demokrat ruhtaki kurucu kanunlarda yer almıştır.

Şimdi kendi devletimizin nasıl kurulduğunu ve Anayasamızda bu bakımdan ne gibi hükümler bulunduğunu inceliyebiliriz

Tarihe gitmeden dosdoğru Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kuruluşundan başlayalım. Osmanlı devleti 1914 18 harbinden müttefikleriyle beraber yenilmiş olarak çıktı. 30 Ekim 1918 de imzalanan Mondros Mü-tarekesi ve onu takip eden yer yer işgaller İstanbul'da-ki merkezî hükûmeti bütün devlet kudretlerinden mah-runı bir hale düşürmüştü. Mustafa Kemal, 19 Mayıs 1919 da Samsun'a çıktığı zaman biraz sonra Amasya'dan bütün memlekete "Vatanın tamamiyeti, milletin istiklâli tehlikede" işaretini verdi. "Milletin istiklâlini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır" diyordu. İstikâl Mücadelesi başladı. Esasen bundan önce Yunan iş-galine karşı doğan "Kuvayı Milliye" dediğimiz mukave-met hareketi, bu mücadelenin müjdecisi olmuştu. 7 Temmuz 1919 da rütbesini ve üniformasını bırakan Mus-tafa Kemal tam bir halk ve millet adamı olarak önce-den haberini verdiği ihtilâlin başına geçti. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde alınan kararlar mühimdi. 7 Ağus-tos 1919 da Erzurum kongresinin neşrettiği beyannâ-menin ruhunda şu üç esas vardı

- 1 — Türk Vatanı, bölünmez bir bütündür.
- 2 — Millet haksızlığa karşı mukavemet hakkını haizdir.
- 3 — Hâkimiyet Milletindir.

Sivas Kongresi kararı da bu ruhun yeni tecellileri-ni ihtiva eder. Hepimizin bildiğimiz "Millî Misak" son Osmanlı Mebusan Meclisinin tek müsbet eseri olarak ilân edilmiştir. Bunu nönünde şu hükümler vardı

- 1 — Vatan, bölünmez bir bütündür.

2 — Türkiye'den alınmak istenen yerlerin halkı, bir plebisite tabi tutulmalıdır.

3 — İstanbul ve Marmara denizi emniyette bulunmak şartıyla Boğazlar ticaret gemilerine açılabilir.

4 — Azlıklar —karşılıklı olmak üzere— himaye göreceklendir.

5 — İstiklâl ve tam serbesti, hayatımız için esastır. Kapitülâsyonlar kaldırılmalıdır.

Atatürk'ün “Tahakkuku uğrunda bütün milletin fedâ-yı hayatı göze aldığı berat-ı necâtımız” dediği Millî Misak, İstanbul'un düşmanlar tarafından işgali üzerine toplanmasına karar verilen Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920 de Ankara'da çalışmaya başlaması ve millî ordunun tanzimiyle gerçekleşme safhasına fiilî olarak girdi. Bu tarih, millî devletin Meclisi ve Ordusuyla tam olarak kurulduğu tarihtir. İnönü harpleri, Sakarya ve nihayet Baş kumandanlık meydan muharebesi ve İzmir'in istirdadı ile zafere eren İstiklâl mücadelesi, müstakil Türk devletini 24 Temmuz 1923 Lozan muahe-desinde ilgili devletlere ve dolayısıyla bütün dünyaya kabul ettirmiş oldu.

Millî devlet, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adıyla anılıyordu. Meclisin reisi fiilî olarak hem Devlet reisi hem icra kuvvetlerinin başı, hem başkumandandı. Vekiller, teker teker Meclis tarafından seçiliyordu. usuldeki tedahülleri ve müşkülliği gören Atatürk, 29 Ekim 1923 de Büyük Millet Meclisinde Cumhuriyet rejiminin kabulünü sağladı. Millî Devlet, bu kanunla tam olarak kuruluyordu. Anayasa şöyle der

Madde 1 — Türkiye Devleti Cumhuriyettir.

Madde 3 — Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir.

1937 de yapılan tadilde Anayasanın ikinci maddesine şu mühim prensipler konmuştur

Madde 2 — Türkiye Devleti, cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı, devletçi, lâik, inkılâpçıdır. Devlet dili Türkçedir. Başkent, Ankara'dır.

Burada sayılan prensipler ayrı ayrı alındığı zaman şimdiye kadar izah ettiğimiz fikirler yardımı ile kolayca anlaşılabilir. Devletin Cumhuriyet oluşu, herhangi bir hanedanla idare edilmediğini, halk tarafından seçilen ve kanunda yasama, icra ve kaza yetkileri anlatılan üyelerin vücuda getirdikleri B. M. Meclisiyle millî hâkimiyetin tecelli ettiğini gösterir. Milliyetçilik vasfı, devletin esas rükünlerinden biri olan milleti, Millet bahsinde gösterilen anlayışla bir bütün olarak kabul ettiğine, herhangi bir sınıfın diktatoryası şeklinde bir enternasyonalizmi reddettiğine işarettir. Halkçılık, yukarıdan beri söylediğimiz demokratik rejimi anlatır. Devletçilik iktisadî bir usule delâlet eder ve münakaşa mezuudur. Bugün önde görülen iki büyük partiden muhalif Cumhuriyet Halk Partisi, programında devletçiliği esas alıp şahsî teşebbüsün muktedir olamadığı mevzularda bu usulü tatbik edeceğini beyan ettiği gibi altı yıldan beri iktidarda bulunan Demokrat Parti de programında liberal bir ruh göstermekle beraber ziraat ve sanayi gibi bazı konularda bu prensipi uygulamaktadır. Fiilî durum, ihtiyaca göre her iki metodun beraberce yürüdüğüne delâlet etmektedir.

Bu prensiplerden yanlış anlaşılmaya en müsait olanı Lâikliktir. Lâikliği dinsizlik şeklinde anlamak, bu konuda düşülecek en hatâlı bir görüştür. Lâiklik, vicdan hürriyetinin bir neticesidir. Maddî kudreti haiz olan devlet, muayyen bir din veya mezhebi ve onları kaidelerini bütün vatandaşlara tatbik ederse ortada vicdan hürriyeti diye bir şey kalmaz. Esasen devlet, tamamiyle dünyevî işlerle uğraştığı için alacağı karar ve tedbir-

lerde dinî usullerin ne olduğunu aramaya lüzum hissetmez. Osmanlı devleti, dininin İslâm olduğunu Kanunu Esasilerinde söyleyen ve Kanunu Esasisi olmadığı zamanda yine böyle olan bir devletti. Vekiller heyetinde Şeyhülislâmlar, Sadrazamdan sonra gelirdi. Yukarıda lâğvını anlattığımız Şeriye Vekâleti, Millî devletin ilk zamanlarında Şeyhülislâm Kapısı yerini almıştı. Bahsi geçen bu kanunla teşkilât kaldırıldı. Devlet, Lâik bir devlet oldu. Bugün mevcut ve Başvekâlete bağlı olan Diyanet İşleri Reisliği, devlet dairelerinden biri olarak çalışmaktadır. Ne bir dinî cemaat teşkilâtıdır ne de devlet içinde devlet işlerine müdahale eden “Bab-ı Meşihat: Şeyh-ül-İslâm Kapısı” gibi dinî bir mercidir. Müslüman Türkler din işlerinde bir müşküle ve tereddüde uğradıkları zaman memleketin muhtelif yerlerinde mevcut “Müftü” lerden ve onların bağlı bulundukları Dinayet İşleri Reisliğinden arzu ettikleri hususları sorabilirler. Reislik, imamlar, hatipler, vaızlar ve müftülerin tâyinlerini yapar; faaliyetlerini kontrol eder.

Hiç bir din ilk çıktığı zamanki yekpareliğini muhafaza etmemiştir. Muhtelif sebeplerle hepsi muhtelif mezheplere ayrılmışlardır. Büyük Britanya Birleşik Devletlerinin Kıralı, biraz önce söylediğimiz gibi, Hıristiyanlığa sadık kalacağına değil, Protestanlıktan dönmiyeceğine yemin eder. Mensup olduğumuz İslâm Ümmeti de türlü dinî ve siyâsî sebeplerle muhtelif mezheplere ayrılmıştır. Meselâ Pakistan, Sünnî bir İslâm devletidir. İran, vatandaşlarının çokluğuna nazaran Şîidir. Suudi Arabistan, Vehâbidir. Türkiye’deki Müslüman vatandaşların bir kısmı sünnî ise de bir kısmı da Alevîdir. Dinî dünya işlerinde devletten ayırmak, hakikatte dine bir hürmettir. Çünkü otokrat devletlerde dinin devlete müdahalesinden çok, devletin dine karıştığı görülür. Nitekim Osmanlı İmparatorluğu zamanında çıkarılmış ka-

nunların bir kısmı İslâm esaslarına uygun değildi. Saltanatın mahfuzluğu için kardeş ve evlât katline izin veren ve durmadan tatbik edilmiş olan hüküm, buna misal olabilir. İslâm hukukunda para cezasına konu olmayan bazı suçlar, Osmanlı kanunnâmelerinde derece derece para cezasına çarptırılmıştır. Padişahların, Selim I. den sonra aynı zamanda İslâm halifesi oluşu İslâm milletlerinde millî ruhun uyanmasından sonra bir kalıptan ibaret kalmıştı. Hilâfetin ilgası, bu bakımdan ancak bir tasfiye mahiyetindedir. Lâiklik prensipi bugün için henüz tam gerçekleşmiş değildir. Bunun sebebi de bilhassa yakın tarihimizin her ilerleme ve yenileme hareketine, kendini din mümassili farzeden bazı dünyadan habersiz insanların karşı çıkmaları olmuştur. Umumî seviye ve terbiye yükseldikçe bu prensip, yeni bir kanunî tedbir almaya ihtiyaç olmadan kendi kendine gerçekleşecektir. Bu itibarla vatandaşın itikatlarında ve ibadette tamamiyle serbestliğini temin eden bu Anayasa hükmü, sosyal hayatımız için ehemmiyetini muhafaza etmektedir. Eski devirlerde, yapılmış mânevî baskı sebebiyle bir çok milletdaşlarımızın Doğuya zaman zaman ve yer yer göçmeleri, Tarihin bu hususta bize verdiği acı derslerdir.

İnkılâpçılık prensipi, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin geleneklere bağlı kalmayarak millî ihtiyaçları tam bir hürriyet içinde karşılama vasfını gösterir. Saltanat ve hilâfetin ilgası, kıyefet değişmesi, tarih ve harf değişmesi, lâikliğin kabulü, kadının meslek hayatına ve bu arada siyasî hayata girmesi gibi değişmeler İnkılâpçılık prensipinden doğmuştur. Bu prensip, yenileşmek, ilerlemek ve mükemmelleşmek yolunda yürümek için hiçbir engel tanımamanın ifadesidir

Asıl dikkati çekecek nokta, Anayasamızın ikinci

maddesinde yer alan bu altı prensipin beraberce müta-lâasında meydana çıkar. Meselâ devlet inkılapçıdır, her şeyi değiştirebilir diye yeniden hanedan üsulüne dön-meyi Cumhuriyetçilik önler. Komünistlik cinsinden bir enternasyonalizmi Milliyetçilik prensipi bertaraf eder. Yalnız Milliyetçilik prensipi olsaydı, bunu ırk esasına dayandırıp şecere tesbit ettiren zihniyette bir millî dev-let kurmaya teşebbüs edebilirdi. Halkçılığı, demokratik mânaya almayıp mutlak olarak halk isteğini yerine ge-tirmek şeklinde kabul ederek olmayacak işlere girişile-bilirdi. Fakat diğer prensipler bunu önlemektedir. Bun-ların bir arada tesbit edilmiş bulunması devletin âhenk-li yürüyüşünü sağlamıştır.

Anayasamızda kamu hakları ve hürriyetleri beşinci fasılda şu tarzda tesbit edilmiştir

Madde 68 — Her Türk hür doğar, hür yaşar. Hür-riyet başkasına muzir olmayacak her türlü tasarrufta bulunmaktır. Hukuk-ı tabîiyeden olan hürriyetin her-kes için hududu başkalarının hudud-ı hürriyetidir. Bu hudut, ancak kanun marifetiyle tesbit ve tâyin edilir.

Madde 69 — Türkler kanun nazarında müsavi ve bilâistisna kanuna riayetle mükellefti. Her türlü zümre, sınıf, aile ve fert imtiyazları mülga ve memnudur.

Madde 70 — Şahsî masuniyet, vicdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akit, sayü amel, temellük ve ta-sarruf, içtima. cemiyet, şirket hak ve hürriyetleri Türk-lerin tabîi hukukundandır.

Madde 71 — Can, mal, ırz, mesken, her türlü ta-arruzdan masundur.

Madde 72 — Kanunen muayyen olan ahval ve eş-kâlden başka bir suretle hiçbir kimse derdest ve tevkif edilemez.

Madde 73 — İşkence, eziyet, müsadere ve angarya memnudur.

Madde 74 — Umumî menfaatler için lüzumu, usulüne göre anlaşılmadıkça ve mahsus kanunları mucibince değer pahası peşin verilmedikçe hiçbir kimsenin malı istimal ve mülkü istimlâk olunamaz.

Çiftçiye toprak sahibi yapmak ve ormanları devlet tarafından idare etmek için istimlâk olunacak arazi ve ormanların istimlâk bedelleri ve bu bedellerin te-diyesi sureti, mahsus kanunlarla tâyin olunur.

Fevkalâde hallerde kanuna göre tahmil olunacak para ve mal çalışmaya dair mükellefiyetler müstesna olmak üzere hiçbir kimse bir fedakârlık yapmaya zorlanamaz.

Madde 75 — Hiçbir kimse mensup olduğu felsefe, içtihat, din ve mezhepten dolayı muahaze edilemez. Asayiş ve umumî muaşeret adabına ve kanunlar hükümlerine aykırı bulunmamak üzere her türlü dinî âyinler yapılması serbesttir.

Madde 76 — Kanun ile muayyen olan usul ve ahval haricinde kimsenin meskenine girilemez ve üzeri taharri edilemez.

Madde 77 — Matbuat, kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden evvel teftiş, muayeneye tabi değildir.

Madde 80 — Hükûmetin nezaret ve murakabesi altında ve kanun dairesinde her türlü tedrisat serbesttir.

Devlet bahsini bitirirken millet kavramı ile devlet fikrini bir arada düşünmek ve bu düşüncü kendi millî varlığımız üstünde yapmak faydalı olacaktır. Buna

“Millî siyaset” diyebiliriz. Nitekim Atatürk, Büyük Nutkunda (1927) Türk milletinin ve Türkiyenin takip etmesi lâzım gelen siyasî prensipi pek güzel anlatmıştır. Milletimizin hafızasında gençliğe hitabı gibi yeri tutması lâzım gelen bu parçayı olduğu gibi buraya nakledeceğim

“Bilirsiniz ki, hayat demek, mücadele, müsademe demektir. Hayatta muvaffakiyet, mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da mânen ve madde-ten kuvvete, kudrete istinat eder bir keyfiyettir. Bir de, insanların meşgul olduğu bütün mesail, maruz kaldığı bilcümle mehalik (tehlikeler), istihsal ettiği muvaffakiyetler, maşerî, umumî bir mücadelenin dalgaları içinde tevellüt edegelmiştir. Akvamı şarkiiyenin akvamı garbiyyeye taarruz ve hücumu, tarihin belli başlı bir safhasıdır. Akvamı şarkiiye meyanında, Türk unsurunun başta ve en kavi olduğu malûmdur. Filhakika Türkler, kablelislâm ve badelislâm, Avrupa içerisine girmişler; taarruzlar, istilâlar yapmışlardır. Garba taarruz eden Araplar da vardır. Fakat Efendiler, her taarruza karşı daima mukabil taarruz düşünmek lâzımdır. Mukabil taarruz ihtimalini düşünmeden ve ona karşı emniyete şayan tedbir bulmadan hareket edenlerin akibeti mağlûp ve münkariz olmaktır. Garbın, Araplara mukabil taarruzu, Endülüste acı ve şayanı ibret bir felâketi tarihiyye ile başladı, Fakat, orada bitmedi. Takip, Afrika şimalinde devam etti.”

“Atilla’nın Fransa ve Garbî Roma topraklarına kadar teşmil edilmiş olan İmparatorluğunu hatırladıktan sonra Selçuk Devleti enkazı üzerinde teşekkül eden Osmanlı devletinin, İstanbul’da Şarkî Roma İmparatorluğu’nun tacü tahtına sahip olduğu devirlere irca-ı nazar edelim. Osmanlı tacidarları içinde, Almanya’yı Garbî

Roma'yı zapt ve istilâ ederek muazzam bir İmparatorluk kurmak teşebbüsünde bulunmuş olanlar vardı. Yine, bu hükümdarlardan biri bütün İslâm âlemini bir noktaya raptederek sevk ve idare etmeyi düşündü. Bu emelin sevk-kiyle Suriye'yi, Mısır'ı zaptetti. Halife ünvanını takındı. Diğer bir sultan da hem Avrupa'yı zaptetmek, hem Âlem-i İslâmı hükmü ve idaresi altına almak gayesini takip etti. Garbın mütemadi mukabil taarruzu, İslâm âleminin hoşnutsuzluğu ve isyanı ve böyle cihangirâne tasavvurlar ve emelleri aynı hudut içine aldığı muhtelif unsurların ademi imtizaçları, binnetice emsali gibi Osmanlı İmparatorluğunu da tarihin sinesine tevdi etti."

"Efendiler; haricî siyasetin en çok alâkadar olduğu ve istinat ettiği husus, devletin dahilî teşkilâtıdır Haricî siyaset, dahilî teşkilâtla mütenasip olmak lâzımdır. Garpta ve Şarkta başka başka tabâyı ve harse ve emele malik muhtelif unsurları cem eden bir devletin dahilî teşkilâtı elbette asılsız ve çürük olur. O halde haricî siyaseti de esaslı ve metin olamaz. Böyle bir devletin teşkilâtı dahiliyesi, bilhassa millî olmaktan uzak olduğu gibi, meslek-i siyasîsi de millî olamaz. Buna nazaran Osmanlı devletinin siyaseti millî değil, fakat şahsî, gayrivazıh ve gayri-müstakir idi."

"Muhtelif milletleri, müşterek ve umumî bir unvan altında cem etmek ve bu muhtelif unsur kütlelerini aynı hukuk ve şerait altında bulundurarak kavî bir devlet tesis etmek parlak ve cazip bir nokta-i nazar-ı siyasîdir. Fakat aldattıcıdır. Hattâ hiçbir hudut tanıımıyarak dünyada mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, gayri kaabil-i istihsal (elde edilmesi imkânsız) bir hedeftir. Bu, asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı hâdisat ile meydana koyduğu bir hakikattir."

“Pan-İslâmizm, Pan-Turanizm siyasetinin muvafak olduğunu ve dünyayı sahayı tatbik yapabildiğine tarihte tesadüf edilememektedir. Irk farkı gözetmeksinin bütün beşeriyete şâmil, cihangirâne devlet teşkili hırslarının netayici de tarihte mazbuttur. Müstevli olmak hevesleri, mevzuu bahsimizin haricindedir. İnsanlara her türlü hissiyat ve revabıt-ı mahsusalarını unutturup, onları uhuvvet ve müsavat-ı tamme dairesinde birleştirerek insanî bir devlet kurmak nazariyesi de kendine mahsus şeraite menuttur.”

“Bizim vuzuh ve kaabiliyet-i tatbikiyye gördüğümüz meslek-i siyasî, Millî siyasettir. Dünyanın bugünkü umumî şeraiti ve asırların dimağlarda ve karakterlerde temerküz ettirdiği hakikatler karşısında hayalperest olmak kadar büyük hatâ olamaz. Tarihin ifadesi budur; ilmin, aklın, mantığın ifadesi böyledir.”

“Milletimizin kavî, mes’ut ve müstakil yaşayabilmesi için Devletin tamamen bir Millî Siyaset takip etmesi ve bu siyasetin teşkilât’ı dahiliyemize tamamen mutabık ve müstenit olması lâzımdır. Millî siyaset dediğim zamankastettiğim mâna ve medlûl şudur: hudut-ı milliyemiz dahilinde her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafaza-i mevcudiyet ederek millet ve memleketin saadet umranına çalışmak..... alelittak tul-i emeller peşinde milleti işgal ve izrar etmemek..... medenî cihandan medenî ve insanî muameleye ve mütekabil dostluğa intizar etmektir.”

Atatürk’ün devlet ve millet kavramını beraber mütalâa etmek suretiyle ileri sürdüğü fikirlerin üstünde dikkatle durup düşünmelidir. Gerçekleşmesi kuvvet israfını zorunlu kılacak hallerin peşinde koşmanın hazin örneklerini yüz binlerce insanın hayatını feda ettiren hâdiselerde gördük. Onun için yeni maceralara milleti

sürükleyici vehimleri ideal şeklinde görüp gösteimenin sakatlığını, buraya aldığımız parçayı okuyup düşünenler, kolayca teslim ederler.

“Türkler bütün medenî milletlerin dostudurlar.” diyen Atatürk, Türkiye Cumhuriyeti devletinin dış münasebetleri hakkında şu sözleri daha 1921 de söylemişti

“Hiç kimsenin hakkına tecavüz etmek istemediğimiz gibi diğerleri tarafından da hakk-ı hayat ve istiklâlimize riayet olunmasından başka bir dâvamız yoktur. Huded-ı millîyemiz dahilinde müdahale-i ecnebiyeden âzâde olarak her medenî millet gibi hür yaşamaktan başka bir gayesi olmıyan Türk milletinin hakk-ı meşruu niha-yet âlem-i insaniyet ve medeniyet tarafından teslim olunacaktır. Meclisimiz ve meclisimizin hükûmeti cengcû macerâ-perest olmaktan uzaktır. İşte bu esaslar daire-sinde gerek Şark ve gerek Garp âlemleriyle daima hüs-ni münasebet ve ravabıt-ı dostîyi ararlar.”

Atatürk'ün kendine mahsus şartları olduğunu söylediği “İnsanî devlet” fikrini artık inceliyebiliriz.

III

İNSANLIK VE TEK DÜNYA

“Kıtalar ve Okyanuslar, havadan bakılınca görülür ki, bir bütünün parçalarından ibarettir.”

W. WILKIE

Son bahsimize gelinceye kadar din ulularının beşeriyeti birliğe çağırdıklarını, fakat bu dâvete mukabil insanlıkta aile, meslek, millet, devlet gibi varlıkların bir takım müstakil birlikler vücuda getirdiğini gördük. Şu halde bir taraftan birlik, bir taraftan ayrılık; bir taraftan birbirine tâbi olma, diğer taraftan fertten başlayarak devlete kadar hürriyet ve istiklâ arzusu, insan hayatının zaruri ve birbirine zıt bir tezahürü oluyor demektir..

Tabiatte insana ve insan topluluklarına baktık mı, hem birlik, hem ayrılık içgüdülerini bir arada görmemek mümkün değildir. İnsanda tabiatten gelen şeylerin tamam silinmesi mümkün olmadığına göre her iki prensibi beraberce yürütmeğe çalışmak zorunda kaldığımız meydana çıkar. Bu sebeple “Fert yok, cemiyet var” diyen telâkkiyi kabul etmek bize güç geliyor. Bu, “Bir yok, bin var” demek gibi bir şey değil midir?. Bir olmasa bin olmazdı. Fakat bin olmadan birin kıymeti nasıl ortaya çıkabilir? Teklik içgüdüğü ile olmuyor mu ki, canlı varlıklar devam edebiliyorlar? Canlıdan çıkan her

canlı, kendisini çıkarandan müstakil, ondan ayrı varlık olmasa “Nesil” olur muydu? Fert, kendinden evvelki fertlerden koparak bütüne girmektedir. Onlardan ayrı olmak için bütünden de ayrılmış olma haline girseydi “Cinsler” olmazdı.

Demek ki, insan, biyolojik halinde olduğu gibi sosyal varlığını da bir taraftan ayrılıkta, bir taraftan da birlikte buluyor. İlk çağlarda İran gibi büyük ve cüsseli imparatorluklar, Yunan gibi on, onbeş bin kişilik küçük siteleri zaptedemiyor; bilâkis onlara yeniliyorlardı. Eğer büyük birlikler küçük birlikleri yutar gibi bir kaide olsaydı Tarihte Met harpleri İranlılar lehine bitti diye kaydedilecekti. Halbuki site devletleri, o devrin İmparatorluk birliklerinden daha kuvvetli çıktılar. Ortaçağda İslâm ve Hıristiyan kütleler Haçlı seferlerinde müşterek düşmana karşı nisbî bir beraberlik gösterdikleri halde onun dışında İslâm devletler kendi aralarında, Hıristiyan devletler kendi aralarında kanlı savaşlar yapmışlardır. Beşer topluluklarının birleşme hallerine karşılık ayrıldıklarına bundan canlı misal olamaz. Osmanlı devrinde Selim I. in, kendi gibi bir Türk olan Şah İsmail ile Çaldıran’da karşılaşp dövüşmesi, her ikisinin de aynı dinden ve aynı boydan olmasına rağmen, idare ettikleri kütlelerin ve şahısların sünnî ve şîî olup bu yoldan siyasî rekabetin uyanması sebebiyledir. İki de müslüman olduğu halde mezhep ayrılığı birbirlerini yok edecek şekilde vuruşmalarına, bu savaşın siyasî mahiyetini örtecek kadar kuvvetli bir sebep olmuştur.

Netice şu olarak görülüyor ki, beşeriyeti birliğe dâvet eden Semavî Dinler, tam birliği kuramıyorlar. Ne kendi içlerinde mezhepler ihtilâfı dolayısıyla, ne dışarda bütün insanlığı bir dine sokamamak suretiyle tam vahdet vücade gelemiyor. Hıristiyanlığın Reformdan

sonra Katolik ve Protestan kütlelere ayrılarak amansız düşmanlıkları ve kanlı mücadeleleri bunun ayrı bir misalidir.

Böyle mânevî ve ilâhî dâvetle hasıl olmayan tam birliğin başka yoldan doğabileceğini, bu prensibin zıttı bir noktadan iddia edenler olmuştur. Materyalist Karl Marx (1919 1883) Komünist Beyannâmesinde “Bütün Dünya işçileri birleşiniz” diye haykırmıştı. Bolşevik ihtilâli Rusya’da iktidarı eline aldıktan sonra bu gürültülü çağırma devam etti. Fakat dünya işçileri birleşmediler. Diğer taraftan Marx ilk yazılarında milletle devleti bir tutar ve milliyet bir nevi egoismdir, der. Cemiyette yalnız işçi vardır ve yalnız o var olmalıdır. İşçinin ise vatani olmaz, iddiasında bulunur. Yine o iddia ediyordu ki, sosyal sınıflar kalkınca kütlelerin hepsi işçi olacak ve işçiler birleşince milletler arası ihtilâflar kalkacak, devlet bir olacak, millet de ortadan silinecektir. Aradan geçen uzun tecrübe yılları böyle bir fikrin gerçekleşmeyeceğini göstermiştir. Bugün dünya, bu türlü birleşme imkânsızlığının delilini açık olarak görmektedir.

Şu halde söze başlarken söylediğimiz ilkeye dönebiliriz. Ferdîyetleri yok etmeyen birliklere ve birliğe gitmekten başka çare yoktur.

Nitekim bugünkü dünyanın üçte ikisinde olan da bundan başka bir şey değildir.

Bu ilkeye varmak için insanlığın hangi merhalelerden geçtiğini göstermek faydalı olacaktır. İlk çağlardan başlayalım

Bu devirlerde iki tip devlet görürüz. Biri tabîî hudutlarla orduların geçmesine imkân vermeyen bölgelere kadar uzanmış dinamik büyük imparatorluklar, di-

ğeri muntazam teşkilâtli ve kapalı ziraat ekonomisi nizamında yaşayan statik topluluklar. Tabiî hudutla ayrılmış oldukları halde müşterek menfaat, dil din ve hususî hukukları yakın olan siteler, devletler arası münasebetten ziyade ikinci nevi topluluklardan olan siteler-arası münasebetler kurmuşlardı. Sitelerin aralarındaki bağ, hukuktan ziyade dine dayanan ve muahedelerle yürütülen büyük konfederasyonlardaki bağdan daha kuvvetli idi.

Akdeniz havzasını ve Batı Avrupasını sert otoritesi altında toplayan Roma İmparatorluğu bu bakımdan daha evvelki duruma yeni bir unsur katmış sayılamaz. Fakat dünyanın bu kısmındaki siyasî halin belirli vasfı olan hür kabile ve siteler yerine mutlakiyetle idare edilen büyük bir imparatorluk vücade getirmişti. Dört asır süren bu hâkimiyet, memleketler arasında yaptığı yollar ve kurduğu ticaret ve kültür münasebetleriyle, hattâ yıkıldıktan sonra da devam eden bir birlik sağlamıştı. Site ve Şehir tanrıları yerine muayyen bir kavmi değil de bütün insanlığı birliğe çağıran tanrısıyle Hristiyanlık meydana çıkınca durum değişmeye başladı. Hristiyanlık, insanlar arasında siyasî, medenî ve içtimaî bir fark gözetmiyor; hepsini kardeş olarak ilân ediyordu. Bu kanaatler, Roma İmparatorluğu içinde payyen cemiyetin yaptığı bütün baskılara rağmen yavaş yavaş yayılıyordu. Roma'nın yıkılmasını takip eden devrede Avrupada Hristiyanlık bağı, diğer beşerî münasebetlere üstün olarak siyasî toplulukları birbirine yaklaştırmıştı. Milletlerarası topluluk, uzun zaman Hristiyan devletler topluluğu olarak kalmış, Hristiyan olmayan devletler ancak XIX. asrın ortasına doğru milletlerarası topluluğa kabul edilebilmişlerdir.

Ortaçağ bu bakımdan hayli karışık bir manzara

gösterir. Bu devirde devletler arası değil, ancak kuvvetler arası denilebilecek hukukî münasebetler sistemi kurulmuştur. Roma İmparatorluğu'nun çökmesi Avrupa'da umumiyetle merkezî teşkilâtları zayıf kırıallıkların, küçük devletlerin doğmasına sebep oldu. Merkezin zayıflığı, siyasî kuvvetin Ortaçağ feodal prensleri ve toprak sahipleri arasında bölünmesine yol açtı. Bununla beraber bu bölünme, Roma zamanındaki ticarî münasebetleri, Antik devirde olmayan din ve kültür birliklerinin parçalayamadı. Diğer taraftan Roma yıkıldı diye İlk çağın site nizamı da geri dönmedi. Avrupa siyasî iklimi, yeni siyasî birlikler arasında hukukî münasebetler kurulmasına müsait bir hal almıştı. Bu münasebetler, daha sonra çağdaş cemiyetlerde gelişecek münasebetlerin çekirdeği vazifesini görür. Kırallar, prensler ve senyörlerin aralarındaki sözleşmeler, Hususî Hukuk kaideleri içinde yapıldı. İhtilâflar Hakemle hallolurdu. Siyasî otoriteler ancak emsalleriyle muhakeme edilebilirlerdi. Hakemler, çok kerre savaşa son verirler ve Hususî Hukuk kaidelerini taraflar için tatbik ederlerdi.

Bundan başka Ortaçağ Avrupasında hükümdarlarla papalığın iki ayrı kuvvet olarak egemenlik kurma için yaptıkları mücadele, bu devrin hususiyetlerinden. Almanya'da Koralenjiyen Hanedanının çok kısa süren hükümlanlığı Avrupa'nın ancak bir kısmında tanındığı halde Papalık makamının otoritesi daha yaygın ve daha kuvvetli oldu. Bu otorite, günah fikrine dayanıyordu. Fakat müeyyedesı manevî olmakla beraber neticesi maddî ve siyasî idi. Çünkü aforoz edilen bir prens, o devirde dinî itikatların kuvveti dolayısıyla bütün tebaası nazarında hükümden ve itibardan düşüyordu. Ortaçağdaki bu kuvvetler arası münasebetler dikkate alınarak harp hukukunun düzenlenmesinde Kilise ve Papalığın Tanrısal barış ve Mütareke denilen müessese ile

yaptığı tesir üzerinde durmak icap eder. Tanrısar Barış ve Mütarake, Latran (1059) ve Clermont (1095) Ruhanî Meclisleri tarafından bütün Hristiyan âlemine neşredilmişti. Tanrısar Mütareke, küçük ve büyük perhizler, başlıca bayram günleri, her haftanın Cumartesinden Pazartesine kadar düşmanlığı yasak ediyordu. Tanrısar Barış muayyen yerleri (Tapınakları, değirmenleri, çeşmeleri) muayyen şahısları (papazları, hacıları, yanında silâhlı bir erkek bulunmayan kadınları) harp dışı sayıyordu.

Papalığın müdahalesine gelince, Ortaçağ kırıalları ve prensleri bu müdahalenin siyasî ve dünyevî olmasına son derece itina ederlerdi. Meselâ Papa, pek nadir olarak hakem seçilirdi. Zira onun müdahalesi, Papalık makamının kararı addedilirdi. Philippe le Bel ile Edouard I. aralarındaki anlaşmazlığı hakeme havale için 1398 de yaptıkları uzlaşmada hakem tâyin ettikleri Boniface VIII. ı Benois Gaetani isminde herhangi bir şahıs olarak tanıdıklarını tesrih etmişlerdi. Nitekim beş sene sonra Philippe, Boniface'ın bunu papa olarak değil, bir şahıs olarak karara bağlamış bulunduğunu kabul ettiğı için sözleşmeyi bozmuştu.

Hristiyan Avrupa'dan bahsedişimiz sebepsiz değildir. Çünkü bu günkü milletlerarası münasebetleri gösteren kuvvetler ve fikirler, Garp medeniyeti çevresinde doğmuş ve gelişmiştir. Bunları iyice bilip nüfuz etmeden dünyada olup biten milletler arası siyasî ahvali kavramaya imkân yoktur. Bunun içindir ki, Avrupa'nın geçirdiğı tekâmül safhalarını yakından takip etmeye mecbur oluyoruz. Devam edelim. Ortaçağın kilise ve papalık nüfuzundan kurtularak kurduğı devletler nizamı, yavaş yavaş tahakkuk eden bir gelişmenin neticesidir. Böyle olduğuna göre dinî tesirlerden kurtulma bahsinde

bir tarih söylemek mümkün olamıyor. Bir taraftan Fransızların merkezci bir monarşi kurmaları, diğer taraftan İtalya'da Roma İmparatorluğu kalıntıları üstünde doğan prensliklerin hükümlanlık vasıfları yeni bir siyasî devrenin başlamasına yol açtığı gibi Reforma hareketi de Ortaçağ Hristiyanlığının mânevî birliğini bozmuş, siyasî değişmelere sebep olmuştu. Bundan böyle bir çok kırallar ve hükümlan prensler, hattâ Papalığın dinî sahadaki otoritesini bile tanınamamağa başlamışlardı. Reformanın muzaffer olup Protestanlığı kurduğu her yerde Hristiyanlık, bir devlet tesisine vesile olmak yüzünden üniversal vasfını kaybediyordu. 30 sene Muharebelerine nihayet veren Vestfalya —Wetphalie— (1648) muahedeleri bu değişmenin olgunlaştığını gösterir. Tarihte ilk defa her iki mezhepten Hristiyan devletler muahede (Münster, Osnabrück) bugünkü devletler arası münasebetin esasını koymuştur. Almanya, Fransa ve İsveç arasında yapılmıştır. Şimal Alman prenslerine din hürriyeti ve ecnebilerle ittifak hakkını tanımıştı. Avusturya'nın Alman birliği hususundaki teşebbüsüne son vermiştir. Fransa, bu muahedeyle Alsas'ı alır. Bu muahedelerde Avrupa devletleri karşılıklı münasebetlerinde tamamiyle hür ve müstakil, hukukça eşit olarak görünürler. Zira bunlar siyasî ehemmiyet, hükümet şekli, yahut mezhep mülâhazaları nazara alınmadan aynı durumda kabul olunurlar.

Bundan sonraki devrede XVII. ve XVIII. asırlarda gördüğümüz yeni şey, daimî diplomasinin Avrupa'da yayılmasıdır. Diğer cihetten bu asırlarda uzun süren ve ardı arası kesilmeyen harpler vardır. Bundan devlet kavramının yeni şekli ile ortaya çıkışı Ortaçağ derebeylik harplerinin tamamiyle ortadan kalkmasına sebep olduysa da hükümlanlık fikrinin kuvvet buluşu, hakemlik müessesesini bile yıkmıştı. Hükümlan prensler, kendi-

lerine üstün hiç bir otoriteyi tanımıyorlar, hakemi bile üstünlük fikri verir diye kabul etmiyorlardı. Hattâ kendi emsalleriyle dahi muhakeme edilmekten kaçınıyorlardı. Bu vaziyette harp, devletler arasında anlaşmazlıkların tek hal çaresi olarak kalıyordu.

1789 Fransız İhtilâli ve İmparatorluk Harpleri, devletler arasında bir buhran doğurmuştur. Başlangıçta ihtilâli ve Fransız halkının istiklâlini müdafaa ve esir milletleri boyunduruktan kurtarma için yapılan bu harpler, çabucak Avrupa üzerinde bir egemenlik teşebbüsüne inkılâp etti. Bu teşebbüsün neticesiz kalması ve kiralârların Fransa'ya geri dönmesi üzerine hükümdarlar, hanedanlarını tehdit eden bu çift tehlike (İmparatorluk ve demokrasi) ye karşı koruyucu tedbirler almak için aralarında anlaşmaya teşebbüs ettiler ve devletler arası otoriter bir teşekkülün kurulmasına çalıştılar. Rusya, Prusya, Avusturya ve İngiltere'nin kurduğu meşhur Mukaddes İttifak (1815) bu gayretin eseridir. Buna üç sene sonra Fransa da iltihak etti. Beşli ittifak, kendilerinden başka devletler üzerinde otorite kurmak istiyordu. Daimî teşkilâtı yoktu. Faaliyeti, beş devletin az çok muntazam fasılalarla toplanan murahhasları vasıtasıyla oluyordu. 1818 Aix-la-Chapelle, 1820 1820 Troppau, 1821 Laybach, 1822 Véron kongreleri böylece toplanmıştı Gayesi 1815 muahedelerinin emniyet altına aldığı Avrupa ve hattâ deniz aşırı ülkelerde meşru hanedan haklarını icabında silâhla korumak ve tehdidi önlemektir. Bu ittifak, o tarihten 50 yıl önce kurulsaydı belki müessir olurdu. Fakat 1818 de, istinat ettiği fikirler çoktan kıymetini kaybetmiş bulunuyordu. Demokrasiye karşı koymak için yaptıkları duvar çürüktü ve taşları az sayıda devletten mürekkepti. Amerika'yı içlerine almamaları, bu zayıflığı büsbütün arttırıyordu. Artık büyük bir kuvvet haline gelmiş olan Amerika Birleşik Devletleri

olmaksızın böyle bir devletler teşekkülünün devamına imkân olamazdı. Beşli ittifak, Amerika'nın Morroe doktrininde ifade edilen muhalefeti ve İngiltere'nin ayrılma-sıyla kat'i şekilde bozulmuş oldu. Bundan sonra müttefik devletler, beraberce siyasî hareket yapmaktan vazgeçtiler. Hattâ demokratik istikametteki istiklâl hareketlerini desteklediler. 1829 Yunan, 1830 Belçika ayaklanma ve istiklâl hareketleri, buna misaldir.

Bununla beraber mühim meseleler çıktıkça Avrupa büyük devletleri siyasî konferanslar yapıyorlardı. 1830 Belçika meselesini hal için Londra konferansı, Türkiye - Rusya meselesini hal için 1841 Boğazlar Konferansı bu gaye ile toplanmıştır. Hususî ihtilâflar, büyük devletlerin bir araya gelerek aldıkları kararların baskısı ile çözülmüyordu. Bizim Kırım muharebesi sonunda yapılan ve 1856 da toplanan Paris kongresi böyledir. Avusturya ile aramızda çıkan Bosna Hersek meselesi de aynı suretle bağlanmıştır. Paris muahedesinin bu bakımdan mühim bir kararı da Devletler arası deniz hukukuna ait bazı hususların ahdî kaidelere bağlanmış olmasıdır.

Umumî hali bizim aleyhimize olmakla beraber devletler arasındaki bu tarzda münasebet, Avrupa'da kırk senelik hayli uzun sayılacak bir sulh devresini temin edebilmiştir. Bu müddet zarfında eskiden "Düvel-i Muazzama" adı verilen büyük devletlerin müşterek ve fiili otoriteyle kurdukları dayanışma fikri gelişmiş ve Devletlerarası hukukta geniş ölçüde ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu tekâmülün en mühim tarafı, hakemliğin yeniden vücut bulmasıdır. Bilhassa XIX. asırda 20 kadar devletlerarası ihtilâf, bu usul ile halledilebilmiştir.

1856 ile 1914 arasındaki devir, herşeyden önce milliyetler prensibinin gerçekleşmesiyle kendini gösterir. Bu prensip, demokrasi fikrinin milletlerarası sahaya

geçmesi demektir. Çünkü milletler prensibi, her milletin müstakil devlet kurma hakkı olduğunu tanımaktır. XIX. asrın ikinci yarısında bu prensip, İtalyan birliğinin kurulmasını (1859 - 1877), Alman İmparatorluğu'nun kurulmasını (1866 - 1871), Balkan Kırıstiyan devletlerinin istiklâllerini temin etmiştir. Fakat bu hareket, zıttı bir netice doğmasına da sebep oldu. Pan-Cermanist temayüller ve ırkçı hareketler bunun başında gelir. Bu devrin ikinci hususiyeti, devletlerarası münasebetlerin bütün dünyaya yaygın bir hal almasıdır. Birleşik Amerika'nın durumu bu bakımdan mühimdir. Diğer taraftan Paris konferansına Müslüman Osmanlı İmparatorluğu'nun kabulü, devletlerarası münasebetin ikinci bir ilerleme safhasıdır. Ticaret münasebetiyle büyük endüstri devletlerinin mallarına pazar arama teşebbüsleri, bu zamana kadar kendi kabuğuna çekilmiş olan Uzak Şark devletlerini de sahneye çıkmaya mecbur etmiştir. Bu sıralarda hızını arttıran silâhlanma hareketi, barışçı teşebbüsleri uyandırmışsa da hükümetler nezdinde fiilî bir netice verememiştir.

Rus Çarı Nikola II. nin teşebbüsü ile La-Haye'de iki konferans toplanmıştı (1888 - 1907). Bunlardan birincisine 26, ikincisine 44 devlet iştirâk etmişti. Bu konferanslarda silâhları azaltmak, anlaşmazlıkları sulh yolu ile halletmek için lüzumlu usuller koymak, hükümler tedvini için incelemeler yapmaktı. Silâhsızlanma konusunda La-Haye toplantıları, tam bir neticesizliğe uğradı. Devletlerarası anlaşmazlıkların sulh yolundan halli için hakeme müracaat hususu da Almanya'nın muhalefeti ile suya düştü. 1907 konferansında Birleşik Amerika'nın milletlerarası daimî adalet cihazının teşkilâtlandırılması teklifi de müsbet bir sonuca varamadı. Sadece bir Hakemler Divanı —ki buna yanlış olarak Daimî Hakemlik Mahkemesi adı verilmişti— ve dev-

letler arasında çıkacak ihtilâfları çözmek için lüzumlu ahkâmı koyan bir anlaşma imzalanabildi. Bu konferanslarda alınan tek müsbet karar, harp hukuku kaidelerinin tesbiti olmuştur. Bu kaideler yürürlükteki 12 maddeye konu teşkil etmişti. Zaman ve olaylar bunların pek çok maddelerini mânasız hale koydu.

Bu söylediğimiz başarısızlıklarına rağmen La-Haye, Devletler Hukuku tarihinde gerçek bir hamledir. Onun yanında aynı devrede teknik gelişme neticesi olan devletlerarası alış verişin gelişmesi bir çok milletlerarası teşkilâtın kurulmasını mümkün kılmıştır. Muhabere ve ulaştırma hususunda millî kamu hizmetlerini ahenkli bir hale getirmek veya onlar yerine devletlerarası teşkilâtlar koymak, bu aradadır. 1856 Tuna Avrupa Komisyonu, 1865 Devletlerarası Telgraf Birliği, 1877 de Devletlerarası Posta idaresi bunlardandır. Avrupa ulaştırma yollarının müşterek kullanılmasını tanzim eden birçok Devletlerarası muahedeler akdedilmiştir. Süveyş kanalının nasıl kullanılacağını tesbit eden 1888 İstanbul muahedesi, 1880 1890 Bern'de yapılan Demir Yolları Muahedesi bu arada hatırlanabilir.

Birinci Dünya harbinin sonu, Tek Dünya'ya gidiş ihtiyacının bu felâketli günlerde duyulmuş acılar dolaşısıyla meydana çıkmasına müsait bir zemin ve zaman olmuştu. Meşhur Wilson Prensipleri muharebede kaybeden milletlere bir ümit ışığı tutmuştu. Fakat 18 Ocak 1919 da Paris'te toplanan Barış Konferansı, bütün bu ümit parıltılarını da söndürecek bir mahiyet gösterdi. Bu konferansta bulunabilen 4 türlü heyetin kimler olduğuna bakınca ümitlerin nasıl suya düştüğü açıkça görülür

- 1) Gaalip beş devlet. Birleşik Amerika, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya.

- 2) Menfaatleri özel olan 23 muharip devlet. Çin, Küba, Yunan, Romanya, Sırbistan, Polonya..... gibi devletler.
- 3) Düşman devletlerle yalnız siyasi münasebeti kesmiş 4 devlet. Bolivya, Ekvator, Peru, Urugvay.
- 4) Tarafsız devletlerden veya yeni kurulacaklardan dinlenmek için müracaat edenler.

Dikkat edilirse Paris Barış Konferansında yenilen devletler müzakere edilmeye lâyık görülmemişlerdi. Bunlar, konferansa çağırılan ve kendilerine müzakeresizce hüküm tebliğ edilen birer suçlu devlet haline düşürülmüşlerdi. Barış Konferansı, müdafaa kabul etmeyen ve sanığı söyletmeden ceza veren bir Engizisyon mahkemesi gibiydi. Biz tebliğ ettikleri Sèvre Muahedesi, bu ölüm beratlarından biridir. Versailles Almanları, Saint - Germain Avusturya'yı, Neully Bulgarları, Trianon Macarları mahkûm ediyordu. Bunlara muahede veya sözleşme demek doğru değildi. Çünkü bir taraflı idiler.

Halbuki Wilson'un 14 prensipine göre barışın ilhak-sız ve tazminatsız olması lâzımdı. İlhak demediler, manda dediler; aldılar. Tazminat yerine tamirat diyip mağ-lûpları borçlandırdılar. Prensiplerden biri milletlerin kendi mukadderlerine hâkim olmalarıydı. Eski hâkimle-ri mahkûm ederek bu yoldaki hükmü bozdular. Ceza di-yerek başkumandanlardan başlayarak yenilenlerin en ileri gelenlerini muhakeme etmek yetkisini ellerine al-dılar. Prensiplerinin kurtlaşmış Avrupa diplomatları ta-rafından bu hale düşürülmesi Wilson'u da şaşırtmıştı. Başkan Wilson'un Cumhuriyetçi liderlerle müzakere et-medeyen, onların Senatoda hükûmetin fikrine iştirâkleri-ni sağlamadan Versailles da Milletler Cemiyeti projesi dahil olmak üzere sulh tekliflerini müzakereye girişme-

si ve danışmayı sadece kendi partisine inhisar ettirmesi, hatâsının kaynağını teşkil ediyordu.

Barış Muahedesi ve Milletler Cemiyeti projesi, tasdik olunmak üzere Amerikan kongresine verildi. Bir taraftan bu vesikaların tek harfini değiştirmeye razı olmayan iyi yürekli Wilson, öbür tarafta içinde Demokratlar da bulunan tarafsız ve sonuna kadar dayanan sert bir gurup vardı. Bunun liderliğini de Demokrat Reet yapıyordu. Netice, Wilson için, mânası Birleşik Amerika devletinin dünya liderliğini kabul etmemesi ve münferit kalma siyasetini tutması demek olan bir muvaffakiyetsizlik oldu. Milletler Cemiyeti, böylece Amerika'sız kuruldu. Eksik doğmuş bir çocuk gibiydi.

Nasıl kuruldu ve sonra ne oldu, şimdi onu görelim:

Milletler Cemiyeti fikri hayli eskidir. XIV. asırda Fransız P. Du Bois, XVII. asırda Emeris de Cruce, XVIII. asırda Condorcet, Alman filozofu Leibniz, Kant, Fichte, İngiliz Bentham, bu fikri ileri sürerler. Dünyaya Milletlerarası bir parlamento, bir mahkeme, bir icra heyetiyle bir teşkilât veya federal bir devlet mahiyeti vermek isteyen bu fikirlerin pratik bakından büyük kusuru, lüzumundan fazla iyi ruhla düşünülmüş olmasıdır. Henri IV. ün nazırı, aynı konudaki projesiyle meşhur Sully'nin adını unutmamalıdır.

Birinci harp sonrasında kurulan Milletler Cemiyeti harp içinde ve 1915 de Filadelfiya'da eski Amerikan Cumhurbaşkanı Taft tarafından tesis edilen "Sulhun kuvvet vasıtasıyla temini" adındaki cemiyet, milletlerarası bir teşkilâta esas olmak üzere ilân ettiği beş noktanın ileri sürülmesiyle fikirlerde doğmuş sayılabilir O beş nokta şunlardır

1 — Hukuk yoluyla halle elverişli ihtilâflar bir Adalet Mahkemesine,

- 2 — Diğer ihtilâflar Uzlaşma Meclisine verilecek.
- 3 — Bunların kararı hilâfına hareket eden devletler aleyhine ekonomik ve askeri, tedbirler alınacak.
- 4 — Devletler Hukuku kaideleri kanunlaştırılacak.
- 5 — İcra salâhiyeti olan bir meclis kurulacak.

İşte Wilson'un 1916 da bu cemiyetin üçüncü toplantısında ortaya koyduğu plân, Taft'ın bu fikirlerinden alınmıştı. 1918 başında Kongreye bildirdiği 14 maddelik programın 6 maddesi bu teşkilâta taallûk ediyor ve programını cihan barışının esasları sayıyordu. Bunun dördüncü maddesi, tasarının ruhunu vermektedir:

“Kesin mukavelelerle umumî bir Milletler Cemiyeti teşkil edilmeli ve bu cemiyet, büyük ve küçük bütün devletlere siyasî istiklâl ve toprak bütünlüğü hakkında karşılıklı teminat vermelidir.”

Paris Barış Konferansının ikinci toplantısında beş müttefikler ve diğer muharip 22 devletin aralarında seçilecek beş murahhasla 15 âzalı bir komisyonun kurulması teklif edildi. İtirazlar başladı. Konferansın başkanı Clemenceau, bu beş devletin harp meydanlarından 12 milyon askeri olduğunu, milyonlarca ölü verdiğini ileri sürerek itirazları defetmek istedi. 22 devletten Brezilya, Belçika, Çin, Portekiz ve Sırbistan üye seçildiler. Yunanistan, Romanya, Lehistan ve Çekoslovakya murahhasları da kendilerini meclise sokturmaya muvaffak oldular. Büyük devletlerin 10 murahhasıyla diğer devletler murahhasları Wilson'un Başkanlığında 19 kişilik bir heyet olarak toplandı.

Eldeki projeler birleştirildi ve 26 maddelik misak 28 Nisan 1919 da oy birliğiyle kabul edildi. İşte barış

andlaşmasının ilk kısmını teşkil eden parça budur. Milletler Cemiyetinin amacı şöyle tesbit edilmişti

- 1 — Milletlerarasında işbirliğini geliştirmek.
- 2 — Milletlere barışı ve güveni sağlamak.

Bu amaca ermek için milletler şu esasları taahhüt edeceklerdi

- 1 — Harbe müracaat etmemek üzere bazı taahhütler kabul etmek.
- 2 — Adalet ve şeref kurulu Milletlerarası münasebetlerde aleniliği iltizam etmek (gizli anlaşma yapmamak).
- 3 — Devletler Hukuku kaidelerine kesin olarak riayet etmek.
- 4 — Muahedelere harfî harfine uymak.

Uzatmıyalım; Milletler Cemiyeti böylece kuruldu ve çalışmalarına başladı. Amerika, anlattığımız sebeplerden dolayı yoktu. Cemiyetin vazifeleri, iki noktada toplanıyordu

- 1 — Harbin önünü alma ve dünya barışını koruma.
- 2 — Milletlerarası hayatı tanzim ve idare etme.

Bunun için sılâhsızlanma, toprak bütünlüğünü sağlama harbin ve harp tehlikesinin Milletarası bir mesele oluşu, ihtilâfların tetkike hakeme veya mahkemeye verilmesi mecburiyeti, müeyyedeler, muahedelerin neşri veya yeniden tetkiki gibi hususlar ele alınıyordu. Milletarası daimî Adalet divanı, Devletarası İş Teşkilâtı kuruldular. Milletler Cemiyetinin âzası 62 ye kadar çıkmıştı. Fakat sonra Almanya, İtalya, Japonya ayrıldılar. Sovyet Rusya da çıkarıldı. Büyük devletler ikiye düştü. En çok

uğraşılan mesele harbi önlemek ve silâhsızlanmaktır. Hadise olarak, taahhüdünü bozan devletlerden Habeşistan'a harp açan İtalya'ya karşı alınan müeyyedeler tedbirini zikredebiliriz. Konseyin teşkil ettiği beş kişilik Komitede Türkiye de bulunmuştur. Daha buna benzer müdahaleler yapılmıştı. Neticede sarfedilen gayretlerin çoğu boşa çıktıysa da daha sonraki bu cins teşekküllere mesnet olacak bir teşkilât ve kıymetli bir tecrübe, beşeriyetin kârı oldu.

Hitler Almanya'sının yayılma ve genişleme emelleri, Mihver devletlerinin İtalya ve Japonya da katılarak bir mütecaviz blok halinde teşekkülü 1939 da İkinci Dünya harbinin patlamasına sebep oldu. Bildiğimiz bu kanlı hâdiseler içinde 6 Ocak 1941 de, yine Wilson'un memleketinden insanî bir ses duyduk Başkan Roosevelt'in dört hürriyet hakkındaki demeci. Roosevelt diyor ki

“Tehlikeden korunmaya çalıştığımız gelecek günler için dört esaslı insan hürriyetini gözönünde tutuyoruz: Birincisi söz ve ifade hürriyetidir, Allaha tapmak hürriyetidir, bütün dünyada... Üçüncüsü, sefaletten kurtulma hürriyetidir ki, bu, her milletin fertlerine samimî ve sâkin bir hayat sağlayacak ekonomik bir anlaşmayı ifade eder, bütün dünyada... Dördüncüsü, korkudan kurtulma hürriyetidir ki, bu da hiçbir milletin komşularına karşı nerede olursa olsun tecavüzî bir harekette bulunamayacak surette silâhların tam ve kesin bir şekilde azatılmasıyla sağlanır, bütün dünyada.”

Roosevelt, üçüncü defa Amerika Birleşik Devletleri Cumhurbaşkanlığına seçildiği zaman söylediği nutukta da demokrasi anlayışını bu sözlerle ortaya koymuştur:

“Demokrasi, ferdî hürriyetlerine sahip ve müşterek bir işte birleşmiş erkek ve kadınların hür teşebbüsü eserdir. Her bir çokluğun hür ifadesiyle başlanan ve uygulanan bir eser... Evet, demokrasi ölmeyecektir. Çünkü

biz biliyoruz ki, bütün hükûmet-teşekkülleri içinde aydın insanların bütün azim kuvvetlerini toplayan tek hükûmet şekli demokrasidir. İnsanlık hayatının iyileşmesinde sonu olmıyan ebedî terakkilere muktedir, medeniyeti yaratan, yine demokrasidir.”

Bütün bu fikirler 14 Ağustos 1941 de Atlantik demeci diye şöhret alan vesikada yer almıştır. Bu demeç, Amerika henüz harbe girmemişken Atlantik üzerinde bir harp gemisinde Roosevelt ve Churchill tarafından yayınlanmıştır. Demecin altıncı maddesinde denilmiştir ki:

“İki memleket (Birleşik Amerika, İngiltere) Nazi tahakkümünün kesin yıkılışından sonra bütün milletlere kendi hudutları içinde emniyette yaşamak vasıtalarını verecek ve bütün memleketlerde bütün insanlara kendi hayatlarını korku ve ihtiyaçtan âzâde yaşayabilecekleri teminatını getirecek olan bir barışın kuruluşunu görmek arzusundadırlar.”

Aynı düşünceleri, 26 devletin 1 Ocak 1942 de Washington'da Beyazsaray'da imzaladığı Birleşmiş Milletler demecinde de görürüz. Bu demeçte “Milletlerin, idaresi altına girecekleri rejimi seçmek hakkına hürmet edileceği” nin söylenmesi, bu arada Totaliter rejime bir hak tanındığı hissini vermemelidir. Çünkü demecin insan hak ve hürriyetlerini, bilhassa ferdi hürriyeti esas tutması, bu ihtimali silmektedir.

İkinci Dünya Harbi, başarı istikametini belli edecek bir safhaya girmişti. 25 Haziran 1945 de 50 devlet temsilcisi, San-Francisco'da toplandı. Biz de vardık. Birleşmiş Milletler andlaşmasını imzaladılar. Andlaşmanın girişinde şöyle denilmekte idi:

“Hükûmetlerimiz, San Francisco şehrinde toplanan temsilciler vasıtasıyla, bu Birleşmiş Milletler andlaşmasını kabul etmişler ve Birleşmiş Milletler adını ancak o-

an Milletlerarası bir teşkilâtı kurmayı kararlaştırmışlardır.”

Andlaşma, 23 devletin tastiki üzerine, 24 Ekim 1945 günü yürürlüğe girmiştir. Birleşmiş Milletler, “gelecek nesilleri harp âfetinden korumaya” karar veriyordu. Bunun için bir güvenlik teşkilâtına ihtiyaç vardı ve harbin sebeplerini ortadan kaldırmak icabediyordu. Milletlerarası işbirliği, türlü konularda olacaktı. Sosyal meseleler, ekonomi, kültür, sağlık, kadın ve insan hakları bu arada idi.

Birleşmiş Milletler teşkilâtı şöyle hulâsa edilebilir

1 — San-Francisco konferansında bulunan 50 devletle sonradan dahil olan aslî üye devletler, aralarında hak bakımından bir fark olmamak üzere “Genel Kurulu” teşkil ederler. Genel Kurulun altı komisyonu vardır. Siyasi işler ve Güvenlik Komisyonu, Ekonomi ve Maliye Komisyonu, İdarî İşler ve Bütçe Komisyonu, Hukukî İşler Komisyonu, Sosyal, İnsanı ve Kültür işleri komisyonu.

2 — Beş daimî (Birleşik Amerika, İngiltere, Çin Fransa, Sovyetler Birliği), altı muvakkat olmak üzere 11 üyeden mürekkep “Güvenlik Konseyi” vardır. Daimî üyelikleri Birleşmiş Milletler seçmiştir. Değişebilir. Adalet Divanı üyelerini bu konsey seçer. Bunda bir Kurmay komitesi de bulunmaktadır.

3 — “Ekonomik ve Sosyal Konsey” 18 üyeden kurulur. Konular, uyuşturucu maddeler, ekonomi ve çalıştırma, istatistik, insan hakları, sosyal meseleler ve kadın haklarıdır. Bu konular için ayrı komisyonlar kurulmuştur.

4 — “Vesayet Konseyi”, vesayet altına konan arazinin idaresine memur veya Güvenlik Konseyinin daimî

üyelerinden olup vesayet altında arazi idare etmiyen devletlerle geçici üye devletlerden mürekkeptir. Misal olarak söyleyelim; Genel Kurul Tanganika'yı İngiltere'nin; Yeni Gine'yi Avustralya'nın vesayetine vermiştir.

5 — Genel Sekreterlik.

6 — Milletlerarası Adalet Divanı, Divan, milletlerarası mühim organlardan biridir. Bunda 15 hâkim vardır. Umumi olarak süreleri 9 yıldır.

Teşkilâtını kısaca anlattığımız Birleşmiş Milletler bütününün esaslı fikirlerini görelim. Önce 6 Nisan 1946 da Vekiller Heyeti karariyle okullarda ve bütün eğitim kurumlarında okutulması kabul edilen, B.M.G. Kurulunca 10 Aralık 1948 tarihinde yayınlanmış olan Beyannâme'yi görelim

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi

Önsöz

“İnsan alilesinin bütün üyelerinde bulunan haysiyetin ve bunların eşit ve devir kabul etmez haklarının tanınması hususunun, hürriyetin, adaletin ve dünya barışının temeli olmasına,

İnsan haklarının tanınmaması ve hor görülmesinin insanlık vicdanını isyana sevk eden vahşiliklere sebep olmuş bulunmasına, dehşetten ve yoksulluktan kurtulmuş insanların, içinde söz ve inanma hürriyetine sahip olacakları bir dünyanın kurulması en yüksek amaçları olarak ilân edilmiş bulunmasına,

İnsanın istibdat ve baskıya karşı son çare olarak ayaklanmaya mecbur kalmaması için insan haklarının

bir hukuk rejimi ile korunması esaslı bir zaruret olmasına,

Birleşmiş Milletler haklarının, andlaşmada, insanın ana haklarına, insan şahsının haysiyet ve değerine, erkek ve kadınların eşitliğine olan imanlarını bir kere daha ilân etmiş olmalarına ve sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmaya, daha geniş bir hürriyet içerisinde daha iyi hayat şartları kurmaya karar verdiklerini beyan etmiş bulunmalarına,

Bu haklar ve hürriyetlerin herkesçe aynı şekilde anlaşılmasının yukardaki taahhüdün yerine getirilmesi için son derecede önemli bulunmasına göre;

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu,

İnsanlık topluluğunun bütün fertleriyle uzuvlarının bu beyannâmeyi daima gözönünde tutarak öğretim ve eğitim yolile bu haklar ve hürriyetlere saygıyı geliştirmeye, gittikçe artan millî ve milletlerarası tedbirlerle gerek bizzat Üye Devletler ahalisi gerekse bu devletlerin idaresi altındaki ülkeler ahalisi arasında bu hakların dünyaca fiilen tanınmasını ve tatbik edilmesini sağlamaya gayret etmeleri için işbu İnsan Hakları Evrensel Beyannamesini ilân eder”.

Madde — 1

“Bütün insanlar hür, haysiyet ve haklar bakımından eşit doğarlar. Akıl ve vicdana sahiptirler ve birbirlerine karşı kardeşlik zihniyeti ile hareket etmelidirler.

Madde — 2

1. Herkes, ırk, renk, cins, dil, siyasî veya diğer herhangi bir akide, millî veya içtimâî menşe, servet, doğuş bakımından fark gözetilmeksizin işbu beyannâmede ilân

olunan tekmil haklardan ve bütün hürriyetlerden istifade edebilir.

2. Bundan başka, bağımsız memleket uyruğu olsun, vesayet altında bulunan, gayrimuhtar veya sair bir egemenlik kayıtlamasına tâbi ülke uyruğu olsun, bir şahıs hakkında, uyruğu bulunduğu memlekete veya ülkenin siyasî, hukukî veya Milletlerarası statüsü bakımından hiçbir ayrılık gözetmiyecektir

Madde — 3

Yaşamak, hürriyet ve kişi emniyeti her ferdin hakkıdır.

Madde — 4

Hiç kimse kölelik veya kulluk altında bulundurulamaz; kölelik ve köle ticareti her türlü şekliyle yasaktır.

Madde — 5

Hiç kimse işkenceye, zâlimâne, gayri insanî, hay-siyet kırıcı cezalara veya muamelere tâbi tutulamaz.

Madde — 6

Herkes her nerede olursa olsun hukuk kişiliğinin tanınması hakkına haizdir.

Madde — 7

Kanun önünde herkes eşittir ve farksız olarak kanunun eşit korunmasından istifade hakkını haizdir. Herkesin işbu beyannâmeğe aykırı her türlü ayırdedici muameleye karşı ve böyle bir ayırdedici muamele için yapılacak her türlü kışkırtmaya karşı eşit korunma hakkı vardır.

Madde — 8

Her şahsın kendisine Anayasa veya kanun ile tanınan ana haklara aykırı muamelelere karşı fiilî netice verecek şekilde millî mahkemelere müracaat hakkı vardır.

Madde — 9

Hiç kimse keyfi olarak tutulamaz, alıkonamaz veya sürülemez.

Madde — 10

Herkes, haklarının, vecibelerinin veya kendisine karşı cezaî mahiyette her hangi bir isnadın tesbitinde tam bir eşitlikle, dâvasının bağımsız ve tarafsız bir mahkeme tarafından nasafetle açık olarak görülmesi hakkına sahiptir.”

26 Haziran 1945 de yapılmış ve imzalanmış olan Birleşmiş Milletler Andlaşması da budur

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ANDLAŞMASI

“Bir insan ömrü içinde iki kere beşeriyete tarif olunmaz acılar yükleyen harp belâsından, geleceğin milletlerini korumaya,

İnsanın ana haklarına, şahsın haysiyet ve değerine, erkek ve kadınlar için olduğu gibi büyük ve küçük milletler içinde hak eşitliğine olan imanımızı yeniden ilân etmeğe,

Adaletin muhafazası ve andlaşmalarla devletlerarası hukukun diğer kaynaklarından doğan vecibelere saygı gösterilmesi için gerekli şartları yaratmağa,

Sosyal ilerlemeyi kolaylaştırmağa ve daha büyük bir serbestlik içinde iyi yaşama şartları ihdas etmeğe,

Ve bu maksatla,

Tesamühle hareket etmeğe, iyi komşuluk zihniyeti içinde birbirimizle barışık yaşamağa,

Milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası için kuvvetlerimizi birleştirmeğe,

Müşterek menfaatin icapları dışında, silâh kuvvetinin kullanılmamasını sağlayan prensipleri kabule ve usulleri tesise,

Bütün milletlerin ekonomik ve sosyal ilerlemesini kolaylaştırmak için milletlerarası müesseselere başvur-
mağa,

Azinetmiş olan, biz, Birleşmiş Milletler Halkı,

Bu amaçları gerçekleştirmek için, gayretlerimizi beraberce sarfetmeğe karar verdik.

Buna binaen, San Francisco şehrinde toplanıp, usulüne uygun görülen yetki mektuplarını hâmil bulunan temsilcileri vasıtasıyla, metbu Hükûmetlerimiz, işbu Birleşmiş Milletler Andlaşmasını kabul etmişler ve aşağıdaki vesikalarla Birleşmiş Milletler adını alacak olan Milletlerarası bir Teşkilât kurmuşlardır.

Amaçlar ve Prensipler

Madde — 1

Birleşmiş Milletlerin amaçları şunlardır

1. Milletlerarası barış ve güvenliği muhafaza etmek ve bu maksatla: Barışın uğrayacağı tehditleri önlemek ve uzaklaştırmak ve her türlü saldırma fiilini veya barışın başka suretle bozulması halini ortadan kaldırmak üzere, müessir müşterek tedbirler almak; barışın

bozulmasını intaç edebilecek milletlerarası mahiyette uyuşmazlıkların veya durumların düzeltilmesini veya çözümlmesini, adalet ve devletlerarası hukuku prensiplerine uygun olarak barış yollarıyla gerçekleştirmek;

2. Milletlerarasında. milletlerin hak eşitliği prensibine ve kendi mukadderatlarını kendilerinin tâyin hakkına saygı üzerine kurulmuş dostâne münasebetler geliştirmek ve dünya barışının sağlamlaştırılması için elverişli her türlü diğer tedbirleri almak;

3. Ekonomik, sosyal, fikrî ve insanî mahiyetteki milletlerarası dâvaları çözerek ve ırk, cins, dil veya din veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine karşı saygıyı geliştirerek ve teşvik ederek, milletlerarası işbirliğini gerçekleştirmek;

4. Milletlerin bu müşterek amaçlara doğru sarfettikleri gayretlerin âhenkleştirdiği bir merkez olmak.

Madde — 2

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ve üyeleri, birinci madde beyan edilen amaçlara ulaşmak için aşağıdaki prensiplere uyarak hareket edeceklerdir:

Birleşmiş Milletler Teşkilâtı ve üyeleri, birinci maddede beyan edilen amaçlara ulaşmak için aşağıdaki prensiplere uyarak hareket edeceklerdir

1. Teşkilât bütün üyelerinin egemen eşitliği prensipi üzerine kurulmuştur.

2. Teşkilât üyeleri, üyelik sıfatından doğan hak ve menfaatlerden her birinin faydalanmasını sağlamak için, işbu Andlaşma müfredatı gereğince üzerlerine aldıkları bütün vecibeleri iyi niyetle yerine getireceklerdir.

3. Teşkilâtın üyeleri, milletlerarası mahiyetteki

uyuşmazlıkları, milletlerarası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye koymayacak şekilde barış yolları ile çözerler.

4. Teşkilâtın üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka Devletin toprak bütünlüğüne veya siyasî bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemiyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.

5. Teşkilâtın Üyeleri, işbu Andlaşma hükümleri gereğince, Teşkilâtın giriştiği herhangi bir teşebbüse her türlü yardımda bulunurlar ve Teşkilâtça aleyhinde önleyici veya zorlayıcı tedbir alınan Devlete Yardım etmekten kaçınırlar.

6. Teşkilât, Birleşmiş Milletler üyesi olmıyan devletlerin milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazasının icabettirdiği ölçüde, işbu esaslara uygun olarak hareket etmesini sağlar.

7. İşbu Andlaşmanın hiçbir hükmü, ne özü itibarıyla bir Devletin millî yetkisi içinde bulunan işlere Birleşmiş Milletlerin karışmasına cevaz verir ve ne de Üyeleri, bu gibi işleri, işbu Andlaşma gereğince bir çözme tarzına bağlamaya icbar eder; bununla beraber VII nci bölümde derpiş edilen zorlama tedbirlerinin uygulanmasına bu prensip hiçbir suretle halel getirmez.

Üyeler

Madde — 3

Milletlerarası Teşkilâtı kurmak için San Francisco da toplanan Birleşmiş Milletler Konferansına iştirak etmiş veya 1 Ocak 1942 tarihli Birleşmiş Milletler Demecini önceden imzalamış bulunan ve işbu Andlaşmayı imzalı-

arak 110 uncu madde gereğince onayan Devletler, Birleşmiş Milletlerin aslı üyeleridir.

Madde — 4

1. İşbu Andlaşma vecibelerini kabul edip bunları yerine getirmeye muktedir ve istekli olduklarına Teşkilâtça hükmedilen bütün diğer barışsever Devletler Birleşmiş Milletler Üyesi olabilirler.

2. İşbu şartları haiz olan her Devletin Birleşmiş Milletler Üyeliğine kabulü, Güvenlik Meclisinin tavsiyesi üzerine, Genel Kurul kararıyla olur.

Madde — 5

Güvenlik Meclisi tarafından aleyhine önleyici veya zorlayıcı bir teşebbüse girişilen bir teşkilât Üyesi, Güvenlik Meclisinin tavsiyesi üzerine üyelik sıfatından doğan hak ve imtiyazları kullanmaktan, Genel Kurulca menedilebilir. İşbu hak ve imtiyazların yeniden kullanılmasına Güvenlik Meclisi müsaade edebilir.

Madde — 6

Bir Teşkilât Üyesi işbu Andlaşma'da beyan olunan prensipleri devamlı şekilde ihlâl etmekte ısrar ederse Güvenlik Meclisinin tavsiyesi üzerine, Genel Kurulca Teşkilâttan ihraç edilebilir.

Uzuvlar

Madde —

1. Birleşmiş Milletler Teşkilâtının başlıca uzuvları olarak: Bir Genel Kurul, bir Güvenlik Meclisi, bir Ekonomik ve Sosyal Meclisi, Bir Vesayet Meclisi, bir Milletlerarası Adalet Divanı ve bir sekreterlik ihdas edilmiştir.

Madde — 8

Teskilâtın başlıca ve tâli uzuvlarında erkeklerin ve kadınların bütün görevlere eşit şartlar içinde, seçilebilmelerine, Teskilâtça hiçbir kayıtlama konmayacaktır.”

Bizim gibi Birleşmiş Milletler teşkilâtına girmiş her devlet, bu andlaşmayı Millet Meclislerinde kabul ettiklerine göre Andlaşma milletler üstü bir Anayasa mahiyetini almış demektir. Milletlerin kendi Anayasaları ve diğer bütün kanunlar ona muhalif olamaz. Andlaşmanın iki esasa dayandığı görülür; biri tek insanın hürriyeti, öbürü bütün insanlığın hürriyetidir. Fert hürriyetini sağlamayı hedef tutan hükümleri Andlaşmada yer almış görürüz. Andlaşma, devletler arasında yapılmış olmakla beraber dünyanın neresinde olursa olsun tek insanın haklarını da korumayı üstüne almıştır. Bu anlayışa göre fert, insan topluluğunun bir üyesi sıfatıyla herhangi devlet vatandaşı olmaktan müstakil bir şahsiyete ve hukukî ehliyeteye sahiptir.

Andlaşma, milletlerin hürriyeti ve devletlerin istiklâli ile beraber ferdin hürriyet ve istiklâlini ortaya koyarak din, dil, ırk gibi ayrılıklara bakmadan bütün insanları aynı haklara sahip kabul ediyor. Bunun tecellisi ferde, her şeyden önce fikir ve vicdan hürriyeti tanımak olmaktadır. Bu düşünüş o kadar ileriye götürülmüştür ki, demokrat ruhla yapılmış olan Batı Almanya Federal Cumhuriyetleri Anayasasında (23 Mayıs 1949) silâhlı hizmet mecburiyeti bile kaldırılmıştır. Temel hakların 4 üncü maddesi şöyledir

Madde 4 — 1) İman hürriyetine, vicdan ve felsefi, dinî kanaat hürriyetine dokunulmaz.

2) Dinin serbestçe icrası temin edilir.

3) Hiç kimse, harp zamanında vicdanına aykırı

olarak silâhlı hizmete mecbur edilemez. Federal bir kanun, bu prensibin tatbikini düzenler.

Birleşmiş Milletler Andlaşmasıyla insanlığa getiren müsamahacı ruh, bu uğurda hayatlarını feda ederek fikir söylemiş bir çok iyi niyetli ilim, sanat ve din adamları tarafından ileri sürülmüş, birer rüya farzedilerek zamanlarında alay mevzuu olan prensiplerin gerçekleşme yolunda bulunduğuna işaret etmektedir. İnsanlık, bir bütün olma yürüyüşündedir. Kore’de Birleşmiş Milletler ordusu, mütecavizin karşısında bu bütünün canlı bir sembolü olarak savaşmıştır.

Milletleri bu duygu ve düşünceye yükseltmek, milî ve insanî organların en mühim vazifelerinden biri olmuştur. Maarif ve terbiye, bu bakımdan ön safta bir medeniyet işi ehemmiyetini almıştır. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Teşkilâtı U.N.E.S.C.O. (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation) işte bu gayeyi gerçekleştirmek üzere kurulmuş milletlerarası bir teşekküldür. 16 Kasım 1945 tarihli bir anlaşma ile vücade gelmiştir. Andlaşmanın başlangıcındaki şu sözler, gayesini pek açık ifade eder

“Harpler insanların zihinlerinde doğar. Onun için sulhün müdafaası da insanların zihinlerinde yapılmalıdır. Bu sulh, insanlığın fikrî ve ahlâkî dayanışması esası üzerine kurulmasıdır.”

Londra’da toplanmış olan UNESCO’yu kurucu Bakanlar Konferansına Türkiye’yi temsil etmek üzere katılmıştım. Toplantıda 4 Kasım 1945 de söylediğim nutku buraya alıyorum. Ondaki fikirler, Hükûmetin görüşü olduğu gibi benim de şahsî kanaatlerimdi

“Türkiye Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletlerin Eğitim ve Kültür konferansına gerçek bir inanla büyük ümitle

katılıyor. Çünkü o, milletlerin ortak insanlık prensipleri etrafında toplanmasını öteden beri dünya barışının ana şartı saymaktadır.

Biz buraya son yirmi yıl içinde, insanlığın yeni isteklerine uymak için bütün kurumlarında inkılâp yapmış yeni nesillerini barış sevgisiyle, milletlerarası dostluğa inanla yetiştirmiş bir milletin mümessilleri olarak geliyoruz. Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu günden beri kendi emniyet ve rahatını başka milletlerin emniyet ve rahatında aramıştır.

İnkılâpçı Türk Devletine Millî Eğitim esasları şunlar olmuştur

- a) Bütün dünya milletlerini tanımak, anlamak ve saymak.
- b) Kapalı bir kültürde mahpus kalmıyarak insanlığın ortak kültür kaynaklarına gitmek.
- c) Vatandaşlar arasında ırk, din, dil, sınıf ayrılıkları gözetmemek.

Bu fikirlere inanmış bir millet, insan haklarını başarı ile müdafaa etmiş ve edecek milletlerle elbette beraber olacaktır. Birleşmiş milletlerin, eğitim ve öğretim alanında yapacakları iyi işbirliğini dünya barışının temeli sayıyoruz. Milletleri savaşa olduğu kadar barışa da hazırlamakta, eğitimin ne büyük bir rol oynadığını son yılların olayları meydana koymuştur. İkinci Dünya Harbi, nasıl bazı milletlere aşılana "insanı küçümseme" duygusundan çıkmışsa, devamlı bir barışı da "insana saygı" esasına dayanan milletlerarası bir eğitim sağlayacaktır. İnsanlığın bilgiye ulaştırılması kâfi değildir. Onlara barışçı prensipleri de aşlamak lâzımdır. Yüksek seviyeye varmış toplumlar politik organlarının millî hod-

binlikleri yüzünden felâkete sürüklendiler. Kültürde ve teknikte ön safa geçmiş Avrupa'nın kültür öncüleri arasında bazı milletler bir kaç yıl içinde Ortaçağ kafasına dönecek kadar gerilediler.

Artık milletleri birbirine yaklaştıracı fikirde sevecek prensipleri yaymak ve bütün dünyada eğitimi bu prensiplere bağlamak zamanı gelmiştir.

Birleşmiş Milletler barışçı eği'imi sağlamakta, insan haklarını inkâr eden rejimlerin savaş idealini yaymakta gösterdikleri azmi ve sadakati göstermelidirler. Yıkma imkânlarının korkunç bir ölçüde arttığı bir devirde milletlerin tek sığınağı, artık sarsılmaz bir kardeşlik ideali olacaktır.

Şimdiye kadar çok defa küçümsenmiş olan insaniyetçi ve barışçı fikirler, son harp tecrübesinden sonra insanların gözünde lâıyk oldukları değeri kazanmağa başlamışlardır. Bu fikirlere ihanet, insanlığa yalnız ölüm ve felâket getirecektir.

Barış idealine ulaşmanın en emin yolu, bizce milletlerin eğitimini ferdin haklarını tanıyan Demokrasi prensipleri üzerine kurmaktır. Böyle bir eğitimin ortak prensiplerini bulmak ve her milletin kültür siyasetini millî özelliklerine dokunmaksızın bu prensiplere uydurmak zaruridir. Bu prensipler Birleşmiş Milletlerin Anayasasında genel hatları ile belirtilmiştir. Umuyoruz ki, konferansın çalışmaları bu prensiplerin en verimli tatbik şekillerini aydınlatacak, eğitim ve kültür alanında milletlerarası devamlı ve sıkı bir işbirliğinin başlangıcı olacaktır.

Türk Milletinin dileği, konferanstan devamlı ve verimli bir kuruluşun, dünyanın bütün milletlerini bir araya toplayacak bir kuruluşun doğduğunu görmektir."

UNESCO'nun çalışmaları şu beş konuda özetlenebilir

- 1 — Harpte yıkılmış memleketlerin kalkınması,
- 2 — Temel Eğitim,
- 3 — Milletlerarası anlayışın geliştirilmesi,
- 4 — Kültür alıp verme,
- 5 — Bilim alanında işbirliği.

Birinci konuda Avrupa'nın 8 memleketindeki Fen Fakültelerine ve Teknik Öğretim Kurumlarına lâboratuvar araçları sağlanmış, diğer memleketlere tonlarla öğretim vasıtası ve yüzbinlerce kitap verilmiştir. İkinci konuda yeryüzünün bütün milletlerini ümmilikten kurtarmak esastır. Bu hususta milletlerarası bir ad yapmış olan Köy Enstitülerimizi inceletmiş, geri kalmış memleketlerde bu teşkilâtı ve usulleri uygulamaya çalışmıştır.

Milletlerarası Kültür alıp verme konusunda bizim "Dünya Klâsikleri tercüme" faaliyetimizi takdirle örnek alan UNESCO, filimlerde, tiyatro piyesleriyle, kitap bonoları sağlamak suretile, resim albümleri yayınlarla çalışmalarını verimli hale getirmiştir. Bilim alanında da muhtelif toplantılar yaptırarak ve etüd merkezleri açarak faydalı olmuştur.

Artık kapılarımız sona eriyor. Tek insandan bütün insanlığa, Fert ocağından Tek dünyaya yol almış bulunuyoruz. Aslını bilmediğimiz kâinat içinde bir zerre mesabesinde bulunan değişmez meskenimiz Dünyayı gözönünde tutarak ehemmiyeti akıl, idrak ve vicdanında toplanmış olan insanın iyi istikballere hak kazandığını tabii olarak düşünebiliriz. Kendimizin ve milletimizin

bu dünyadaki saygı değer yerini alması için kendimizden başkalarını ve diğer milletlerin aynı eşit haklara sahip olduğunu kabul etmek vazifemizdir. Bu muazzam bütün içinde var olmak, her mevzuda varlık hakkını tanımakla mümkündür. İnsanlık, insana hürmetle başlar. İnsanlar, bu hisle yüklendikleri zaman bugün kalplerimizi ezen yıkıcı tehlikeler ortadan kalkacaktır. İnsanlık bütünüünün birer parçası olduğumuzu unutmayalım. Unutmayalım ve Şarkın büyük hakim şairi Sâdi'nin şu mânalı beyitini üstüne yazarak Dördüncü Kapımızı kapayalım

*Beni Âdemî âzây-ı yekdigereñd;
Ki der âferîniş zi yek gevherend.*

Sâdi, bu beytte insanlığın bir bütün olduğunu kabul ederek, Âdemoğullarından her biri onun bir uzvudur, diyor. Çünkü insan, aynı cevherden yaratılmıştır.

Ç I K I Ş

Hak ve Vazife önünde

BİZİM İNSANIMIZ

İYİ VATANDAŞ, İYİ İNSAN

Ç I K I Ş

Hak ve Vazife önünde

BİZİM İNSANIMIZ

"Kendinizden başka kimse size kötülük edemez."

Mahatma GANDİ

İYİ vatandaş, iyi insan olma yollarını göstermek için yazılmış şu sahifelerden sonra okuyucum, kuvvetle tahmin ederim ki, kendi kendine şöyle bir سوال soracaktır

— Tarihte gelmiş geçmiş büyük adamlar şunu veya bunu demişler; şu öğütleri vermişler; aile, okul, meslek, millet, devlet ve insanlık, benden şu vazifeleri beklemekte; benim de onlardan isteyebileceğim haklar var. Hepsi iyi; fakat bütün bu sözler, fikirler ve inançlar içinde benim durumum ne olacaktır? Kendi kendimi nasıl bahtiyar edeceğim? Kendimden kendimi ve başkalarını nasıl memnun edebileceğim?

Bu soru, yerindedir ve onu soran, şüphe etmesin ki, birinci kendisi olmalıdır. Dünya denilen, uçsuz bucaksız boşluğun içinde yuvarlanıp giden bu değişmez duruşa gelip göçen bütün insanlar, bu sert suali sormuşlar; türlü yaşlarında. türlü işler ve mevkilerinde, ikbal-

lerinde ve idbarlarında, dertli veya neşeli zamanlarında bunu düşünmüşlerdir. Her durumda akıllarından ve vicdanlarından aldıkları cevaplar içinde, birbirlerine benzememiştir. Fakat bu benzemez cevapların içinde, dikkat etmişlerse görmüşlerdir ki, daima aynı kalan şudur

— Yaşamalıyım!..

İntihar, aklını kaybetmeden kendini öldüren için, bu arzunun şiddetini ve doyurulamamış olmasının haya-ta kıyacak kadar kuvvetli tepkisini göstermez mi?

Sever hayatı beşer, tâ ser-i mezârında...

Hak, alana nisbetle istenilen şey olduğuna göre, hayat insanın ilk “Hakkı” olmak lâzımdır. Bundan dolayı hayatı, tabii bir hak olarak kabul etmişlerdir. Bu hakkı elde etmek için ne yapmalı? Bir kelime ile cevap verelim

— Yaşamalı!..

Öyle ise insanın ilk “Hakkı” olan hayat, aynı zamanda ilk “Vazife” sidir. Öyle bir hak ve öyle bir vazife ki, bir ân bu haktan vaz geçiş veya bir ân bu vazifeye devam etmeyiş ölümdür. Müeyyidesi kendi içinde olan, bu kadar müsamaha kabul etmiyen başka ne vardır?

Denilecek ki:

— Yeni doğan bir çocuğun da yaşamak hakkı vardır. Kötürümler, hastalar, mecalsiz ihtiyarlar da bu hakka sahiptirler, fakat kendi kendilerine onu elde etmekten âciz bulunuyorlar. Halbuki bunlar, vazife yapacak değildirler. Öyleyse hayat haklarını nasıl elde edeceklerdir?

Doğru ve yerinde bir sual. Cevabı, bundan başka olamaz

Çocuğun, kötürümün, hastanın ve mecalsiz ihtiyarın yaşama hakkı, babanın, yakınlarının ve cemiyetin vazifelerini yapmalarıyla tahakkuk eder. Aksi takdirde onlar için böyle bir hakkın varlığı, yokluğu gibidir.

Cevap bu olunca “Yaşama” nın vazifeliği yanında bir de “Yaşatmak” vazifesi olduğu meydana çıkmaz mı? Her ferdi yalnız kendi hayatını düşünen bir topluluk tasavvur edelim; böyle bir cemiyet içinde hayat, çok kere imkânsızdır. Saadet, hayatını başkalarının hayatıyla muvazeneleyen, kendi yaşamasını başkalarını yaşatmakla âhenkli kılan fertlerden mürekkep bir toplulukta aranabilir. Ahlâk, bu muvazene ve ahenkten doğar. Fazilet, başkalarını en aşağı kendi kadar düşünebilmektir.

Bir cemiyet ve millet vazifesini yaparken hayat hakkından vaz geçenler, şüphesiz ölürlər. Fakat bu ölüş, kalanları yaşatmak için değil midir? Çanakale veya Dumlupınar şehitleri ölüme razı olmasalardı, geri kalan milyonlarca Türk, yaşayabilir miydi? Fertler yerine milletleri de koyabiliriz.

Bir çok ahlâk emirleri, artık medenî insanlık için birer Hukuk kaidesi olmuştur. Vatandaş hak ve vazifelerini Devlet tâyin etmekte, onları müeyyidelerini Devlet kullanıp yerine getirmektedir. Tayin edilmiş hak ve vazifeler, vatandaşın diğer vatandaşlardan ve devletten neler isteyebileceğini; diğer vatandaşların ve devletin de o vatandaşı nelerle vazifeli kılacağını tesbit etmiştir. Fazlası ondan istenemez. Bu cemiyet düşünün ki, her vatandaş Ahlâka riayet etmekte, adâlet vicdanı kusursuz işlemekte, hepsi fazilet sahibi olmuş bulunmaktadır. Böyle bir cemiyette Hukuk müeyyidelerine ihtiyaç ka-

lır mı? Fakat insanlar böyle bir olgunluğu, şimdiye kadar Tarihin hiç bir devrinde gösterememişlerdir.

Ne insan Melek olmuş, ne cihan cennet haline gelebilmiştir. Bu sebeptedir ki, fertler ve cemiyetler arası kanunlar işlemekte, devletlerarası andlaşmalar yapılmaktadır. Hayvanlar gibi yaşamayı gösteren tabii hal, insanlığa mukadder olmadığına göre haklar ve vazifeleri tâyin eden, fertler, milletler ve devletler arasında kurulan nizamlar, hem zaruri hem faydalıdır. Ahlâk, fertin ruhunda doğan, dinlerin ve her türlü yüksek beşerî kıymetlerin bilinip duyulmasıyla gelişen, fert gibi cemiyetleri, milletler ve devletleri karşılıklı taahhütlerle birbirine bağlayan bir nizamın ifadesi ve sistemi olmuştur.

İnsanda akıl, bütün kötülükler gibi iyiliklerin de kaynağıdır. Onu iyice kullandıracak olan irade, kendi kendisini terbiye edenlerin elinde hassas bir terazi şaşmazlığıyla işler. Kendini affettirmeyecek olgunluğa geldiği zaman “Bahtiyarlık”, “Mutluluk”, “Saadet” dediğimiz hal, bir rüya olmaktan çıkıp tam bir gerçek olur. Herkesten önce kendimize karşı ciddi olabilmeliyiz. Kendine karşı merhametsiz olamıyanlar, başkalarına acımazlar.

Bugünün medeniyeti, yok edici ve öldürücü silâhlardaki ilerleme yanında varedici ve yaratıcı vasıtalar da da büyük bir tekâmüle ermiştir. Silâhların yok etme kudreti arttıkça, onların uyandırdığı büyük tehlikeler önünde kullanılma ihtimalleri de azalmaktadır. Bu müthiş korku, bize insanlık için hayırlı ümitler telkin ediyor. Aksi olursa, dünyayı cennet görmekten geçtik, tam cehennem haline düşmüş bulacağız. Mahdut ve geçici menfaatlerin akli ve hikmeti bu derece perişan edeceğini düşünmek bile bizim için bir azap olmaktadır. İki

büyük dünya harbinin insanlığa neye mal olduğunu gözlerimizle gördük. Bir üçüncüsünün ne fedakârlıklar istediğini tasarlamak zor değildir.

Harp, milletlerarası veya millet toplulukları arası bir “Yok etme” mücadelesidir. Fakat o, bu kadar yaygın hale gelmeden önce bizim kendi vicdanlarımızda durmadan devam etmektedir. Eğer bütün insanlar vicdanlarındaki bu mücadeleyi akıl ve hikmetle silmeye çalışırlarsa harbi doğuran sebeplerin en kuvvetlisi ortadan kalkar. Bu mücadele, yüksek beşerî kıymetlere iman ile doymak bilmeyen menfaatlerin meydana çıkardığı kötülükler arasında olmaktadır. Rahmanî olanla şeytanî arasında bir mücadele...

Beşerî kıymetlerin başı, “Beşere Kıymet” tir. İslâm dini, insanı aslında temiz bir varlık olarak kabul eder. “Her doğanın sağlam bir fırsatla dünyaya geldiğini” bildiren Kuran’ın bu yüksek görünüşü ruhlara sindirmeden ne tam bir Müslüman, ne iyi bir insan olamayız. İnsanların birbirine karşı duydukları şüphe ve kaygı, her yersiz mücadelenin kaynağıdır. Dinimizin husn-ı zan ile bizi memur edişi, bu sebeptir. Aksi hareketlerle kanıtlanmadıkça hiç kimsenin kötülüğüne hükmetmemelidir. Bu gibi hallerde daima yanılırız. Namusluya namussuz, doğruya eğri, iyiye kötü demek durumuna düşeriz. Bu türlü peşin ve kanıtsız hükümlere iftira ve bühtan derler ki, ahlâksızlığın en ağır şekilleri, günahın en zararlıları bunlardır. Din ve Ahlâk, insanı bunlardan şiddetle menetmiştir.

Fertleri kötülüklerden sıyrılmış bilmede İslâm Hukuku, örnek bir olgunluktur. Mecelle’nin yüz ana kuralından sekizincisi şudur

“Beraat-i zimmet. asıldır ”

Zimmetin şariat dilinde ve buradaki mânası, nefis

ve zattır. İnsanın kendisi salt insan oluşu demektir. Şu halde insan, her türlü yüklemiden sıyrılmış olarak tam ve kendi benliğile kabul ediliyor. Durup dururken ondan her hangi bir hak istenmediği gibi maddî ve manevî bir borç, bir vecibe de yüklenemiyor. Onun için İslâmiyet, şüphe ve suçlandırma esasına göre değil, tebrîe ve güven temeline göre kurulmuştur. Bu hakiğin tersine her gün yeni misaller görmek, insanı derin acılara uğrattıyor.

Bu hukukî prensibin Ahlâktaki görüşünü, günümüzünde en önemli meselelerinden biridir. Uzun ömrü içinde yaptığı beşerî tecrübeleri eserlerinde yaşatmasını iyi bilen büyük sanatçı ve düşünür Bernard Shaw, “Binbaşı Barbara” isimli piyesinin başlangıcında bu meseleye dokunmakta ve şöyle demektedir

“Hulâsa, Binbaşı Barbara ahlâk düşkünü olmadığı söylerken haklıdır. Bir az sonra ele alacağım insanlar olmakla beraber bunlar mutlaka ahlâk düşkünüdür. demek yanlış olacaktır. Hemen mutlaka ahlâk düşkünü veya iyi vatandaş olmaya namzettir. Böylesine ahlâkî hareketler ve bu hareketler hakkında bizim düşündüklerimiz, hepsi ona ettiğimiz muameleye bağlıdır. Belirli bir sınıf içinde yer alan bir vatandaşın mahvına yol açan hususiyetler, başka sınıf içinde yaşayan vatandaşlarının sivrilmesine sebep olmaktadır. Bir haydutta suç olarak kabul ettiğimiz haller, bir maliyecinin meziyetleri sayılır. Bir dükün alışkanlıkları, hareket tarzları, davranışı, bir banka memurunun o saat işinden atılmasına vesile verir. Hasılı bir insanın karakteri her zaman dış şartlara bağlı olmasa bile hareketlerinin tutumu için aynı şeyi söyleyemeyiz ve karakter üzerindeki ahlâkî hükümlerimiz de hal ve şartların etkisi altında bulunur. Meselâ bir insan zümresi için yaşama şartlarının aynı

kılındığı bir kaç sosyal çevre alalım; hapishane, ordu, fabrika, hara, çergi gibi. Karakter ve mizaç ayrılıkları-
na rağmen her guruptaki fertlerin davranışları ve ahlâk anlayışının önceden kestirebilir. Ahlâk anlayışları çok kere sosyal alışkanlıklardan ve şartlara bağlı zorumluluklardan çıktığı için bu insanlar, bir sürünün içindeki koyunlar kadar birbirlerine benzerler. Dünyanın sayılı zekâlarını alelâde biletçiden ayıran bir şey varsa, o da bunların insan toplumunu tek bir cins olarak görmeleri; köylü, efendi, hâin, kahraman, korkak yiğit, esnaf, aristokrat, zanaatkâr, işçi çamaşırcı, düşez diye kazanca ve sosyal tabakalaşmaya müstenit bir derecelemeyle vurulmuş, birbirinden farklı yaratıklardan müteşekkil bir hayvanat bahçesi olarak kabule yanaşmalarıdır. Napoléon, elinin altındaki ne olduğu belirsiz kimselerden generaller, mabeyinciler, hattâ kırallar güruhu yaratmıştır. Sezar, bir zaman önce Roma ordusunda nefer bile olamayan azat edilmiş bir kölenin oğlunu Mısır'a vali tayin etmiştir. XI. Louis, berberine vezirlik pâyesi vermiştir. Bunların hepsi, değişik şekillerde olmakla beraber Barbara'nın belirttiği insan eşitliği konusundaki ilmî hakikat kavramış insanlardır. Bütün insanlar, bir babanın çocuklarıdır. İnsanların doğuştan iyi olduğuna yanaşmadıkça doğuştan hür olduklarını iddia etmenin hiç bir faydası yoktur. Ahlâkî tutumunu tasvip etmek şartını koyacak olursak insanın hür olduğunu güvene bağlamak, her türlü hürriyeti siliplip atmak demektir. Çünkü bu yoldan, bir insanın hür-lüğünü — ister peygamber, ister bir haylaz olsun — her hangi bir budalanın kanunlara aykırı hareket edenlere karşı kullanabileceği ahlâkî hükümlerin boyunduruğu altına sokmuş oluruz. Demokrasi, ruhban sınıflarının en baskı yapanı olmaktan çıkmak istiyorsa bu hakikati öğrenmelidir.”

Görülüyor ki, bizzat beşer kişiliğindeki değeri kabul etmeden doğru bir sosyal davranışa gidilemez. İslâm dininin esaslarında bulunan bu fikri bugünün büyük ilim ve sanat adamları da kabul etmektedirler. İnsan kıymeti bilmeyen topluluklarda kıymeti bilinecek insan yetişmez. Onun için “Bizim İnsanımız” ın ilk vazifelerinden biri, insanlarımızı tanımak, ölçmek, kadir ve kıymet bilmeyi öğrenmektir. Bunu yapmadığımız takdirde, millî hayatımızın her alanında Diyogenes gibi fenerle insan aramaya mecbur oluruz.

Son diyeceğimiz şudur

Bu hakikatlerin aydınlığında haklarımızı bilelim, vazifelerimizi yapalım. Hürriyet kendiliğinden doğar. Ferdî varlığımızda kavga halindeki zıt kuvvetleri muvazenelemeye çalışalım. Vicdan huzuru bizi rahat ettirir. Millî varlığımıza ve milletlerarası bütüne saygı göstereyim, ona hizmet edelim. Barış, bir harbin sonu değil, bitmiyecek ak günlerin başı olur. Yaşarken iyi bir ölüme hazırlanmasını öğrenelim. Ruhumuzda yüksek emellerin, ferah verici ümitlerin meşalesini daima yanık ve uyanık tutalım. İyi vatandaş, iyi insan olma yolunda bulunalım. Bunları yaptıktan sonra bekliyelim; sinmiyerek, ümitsizlenmiyerek, hareketsiz ve gayretsiz kalmıyarak her güzelin, her iyinin, her doğrunun yaratıcısı olan Hakkın zaferini bekliyelim.

TÜRKİYE İř BANKASI A.ř.
KÜLTÜR YAYINLARI

Fiatı : 15 TL.